UiT Norges arktiske universitet

Utredning om mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Rapport til Kunnskapsdepartementet fra UiT Norges arktiske universitetet

Avgitt 15. november 2026

Innholdsfortegnelse

1 Innledning 1

1.1 Sammendrag 1

Yhtheenveto kvääniksi 4

Iktedimmie åarjelsaemien 8

Tjoahkkájgæsos julevsámegiellaj 12

Čoahkkáigeassu davvisámegillii 16

Summary in English 20

1.2 Bakgrunn 24

1.3 Mandat 26

1.3.1 Oppdrag og mandat 26

1.3.2 Forståelse av mandatet 28

1.3.3 Dissens til forståelse av mandatet fra medlemmene Josefsen og Selfors 31

1.4 Organisering av arbeidet 33

1.5 Plan om dialog og forankring 35

1.6 Metode og analyse av innspill 36

1.6.1 Råutkastet og innspillene 38

1.6.2 Førsteutkastet og innspillene 39

1.6.3 Vurdering av metode og begrensninger 45

1.6.4 Merknad om vurdering av metode og begrensinger fra medlemmene Josefsen og Selfors 47

2 Sentrale begrep 48

2.1 Fornorskingspolitikk, fornorsking og urett 48

2.1.1 Dissens om begrepene fornorskingspolitikk, fornorsking og urett fra medlemmene Josefsen og Selfors 54

2.2 Forsoning 55

3 Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter 63

3.1 Samenes rett til selvbestemmelse, konsultasjon og prinsippet om fritt og informert forhåndssamtykke 63

3.1.1 Merknad fra Eva Josefsen om samenes rett til selvbestemmelse. 65

3.2 Nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse 65

3.3 Kunnskap, synliggjøring og diskrimineringsvern 66

3.4 Kultur, språk og samfunnsliv 67

3.5 Land, vann og naturressurser 69

3.6 Vurderinger og anbefalinger 69
4 Aktuelle forbilder: HL-senteret og NCTR 72
4.1 HL-senteret 72
4.1.1 Formål og oppgaver 72
4.1.2 Styring og organisering 73
4.1.3 Dimensjonering 74
4.1.4 Læringspunkter 75
4.2 National Centre for Truth and Reconciliation 76
4.2.1 Formål og oppgaver 77
4.2.2 Organisering og styring 78
4.2.3 Dimensjonering 79
4.2.4 Læringspunkter 79
4.2.5 Oppsummering og vurdering 80
5 Eksisterende kompetansemiljø, pågående forsoningsarbeid og behov for kunnskapsløft 81
5.1 Eksisterende tiltak for kunnskapsløft og forsoning 82
5.2 Miljøer med samisk kompetanse 84
5.2.1 Universitets- og høyskolesektoren 85
Sámi allaskuvla 86
Andre universitets- og høyskolemiljøer med samisk kompetanse 86
5.2.2 Museumssektoren 89
Samiske museer 89
Andre museer med samisk kompetanse 91
5.2.3 Arkiv 91
Samisk arkiv 91
Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv 92
Andre relevante arkiver 92
5.2.4 Samiske språksentre 93
5.2.5 Samiske kompetansemiljøer i samiske kulturinstitusjoner 94
5.2.6 Samiske kompetansemiljøer innen helse, omsorg og barne- og familievern 95
5.3 Kvenske kompetansemiljøer 96
5.3.1 Kompetansemiljøer i Universitets- og høyskolesektoren 97
5.3.2 Nasjonale, regionale og lokale språk- og kulturinstitusjoner 98
5.3.3 Museer, arkiv, medier og kulturliv 99

5.4 Skogfinske kompetansemiljøer 100
5.5 Andre kompetansemiljøer 101
5.6 Samlet vurdering av eksisterende kompetansemiljøer 103
5.7 Kompetansemiljøenes betydning for forsoningsarbeid 104
5.7.1 Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer 104
5.7.2 Andre samfunnsaktørers oppfølging av forsoningsarbeidet 106
5.8 Vurdering av pågående forsoningsarbeid 109
5.9 Vurdering av behovet for kunnskapsløft 110
6 Om inkludering av andre nasjonale minoriteter 114
6.1 Romanifolk/tatere 115
6.1.1 Assimilasjon og motstand 115
6.1.2 Vurdering og anbefaling 120
6.2 Norske romer 121
6.2.1 Utestenging og utenforskap 121
6.2.2 Vurdering og anbefaling 123
6.3 Jøder 124
6.3.1 Mellom integrasjon og Holocaust 124
6.3.2 Vurdering og anbefaling 125
7 Forslag til mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 127
7.1 Om inkludering av romanifolk/tatere 128
7.2 Faglige oppgaver 129
7.2.1 Formidling 129
7.2.2 Forsoningsarbeid 131
7.2.3 Forskning 133
7.2.4 Dokumentasjon 134
7.3 Om bakgrunnen for delt forslag til tiltak 134
7.4 Forslag til tiltak fra Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol: Et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 136
7.4.1 Primærforslag: Et felles nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 136
7.4.2 Juridisk form, styre og råd 139
7.4.3 Lokalisering av fagenheter og fellesenhet 140
7.4.4 Aktivitetsnivå for primærforslag 143

7.4.5 Sekundærforslag, nullalternativet 146
7.5 Forslag til tiltak fra Antonsen, Hansen, Kleemann, Josefsen og Selfors: Etablering av samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 147
7.5.1 Om forholdet til de nasjonale minoritetene 148
7.5.2 Samisk institusjonsbygging og samarbeid med andre 148
7.5.3 Om målgruppene offentlig sektor og majoritetssamfunnet 150
7.5.4 Oppgaver for et samisk kompetansesenter 151
7.5.5 Innhold og organisering 152
7.5.6 Sekundærforsalg, nullalternativet 153
7.6 Vurdering av forslagene 153
7.6.1 Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol sin vurdering av forslaget om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 155
7.6.2 Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors sin vurdering av forslaget om etablering av et samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett 158
Referanseliste 162
Vedlegg 1 172
Vedlegg 2 174
Vedlegg 3 177
Vedlegg 4 179
Vedlegg 5 182

Illustrasjon omslag:
Åsne Kummeneje Mellem: Utsnitt av verket Tieto, 2022 (vevd bomull og bjørkenever)
© Åsne Kummeneje Mellem / BONO 2026
Foto: Åsne Kummeneje Mellem

Forord

UiT Norges arktiske universitet (UiT) fikk i desember 2025 i oppdrag av Kunnskapsdepartementet (KD) å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

Faggruppa vil takke alle som har bidratt til arbeidet, særlig for innspillene og vurderingene fra organisasjoner, institusjoner, kompetansemiljøer og ressurspersoner. Bidragene har belyst ulike perspektiver og styrket kunnskapsgrunnlaget for vurderingene i utredningen.

Faggruppa er samstemt om at samenes rett til selvbestemmelse har særlig betydning for organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Det er imidlertid ulike syn på hvordan retten til selvbestemmelse skal operasjonaliseres, hvilken vekt innspillene som har kommet fram i utredninga skal tillegges, og hvilke prinsipielle og organisatoriske konsekvenser dette bør få.

På denne bakgrunnen legger faggruppa fram en utredning som inneholder to likestilte forslag til tiltak. Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol foreslår at det etableres et felles nasjonalt kompetansesenter for samer og nasjonale minoriteter. Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors foreslår at det etableres et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, i tillegg til ett eller flere kompetansesentre om fornorskingspolitikk og urett for nasjonale minoriteter. Forslagene er nærmere beskrevet i henholdsvis kapittel 7.4 og 7.5.

Faggruppemedlemmene Josefsen og Selfors har dissenser og merknader, se kapitlene 1.3.3, 1.6.4 og 2.1.1. Josefsen har i tillegg en merknad i kapittel 3.1.1. Josefsen og Hansen har særuttalelser, se vedlegg 1 og vedlegg 2.

Tromsø, 15.11.2026

Ketil Zachariassen, leder av faggruppa
Lene Antonsen
Cato Christensen
Ketil Lenert Hansen
Eva Josefsen
Carola Kleemann
Torjer Olsen
Johanne Raade
Aila Biret Henriksen Selfors
Lena Aarekol

1 Innledning

1.1 Sammendrag

UiT Norges arktiske universitet (UiT) har fått i oppdrag av Kunnskapsdepartementet å utrede et mulig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Oppdraget følger opp Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport 12. november 2024. Gjennom anmodningsvedtak nr. 16 ba Stortinget regjeringen utrede hvordan et slikt senter kan organiseres, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Senteret skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og utvikles i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Oppdragsbrevet angir at hensikten med senteret er å bidra til kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

UiT har etablert en faggruppe for å utføre utredningen. Faggruppa vurderer at det er behov for en varig og nasjonal satsing for å øke kunnskapen i offentlig sektor og i sivilsamfunnet. En slik satsning må ikke bare bidra til kunnskapsutvikling, men også legge til rette for at eksisterende kunnskap tas i bruk i relevante sektorer og beslutningsprosesser. Faggruppa foreslår at kunnskapsløftet ikke bare skal fremme kunnskap om fornorskingspolitikken og uretten den innebar, men også om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kulturer, historier, samfunnsforhold og urfolks- og nasjonale minoriteters rettigheter.

I oppdragsbrevet ble UiT bedt om å vurdere hvorvidt andre nasjonale minoriteter på lengre sikt kunne inkluderes i senterets arbeid. Faggruppa foreslår at romanifolket/taterne inngår i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett fra starten av. Faggruppa anbefaler ikke at norske romer og jøder skal inngå i et kompetansesenter, men mener at det bør etableres samarbeid mellom et nasjonalt kompetansesenter og de to gruppenes institusjoner og kompetansemiljøer.

Faggruppa vurderer at offentlig sektor står i en særstilling som målgruppe fordi statlige, regionale og kommunale organer gjennom politikk, forvaltning og tjenesteutøvelse påvirker samers, kveners/norskfinners og skogfinners rettigheter og livsvilkår. Sivilsamfunnet er har også stor betydning som målgruppe fordi organisasjoner, institusjoner, kultur- og kunnskapsmiljøer og andre fellesskap bidrar til å forme offentlig samtale, holdninger og kunnskap. Et opplyst og engasjert sivilsamfunn er grunnleggende for at erfaringene til urfolk og nasjonale minoriteter skal bli synlige, anerkjente og tatt med i det videre forsoningsarbeidet.

Fornorskingspolitikken forstås som målrettede statlige, regionale og lokale tiltak som skulle få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å oppgi sine språk og kulturelle særtrekk til fordel for majoritetens språk, kultur og identitet. Politikken kom til uttrykk gjennom blant annet skole, kirke, språkpolitikk, forvaltning og offentlig tjenesteutøvelse. Overfor samene omfattet den også spørsmål om land, vann, naturressurser og tradisjonelle næringer. Begrepet fornorsking er videre enn fornorskingspolitikken. Det omfatter også samfunnsendringer,

institusjonelle praksiser og beslutninger som har hatt fornorskende virkninger, uten at assimilering har vært et uttrykkelig mål. Denne brede forståelsen ligger også til grunn for hvordan urett forstås som å omfatte både de historiske og pågående former for urett. Dette inkluderer konsekvenser av fornorskingspolitikken, men også annen assimilering, diskriminering, manglende anerkjennelse og utilstrekkelig oppfølging av rettigheter.

Forsoning forstås både som en langsiktig prosess og en tilstand. Som prosess innebærer forsoning målrettede tiltak for å utvikle mer likeverdige relasjoner mellom staten, majoritetssamfunnet og samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere. Som tilstand kommer den til uttrykk gjennom tillit, respekt, anerkjennelse og likeverd. Forsoning kan ikke vedtas eller oppnås som et enkelt tiltak, men må utvikles gjennom kunnskap, anerkjennelse av historisk og pågående urett, rettighetsoppfølging, revitalisering av språk og kultur, reparasjon, og endringer i institusjonell praksis.

Staten og offentlige institusjoner har et særlig ansvar for å erkjenne konsekvensene av fornorskingspolitikken, stanse pågående urett og gjennomføre nødvendige tiltak til forsoning. Samtidig har samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere ulike historiske erfaringer, rettslige posisjoner og behov, og må ha reel innflytelse på hvordan forsoningsarbeidet utformes og gjennomføres. Et nasjonalt kompetansesenter kan ikke skape forsoning på vegne av staten, urfolk eller nasjonale minoriteter eller sivilsamfunnet, men kan bidra med kunnskap, dokumentasjon, formidling, faglig støtte og møteplasser. Senteret bør også utvikle kunnskap om forsoningsprosesser i dialog med senterets premissgivere og målgrupper, uten å overta statens ansvar eller premissgiveres rett til å definere egne behov og prioriteringer. Samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere skal ikke bare være grupper senteret arbeider for eller formidler kunnskap om, men også være premissgivere for virksomheten. For samene følger dette blant annet av deres status som urfolk og deres rett til selvbestemmelse og konsultasjon. For kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere følger det av deres rett til effektiv deltakelse som nasjonale minoriteter. Ordningene for innflytelse må utformes med utgangspunkt i gruppenes ulike rettslige status, erfaringer, institusjonelle forutsetninger samt deres egne vurderinger.

Kartleggingen av nåsituasjonen viser at det allerede finnes omfattende og relevant kompetanse. Universiteter og høyskoler, museer og arkiver, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, kompetansetjenester, organisasjoner og lokale tradisjonsbærere bidrar til forskning, dokumentasjon, utdanning, språkrevitalisering og formidling. Samtidig er kompetansemiljøene ulikt utviklet og ofte sårbare. De samiske miljøene er samlet sett de mest institusjonaliserte, men har begrenset kapasitet på flere områder. De kvenske/norskfinske miljøene er mindre og preget av at få fagpersoner har avansert språk- og forskningskompetanse. Miljøene rundt det skogfinske og romanifolket/taterne er særlig sårbare fordi institusjonene er få, samt at forskning- og utdanning om gruppene er begrenset.

Det finnes ingen institusjon med et samlet nasjonalt og tverrsektorielt ansvar for kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Kunnskapen er spredt mellom institusjoner

med ulike mandater, finansieringsordninger og geografiske virkeområder. Dette gjør det vanskelig å få oversikt over eksisterende ressurser, identifisere kunnskapshull og sikre at kunnskap tas i bruk i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Faggruppa anbefaler derfor at det etableres et nasjonalt kompetansesenter som styrker, samordner og supplerer eksisterende miljøer, uten å overta eller svekke deres oppgaver.

Faggruppa foreslår at senterets faglige oppgaver prioriteres i følgende rekkefølge: formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Senteret bør utvikle og tilgjengeliggjøre kunnskapsressurser, undervisningsopplegg, digitale løsninger, arrangementer og møteplasser for blant annet offentlig forvaltning, utdanningssektoren, kultursektoren, media og frivillige organisasjoner. Formidlingen bør omfatte både fornorskingspolitikken og de berørte gruppenes språk, kulturer, historier, samfunnsliv og rettigheter. Den bør også synliggjøre motstand, overlevelse, revitalisering og kunnskapstradisjoner.

Faggruppa anbefaler at senteret blir en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling på norsk nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk. Det foreslås videre å etablere en årlig sannhets- og forsoningsuke, med sannhets- og forsoningsdag. Uken bør danne en felles nasjonal ramme for aktiviteter som gjennomføres i samarbeid med de berørte gruppene, skoler, kommuner, museer, arkiver, kulturinstitusjoner, offentlige virksomheter og frivillige organisasjoner.

Senteret bør støtte forsoningsarbeid på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå gjennom faglig bistand, kompetansetiltak, dialogprosesser og erfaringsutveksling. Forsoningsarbeidet kan ikke begrenses til symbolske handlinger og beklagelser, men bør også omfatte rettighetsoppfølging og institusjonelle endringer. Når det gjelder samiske forhold, bør arbeidet også omfatte spørsmål om land, vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer.

Senteret bør ha oppgaver innen forskning og dokumentasjon, men bør ikke erstatte eksisterende forskningsmiljøer, arkiver eller museer. Det bør identifisere forskningsbehov, initiere samarbeid og bidra til at kunnskap tas i bruk. Dokumentasjonsarbeidet bør utvikles i samarbeid med eksisterende arkiver, museer, språk- og kultursentre og innenfor tydelige etiske rammer. Samarbeidet med Nasjonalarkivet og Samisk arkiv om materialet etter Sannhets- og forsoningskommisjonen er særlig viktig, blant annet om formidling av de personlige historiene kommisjonen samlet inn.

Faggruppa er samstemt om at samenes rett til selvbestemmelse har særlig betydning for utredningen, etableringen og driften av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Det er imidlertid ulike syn på hvordan retten skal operasjonaliseres, hvilken vekt innspillene som har kommet fram i utredningen skal tillegges, og hvilke prinsipielle og organisatoriske konsekvenser dette bør få. Synspunktene spenner fra organisasjons- og styringsformer til etableringen av et autonomt samisk kompetansesenter. På denne bakgrunnen fremmer faggruppas medlemmer to ulike forslag til organisering.

Fem av faggruppas medlemmer – Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol – foreslår å etablere et felles kompetansesenter for samer og nasjonale minoriteter. Forslaget forutsetter at Sametinget, etter konsultasjoner og på grunnlag av fritt, forhåndsinformert samtykke, slutter seg til etableringen. Medlemmene vurderer at modellen ivaretar samenes rett til selvbestemmelse. Senteret foreslås etablert som en stiftelse, som vurderes som den best egnede organisasjonsformen for å sikre faglig uavhengighet, langsiktighet og tillit. Kompetansesenteret foreslås ha en fellesenhet som blant annet koordinerer arbeidet senteret har med et nasjonalt formidlingsansvar, samt fire fagenheter: én samisk, én kvensk/norskfinsk, én skogfinsk og en fagenhet for romanifolk/tatere. Fagenhetene bør være forankret i eksisterende kompetansemiljøer og samarbeide med knutepunkter ved museer, språk- og kultursentre, universitets- og høyskolemiljøer samt andre relevante institusjoner. Forslaget er nærmere beskrevet i kapittel 7.4.

De øvrige fem av faggruppas medlemmer – Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors – anbefaler at det opprettes et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, forutsatt at forslaget får Sametingets tilslutning. Forslaget innebærer i tillegg at det etableres ett eller flere kompetansesentre for nasjonale minoriteter, i dialog med de berørte minoritetene og i tråd med prinsippene som presenteres i kapittel 7.4. De fem medlemmenes forslag er nærmere beskrevet i kapittel 7.5.

Yhtheenveto kvääniksi

UiT Norjan arktinen universiteetti oon saanut Tietodepartementilta tehtäväksi selvittäät maholisen ruijalaistamispolitikin ja vääryyen kompetansikeskuksen perustamista. Tehtävä seuraa Isontingan Tottuus- ja sovintokomisuunin raportin käsittelyä 12. novemperikuuta 2024. Kehotuspäätöksellä numero 16 Isotinka pyysi hallitusta selvittämhään kunka semmosen keskuksen saatettais organiseerata siihen laihiin nettä sen eesvastauksheen kuuluis tutkimus, dokumentasuuni, tieon välittäminen ja sovintotyö. Keskuksen pi'ethään rakentaat olemassa olevitten kompetansi-, tutkimus- ja tieonvälittämismiljöitten päälet, ja sen pi'ethään kehittäät dialoogissa saamelaisten, kvääniten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten eri miljöitten kansa. Tehtäväksiantopreivissä sanothaan nettä keskuksen tarkotuksena oon parantaat julkisen sektorin ja siviiliyhtheiskunnan tietotassaa.

UiT oon laittanut selvityksen tekemistä varten faakitokan. Faakitokka arvelee nettä julkisen sektorin ja siviiliyhtheiskunnan tietotasan parantamisheen tarvithaan pysyvää ja kansalista satsausta. Semmonen satsaus ei ole tyhä sitä varten nettä se eesauttaa nostamhaan tietotassaa, mutta kansa sitä varten nettä jo olemassa oleva tieto tullee paremasti relevantitten sektoritten ja päättäjitten käytthöön. Faakitokka ehottaa nettä tietotasan nostaminen ei olis tyhä leventämässä ruijalaistamispolitikin ja vääryyen vaikutuksen tuntemusta, mutta kansa leventämässä saamelaisten, kvääniten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten kielen, kulttuurin, histoorian ja yhtheiskuntaoloitten tuntemusta ja tietoa alkukansan ja kansalisten minoriteetitten oikeuksista.

Tehtäväksiantopreivissä UiT:ta pyyethiin arvelemhaan saatettaisko keskuksen työkentthään jossaki vaiheessa ottaat myötä kansa muita kansalisia minoriteettia. Faakitokka ehottaa nettä hiljemin romaanikansa/taatteritki otethaan myötä staatin harjottaman ruijalaistamispolitikin ja vääryyen keskuksen työkentthään. Faakitokka ei neuvota ottamhaan samhaan työhön myötä Norjan rommia ja juutalaisia, mutta meinaa nettä se pittää rakentaat yhthteistyötä kansalisen kompetansikeskuksen ja nuitten kahen tokan institusuunitten ja kompetansimiljöitten välilet.

Faakitokka arvelee nettä julkinen sektori oon moolitokkana erityisposisuunissa sillä ko staatin, regioonitten ja kommuunitten politikki, hallinto ja virkatoimet vaikuttava saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten ja mettäsuomalaisten oikeukshiin ja elinehthoin. Siviiliyhtheiskunnala kansa oon moolina iso merkitys sillä ko eri organisasuunit, institusuunit, kulttuuri- ja tietomiljööt ja muut yhtheisöt oon vaikuttamassa julkisheen puhheesseen, holninkhiin ja tiethoin. Valistunnut ja innostunnut siviiliyhtheiskunta oon elintärkeä siinä nettä alkukansan ja kansalisten minoriteetitten kokemukset tuleva näkyväksi, nettä net tunnustethaan ja nettä net saahaan jatkossa myötä sovintotyöhön.

Ruijalaistamispolitikila tarkotethaan päämääräsuuntasia valtakunnalisia, regionaalisia ja paikalaisia toimia minkä päämääränä oli nettä saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset ja mettäsuomalaiset antaisit ylös oman kielen ja kulttuurin ja sen sijasta valittisit majoriteetin kielen, kulttuurin ja identiteetin. Politikki ilmeni muun myötä koulussa, kirkossa, kielipolitikissa, hallinossa ja julkisissa virkatoimissa. Saamelaisten kohalla tässä oli kysymys kansa maasta, ve'estä, luononresursista ja tradisunaalisista elinkeinoista. Käsitet *ruijalaistaminen* oon laajempi ko *ruijalaistamispolitikki.* Se tarkottaa kansa yhtheiskunnan muutoksia ja eri institusuuniitten toimia ja päätöksiä millä oon ollut ruijalaistavia vaikutuksia, vaikka erittäisena päämääränä ei olisikhaan ollut juuri assimilasuuni. Tämä laaja ymmärys oon kansa pohjana sillet nettä vääryyen ymmärethään sillä mallila nettä sen allet kuuluu vääryyen pote histooriallisa ja nykysiä formuja. Tässä oon sisälä ruijalaistamispolitikin vaikutukset, mutta kansa muunlainen assimileeraus, diksrimineeraus, tunnustuksen vailuminen ja oikeuksitten vajavainen toteuttaminen.

Sovinto ymmärethään pote pitkäaikhaisenna prosessinna ja olotilana. Prosessinna sovinto sisältää päämäräsuuntaisia toimia millä kehitethään staatin, majoriteettiyhtheiskunnan ja saamelaisten, kväänitten/norjansuomalaisten, mettäsuomalaisten ja romaanikansan/taatteritten välilet yhenvertaset suhtheet. Tämmönen olotila ilmenee luottamuksena, kunnioituksenna, tunnustuksena ja yhenvertasuutena. Sovinto ei synny päättämällä eli yksittäisistä toimista, mutta se vaatii tietoa, menheen ja nykysen vääryyen tunnustamista, oikeuksitten toteuttamista, kielen ja kulttuurin revitaliseeraamista, repareeraamista ja institusuunilisen praksiksen muutoksia.

Staatila ja julkisilla institusuunillsa oon erittäinen eesvastaus tunnustaat ruijalaistamispolitikin vaikutukset, pysättäät nykysen vääryyen ja viä läpittet sovinon vaatimat toimet. Saamelaisila, kvääniläl/norjansuomalaisila, mettäsuomalaisila ja romaanikansala/taatterilla oon kuitenki erilaisia histooriallisia kokemuksia, niilä on erilaiset oikeuet, niilä oon erilaisia tarpheita ja

niilä häytyy olla reaalinen maholisuus vaikuttaat sovintotyön rakentamisheen ja läpitviemisheen. Kansalinen kompetansikeskus ei kykene staatin eli alkukansan eli kansalisten minoriteetitten eli siviiliyhtheiskunnan puolesta tekemhään sovintoa, mutta se saattaa tieola, dokumenteeraamisella, välittämistyölä, faakilisela kuurola ja laittamalla osapuolilet yhtheisiä kohtaamispaikkoja olla eesauttamassa sitä. Keskus pittää kansa lisätä tietoa sovintoprosessista yhessä sen premissinantajitten ja moolitokitten kansa, mutta sillä mallila nettä se ei ota päälensä staatin eesvastausta eikä premissinantajitten oikeutta defineerata omia tarpheita ja prioriteerauksia.

Saamelaiset, kväänit/norjansuomalaiset, mettäsuomalaiset ja romaanikansa/taatterit ei piä olla tyhä keskuksen työn moolia eli tokkia joista se jakkaa tietoa, mutta niilä pittää kansa olla maholisuus olla myötä päättämässä keskuksen työn premissistä. Saamelaisten kohala tämä tullee heän alkukansastatuksesta ja heän oikeuesta päättäät ittet ja ja saaha tietoa ja neuvotella ko kysymys on heän omista asioista. Kväänile/norjansuomalaisilet ja mettäsuomalaisilet tämä tullee heän oikeuesta kansalisena minoriteettina olla effektiivisesti myötä ja vaikuttaa. Vaikutusoorninkin hä'ythään rakentaat lähtökohtana eri tokitten erilainen oikeuellinen status, erilaiset kokemukset, institusunaaliset maholisuuet sekä heän omat arvelut kustaki tilasta.

Nykytilan karttaus näyttää nettä jo nyt oon olemassa laajaa ja relevanttia kompetansia. Universiteetit ja korkeakoulut, museeumit ja arkiivit, kieli- ja kulttuurikeskukset, taito- ja kulttuuri-institusuunit, kompetansipalvelut, organisasuunit ja paikaliset tradisuunintaitajat antava oman osansa tutkimuksheen, dokumenteeraamisheen, koulutuksheen, kielen revitaliseeraamisheen ja tieon leventämisheen. Kompetansimiljööt ei kuitenkhaan ole samassa määrässä kehittynheet, ja net oon useasti haavottuvaiset. Saamen miljööt oon kokonhaisuutena kattoin parhaiten institunaliseeratut, mutta niittenki kapasiteetti oon useammila aloila rajalinen. Kväänitten/Norjansuomalaisten miljööt oon vähäsemmät, ja niitä leimaa nettä tyhä harvoila faaki-ihmisllä oon vaativampaa kieleli- ja tutkimuskompetansia. Mettäsuomalaisten ja romaanikansan/taatteritten miljööt oon eriliikasen haavottuvaiset sillä nettä niilä oon tyhä vähän instutusuunia, ja nettä näistä tokista oon olemassa vähän tutkimusta, ja niihin liittyvä koulaus oon vajavaista.

Se ei ole olemassa yhtäkhään institusuunia millä olis kansalinessa ja poikkitsektoriaalisessa eesvastauksessa koko siitä tieosta mitä meilä oon olemassa ruijalaistamispolitikista ja sen vaikutuksista. Tieot oon hajala erilaisila mandaatilla toimivissa institusuunissa, finansieerausoorninkissa ja geograafisilla toimialoila. Sen takia se oon vaikea saaha ylinäkymää kaikista olemassa olevista resursista, vaikea havaita tietoaukkoja ja vaikea varmistaat nettä julkinen sektori ja siviiliyhtheiskunta käyttävä jo olemassa olevaa tietoa. Sillä faakitokka neuvottaa nettä perustethaan kansalisen kompetansikeskuksen joka lujentaa, ohjaa yhtheistyöhön ja täyentää olemassa olevia miljöitä ilman nettä se heijontais eli ottais päälensä niitten tehtäviä.

Faakitokka neuvottaa nettä keskuksen tehtävitten proriteettioorninki olis seuravanlainen: tieon välittäminen, sovintotyö, tutkimus ja dokumenteeraaminen. Keskus pittää kehittäät

tietoresursia, tarjottua opetusta, digitaalisia ratkasuita, arransementtia ja kohtaamispaikkoja ja tehä niitten käyttämisen helpomaksi muun myötä julkisellet hallinollet, koulaussektorillet, kulttuurisektorillet, meediallet ja vaphailet organisasuunilet. Tietoa pittää välittäät pote ruijalaistamispolitikista ja kysymyksessä olevitten tokitten kielestä, kulttuurista, histooriasta, yhteiskuntaelämästä ja oikeuksista. Se pittää kansa tua näkyväksi vastustuksen, pärjäämisen, revitalisasuunin ja tieto- ja taitotradisuunit.

Faakitokka neuvottaa nettä keskuksesta tehhään monenkielisen tieonvälityksen esikävijä, mikä leventää tietoa pohjassaameksi, luulajansaameksi, eteläsaameksi ja kvääniksi. Vielä ehotethaan nettä alettais jokavuotisen tottuus- ja sovintoviikon, ja nettä se tehtäis kans erittäisen tottuus- ja sovintopäivän. Viikosta pittää tulla yhtheinen kansalinen raami semmosia aktiviteettia varten mitä kysymyksessä olevat tokat, koulut, kommuunit, museeumit, arkiivit, kulttuuri-institusuunit, julkiset toimijat ja vapaehtoset organisasuunit oornaava yhessä.

Keskus pittää faakilisten avun, kompetansitoimitten, dialoogiprosessitten ja kokemusten vaihettamisen läpit kuurtoat sovintotyötä paikalisela, regionaalisella ja valtakunnalisela tasala. Sovintotyö ei piä rajottuat symbolishiin toimhiin ja valittelhuin, mutta se vaatii kansa oikeuksitten toteuttamista ja institusunaalisia muutoksia. Mitä tullee saamelaishiin, työssä pittää olla myötä kansa maa- ja vesikysymykset, luontovahinkot ja tradisunaaliset elinkeinot.

Keskustalla pittää olla tehtäviä tutkimuksen ja dokumentasuunin alala, mutta se ei piä korvata olemasssa olevia tutkimusmiljöitä, arkiivia eikä museeumia. Se pittää identifiseerata tututkimustarpheita, tehä yhtheistyöalkheita ja eesauttaat nettä saama jo olemassa olevan tieon ja ja taion hyötykäytthöön. Dokumentasuunityötä pi’ethään kehittäät yhessä olemassa olevitten arkiivitten, museeumitten ja kieli- ja kulttuurikeskuksitten kansa, ja hommala häytyy olla selvät eetiliset raamit. Mitä tullee Tottuus- ja sovintokomisuunin työn myötä syntynheesseen materiaalhiin, ni yhtheistyö Kansalisarkiivin ja Saamen arkiivin kansa oon eriliikasen tähelinen, näitten seassa kansa sen tieon välittäminen mitä kommisuuni kokos ihmisten omista muisteluksista.

Faakitokka oon yhtä mieltä siitä nettä saamelaisten oikeus ittemääräämisheen oon ruijalaistamispolitikin ja vääryyen kompetansikeskuksen selvittämistyölet, perustamisellet ja tulevallet toiminallet eriliikasen tärkeä asia. Oon kuitenki erilaisia mielipitheitä siitä kunka oikeuet pi’ettäis panna toimheen, minkälaista painoa pi’ettäis antaat selvityksen yhtheyessä saa’uilet ulostuloilet, ja mitä prinsipielliä ja organisatoorisia seuraamuksia siitä pitäis olla. Mielipitheet ulettuva organisasuuni- ja hallintamallista aina autonomisen saamen kompetansikeskuksen perustamisheen astit. Tätä takustaa vasten faakitokan jäsenet esittävä kaksi erilaista organiseerausehotusta.

Faakitokan viisi jäsentä – Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen ja Aarekol – ehottava nettä saamelaisilet ja kansalisilet minoriteetillet perustethaan yhtheisen kompetansikeskuksen. Lähtönä oon nettä Saamentinka, jälkhiin konsultasuunitten ja vaphaalta pohjalta, oon tästä yhtä mieltä ja hyäksyy tämmösen keskuksen perustamisen. Jäsenet oon sitä mieltä nettä malli ottaa vaarin saamelaisten ittetmääräämisoikeuesta. Nämät jäsenet ehottava nettä keskuksen

perustethaan säätiömallila, mistä uskothaan nettä se oon parhain organisasuunimalli haluttaissa varmentaat faakilisen riippumattomuuen, jatkuvuuen ja luottamuksen. Nämät jäsenet ehottava nettä keskuksessa olis yksi yhtheinen yksikkö joka muun myötä ko'ordineerais sitä tieonvälittämistyötä mistä keskuksella oon kansalinen eesvastaus, ja sen lisäksi siinä olis neljä faakiyksikköä: yksi saamen yksikkö, yksi kväänitten/norjansuomalaisten yksikkö, yksi mettäsuomalaisten yksikkö ja yksi faakiyksikkö romaanikansaa/taatteria varten. Faakiyksiköt pitävä olla siotut olemassa olevhiin kompetansimiljöissiin ja tehä solmikohissa yhteistyötä museeumitten, kieli- ja kulttuurikeskuksitten, universiteetitten ja korkeakouluitten ja muittenki relevantitten institusuunitten kansa. Ehotusta kuathaan tarkemin kuvussa 7.4.

Muut viisi faakitokan jäsentä – Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann ja Selfors –neuvottava nettä perustethaan saamelaisia varten oman ruijalaistamisen ja vääryyen kompetansikeskuksen. Lähtönä oon nettä Saamentinka hyäksyy tämän. Ehotus sisältää lisäksi nettä luvussa 7.4 esitetyitten prinsipitten jälkhiin perustethaan kansalisia minoriteettia varten ja niitten kansa dialoogissa yhen eli useamman kompetansikeskuksen. Näitten viien jäsenen ehotusta kuathaan tarkemin kuvussa 7.5.

Iktedimmie åarjelsaemien

Maahtoedepartemeente lea laavenjassem UiT Nöörjen arktihkeles universiteetese (UiT) vadteme salkehtidh mejtie nuepie nasjonaale maahtoejarngem tseegkedh daaroedehtemepolitihken jïh meadtan bïjre. Laavenjasse lea guhkiebasse barkoe Stoerredigkien gïetedimmeste Saetniesvoete- jïh liktemekommisjovnen reektehtsistie rahkan 12.b. 2024. Maedtemenænnoestimmien tjïrrh nr. 16 Stoerredigkie reerenassem birri salkehtidh guktie maahta dagkeres jarngem organiseeredh, mij edtja dïedtem utnedh dotkemen, organiseeremen, bievnemen jïh liktemebarkoen åvteste. Jarnge edtja doh maahtoe-, dotkeme- jïh bievnemebyjresh våaroeminie utnedh mah joe gååvnesieh, jïh jarngem lïhke rååresjimmesne evtiedidh saemien, kveenen/nöörjensoemen jïh skåajjesoemen byjresigujmie. Laavenjasseprievie beavna aajkoe jarngine lea viehkiehtidh daajroem lutnjedh byjjes suerkesne jïh sivijle seabradahkesne.

UiT lea faagedåehkiem tseegkeme mij edtja salkehtimmiem darjodh. Faagedåehkien mïelen mietie lea daerpies ihkuve barkojne nasjonaale njieptjesne juktie daajroem byögkeles suerkesne jïh sivijle seabradahkesne lissiehtidh. Dagkeres barkoe ij tjoerh ajve daajroe-evtiedimmiem vedtedh, men aaj sjïehteladtedh ihke daaletje daajroe åtnose vaaltasåvva sjyöhtehke suerkine jïh sjæjsjalimmieprosessine. Faagedåehkie uvtede daajroelutnjeme ij edtjh ajve daajroem vedtedh daaroedehtemepolitihken jïh meadtan bïjre mij konsekvensine sjïdti dehtie politihkeste, men aaj saemien, kveenen/nöörjensoemen jïh skåajjesoemen gïeli, kultuvri, histovriji jïh seabradahketsiehkiej bïjre, jïh aalkoeåålmegi jïh nasjonaale unnebelåhkoej reaktaj bïjre.

Laavenjasseprievesne UiT birresovvi vuarjasjidh mejtie jeatjah nasjonaale unnebelåhkoeh meehtin meatan vaaltasovvedh jarngen barkoen sïjse båetijen aejkien. Faagedåehkie uvtede

romaniåålmegh/taadterh meatan vaaltasuvvieh nasjonaale maahtoejarngesne daaroedehtemepolitihken jïh meadtan bïjre voestesiereste. Faagedåehkie ij juvnehth nöörjen romalmetjh jïh juvdelassjh meatan vaaltasuvvieh maahtoejarngese, men meala laavenjostoe byöroe tseegkesovvedh nasjonaale maahtoejarngen jïh dej göökte dåehkiej institusjovni jïh maahtoebyjresi gaskem.

Faagedåehkie vuarjesje byögkeles suerkie lea sjïere posisjovnesne goh ulmiedåehkie dan åvteste staateles, regijonaale jïh tjïelten orgaanh sijjen politihken, reeremen jïh dïenesji tjïrrh saemiej, kveeni/nöörjensoemeladtji jïh skåajjesoemeladtji reaktah jïh jieledetsiehkieh baajnehtieh. Sivijle seabradahke aaj stoerre vihkelesvoetem åtna goh ulmiedåehkie dan åvteste organisasjovnh, institusjovnh, kultuvre- jïh daajroebyjresh jïh jeatjah ektievoeth leah meatan byögkeles soptsestallemem, vuajnoeh jïh daajroem hammoedidh. Sivijle eadtjohke seabradahke mij daajroem åtna lea eevre vihkeles ihke aalkoeåålmegi jïh nasjonaale unnebelåhkoej dååjrehtimmieh edtjieh våajnoes sjïdtedh, jååhkesjamme sjïdtedh jïh meatan vaaltasovvedh liktemebarkose åvtese.

Daaroedehtemepolitihkem guarkoe goh staateles, regijonaale jïh voenges råajvarimmieh vihties ulmiem vööste, mah edtjin saemide, kveenide/nöörjensoemeladtjide jïh skåajjesoemeladtjide tjabrehtidh sijjen gïelh jïh kulturelle sjïerevoeth hiejhtedh, jïh sijjeste jienebelåhkoen gïelem, kultuvrem jïh identiteetem jïjtsasse vaeltedh. Politihkem tjïrrehtin gaskem jeatjah skuvlen, gærhkoen, gïelepolitihken, reeremen jïh byögkeles dïenesjedahkoej tjïrrh. Saemide daaroedehtemepolitihke aaj gyhtjelassh eatnemen, tjaetsien, eatnemevierhtiej jïh aerpievuekien jielemi bïjre feerhmi. Daaroedehteme lea vijriegåbpoe goh daaroedehtemepolitihke. Dïhte aaj seabradahkejarkelimmieh, institusjonelle barkoevuekieh jïh sjæjsjalimmieh feerhmie mah daaroedehtije konsekvensh åtneme, bielelen assimileereme lea tjïelke ulmie orreme. Daan vijries goerkesen gaavhtan dle meadtam guarkoe goh dovne doh histovrijes jïh daaletje hammoeh meadteste feerhmedh. Daate konsekvensh daaroedehtemepolitihkeste feerhmie, men aaj jeatjah assimileereme, sïerredimmie, faatoes jååhkesjimmie jïh faatoes gorredimmie reaktijste.

Liktemem guarkoe dovne goh guhkies prosesse jïh goh tsiehkie maam jakseme. Goh prosesse likteme lea råajvarimmieh vihties ulmiej vööste, juktie vielie seammavyörtegs relasjovnh evtiedidh staaten, jienebelåhkoeseabradahken jïh saemiej, kveeni/nöörjensoemeladtji jïh romanialmetji/taadteri gaskem. Goh tsiehkie dïhte vååjnesasse båata leajhtadimmien, seahkarimmien, jååhkesjimmien jïh seammavyörtegsvoeten tjïrrh. Ij maehtieh liktemem nænnoestidh jallh jaksedh goh aktegs råajvarimmie, men tjuara dam daajroen tjïrrh evtiedidh, histovrijes jïh daaletje meadtah jååhkesjidh, reaktah gorredidh, gïelem jïh kultuvrem jealajehtedh, dåvvodh jïh institusjonelle barkoevuekieh jarkelidh.

Staate jïh byögkeles institusjovnh sjïere dïedtem utnieh konsekvenside daaroedehtemepolitihkeste meatodh, daaletje meadtam tjöödtjehtidh jïh daerpies råajvarimmieh liktemasse tjïrrehtidh. Seammasienten saemieh, kveenh/nöörjensoemeladtjh, skåajjesoemeladtjh jïh romanialmetjh/taadterh joekehts histovrijes dååjrehtimmieh, rïekteles

posisjovnh jïh daerpiesvoeth utnieh, jïh tjuerieh rïektes baajnehtimmiem utnedh guktie hammoedimmie jïh tjïrrehtimmie liktemebarkoste dorjesuvvieh. Nasjonaale maahtoejarnge ij maehtieh liktemem staaten, aalkoeåålmegi jallh nasjonaale unnebelåhkoej jallh sivijle seabradahken bieleste sjugniedidh, men maahta daajroem, dokumentasjovnem, bievnemem, faageles dåarjoem jïh gaavnedimmiesijjieh buektedh. Jarnge byöroe aaj daajroem liktemeprosessi bïjre evtiedidh rååresjimmesne jarngen premissevedtijigujmie jïh ulmiedåehkiejgujmie, bielelen staaten dïedtem jallh premissevedtijen reaktam vaeltedh jïjtsh daerpiesvoeth jïh våaroehtimmieh defineeredh.

Saemieh, kveenh/nöörjensoemeladtjh, skåajjesoemeladtjh jïh romanialmetjh/taadterh eah edtjh ajve dåehkieh årrodh mej åvteste jarnge barka jallh mej bïjre daajroem beavna, men aaj dah årrodh mah premissh barkose biejieh. Saemide daate gaskem jeatjah dej statusen gaavhtan goh aalkoeåålmege, jïh dej reakta jïjtjemieriedæmman jïh konsultasjovnese. Kveenide/nöörjensoemeladtjide, skåajjesoemeladtjide jïh romanialmetjidie/taadteridie daate dej reaktan gaavhtan eadtjohkelaakan meatan årrodh goh nasjonaale unnebelåhkoeh. Tjuara öörnegidie baajnehtæmman hammoedidh dåehkiej joekehts rïekteles staatusen mietie, dååjrehtimmieh, institusjonelle eaktoeh jïh jïjtsh vuarjasjimmieh.

Goerehtalleme daaletje tsiehkeste vuesehte vijries jïh sjyöhtehke maahtoe joe gååvnese. Universiteeth jïh jïlleskuvlh, museumh jïh våarhkoeh, gïele- jïh kultuvrejarngh, tjeahpoe- jïh kultuvreinstitusjovnh, maahtoedïenesjh, organisasjovnh jïh voenges aerpievuekieguedtijh leah meatan dotkemem, dokumentasjovnem, ööhpehtimmiem, gïelejealajehtemem jïh bievnemem buektedh. Seammasienten maahtoebyjresh joekehtslaakan evtiesovveme jïh daamtaj prååsehke. Doh saemien byjresh leah dah mah jeenjemes institusjovnh utnieh, men dej lea gaertjiedamme barkoefaamoe jieniebinie suerkine. Doh kveenen/nöörjensoemen byjresh leah unnebe, jïh desnie vaenie faagealmetjh gellielaaketje gïele- jïh dotkememaahtojne. Byjresh dej skåajjesoemen jïh romanialmetji/taadteri bïjre lea joekoen prååsehke dan åvteste dej leah vaenie institusjovnh, jïh dotkeme jïh ööhpehtimmie dåehkiej bïjre lea gaertjieldihkie.

Ij leah naan institusjovne mij suerkiej dåaresth aktem bijjemes nasjonaale dïedtem daajroen åvteste utnieh daaroedehtemepolitihken jïh dan konsekvensi bïjre. Daajroe lea bårrode institusjovni gaskem joekehts mandaatigujmie, beetnehvierhtieöörnegigujmie jïh geograafeles barkoedajvigujmie. Dan gaavhtan gïerve sjædta bijjieguvviem dej gaavnoes vierhtiej bijjeli åadtjodh, identifiseeredh gusnie daajroe fååtese, jïh tjirkedh daajroe åtnose vaaltasåvva byögkeles suerkesne jïh sivijle seabradahkesne. Faagedåehkie dan åvteste juvnehte nasjonaale maahtoejarnge tseegkesåvva mij daaletje byjresh tjirkie, iktede jïh lissehte, bielelen dej laavenjassh vaeltedh jallh heajjoedidh.

Faagedåehkie uvtede jarngen faageles laavenjassh daan öörnegen mietie dorjesuvvieh: bievneme, liktemebarkoe, dotkeme jïh dokumentasjovne. Jarnge byöroe evtiedidh jïh jaksoes darjodh daajroevierhtieh, ööhpehtimmievierhtieh, digitaale vuekieh, öörnemh jïh gaavnedimmiesijjieh gaskem jeatjah byögkeles reeremasse, ööhpehtimmiesuarkan, kultuvresuarkan, meedijasse jïh jïjtjevyljehke organisasjovnide. Bievneme tjuara dovne

daaroedehtemepolitihkem jïh sjyöhtehke dåehkiej gïelh, kultuvrh, soptsesh, seabradahkejieledh jïh reaktah feerhmedh. Byöroe aaj vuastalimmiem, bïerkenimmiem, jealajehtemem jïh daajroeaerpievuekieh vååjnedehtedh.

Faagedåehkie juvnehte jarnge njuenehkeinstitusjovnine bievniemasse sjædta jieniebinie gïeline; nöörjen, noerhtesaemien, julevsaemien, åarjelsaemien jïh kveenen gïelem. Aaj juvnehte saetniesvoete- jïh liktemevåhkoem tseegkedh fïerhten jaepien. Våhkoe byöroe ektie nasjonaale mieriem darjoemidie sjugniedidh mejtie laavenjostosne dej sjyöhtehke dåehkiejgujmie tjïrrehte, skuvlh, tjïelth, museumh, våarhkoeh, kultuvreinstitusjovnh, byjjes gïehtelimmieh jïh jïjtjevyljehke organisasjovnh.

Jarnge byöroe liktemebarkoem voenges, regijonaale jïh nasjonaale njieptjesne dåarjoehtidh faageles viehkien tjïrrh, maahtoeråajvarimmiejgujmie, dialogeprosessigujmie jïh lotnedimmine dååjrehtimmijste. Ij maehtieh liktemebarkoem gaertjiedidh symbovles dahkojde jïh gaatelasside, men byöroe aaj feerhmedh reaktah gorredidh jïh institusjonelle jarkelimmieh. Gosse lea saemien tsiehkiej bïjre, barkoe byöroe aaj gyhtjelassh eatnemen, tjaetsien, eatnemeskilkehtassi jïh aerpievuekien jielemi bïjre feerhmedh.

Jarnge byöroe laavenjassh dotkemen jïh dokumentasjovnen sisnjeli utnedh, men ij byörh daaletje dotkemebyjresi, våarhkoej jallh museumi sijjeste båetedh. Dïhte byöroe dotkemedaerpiesvoeth identifiseeredh, laavenjostojne nierhkedh jïh viehkiehtidh guktie daajroe åtnose vaaltasåvva. Byöroe dokumentasjovnebarkoem evtiedidh laavenjostosne daaletje våarhkoejgujmie, museumigujmie, gïele- jïh kultuvrejarngigujmie jïh tjïelke etihkeles mieriej sisnjeli. Laavenjostoe Nasjonaalevåarhkojne jïh Saemien våarhkojne materijaalen bïjre Saetniesvoete- jïh liktemekommisjovnen minngesne lea joekoen vihkele, gaskem jeatjah bievnemen bïjre dejstie persovneles soptsesijstie kommisjovne sïjse tjöönghki.

Faagedåehkie akteraeresne meala saemiej reakta jïjtjemieriedæmman sjïere vihkelesvoetem åtna salkehtæmman, tseegkemasse jïh gïehtelæmman nasjonaale maahtoejarngeste daaroedehtemepolitihken jïh meadtan bïjre. Men joekehts vuajnoeh guktie reakta edtja tjyölkehke dorjesovvedh, maam leavlojde lahtestimmieh edtjieh åadtjodh mah salkehtimmesne båateme, jïh mah prinsihpeles jïh organisatovreles konsekvensh daate byöroe åadtjodh. Vuajnoeh leah organisasjovne- jïh stuvremehammoej raejeste tseegkemen raajan aktede jïjtjeraarehke saemien maahtoejarngeste. Daan våaromen mietie faagedåehkien lïhtsegh göökte joekehts uvtelassh organiseeremen bïjre uvtedieh.

Vïjhte faagedåehkien lïhtsegijstie – Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen jïh Aarekol – uvtede ektie maahtoejarngem tseegkedh saemide jïh nasjonaale unnebelåhkojde tseegkedh. Uvtelasse lea jearohke Saemiedigkie, konsultasjovni mænngan jïh frijje, åvtelhbodti beavneme luhpien mietie, lea sïemes tseegkemen bïjre. Lïhtsegh vuarjasjieh modelle saemiej reaktam jïjtjemieriedæmman gorrede. Dah uvtedieh jarngem tseegkedh goh stiftelse, mij dej vuarjasjimmien mietie lea dïhte organisasjovnehammoe mij böörèmes sjeahta juktie faageles jïjtjeraarehkevoetem, perspektijvem guhkiebasse jïh leajhtadimmiem tjirkedh. Dah uvtedieh aktem ektie ektievoetem utnedh mij gaskem jeatjah dam barkoem iktede maam jarnge

nasjonaale bievnemedïedtine åtna, jïh njieljie faageektievoeth: akte saemien, akte kveenen/nöörjensoemen, akte skåajjesoemen jïh akte faageektievoete romaniåålmegidie/taadteridie. Faageektievoeth byöroeh vïedteldihkie årrodh daaletje maahtoebyjresidie, jïh goevtesigujmie museuminie, gïele- jïh kultuvrejarngine, universiteete- jïh jïlleskuvlebyjresinie jïh jeatjah sjyöhtehke institusjovnine laavenjostedh. Lïhkebe buerkiestimmie uvtelasseste kapihtelisnie 7.4.

Doh jeatjah vïjhte faagedåehkien lïhtsegijstie – Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann jïh Selfors – juvnehtieh jïjtse saemien maahtoejarnge daaroedehtemepolitihken jïh meadtan bïjre tseegkesåvva, jis Saemiedigkie uvtelassem dåårje. Lissine uvtelasse sæjhta jiehtedh akte jallh jienebh maahtoejarngh nasjonaale unnebelåhkojde tseegkesuvvieh, rååresjimmesne dej sjyöhtehke unnebelåhkoejgujmie jïh prinsihpi mietie mejtie åehpiedahta kapihtelisnie 7.4. Dej vïjhte lïhtsegi uvtelasse lea lïhkebe buerkiestamme kapihtelisnie 7.5.

Tjoahkkájgæsos julevsámegiellaj

Máhttodepartemænnta l vaddám UiT Vuona arktalasj universitiehttaj (UiT) barggon tjielgadit vejulasj nasjåvnålasj máhtudakguovdátjav dárojduhttempolitihka ja vierrevuoda birra. Barggo bådij Stuorradikke giehtadallamis Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå diedádusás mij bådij basádismáno 12. biejve 2024. Mærrádus gåhttjomássjen nr 16 lij Stuorradigge ánodij ráddidusáv tjielgadit gåktu dákkár guovdátjav máhtáluluj organisierit. Guovdátjin galggá liehket åvdåsvásstádus dutkamis, duodastusás, gaskostimes ja såbadimbargos. Guovdásj galggá tsieggiduvvat dálásj máhtudak-, dutkam- ja gaskostimbirrasij nali ma juo gávnnuji. Dat galggá åvddånahteduvvat lahka guládallamijn sáme, guojna/vuonasuobmelasj ja miehttsesuobmelasj birrasij. Dahkamusdokumænnta javllá guovdásj galggá ienep máhtulasjvuohtaj vájkkudit almulasj suorgen ja sivijla sebrudagán.

UiT la nammadam fáhkajuohkusav mij galggá tjielggidusáv tjadádit. Fáhkajuogos miejnni dárbahip stuoves, nasjåvnålasj vuorodimev mij máhtudagáv låppti almulasj suorgen ja sivijla sebrudagán. Dákkár ratjástibme ij galga dássju máhtov åvddånahttet. Dat hæhttu aj huksat dav majt ulmutja juo diehti, aneduvvá dåppe gånnå l dárbbo. Fáhkajuogos ævtot máhttolåpptim ij galga guosskat dássju dárojduhttempolitihkkaj ja dan vierrevuohtaj. Galggá aj guosskat sáme, guojna/vuona-suobmelattjaj ja miehttsesuobmelattjaj gielajda, kultuvrajda, histåvråjda, sebrudakdilijda ja iemeálmmugijda ja nasjåvnålasj unneplågoj rievtesvuodajda.

Dahkamusgirjen gåhtjoduváj UiT:av árvustallat máhtti gus ietjá nasjåvnålasj unneplågo sjaddat guovdátja barggoguovllon maŋenagi. Fáhkajuogos ævtot romaniálmmuk/táhtara oassálassti nasjåvnålasj máhtudakguovdátjij dárojduhttempolitihka ja vierrevuoda birra álgo rájes. Fáhkajuogos miejnni Vuonav romera ja juvdá e galga liehket oassen máhtudakguovdátjis. Valla guovdásj bierri barggat dán guovte juohkusa institusjåvnåj ja fáhkabirrasij siegen.

Fáhkajuogos miejnni almulasj suorgge l ájnnasik ájnas ulmmejuogos. Dat la danen gå ståhtta, fylka ja suohkana vájkkudi sámij, guojnaj/vuona-suobmelattjaj ja miehttsesuobmelattja

rievtesvuodajda ja iellemij politihka, håldadime ja dievnastusáj baktu. Sivijla sebrudahka l aj ájnas ulmmejuogos. Organisasjåvnå, institusjåvnå, kultuvrra ja máhttobirrasa ja ietjá aktijvuoda li fáron hábbmimin dav majt ulmutja ájádalli, diehti ja ságastalli almulattjat. Sivijla sebrudahka mij ålov diehtá ja berus, la mierrediddje. Dalloj sjaddi iemeálmmugij ja nasjåvnålasj unneplågoj vásádusá vuojnulattjan ja dåhkkiduvvi, ja sjaddi oassen såbadimbargos åvddålijguovlluj.

Dárojduhttempolitihkka lij stáhta, fylkaj ja suohkanij ulmmelasj doajmma. Dåjma galggin oadtjot sámijt, guojnajt/vuona-suobmelattjajt ja miehttsesuobmelattjajt hæjtátjit ietjasa gielajn ja kultuvralasj iesjvuodajn ieneplågo giela, kultuvra ja identitiehta diehti. Politihkka vuojnnuj duola degu skåvlå, girkko, giellapolitihka, håldadime ja almulasj dievnastusáj baktu. Sámijda merkahij dát aj ednama, tjátje, luondoressursa ja árbbedábálasj æládusá. Dárojduhttema buojkuldahka l vijdep gå dárojduhttempolitihkka. Dasi gulluji sebrudakrievddama, gåktu institusjåvnå li barggam, ja mærrádusá ma li dárojduhttemij vájkkudam, vájku ájn assimilierim ij la læhkám tjielgga ulmmen. Dát vijdes dádjadus la aj vuodon dasi gåktu dádjadip vierrevuodav: sihke histåvrålasj vierrevuodav ja vierrevuodav mij dálla dáhpáduvvá. Dát guosská sihke dárojduhttempolitihka vájkkudusájda ja ietjá assimilierimij, nuppástibmáj, dåhkkidime vádnuj ja gå rievtesvuoda ælla nuoges buoragit tjuovoduvvam.

Såbadibme l sihke guhkesájgge prosessa ja aj dille. Såbadibme prosessan merkaj ulmmelis dåjmajt oadtjot váj sjaddá ienep dássásasj dille stáhta, ieneplåhkosebrudagá ja sámij, guojnaj/vuona-suobmelattjajt, miehttsesuobmelattjaj ja romálmmuga/táhtarij gaskan. Dillen vuohttu såbadime luohtádusá, vieledime, dåhkkidime ja avtaárvulasjvuoda baktu. Såbadahttem ij máhte mierreduvvat jali jåvsåduvvat ájnegasj dåjmajn. Dav hæhttu máhtulasjvuoda baktu åvddånahttet, histåvrålasj ja dálásj ájge vierrevuoda dåhkkidime baktu, rievtesvuodaj tjuovvolimijn, giela ja kultuvra ådå álgadime baktu, divvoma ja institusjåvnåj barggovuogij rievddadime baktu.

Stáhtan ja almulasj institusjåvnåjn la sierralágásj åvdåsvásstádus. Hæhttuji dárojduhttempolitihka vájkkudusájt dåbdåstit, ganugahttet dajt vierrevuodajt ma dálla dáhpáduvvi, ja tjadádit dajt dåjmajt ma såbadibmáj dárbahuvvi. Sæmmi båttå li sámijn, guojnajn/vuona-suobmelattjajn miehttsesuobmelattjajn ja romaniálmmugin/táhtarijn iesjguhtiklágásj histåvrålasj vásádusá, iesjguhtiklágásj riektádile ja iesjguhtiklágásj dárbo. Siján hæhttu liehket duohta vájkkudimfábmo dasi gåktu såbadimbarggo hábbmiduvvá ja tjadáduvvá. Nasjåvnålasj máhttoguovdásj ij máhte såbadimev hábbmit stáhta, iemeálmmuga, nasjåvnålasj unneplågoj jali sivijlasebrudagá åvdås. Valla guovdásj máhttá viehkedit diedoj, duodastusáj, gaskostimijn, fágalasj dårjajn ja æjvvalimsadjen. Guovdásj bierri aj åvddånahttet máhtov såbadimprosessaj birra guládallama baktu sijájn gudi guovdátjij vaddi bargojt ja sijájn gudi li guovdátja ulmmejuohkusa. Guovdásj ij galga stáhta åvdåsvásstádusáv válldet, ja sij gudi dahkamusájt vaddi, galggi ietja bessat ietjasa dárbojt ja vuorodimijt mierredit.

Sáme, guojna/vuona-suobmelattja, miehttsesuobmelattja ja románi-álmmuk e galga liehket dássju juohkusa gej gáktuj guovdásj barggá jali juohká diedojt. Galggi aj bessat mierredit

gåktu guovdásj galggá dåjmaduvvat. Sámijda dát tjuovvu duola degu gå li iemeálmmuga, ja gå siján la rievtesvuohta iesjmierredibmáj ja rádudallamijda. Guojnajda/vuona-suobmelattjajda, miehttsesuobmelattjajda ja romani/táhtarijda tjuovvu riektá mij siján la nasjåvnålasj unneplåhkoálmmugin almma láhkáj bessat oassálasstet. Vájkkudimårnigijt hæhttu juohkusij rievtugis dile milta hábbmit, makkir vásádusá siján li, makkir institusjåvnå siján li ja sijá ietjasa árvustallamij milta.

Dálásj dile kárttim vuoset dálla juo gávnnu edna relevánta máhtudahka. Universitiehta ja allaskåvlå, musieja ja vuorká, giella- ja kultuvrraguovdátja, dájdda- ja kultuvrrainstitusjåvnå, máhttodievnastusá, organisasjåvnå ja bájkálasj árbbedáhpeguodde viehkedi dutkamij, duodastibmáj, åhpadussaj, giela ælládahttemij ja gaskostibmáj. Sæmmi båttå li máhttobirrasa moatten dásen, ja da li álu rasje. Sáme birrasijn li tjoahkkáj ienemus institusjåvnå. Valla siján la ráddjiduvvam kapasitehta moatten suorgen. Guojnna/vuona-suobmelasj birrasa li unne. Dåssju gallegasj fåhkaulmutjijn la alla giella- ja dutkammáhtudahka. Miehttsesuobmelattjaj ja romániálmmuga/táhtasij birrasa li sierraláhkáj ájteduvvam. Siján li dåssju nágin gallegasj institusjåvnå, ja binná dutkam ja oahppo gávnnu dáj juohkusij birra.

Dálla ij la avtanik institusjåvnån åbbålasj, nasjåvnålasj åvdåsvásstádus dan máhto åvdås mij gávnnu dárojduhttempolitihka ja dan båhtusij birra, mij divna suorgijt gåbttjå. Máhtto l hájoj institusjåvnåj gaskan maj li iesjguhtiklágásj dåjma, iesjguhtiklágásj ruhtadibme ja iesjguhtiklágásj geografijjalasj guovlo. Dat dahká gássjelin gåvåv oattjotjit dassta mij gávnnu, vuojnnet gåggu máhtudahka vájllu, ja huksat máhtudahka aneduvvá almulasj suorgen ja sivijla sebrudagán. Danen vágot fåhkajuogos nasjåvnålasj máhttoguovdásj ásaduvvá mij nanni, aktit ja ållidahttá dajt birrusijt ma gávnnuji, váni vålldemis badjel jali hæboduhttemis daj dåjmajt.

Fåhkajuogos ævtot dáv gárggáv guovdátja bargojda: gaskostibme, såbadimbarggo, dutkam ja duodastibme. Guovdásj bierri máhttoressursajt, åhpadusfálaldagájt, digitála tjoavddusijt, ásadimijt ja gávnadimsajijt åvdedit ja giedaj åvddålij buktet. Dát guosská duola degu almulasj håldadibmáj, åhpadussuorggáj, kultuvrrasuorggáj, medijáj ja luojvoj organisasjåvnåjda. Åvddånbuktemin bierri liehket sihke dárojduhttempolitihkka ja guoskavasj juohkusij giela, kultuvra, histåvrå, sebrudakiellem ja rievtesvuoda vidjura. Bierri aj vuosedit vuosstálasstemav, gåktu ulmutja li rijbadam, ådå álggo kultuvrraj ja giellaj, ja máhttoárbbedábijda.

Fåhkajuogos vágot guovdásj biedjá jåhtuj moattegielak diehtojuohkemav dárogiellaj, nuorttasámegiellaj, julevsámegiellaj, oarjjelsámegiellaj ja guojnagiellaj. Ævtoduvvá aj ásadit jahkásasj duohtavuoda- ja såbadimvahko. Vahkko bierri liehket aktisasj nasjåvnålasj rámma dåhpádusájda. Dåhpádusá galggi tjadáduvvat guoskavasj juohkusij, skåvlåj, suohkanij, musiejaj, arkijvajn, almulasj dåjmaj ja luojvoj organisasjåvnåj siegen.

Guovdásj bierri såbadimbargov doarjjot bájke, guovlo ja rijka dásen. Dav máhttá fágalasj viehkes dahkat, máhttodåjmajn, guládallamijn ja vásádusáj juogadimijn. Såbadimbarggo ij máhte dássju symbåvlålasj dagoj ja ándagis ádnomij birra liehket. Dasi bierri aj gullut

tjuovvolit rievtesvuodajt ja rievddadit dav gåktu institusjåvnå barggi. Sáme dilij gáktuj bierri barggo aj bajedit ednam- ja tjáhtjerievtesvuodajt, luonndobiejsstemijt ja árbbedábálasj æládusájt.

Guovdátjin bierriji liehket dutkam- ja duodastimbargo, valla dat ij bierri boahtet dutkambirrasij, vuorkáj ja musiejaj sadjáj ma juo gávnnuji. Bierri gávnadit gånnå dutkam dárbahuvvá, aktisasjbargov álgadit ja vájkkudit váj máhtudahka aneduvvá. Duodastimbarggo bierri avtajrádij åvdeduvvat vuorkáj, musiejaj ja giella- ja kultuvrraguovdátjij ma juo gávnnuji, ja tjielgga etihkalasj rámmaj sissŋelin. Aktisasjbarggo Nasjåvnåvuorkájn ja Sáme arkijvajn Duohtavuoda- ja såbadimkommisjåvnå materiála aktijvuodan la sierralágásj ájnas. Dat guosská duola degu daj persåvnålasj histåvråj gaskostibmáj majt kommisjåvnnå l tjoahkkim.

Fáhkajuogos la avtamielalasj sámij iesjmierredimriektá l viek ájnas gå ájggu nasjåvnålasj máhtudakguovdátjav dárojduhttempolitihka ja vierrevuoda birra tjielgadit, álgadit ja jådedit. Huoman li iesjguhtiklágásj vuojno dasi gåktu riektá galggá praktihkalattjat tjuovoduvvat, man stuorra dæddo tjielgadusán galggá, ja gåktu galggá prinsihpajda ja organisierimij vájkkudit. Dánna li moadda vuojno, sihke gåktu galgaluluj guovdátjav organisierit ja stivrrit, gitta ásadit sierra, iesjråddijiddje sáme máhtudakguovdátjav. Dán vuodon ævtodi fáhkajuohkusij ájrrasa guokta iesjguhtiklágásj oajvvadusá gåktu guovdásj galgaluluj organisieriduvvat.

Vihtta fáhkajuohkusa ájrrasa – Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen ja Aarekok – oajvvadi aktisasj máhtudakguovdátjav ásadit sámijda ja rijka unneplåhkoálmmugijda. Oajvvadus gájbbet Sámedigge galggá miededit guovdátja ásadibmáj, rádudallamij maŋŋela ja friddja, árabut diededuvvam miededime milta. Dá ájrrasa miejnniji modælla huksá sámij rievtesvuodav iesjmierredibmáj. Ævtodi guovdásj ásaduvvá vuododussan. Sij miejnniji dát la buoremus organisasjåvnnåhåbme vaj sihkarasteduvvá fágalasj iesjrádálasjvuohta, guhkesájggásasjvuohta ja luohtádus. Máhtudakguovdátjij ævtoduvvá aktisasj avtadahka mij duola degu koordinieri guovdátja nasjåvnålasj gaskostime vælggogisvuodav. Dasi duodden ævtoduvvi niellja fáhkaavtadagá: akta sáme, akta guojnna/vuona-suobmelasj, akta miehttsesuobmelasj ja akta romaniálmmuga fáhkaavtadahka. Fáhkaavtadagá bierriji dajda fáhkabirrasijda tjanáduvvat ma dálla gávnnuji, ja barggat musiejaj, giella- ja kultuvrraguovdátjij, universitiehtaj ja allaskåvlåj ja ietjá relevánta institusjåvnåj siegen. Oajvvadus la dárkkelappot tjielggiduvvam kapihttalin 7.4.

Ietjá vihtta sebrulattja fáhkajuohkusin – Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann ja Selfors – oajvvadi ásaduvvá sierra sáme máhtudakguovdásj dárojduhttempolitihka ja vierrevuoda birra. Jus Sámedigge oajvvadussaj guorras. Oajvvadus merkaj aj ásaduvvá akta jali ienep máhtudakguovdátja nasjåvnålasj unneplåhkoálmmugij hárráj. Dát galggá tjadáduvvat guládallamijn guoskavasj unneplåhkoálmmugij, ja 7.4 kapihttala prinsihpaj milta. Da vihtta ájrrasa oajvvadusá li dárkkelappot tjielggiduvvam kapihttalin 7.5.

Čoahkkáigeassu davvisámegillii

UiT Norgga árktalaš universitehta (UiT) lea ožžon bargun Máhttodepartemeanttas guorahallat vejolaš nationála gelbbolašvuođaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuođa birra. Bargu čuovvula Stuorradikki meannudeami Duohtavuođa- ja seanadankommišuvnna raporttas skábmamánu 12. beaivvi 2024. Ávžžuhusmearrádusain áššis nr. 16 Stuorradiggi bivddii ráđđehusa čielggadit movt dákkár guovddáža sáhtášii organiseret, mas lea ovddasvástádus dutkamii, duođašteapmái, gaskkusteapmái ja seanadanbargui. Guovddáš galgá huksejuvvot dálá gelbbolašvuođa-, dutkan- ja gaskkustanbirrasiid ala ja ovddiduvvot lagas gulahallamis sámi, kvena/norggasuopmelaš ja vuovdesuopmelaš birrasiiguin. Barggahanreivves boahtá ovdan ahte guovddáža ulbmil lea váikkuhit máhttoloktemii almmolaš suorggis ja siviilaservodagas.

UiT lea ásahan fágajoavkku mii galgá čađahit čielggadeami. Fágajoavku árvvoštallá ahte dárbbašuvvo bistevaš ja nationála áŋgiruššan loktet máhtu almmolaš suorggis ja siviilaservodagas. Dákkár áŋgiruššan ii galgga dušše ovdánahttit máhtu, muhto maiddái láhčit dili nu ahte dálá máhttu váldojuvvo atnui releväntа surggiin ja mearrádusproseassain. Fágajoavku evttoha máhttolokten ii galgga dušše ovdánahttit máhtu dáruiduhttinpolitihka ja dan vearrivuođa birra, muhto maiddái sámi, kveana/norggasuopmelaš ja vuovdesuopmelaš giela, kultuvrra, historjjá, servodatdilálašvuođaid ja álgoálbmot- ja našuvnnalaš minoritehtaid vuoigatvuođaid birra.

Barggahanreivves bivdojuvvui UiT árvvoštallat sáhttet go eará nationála minoritehtat guhkit áigge vuollái váldot mielde guovddáža bargguide. Fágajoavku evttoha ahte romániálbmot/táhterat leat mielde álggu rájes nationála gelbbolašvuođaguovddážis dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuođa birra. Fágajoavku ii ávžžut ahte Norgga romániálbmot ja juvddálaččat galget leat mielde gelbbolašvuođaguovddážis, muhto oaivvilda ahte berre ásahuvvot ovttasbargu gaskal nationála gelbbolašvuođaguovddáža ja dán guovtti joavkku ásahusaid ja gelbbolašvuođabirrasiid.

Fágajoavku oaivvilda ahte almmolaš suorgi lea erenoamáš dilis ulbmiljoavkun danin go stáhtalaš, guvllolaš ja suohkanlaš orgánat, politihka, hálddašeapmi ja bálvalusfálaldagaid bokte, váikkuhit sámiid, kvena/norgga suopmelaččaid ja meahccesuopmelaččaid vuoigatvuođaide ja eallindiliide. Siviilaservodagas lea maid stuora mearkkašupmi ulbmiljoavkun danne go organisašuvnnat, ásahusat, kultur- ja máhttobirrasat ja eará searvevuođat leat mielde hábmeme almmolaš ságastallama, miellaguottuid ja máhtu. Siviila servodat mas lea ipmárdus ja beroštupmi lea vuođđun dasa ahte álgoálbmogiid ja nationála minoritehtaid vásáhusat šaddet oidnosii ja dohkkehuvvojit, ja váldojuvvojit mielde viidáset seanadanbargui.

Dáruiduhttinpolitihkka ledje mearrediđolaš stáhtalaš, regionála ja báikkálaš doaibmabijut mat galge oažžut sámiid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid luohpat iežaset gielain ja kultuvrralaš mihtilmasvuođain ja válljet baicce eanetlogu giela, kultuvrra ja identitehta. Politihkka bođii ovdan earret eará skuvlla, girku, giellapolitihka, hálddašeami ja

almmolaš bálvalusdoaimmaid bokte. Sápmelaččaide guoskkai dat nai eanan-, čáhce- ja luondduresurssaid ja árbevirolaš ealáhusaid gažaldagaide. Dáruiduhttindoaba lea viidábut go dáruiduhttinpolitihkka. Dat sisdoallá maiddái servodatrievdamiid, institušuvnnalaš geavadagaid, ja mearrádusaid main lea leamaš dáruiduhttinváikkuhus, vaikko assimileren ii leat leamaš čielga mihttomearrin. Dát viiddis ipmárdus lea maid vuođđun dasa movt vuoigatmeahttunvuohta ipmirduvvo, sisdoallat historjjálaš ja dálá áiggi mállet vuoigatmeahttunvuođaid. Dasa gullet dáruiduhttinpolitihka váikkuhusat, muhto maiddái eará assimileren, vealaheapmi, váilevaš dohkkeheapmi ja váilevaš čuovvoleapmi vuoigatvuođain.

Seanadeapmi ipmirduvvo sihke guhkes áiggi proseassan ja dillin. Proseassan mielddisbuktá seanadeapmi ulbmilaš doaibmabijuid ovddidan dihte eanet ovttadássásaš gaskavuođaid stáhta, majoritehtaservodaga ja sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid, vuovdesuopmelaččaid ja romániálbmoga/táhteriid gaskkas. Dilli albmana luohttámuša, árvvusatnima, dohkkeheami ja ovttadássásašvuođa bokte. Seanadeami ii sáhte mearridit dahje joksat ovttain doaibmabijuin; dan ferte baicce ovddidit máhtuin, historjjálaš ja dálá áiggi vearrivuođa dohkkehemiin, vuoigatvuođačuovvolemiin, giela ja kultuvrra ealáskahttimiin, buoridemiin ja ásahuslaš geavadagaid rievdademiin.

Stáhtas ja almmolaš ásahusain lea erenoamáš ovddasvástádus dohkkehit dáruiduhttinpolitihka váikkuhusaid, bissehit dálá vearrivuođaid ja čađahit dárbbašlaš soabadandoaibmabijuid. Seammás leat sápmelaččain, kvenain/norggasuopmelaččain, vuovdesuopmelaččain ja romániálbmogis iešguđetlágan historjjálaš vásáhusat, rievttálaš posišuvnnat ja dárbbut, ja sis ferte leat duohta váikkuhanfápmu dasa movt seanadanbargu hábmejuvvo ja čađahuvvo. Nationála gealboguovddáš ii sáhte soabadit stáhta, eamiálbmogiid dahje nationála minoritehtaid dahje siviila servodaga ovddas, muhto sáhttá veahkehit máhtuin, duođaštusaiguin, gaskkustemiin, fágalaš doarjagiin ja deaivvadanbáikkiiguin. Guovddáš berre maid ovddidit máhtolašvuođa seanadanproseassaid birra gulahallama bokte guovddáža eaktobiddjiiguin ja ulbmiljoavkkuiguin, almmá dan ahte váldit badjelasas stáhta ovddasvástádusa dahje eaktobiddjiid vuoigatvuođa defineret iežaset dárbbuid ja vuoruhemiid.

Sápmelaččat, kvenat/norggasuopmelaččat, vuovdesuopmelaččat ja romániálbmot/táhterat eai galgga leat dušše joavkkut maid ovddas guovddáš bargá dahje gaskkusta dieđuid, muhto sii galget maid leat eaktobiddjit doibmii. Sápmelaččaide čuovvu dát earret eará sin stáhtusa geažil álgoálbmogin ja sin vuoigatvuođa geažil iešmearrideapmái ja konsultašuvnnaide. Kvenaide/norggasuopmelaččaide, vuovdesuopmelaččaide ja romániálbmogii/táhteriidda dat čuovvu sin vuoigatvuođas beaktilit oassálastit našuvnnalaš minoritehtan. Váikkuhanortnegiid ferte hábmet joavkkuid iešguđetlágan rievttálaš stáhtusa, vásáhusaid, ásahuslaš eavttuid ja sin iežaset árvvoštallamiid vuođul.

Otná dili kárten čájeha ahte gávdno juo viiddis ja relevánta gelbbolašvuohta. Universitehtat ja allaskuvllat, museat ja arkiivvat, giella- ja kulturguovddážat, dáidda- ja kulturásahusat, gealbobálvalusat, organisašuvnnat ja báikkálaš árbečeahpit váikkuhit dutkamii, duođašteapmái, oahpahussii, giellaealáskahttimii ja gaskkusteapmái. Seammás leat

gealbobirrasat iešguđet láđje ovdánahttojuvvon ja dávjá rašit. Ollislaččat leat sámi birrasat eanemus institušonaliserejuvvon, muhto sis lea ráddjejuvvon kapasitehta máŋgga suorggis. Kvena/norggasuopmelaš birrasat leat unnit ja das leat unnán fágaolbmot geain lea alla giella- ja dutkangelbbolašvuohta. Vuovdesuopmelaččaid ja románaálbmoga/táhteriid birrasat leat earenoamáš hearkkit, dannego leat unnán ásahusat, ja dutkan ja oahpahus dáid joavkkuid birra lea ráddjejuvvon.

Ii gávdno ásahus mas lea ollislaš nationála ja sektorrasttideaddji ovddasvástádus máhttui dáruiduhttinpolitihka ja dan váikkuhusaid birra. Máhttu lea biđgejuvvon ásahusaid gaskka main leat iešguđetlágan fápmudusat, ruhtadanortnegat ja geográfalaš doaibmaguovllut. Dát dahká váttisin oažžut bajilgova dálá resurssain, identifiseret máhttováilliid ja sihkkarastit ahte máhttu váldojuvvo atnui almmolaš suorggis ja siviilaservodagas. Danne ávžžuha fágajoavku ahte ásahuvvo nationála gealboguovddáš mii nanne, oktiiordne ja dievasmahttá dálá birrasiid, almmá nu ahte dat váldet badjelasaset dahje heajudahttet sin doaimmaid.

Fágajoavku evttoha ahte guovddáža fágalaš barggut vuoruhuvvojit čuovvovaččat: gaskkusteapmi, seanadanbargu, dutkan ja duođašteapmi. Guovddáš berre ovddidit ja olámuddui buktit máhttoresurssaid, oahpahusláhčosiid, digitála čovdosiid, lágidemiid ja deaivvadanbáikkiid earret eará almmolaš hálddašeapmái, oahpahussuorgái, kultursuorgái, mediaide ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaide. Gaskkusteapmi berre siskkildit sihke dáruiduhttinpolitihka ja guoskevaš joavkkuid gielaid, kultuvrraid, historjjáid, servodateallima ja vuoigatvuođaid. Dat berre maiddái čalmmustahttit vuostálastima, birgema, ealáskahttima ja máhttotradišuvnnaid.

Fágajoavku ávžžuha ahte guovddáš šaddá ovddasmanni institušuvdnan máŋggagielat gaskkusteapmái, namalassii dáro-, davvisáme-, julev-, lulli- ja kvenagillii. Evttohuvvo maiddái ásahit jahkásaš duohtavuođa- ja seanadanvahkku. Vahkku berre leat oktasaš nationála rámman doaimmaide maid ovttasbarggus čađahit guoskevaš joavkkut, skuvllat, suohkanat, museat, arkiivvat, kulturásahusat, almmolaš doaimmat ja eaktodáhtolaš organisašuvnnat.

Guovddáš berre doarjut seanadanbarggu báikkálaš, regionálalaš ja našuvnnalaš dásis fágalaš vehkiin, gealbodoaimmaiguin, gulahallanproseassaiguin ja vásáhuslonohallamiin. Seanadanbarggu ii sáhte ráddjejuvvot dušše symbolalaš daguide ja šállošemiide, muhto berre maiddái fátmmastit vuoigatvuođačuovvoleami ja ásahuslaš rievdadusaid. Go guoská sámi dilálašvuođaide, de berre bargu maiddái fátmmastit eatnamiid, čáziid, luondduduohtademiid ja árbevirolaš ealáhusaid guoski gažaldagaid.

Guovddážis berrejit leat dutkan- ja duođaštanbarggut, muhto dat ii berre buhttet dálá dutkanbirrasiid, arkiivvaid ja museaid. Dat berre identifiseret dutkandárbbuid, vuolggahit ovttasbarggu ja váikkuhit dasa ahte máhtolašvuohta váldojuvvo atnui. Duođaštanbarggu berre ovddidit ovttas dálá arkiivvaiguin, museaiguin, giella- ja kulturguovddážiiguin ja čielga ehtalaš rámmaid siskkobealde. Ovttasbargu Nationálaarkiivvain ja Sámi arkiivvain

Duohtavuođa- ja seanadankommišuvnna materiálaid ektui lea erenoamáš dehálaš, earret eará kommišuvnna čohkkejuvvon persovnnalaš historjjáid gaskkusteami ektui.

Fágajoavku lea ovttamielalaš das ahte sápmelaččaid iešmearridanriekti lea erenoamáš deatalaš go galgá čielggadit, ásahit ja doaimmahit nationála gelbbolašvuođaguovddáža dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuođa birra. Muhto leat iešguđetlágan oaivilat das movt rievtti galgá operationaliseret, makkár deattu galgá bidjat cealkámušaide mat leat boahtán ovdan čielggadeamis, ja makkár prinsihpalaš ja organisatuvrralaš čuovvumušat das galggašedje leat. Oaivilat leat organisašuvdna- ja stivrenvugiid rájes gitta autonomalaš sámi gelbbolašvuođaguovddáža ásaheapmái. Dán vuođul ovddidit fágajoavku miellahtut guokte sierra evttohusa organiseremii.

Fágajoavkku miellahtut - Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen ja Aarekol - evttohit ásahit oktasaš gelbbolašvuođaguovddáža sámiide ja nationála minoritehtaide. Evttohus eaktuda ahte Sámediggi, maŋŋel konsultašuvnnaid ja friddja, ovddalgihtii dieđihuvvon miehtama vuođul, guorrasa ásaheapmái. Miellahtut árvvoštallet ahte modealla fuolaha sámiid iešmearridanvuoigatvuođa. Guovddáža evttohit ásahuvvot vuođđudussan, mii árvvoštallojuvvo leat buoremus organisašuvdnahápmin vai sihkkarastá fágalaš sorjjasmeahttunvuođa, guhkesáigásašvuođa ja luohttámuša. Gelbbolašvuođaguovddážii evttohuvvo oktasašovttadat mii earret eará koordinere dan barggu maid guovddáš bargá nationála gaskkustanovddasvástádusain, ja dasto njeallje fágaovttadaga: okta sámi, okta kvena/norggasuopmelaš, okta vuovdesuopmelaš ja okta romániálbmoga váste. Fágaovttadagat berrejit leat sajáiduvvan dáláš gelbbolašvuođabirrasiidda ja ovttasbargat guovddáš museaiguin, giella- ja kulturguovddážiiguin, universitehta- ja allaskuvlabirrasiiguin ja eará relevánta ásahusaiguin. Evttohus lea dárkileappot čilgejuvvon 7.4. kapihttalis.

Eará vihtta fágajoavkku miellahtu - Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann ja Selfors - ávžžuhit ahte ásahuvvo sierra sámi gelbbolašvuođaguovddáš dáruiduhttinpolitihka ja vearrivuođa birra, dainna eaktudemiin ahte Sámediggi doarju evttohusa. Evttohus mielddisbuktá dasa lassin ahte ásahuvvo okta gelbbolašvuođaguovddáš dahje máŋga gelbbolašvuođaguovddáža nationála minoritehtaide, dialogas guoskevaš minoritehtaiguin ja prinsihpaid mielde mat ovdanbohtet kapihttalis 7.4. Viđa miellahtu evttohus leat dárkileappot čilgejuvvon kapihttalis 7.5.

Evttohuvvon modealla eaktuda doarvái resurssaid. Fágajoavku árvvoštallá dárbbašuvvo vuođđodási mii dahká sullii 25-30 jahkebarggu vai guovddáš galgá sáhttit áimmahuššat bistevaš, fágalaš jáhkihahtti ja našuvnnalaš funkšuvnna. Guhkitáiggi ruhtademiin, čielga rollačielggademiiguin ja guoskevaš joavkkuid duohta váikkuhemiin sáhttá guovddáš váikkuhit njulgeme máhttováilli, hehttet váilevaš doibmiibidjama ja čađaheami ja nannet vuođu viidáset seanadeapmái.

Summary in English

The Arctic University of Norway (UiT) has been commissioned by the Ministry of Education and Research to assess the possibility of establishing a national competence centre on Norwegianization policies and injustice. The assignment follows up on the Storting's assesment of the Truth and Reconciliation Commission's report on 12 November 2024. Through Recommendation No. 16, the Storting asked the Government to assess how such a centre could be organised, with responsibility for research, documentation, dissemination and reconciliation. The centre is to build on existing competence, research and dissemination environments and be developed in close dialogue with Sámi, Kven/Norwegian-Finnish and Forest Finn communities. The letter of assignment states that the purpose of the centre is to help enhance knowledge in the public sector and civil society.

UiT has established an expert group to carry out the assessment. The expert group concludes that there is a need for a permanent, national initiative to increase knowledge in the public sector and civil society. Such an initiative must not only contribute to the development of knowledge, but also facilitate the application of existing knowledge in relevant sectors and decision-making processes. The expert group proposes that this knowledge-building initiative should not only promote knowledge about Norwegianization policies and the injustice they entailed, but also about Sámi, Kven/Norwegian-Finnish and Forest Finn languages, cultures, histories, social conditions, and the rights of Indigenous peoples and national minorities.

In the letter of assignment, UiT was asked to assess whether other national minorities could, in the longer term, be included in the centre's work. The expert group proposes that the Romani people/Travellers be included in a national competence centre on Norwegianization policies and injustice from the outset. The expert group does not recommend that Roma and Jews in Norway be included in a competence centre, but believes that cooperation should be established between a national competence centre and the institutions and professional communities of these two groups.

The expert group considers the public sector to be in a particularly important position as a target group as state, regional and municipal bodies influence the rights and living conditions of Sámi, Kven/Norwegian-Finnish people and Forest Finns through policy, administration and the provision of public services. Civil society is also highly significant as a target group because organisations, institutions, cultural and knowledge communities, and other collective associations help shape public discourse, attitudes and knowledge. An informed and engaged civil society is fundamental to ensuring that the experiences of Indigenous peoples and national minorities become visible, recognised and incorporated into continuing reconciliation efforts.

Norwegianization policies are understood as targeted state, regional and local measures intended to compel Sámi, Kven/Norwegian-Finnish people and Forest Finns toabandontheir languages and cultural characteristics in favour of the majority's language, culture and identity. The policy was enforced through, among other things, educational institution, the

Church, language policy, public administration and the provision of public services. In relation to the Sámi, it also concerned ownership and access to land, water, natural resources and traditional livelihoods. The concept of Norwegianization is broader than Norwegianization policies. It also encompasses social changes, institutional practices and decisions that have had Norwegianizing effects, without assimilation having been an explicit objective. This broad interpretation also forms the basis for understanding injustice as encompassing both historical and ongoing forms of injustice. This includes the consequences of Norwegianization policies, but also other forms of assimilation, discrimination, lack of recognition and inadequateimplementation of rights.

Reconciliation is understood both as a long-term process and as a state of affairs. As a process, reconciliation involves targeted measures to develop more equal relationships between the state, the majority society, and Sámi, Kven/Norwegian-Finnish people, Forest Finns and Romani people/Travellers. As a state of affairs, it is expressed through trust, respect, recognition and equality. Reconciliation cannot be decreed or achieved through a single measure; it must be developed through knowledge, recognition of historical and ongoing injustice, the fulfilment of rights, the revitalisation of languages and cultures, reparations, and changes in institutional practice.

The state and public institutions have a particular responsibility to acknowledge the consequences of Norwegianization policies, stop ongoing injustice and implement the measures necessary for reconciliation. At the same time, Sámi, Kven/Norwegian-Finnish people, Forest Finns and Romani people/Travellers have different historical experiences, legal statuses and needs, and must have genuine influence over how reconciliation efforts are designed and carried out. A national competence centre cannot acheive reconciliation on behalf of the state, Indigenous peoples, national minorities or civil society, but it can contribute knowledge, documentation, dissemination, professional support and meeting places. The centre should also develop knowledge about reconciliation processes through dialogue with those who define its framework and with its target groups, without taking over the state's responsibility or the right of those setting the premises to define their own needs and priorities.

Sámi, Kven/Norwegian-Finnish people, Forest Finns and Romani people/Travellers should not merely be groups for whom the centre works or about whom it disseminates knowledge; they should also help determine the centre's activities. For the Sámi, this is grounded, among other things, in their status as an Indigenous people and their right to self-determination and consultation. For Kven/Norwegian-Finnish people, Forest Finns and Romani people/Travellers, it follows from their right to effective participation as national minorities. Arrangements for influence must be designed on the basis of the groups' different legal statuses, experiences, institutional circumstances and independentassessments.

The mapping of the current situation shows that extensive and relevant expertise already exists. Universities and university colleges, museums and archives, language and cultural

centres, arts and cultural institutions, competence services, organisations and local bearers of tradition contribute to research, documentation, education, language revitalisation and dissemination. At the same time, the professional communities are unevenly developed and often vulnerable. Overall, the Sámi communities are the most institutionalised, but have limited capacity in several areas. The Kven/Norwegian-Finnish communities are smaller, with few professionals with advanced language and research expertise. The communities associated with the Forest Finns and the Romani people/Travellers are particularly vulnerable because there are few institutions and because research and education concerning these groups are limited.

There is no institution with comprehensive national and cross-sectoral responsibility for knowledge about Norwegianization policies and their consequences. Knowledge is dispersed among institutions with different mandates, funding arrangements and geographical areas of operation. This makes it difficult toestablish an overview of existing resources, identify knowledge gaps and ensure that knowledge is used in the public sector and civil society. The expert group therefore recommends establishing a national competence centre that strengthens, coordinates and supplements existing communities, without assuming or weakening their responsibilities.

The expert group proposes that the centre's professional tasks be prioritised in the following order: dissemination, reconciliation work, research and documentation. The centre should develop and make available knowledge resources, teaching materials, digital solutions, events and meeting places for, among others, public administration, the education sector, the cultural sector, the media and voluntary organisations. Dissemination should cover both Norwegianization policies and the affected groups' languages, cultures, histories, social life and rights. It should also highlight resistance, survival, revitalisation and knowledge traditions.

The expert group recommends that the centre become a leading institution for multilingual dissemination in Norwegian, Northern Sámi, Lule Sámi, Southern Sámi and Kven. It is further proposes that an annual Truth and Reconciliation Week be established, with designated as Truth and Reconciliation Day. The week should provide a common national framework for activities carried out in cooperation with the affected groups, schools, municipalities, museums, archives, cultural institutions, public-sector bodies and voluntary organisations.

The centre should support reconciliation work at the local, regional and national levels through professional assistance, competence-building measures, dialogue processes and the exchange of experience. Reconciliation work cannot be limited to symbolic acts and apologies; it should also include the fulfilment of rights and institutional changes. With regard to Sámi affairs, the work should also address questions concerning land, water, interventions in nature and traditional livelihoods.

The centre should have responsibilities relating to research and documentation, but should not replace existing research communities, archives or museums. It should identify research needs, initiate cooperation and help ensure that knowledge is put to use. Documentation work should be developed in cooperation with existing archives, museums, language and cultural centres, and within clear ethical frameworks. Cooperation with the National Archives of Norway and the Sámi Archives concerning the material produced by the Truth and Reconciliation Commission is particularly important, including the dissemination of the personal stories collected by the Commission.

The expert group is unanimous that the Sámi right to self-determination is of particular importance to the assessment, establishment and operation of a national competence centre on Norwegianization policies and injustice. There are, however, differing views as to how this right should be operationalised, what weight should be given to the input received during the assessment, and what principled and organisational consequences this should have. The views range from questions concerning organisational and governance structures to the establishment of an autonomous Sámi competence centre. Against this background, the members of the expert group put forward two distinct proposals for the organisation of the centre.

Five members of the expert group—Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen and Aarekol—propose establishing a joint competence centre for Sámi and national minorities. The proposal presupposes that the Sámi Parliament, following consultations and on the basis of free, prior and informed consent, supports its establishment. The members consider that the model safeguards the Sámi right to self-determination. They propose that the centre be established as a foundation, which is considered the organisational form best suited to ensuring professional independence, long-term continuity and trust. The competence centre is proposed to consist of a joint unit that, among other things, coordinates the centre's work relating to its national dissemination responsibilities, as well as four professional units: one Sámi, one Kven/Norwegian-Finnish, one Forest Finn and one unit for Romani people/Travellers. The professional units should be anchored in existing competence communities and cooperate with hubs at museums, language and cultural centres, universities and university colleges, and other relevant institutions. The proposal is described in greater detail in Chapter 7.4.

The other five members of the expert group—Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann and Selfors—recommend establishing a separate Sámi competence centre on Norwegianization policies and injustice, provided that the proposal receives the support of the Sámi Parliament. The proposal also entails establishing one or more competence centres for national minorities, in dialogue with the affected minorities and in accordance with the principles presented in Chapter 7.4. The proposal put forward by these five members is described in greater detail in Chapter 7.5.

1.2 Bakgrunn

Den 12. november 2024 behandlet Stortinget Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport *Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner* (Dokument 19 (2022-2023)).[1] I forbindelse med behandlingen fattet Stortinget anmodningsvedtak nr. 16, der regjeringen ble bedt om å utrede hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres, med oppgaver innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid.

Bakgrunnen for rapporten var at Stortinget i 2018 hadde oppnevnt *Kommisjonen for å granske fornorskingspolitikk og urett*, heretter Sannhets- og forsoningskommisjonen, som en uavhengig granskingskommisjon. Den skulle kartlegge norske myndigheters politikk og tiltak overfor samer og kvener/norskfinner lokalt, regionalt og nasjonalt. Kommisjonen innfortolket også skogfinner til mandatet.[2] Videre skulle kommisjonen undersøke virkningene og konsekvensene av fornorskingspolitikken fram til i dag, herunder hvordan fornorskingspolitikken har påvirket majoritetsbefolkningens syn og holdninger til gruppene. Kommisjonen skulle også foreslå tiltak som kan bidra til videre forsoning.

Kommisjonen dokumenterte i sin rapport avgitt 1. juni 2023, at det overordnede målet med fornorskingspolitikk var å få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å «gi opp sine språk og kulturelle særtrekk – og erstatte dem med norske ekvivalenter».[3] Politikken la samtidig press på tradisjonelle næringer. Fornorsking var imidlertid ikke bare et resultat av målrettede minoritetspolitiske program. Også andre politiske beslutninger og samfunnsendringer har hatt fornorskende virkninger og bidratt til å videreføre holdninger, handlingsmønstre og samfunnsstrukturer fra fornorskingspolitikken og andre fornorskende samfunnsendringer. Dette har blant annet ført til at befolkningen i Norge fortsatt har begrenset kunnskap om samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og om årsakene til fornorskingspolitikken og konsekvensene av den.[4] Mange samer, kvener/norskfinner og skogfinner har selv lite kunnskap om egen historie, språk, kultur og samfunnsliv fordi dokumentasjon, forskning og formidling på disse områdene har fått lav prioritet over tid.

Kommisjonen samlet sine forslag til videre forsoning under fem pilarer: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og implementering av regelverk. Under pilaren kunnskap og formidling foreslo kommisjonen å opprette et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og videre forsoningsarbeid.

Selv om kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner har økt de siste tiårene, har samfunnet fortsatt betydelige utfordringer knyttet til manglende kompetanse og begrenset

[1] Innst. 30 S (2024–2025), vedtak 12. november 2024.
[2] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2022–2023), s. 111.
[3] Innst. 30 S (2024–2025): 9.
[4] Stein, Josefsen & Broderstad (2023).

tilgang til kunnskap om urfolket og de nasjonale minoritetene. Kunnskapsmangel kan bidra til fordommer, diskriminering og negative holdninger. I mange tilfeller har manglende kunnskap også bidratt til stigmatisering og forsterket marginalisering. Forskning peker på at kunnskapsmangel, stereotypier og fordommer er viktige årsaker til diskriminering og hets mot disse gruppene.[5] Kommisjonen fremhevet at slike holdninger og strukturer er alvorlige samfunnsproblemer og direkte konsekvenser av fornorskingspolitikken.

Kunnskapsmangel kan i tillegg bidra til det kommisjonen omtaler som et *implementeringsgap*, når lovfestede rettigheter og politiske mål ikke blir fulgt opp i praksis. Dette kan innebære en videreføring av fornorskingspolitikkens urett. Forskningen har beskrevet slike mekanismer blant annet som *epistemisk urett*[6] når kunnskap om og erfaringer med bredden i fornorskingspolitikkens konsekvenser ikke tas inn i beslutningsgrunnlaget, og som *strategisk ignoranse* når aktører bevisst unnlater å innhente relevant informasjon og kunnskap ved utredning og beslutningstaking.[7]

For å motvirke kunnskapsmangel, hatefulle ytringer og diskriminering anbefalte kommisjonen opprettelse av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Kommisjonen mente at et slikt senter kan bidra til å forstå konsekvensene av fornorskingspolitikk og urett og fremme forsoning på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Et nasjonalt kompetansesenter skal adressere de dype samfunnsmessige konsekvensene av fornorskingspolitikken.

Stortinget har i sin behandling av kommisjonens rapport understreket behovet for å styrke kunnskapen om samer, kvener/norskfinner og skogfinner, og om fornorskingshistorien og den uretten disse gruppene har blitt utsatt for.[8] Stortinget peker på at videre forsoning forutsetter økt forståelse av fornorskingspolitikk og dens konsekvenser, også gjennom utvikling av ny kunnskap. I en flertallsmerknad i Innst. 30 S (2024–2025) fremhevet Stortinget at relevante forsknings- og kompetansemiljøer må få midler til videre forskning. Flertallet viste til at dette kan inngå i en satsing på et nasjonalt kompetansesenter, gjerne i samarbeid med eksisterende kompetansemiljøer. Senteret kan være en ressurs for myndigheter, forvaltning, urfolksmiljøer og minoritetsmiljøer og sivilsamfunnet i arbeidet med å forstå historien med fornorsking og fremme forsoning. Sametinget og flere andre samfunnsaktører støttet forslaget om et slik senter og understrekte behovet for forskning, dokumentasjon og formidling som kan styrke kunnskapen om fornorskingspolitikkens konsekvenser og de gruppene som har vært utsatt for denne politikken.[9]

---

[5] NIM (2022).
[6] Reibold (2025).
[7] Fjellheim (2024).
[8] Innst. 30 S (2024–2025).
[9] Sametinget (2024), Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport - Sametingets overordnede vurderinger - Sametinget.

1.3 Mandat

Kunnskapsdepartementet (KD) ga i desember 2025 Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT) i oppdrag å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.[10]

1.3.1 Oppdrag og mandat

Oppdragsteksten gjengis her i sin helhet:

> **Mandat for utredning av mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskinngspolitikk og urett**
>
> Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, Dokument 19 (2022–2023), ble behandlet i Stortinget 12. november 2024, jf. Stortingets innstilling, Innst. 30 S (2024–2025). Dette utredningsmandatet gjelder anmodningsvedtak nr. 16:
>
> > *Stortinget ber regjeringen utrede en organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, med ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Arbeidet må bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og gjøres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.*
>
> I tillegg til anmodningsvedtaket har Stortinget lagt føringer for arbeidet i en flertallsmerknad som blant annet sier at:
>
> > *Komiteens flertall […] mener […] at kommisjonens forslag om et nasjonalt kompetansesenter ikke nødvendigvis må være på et fysisk sted, men kan etableres i kombinasjon med de eksisterende, naturlige kompetansemiljøene.* (Innst. 30 S (2024–2025) pkt. 4.8.1 s. 42).
>
> Stortinget foreskriver også at senteret samarbeider med Arkivverket i formidlingen av de personlige historiene Sannhets- og forsoningskommisjonen har tatt imot, og presiserer videre at hensikten med senteret er å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet, jf. Innst. 30 S (2024–2025) s. 30.
>
> Departementet vil også vise til at både Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og Stortingets innstilling nevner Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL senteret) og National Centre for Truth and Reconciliation i Canada som aktuelle forbilder for et nytt nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

[10] Prop. 1 S (2025–2026), kap. 260.

Departementet vil i tillegg vise til Prop. 1 S (2025–2026) Kap. 260 der det står:

> *Regjeringa foreslår 7 mill. kroner til å greie ut eit nasjonalt kompetansesenter om fornorskings-politikk og urett, i tråd med føresetnadane frå Stortinget om å byggje på eksisterande fagmiljø. I 2026 blir midlane tildelte UiT, som vil få i oppdrag å greie ut organiseringa av eit slikt senter, i tett dialog med samiske, kvenske/ norskfinske og skogfinske miljø. Sjå også omtale i del I, kap. 3 av oppmodningsvedtak nr. 16, 12 november 2024.*

Oppdrag

Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT) skal utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Forslaget kan inneholde primær- og sekundærforslag om organisasjonsform.

Videre skal utredningen foreslå hvilke oppgaver som skal legges til senteret, innenfor kategoriene *forskning*, *dokumentasjon*, *formidling* og *forsoningsarbeid* slik at senteret kan oppfylle sin hensikt med å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet. Denne delen av utredningen bør inneholde forslag til to ulike aktivitetsnivå for et nytt kompetansesenter, hvorav et null-alternativ med et årlig budsjett på 7 millioner kroner, jf. Prop 1 S (2025–2026).

UiT skal ha dialog og forankring med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø ved ulike typer institusjoner om utredningsarbeidet og lage en plan for dette.

UiT skal i arbeidet konsentrere seg om de urfolk og nasjonale minoriteter som er omfattet av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, dvs. de samiske, norskfinske/kvenske og skogfinske. Videre bør ev. språktiltak konsentreres om de språk Norge har inngått internasjonale forpliktelser for, dvs. nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk. Dette utelukker ikke tiltak på de andre samiske språkene vi har i Norge (skolte- pite- og umesamisk).

UiT bes vurdere hvorvidt andre nasjonale minoriteter på lengre sikt kan inkluderes i senterets arbeid.

Tidsplan

Plan for dialog og forankring, samt kontaktpunkt med KD, bes levert innen 15. mars 2026. Utredningen bes levert innen 15. november 2026.

1.3.2 Forståelse av mandatet

Mandatet ber UiT om å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Hovedformålet med utredningen er å gi KD et beslutningsgrunnlag for å vurdere om og hvordan et slikt kompetansesenter bør organiseres. Mandat viser til Stortingets anmodningsvedtak nr. 16 og Stortingets behandling av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, jf. Innst. 30 (2024–2025). I denne behandlingen fattet Stortinget totalt 17 vedtak. Ett av vedtakene var Stortingets dype beklagelse for de overgrepene fornorskingspolitikken innebar for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. De øvrige 16 vedtakene var anmodningsvedtak rettet til regjeringen.[11] Faggruppa forstår utredningen som en del av oppfølgingen av kommisjonens arbeid og Stortingets vedtak.

Faggruppa har lagt til grunn at mandatet primært gir føringer for utredningens tematiske og samfunnsmessige innretning, men at det også gir også enkelte føringer for et eventuelt framtidig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Samtidig må mandatet forstås i lys av Stortingets behandling av saken.[12]

Faggruppa legger til grunn at utredningen skal vurdere hvordan virksomheten til et kompetansesenter skal rette søkelyset mot fornorskingspolitikk, uretten den medførte og de konsekvenser dette har hatt og har for samer, kvener/norskfinner, skogfinner og samfunnet som helhet. Faggruppa merker seg at mandatet legger til grunn at forsoning inngår som en del av oppgavene som utredningen skal vurdere. Forståelsen av begrepene *fornorskingspolitikk og urett* og *forsoning* er nærmere beskrevet i kapittel 2.

Mandatet ber utredningen vurdere hvilke oppgaver et kompetansesenter bør ha innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Faggruppa forstår mandatet slik at et kompetansesenter skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings-, og formidlingsmiljøer og bidra til økt kunnskap om fornorskingspolitikk og urett, samt samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Utredingen tar derfor utgangspunkt i dagens kunnskapssituasjon og i eksisterende arbeid med forskning, dokumentasjon, formidling og forsoning. Faggruppa har lagt til grunn at et nasjonalt kompetansesenter skal supplere og styrke eksisterende tiltak og kompetansemiljøer.

Mandatet slår fast at et kompetansesenter skal bidra til et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Det presiserer også at utredningen skal konsentrere seg om de gruppene som omfattes av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport: samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Videre skal UiT ha dialog med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer og forankre utredningsarbeidet i disse miljøene.

Faggruppa forstår mandatet slik at offentlig sektor og sivilsamfunnet er de viktigste målgrupper for kompetansesenterets arbeid. Kompetansesenteret skal bidra til økt kunnskap

[11] Sak - stortinget.no
[12] Innst. 30 (2024–2025).

om samers, kveners/norskfinners og skogfinners kultur, språk og historie, om fornorskingspolitikken og urett og om urfolks- og nasjonale minoriteters rettigheter. Økt kunnskap i offentlig sektor og i sivilsamfunnet skal også komme samer, kvener/norskfinner og skogfinner til gode og bidra til forsoningsarbeid.

Faggruppa bruker her **offentlig sektor** om statlige, regionale og kommunale organer som gjennom politikk, forvaltning og tjenesteutøvelse påvirker samenes, kvenenes/norskfinnenes og skogfinnenes rettigheter og livsvilkår. Senterets arbeid må ses i lys av at offentlig sektor over tid har bidratt til praksiser som fremmet fornorsking, og at tidligere politikk og forvaltningspraksis fortsatt kan prege hvordan rettighetene forstås og følges opp.

Offentlig sektor består av statlige, fylkeskommunale og kommunale organer. Statsforvaltningen omfatter departementene, direktoratene og andre statlige forvaltningsorganer, mens fylkeskommunene og kommunene blant annet har ansvar for samfunnsplanlegging og offentlige tjenester. Offentlig sektors oppgaver omfatter blant annet utredning, saksbehandling, politikkutforming og iverksetting av politiske vedtak og regelverk. Departementene arbeider særlig med politikkutforming og forberedelse av lov- og forskriftsforslag, mens direktorater og andre etater i hovedsak iverksetter politikken. Fylkeskommuner og kommuner gjennomfører lovpålagte oppgaver og yter tjenester etter blant annet ulike rettighetslover. Offentlige myndigheter sto også sentralt i utviklingen og gjennomføringen av fornorskingspolitikken overfor samene som urfolk og de nasjonale minoritetene.

Med **sivilsamfunn** mener faggruppa frivillige organisasjoner, foreninger og andre organiserte og uformelle fellesskap i skjæringspunktet mellom familien, offentlig sektor og privat sektor. Også deler av sivilsamfunnet har historisk bidratt til å begrense mulighetene til å bruke språk, utøve kultur og opprettholde kulturelle praksiser. Sivilsamfunnet er imidlertid ikke ensartet. Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske sivilsamfunn har hatt andre historiske og organisatoriske forutsetninger enn majoritetssamfunnets organiserte sivilsamfunn.[13] Gruppene har erfart urett både fra offentlig sektor og fra deler av det organiserte sivilsamfunnet, der majoritetens verdier, språk og normer ofte har vært førende, og virkningene av fornorskingspolitikk og urett preger fortsatt gruppene og deres sivilsamfunn. Dersom sivilsamfunn forstås først og fremst ut fra organisasjonsgrad og formelle strukturer, kan viktige samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske fellesskap og erfaringer bli mindre synlige. Faggruppa legger derfor til grunn at et kompetansesenter skal ha en bred forståelse av sivilsamfunnet, som omfatter også både organiserte og uformelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske fellesskap.

Et nasjonalt kompetansesenter kan slik bidra til kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet og anerkjenne samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organiserte og uformelle sivilsamfunn som sentrale kunnskaps- og erfaringsbærere og premissgivere. Dette

[13] Se for eksempel Selle & Strømsnes (2021).

er etter faggruppas vurdering i tråd med Stortingets vektlegging av kunnskap som grunnlag for forsoningsarbeidet, jf. Innst. 30 S (2024–2025) s. 42.

Faggruppa legger samtidig til grunn at samer, kvener/norskfinner og skogfinner skal være premissgivere for kompetansesenterets virksomhet. Kompetansesenterets arbeid vil ha direkte og indirekte betydning for samer, kvener/norskfinner og skogfinner, ettersom det skal rette seg mot deres erfaringer, historie og nåtidige situasjon knyttet til fornorskingspolitikk og urett. Gruppene skal likevel ikke bare være noen kompetansesenteret arbeider *for* eller *om*. Dette innebærer at gruppenes erfaringer og kunnskap om fornorskingspolitikkens årsaker og virkninger skal være et sentralt utgangspunkt for senterets arbeid. Som premissgivere må gruppene selv kunne identifisere behov og ha reell innflytelse på senterets strategiske beslutninger og prioriteringer, blant annet om dokumentasjon, kunnskapsutvikling og formidling til offentlig sektor og sivilsamfunnet. Etter faggruppas vurdering forutsetter dette at relevante samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske institusjoner, organisasjoner og kompetansemiljøer får innflytelse på senterets utforming.

Mandatet vektlegger dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer og aktuelle kompetansemiljø ved ulike type institusjoner, og at det skal legges til rette for deres medvirkning i utredningsarbeidet. Arbeidet med utredningen har derfor vært forankret i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner, institusjoner og kompetansemiljøer gjennom hele prosessen. Gjennomføring av involvering og dialog er nærmere beskrevet i kap. 1.5.5. I tråd med mandatet har utredningen også hatt tett dialog med Samisk arkiv ved Nasjonalarkivet om formidlingen av de personlige historiene som Sannhets- og forsoningskommisjonen mottok. Utredningen har videre vurdert om og hvordan andre nasjonale minoriteter på sikt kan inngå i senterets arbeid, jf. kapittel 6.

Mandatet ber UiT om å fremme inntil to forslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter: et primærforslag og et sekundærforslag. Mandatet åpner for at et kompetansesenter kan ha en distribuert struktur og vektlegger at det samtidig skal bygge på eksisterende kompetansemiljøer. Faggruppa legger til grunn at organiseringen samtidig må gjøre det mulig å ivareta kompetansesenterets nasjonale funksjon. Etter faggruppas vurdering må organiseringen sikre faglige legitimitet, tilgjengelighet og langsiktighet som senterets oppgaver krever. Organiseringen bør bygge videre på eksisterende kompetansemiljøer, samtidig som den gir kompetansesenteret tilstrekkelig selvstendighet og kapasitet til å løse oppgavene det er satt til.

Mandatet ber også om to alternative aktivitetsnivåer. Begge alternativene tar utgangspunkt i dagens situasjon. Nullalternativet har en årlig ramme på 7 millioner kroner. Det andre alternativet skal ha et aktivitetsnivå som er nødvendig for å oppnå det reelle kunnskapsløftet i offentlig sektor og sivilsamfunnet som er skissert i forslaget til organisering. Utredningen har lagt vekt på å synliggjøre sammenhengen mellom aktivitetsnivå, faglige oppgaver og organisasjonsmodell.

Mandatet viser til HL-senteret og National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) i Canada som aktuelle forbilder. Faggruppa har identifisert erfaringer fra begge sentrene som er relevante for blant annet institusjonell organisering, oppgaver og relasjoner til urfolk og nasjonale minoriteter.

Mandatet ber også UiT vurdere særskilte språktiltak og viser til nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og kvensk, uten å utelukke tiltak knyttet til skoltesamisk, pitesamisk og umesamisk.

Faggruppa er gjort kjent med at KD gjennomførte konsultasjoner med Sametinget om mandatet for utredningen, videre har Sametinget i oppstarten av utredningsarbeidet informerte om at de vil bruke konsultasjonsretten når den ferdige utredningen foreligger.

Faggruppa har lagt minimumskravene i Utredningsinstruksen (2024) til grunn for arbeidet.

Spørsmålene som skal besvares av utredningen kan utrykkes i følgende problemstillinger:

- Hvilke prinsipielle spørsmål knyttet til rettighetene til urfolk og nasjonale minoriteter reiser utredning og framtidig etablering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett?
- Hvilke tiltak og kompetansemiljøer finnes i dag innen kunnskapsutvikling, formidling og forsoning, og hvilke styrker, svakheter og utfordringer kjennetegner dem?
- Hvordan kan et nasjonalt kompetansesenter gi merverdi ved å styrke samer, kvener/norskfinner og skogfinner som premissgivere for kunnskap om fornorsking og urett, og samtidig dekke kompetansebehov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet?
- Hvordan bør senteret innrettes, organiseres og dimensjoneres for å oppnå formålet best mulig, herunder hvilke oppgaver det bør ha innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid?
- Bør senterets arbeid på lengre sikt også omfatte andre nasjonale minoriteter, og hvordan kan dette eventuelt ivaretas?

1.3.3 Dissens til forståelse av mandatet fra medlemmene Josefsen og Selfors

Faggruppas medlemmer Eva Josefsen og Aila Biret Henriksen Selfors slutter seg ikke til deler av mandatforståelsen som er lagt til grunn i utredningen. Dette gjelder særlig definisjonen av *sivilsamfunn*, samt en alternativ forståelse av fornorskingspolitikk og fornorskingens omfang.

Målgruppen «sivilsamfunn» er, i likhet med målgruppen «offentlig sektor», en bred samfunnskategori som bør defineres nærmere. I vår sammenheng handler det om det samiske sivilsamfunnet, sivilsamfunnet blant de nasjonale minoritetene og majoritetsbefolkningens sivilsamfunn. Ved en utredning av et kompetansesenter bør det derfor tydeliggjøres hvilke deler av sivilsamfunnet som skal inngå som målgrupper for tiltakene. Det vises i denne sammenhengen til Stortingets behandling av kommisjonens rapport i november 2024. Et flertall i komiteen viste da til behovet for en målrettet satsing på kunnskap om og formidling

av historien om fornorskingspolitikken, og uttalte at «Dette vil blant annet være viktig for at myndigheter og majoritetsbefolkningen får et godt grunnlag for å bidra i forsoningsarbeidet» (s. 42). På denne bakgrunnen er det nærliggende å forstå sivilsamfunnet i Kunnskapsdepartementets mandat som majoritetssamfunnet, eller som en målgruppe som særlig omfatter majoritetsbefolkningen.

I henhold til Stortingets mandat til Sannhets- og forsoningskommisjonen skulle kommisjonen undersøke hvordan fornorskingspolitikken hadde påvirket majoritetsbefolkningens oppfatninger av samer og kvener/norskfinner. Den skulle også undersøke virkningene av politikken overfor samene som urfolk og de nasjonale minoritetene. Virkningene av, eller konsekvensene av, fornorskingspolitikken har dermed fått stor oppmerksomhet. Med introduksjonen av offentlig sektor som målgruppe i mandatet for denne utredningen av et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, flyttes oppmerksomheten *fra virkninger til årsaker*. Oppmerksomheten rettes dermed mot årsakssiden, det vil si mot de delene av samfunnet der fornorskingspolitikkens ideologi, politikk og tiltak ble utformet og gjennomført fra 1800-tallet og framover. Dette omfatter Stortinget, regjeringen og den offentlige forvaltningen på alle forvaltningsnivåer – altså offentlig sektor i vid forstand.

Det er også på årsakssiden at gapet mellom norske myndigheters vedtatte rettigheter for samene som urfolk og de nasjonale minoritetene, og den faktiske iverksettingen av disse rettighetene, kan identifiseres. Dette gapet innebærer at fornorskingen og fornorskingspolitikken i praksis videreføres.

Mandatet ga utredningsgruppa i oppdrag å ha «dialog og forankring med aktuelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljø ved ulike typer institusjoner om utredningsarbeidet». Disse miljøene skulle altså involveres i utredningen av kompetansesenterets to målgrupper. Gjennom mandatet ble de dermed tildelt roller som *premissgivere*. Å være premissgiver innebærer at gruppene selv, på bakgrunn av egne erfaringer, egen kompetanse og egen kunnskap om fornorskingspolitikkens årsaker og virkninger, identifiserer sine kompetansebehov. Videre er det premissgivergruppene selv som bør gjøre strategiske prioriteringer og treffe beslutninger om dokumentasjon av egen fortid og nåtid, kunnskapsutvikling og formidling til offentlig sektor og majoritetssamfunnet. Det er med andre ord premissgiverne som bør definere hvilken kunnskap det er nødvendig å kartlegge og samle inn, hva som kan anvendes og formidles videre, og dermed hvilken forståelse som skal ligge til grunn for et kompetansesenter.

Dersom utredningen hadde undersøkt målgruppene offentlig sektor og majoritetssamfunnet nærmere, kunne flere av disse uklarhetene vært unngått. Slik utredningen foreligger nå, belyser den verken sentrale kjennetegn ved målgruppene, målgruppenes behov eller hvilke målrettede tiltak som bør iverksettes. For offentlig sektor ville dette blant annet ha innebåret en systematisk kartlegging av innholdet i implementeringsgapet. En slik kartlegging burde ha undersøkt hvordan gapet kommer til uttrykk i offentlige strukturer og praksiser, hvilke

konkrete kompetansebehov som finnes, hvilke mekanismer for involvering som er etablert, og hva som kan forklare gapet.

Det er heller ikke gjennomført dialogmøter med aktører i offentlig sektor som målgruppe. Utredningsgruppa burde som et minimum ha vært i kontakt med Forvaltnings- og digitaliseringsdepartementet og Digitaliseringsdirektoratet. I tillegg ville Kommunal- og distriktsdepartementet, som ansvarlig departement for samiske saker og minoritetssaker, vært en naturlig samarbeidspartner. Det samme gjelder Kunnskapsdepartementet som oppdragsgiver. På regionalt og lokalt nivå burde KS, som kommunesektorens interesseorganisasjon og som organisasjon der alle kommuner og fylkeskommuner er medlemmer, ha vært kontaktet. KS er også landets største offentlige arbeidsgiverorganisasjon og en sentral utviklingspartner for kommunesektoren. Organisasjonen kunne derfor ha vært en relevant første inngangsport til offentlig sektor.

Dette er dimensjoner ved Kunnskapsdepartementets mandat som burde ha vært utredet, eller i det minste drøftet, før en eventuell etablering av ett eller flere kompetansesentre. Det innebærer at et av kjernespørsmålene i utredningen, nemlig hvordan et nasjonalt kompetansesenter kan gi merverdi ved å styrke samer, kvener/norskfinner og skogfinner som premissgivere for kunnskap om fornorsking og urett, samtidig som det dekker kompetansebehovene i offentlig sektor og majoritetssamfunnet, ikke blir besvart.

1.4 Organisering av arbeidet

UiT etablerte i januar 2026 et sekretariat og en faggruppe til å arbeide med utredninga.

Ketil Zachariassen, Tromsø/Romsa/Tromssa, har vært leder for utredningsarbeidet, herunder faggruppa og sekretariatet. Han er førsteamanuensis i moderne historie ved Institutt for arkeologi, historie og religionsvitenskap ved UiT og var medlem av Sannhets- og forsoningskommisjonen i perioden 2018–2023. Anna-Kaisa Schultz-Räisänen og Kristina Labba er ansatt som utredere i sekretariatet.

Faggruppa har bestått av fagpersoner med bred erfaring fra arbeid med samisk og kvensk/norskfinsk tema. Medlemmene av faggruppa, som alle har tilknytning til ulike enheter ved UiT, representerer ikke bestemte grupper eller synspunkter. Faggruppa har bestått av:

- Ketil Zachariassen, førsteamanuensis i historie, Tromsø (leder)
- Aila Biret Henriksen Selfors, førsteamanuensis i rettsvitenskap, Tromsø
- Carola Kleemann, førsteamanuensis i norsk, Alta/Áltá/Alattio
- Cato Christensen, førsteamanuensis i religionsvitenskap, Tromsø
- Eva Josefsen, professor i samfunnsvitenskap, Alta
- Johanne Raade, direktør ved Universitetsbiblioteket, Tromsø
- Ketil Lenert Hansen, professor i helsevitenskap Tromsø
- Lena Aarekol, direktør for Norges arktiske universitetsmuseum og akademi for kunstfag, Tromsø

- Lene Antonsen, professor i samisk språkvitenskap, Tromsø
- Torjer Olsen, professor i urfolksstudier og leder av Senter for samiske studier, Tromsø

Leder og utredere har vært tilsatt i tilnærmet full stilling i perioden fra januar/februar til november 2026. Medlemmene av faggruppa har vært frikjøpt til møtedager. Faggruppa har hatt 8 ordinære fysiske møter og et ekstraordinært møte på Teams. Faggruppa har deltatt på dialogseminarene og en del av møtene med de berørte kompetansemiljøene.

I arbeidet med utredningen har sekretariatet sammenstilt tilgjengelig forskning, rapporter, kartlegginger og annen dokumentasjon om fornorskingspolitikk og urett, forsoningsarbeid og eksisterende kompetansemiljøer. Kunnskapsgrunnlaget omfatter også en gjennomgang av relevante offentlige dokumenter, herunder stortingsmeldinger og -innstillinger, offentlige utredninger, regelverk, tildelingsbrev, årsrapporter, strategier og planer. Det har vært lagt ned et betydelig arbeid med å innhente informasjon fra relevante kompetansemiljøer, institusjoner, organisasjoner og offentlige aktører gjennom dialogmøter og andre former for involvering. Det er også innhentet skriftlige innspill i ulike faser av utredningsarbeidet. Innspillene har bidratt med faglige, institusjonelle, lokale og erfaringsbaserte perspektiver på behovet for et nasjonalt kompetansesenter, senterets oppgaver, organisering og rolle i forsoningsarbeidet.

Faggruppa har lagt vekt på å innhente og systematisere et så bredt og etterrettelig kunnskapsgrunnlag som mulig innenfor rammene av mandatet og tiden som har vært tilgjengelig. Kunnskapsgrunnlaget, herunder innspillene som har kommet i møter med samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolks/tateres organisasjoner og institusjoner og aktuelle kompetansemiljøer og på de to utkastene som har vært sendt ut på innspillsrunder, har vært sentralt for faggruppa sine vurderinger og anbefalinger. Faggruppa vil samtidig bemerke at de nasjonale minoritetene samlet sett har fått mindre oppmerksomhet i utredningen enn samene som urfolk, noe som blant annet må ses i lys av rammene for mandatet og tiden som har vært tilgjengelig. Det er svært ulik organisasjonsgrad gruppene i mellom, noe som har medført at det er en overvekt av tilbakemeldinger fra samiske organisasjoner og grupper.

Utredningen har bestilt en ekstern utredning *Om forsoning og forsoningsarbeid* fra forskningsprofessor Elin Skaar ved Chr. Mikkelsens Institutt.[14]

Sekretariatet har benyttet kunstig intelligens som et støtteverktøy i arbeidet med utredningen. Kunstig intelligens har blant annet vært i arbeidet med å systematisere og analysere ulike deler av kunnskapsgrunnlaget, videre er det brukt til språkvask, til gjennomgang av tekst og i sluttfasen av arbeidet med sammendraget. Kunstig intelligens har ikke erstattet utredningens egne vurderinger.

[14] Den eksterne utredningen er tilgjengelig på Utredning om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett | UiT.

1.5 Plan om dialog og forankring

Mandatet påla UiT å utarbeide en «Plan for dialog og forankring» innen 15. mars 2026. I tråd med mandatet ble planen lagt fram innen fristen.[15] Planen ble publisert på utredningens nettside samme dag: https://uit.no/project/nasjonaltkompetansesenter.

Planen redegjør for hvordan sekretariatet og faggruppa skulle legge til rette for dialog med Sametinget, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner samt eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer. Formålet med tilretteleggingen var å sikre bred medvirkning fra disse aktørene. Et sentralt mål var også at prosessen skulle bygge på åpenhet, tillit og kunnskapsutveksling.

Planen beskriver i tillegg hvordan utredningsarbeidet skulle organiseres og gjennomføres. Arbeidet var delt inn i tre faser:

> Fase 1 (januar – juni): Informere om utredningen, etablere dialog, kartlegge relevante miljøer og utarbeide et råutkast.
>
> Fase 2 (juni – september): Innhente innspill til råutkastet, videreutvikle utredningen og utarbeide et førsteutkast.
>
> Fase 3 (september – november): Presentere førsteutkastet, innhente innspill om førsteutkastet og ferdigstille rapporten.

I perioden fra februar til oktober 2026 har sekretariatet hatt dialog med Sametinget, samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner samt eksisterende samiske, kvenske og skogfinske kompetanse-, forsknings- og formildlingsmiljøer.[16] I perioden fra juni og til oktober 2026 hadde sekretariatet kontakt med romanifolkets/taternes organisasjoner og dialog med et kompetansemiljø med kunnskap om norske rom. Dialogen og forankringen ble gjennomført gjennom møter, seminarer og muligheter til å gi skriftlige innspill til utkast. Sekretariatet har publisert informasjon, planer og utkast til utredningen på en egen nettside.

Flere av de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøene og organisasjonene har kritisert utredningens forankring som utilstrekkelig. Kritikken har særlig handlet om den knappe tiden som utredningen har hatt til rådighet, manglende representasjon av grupper i faggruppa og begrenset skogfinsk kompetanse i utredningsarbeidet. Faggruppa vurderte kritikken, men endret ikke organiseringen eller faggruppas sammensetning med hensyn til tidsrammene for utredningen. Romanifolkets/taternes organisasjoner har kritisert sekretariatet for sen involvering, for manglende dialog og utilstrekkelig forankring særlig i den tidlige fasen av utredningarbeidet.

---

[15] Dialog og forankring | UiT

[16] Se vedlegg 1 med oversikt over møter, seminarer og eksterne arrangementer.

Faggruppa vil påpeke at utredningen i begrenset grad har belyst forholdet mellom kompetansesenteret og offentlig sektor og sivilsamfunnet, selv om disse er definert som senterets målgrupper. Utredningen har heller ikke gjennomført en systematisk dialog med eller forankring hos aktører i offentlig sektor. Den har heller ikke kartlagt institusjonelle strukturer, praksiser og forutsetninger som kan bidra til kunnskapsmangelen som både forskning og Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har påpekt. Faggruppa vurderer derfor at en slik kartlegging må gjennomføres i senterets etableringsfase, slik at senteret kan møte konkrete og definerte kunnskapsbehov i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Samtidig har samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer ved ulike institusjoner vært involvert i arbeidet, og flere av disse kan regnes som en del av offentlig sektor. Utredningens omtale av kunnskapsbehov i offentlig sektor og sivilsamfunnet bygger også på innspill fra disse miljøene.

1.6 Metode og analyse av innspill

Analysene i utredningen bygger på en kombinasjon av ulike kvalitative metoder. Formålet har vært å utarbeide et kunnskapsgrunnlag for vurderingen av hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan organiseres.

Som del av utredningen er det gjennomført møter med Sametinget, nasjonale minoriteters organisasjoner samt en rekke eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer. Nærmere informasjon om hvilke aktører utredningen har vært i kontakt med er beskrevet i Plan for dialog og forankring, som også omtales i avsnitt 1.5. Utredningen har også gjennomført to åpne, skriftlige innspillsrunder knyttet til henholdsvis et råutkast og et førsteutkast til utredningen. Innspillene fra møtene og innspillsrundene er systematisert, analysert og vurdert tematisk. Se oversikt over innspill til råutkast og førsteutkast i vedlegg 4. Innspillene er publisert på utredningens nettside.[17]

Dokumentanalyse har vært en sentral del av arbeidet. Ulike typer faglitteratur, offentlige utredninger, stortingsdokumenter, regelverk, strategier, planer, årsrapporter og annet relevant materiale er gjennomgått. De ulike kildene har blant annet gitt kunnskap om historiske og aktuelle problemstillinger, eksisterende politiske og rettslige rammer og relevante organisatoriske erfaringer.

Det er også gjennomført en kvalitativ kartlegging av eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer. Kartleggingen omfatter ulike aktører og miljøer med relevans for et eventuelt nasjonalt kompetansesenter. Formålet har vært å identifisere eksisterende kompetanse, kapasitet, roller og videre behov som kan være relevant for vurderingen av oppgaver og organisering av et kompetansesenter. Kartleggingen er ikke en uttømmende oversikt over alle relevante aktører. Resultater av kartleggingen presenteres i kapittel 5.

[17] Utredning om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett | UiT

Videre er det gjort en avgrenset gjennomgang av HL-senteret i Norge og National Centre for Truth and Reconciliation i Canada, jf. kapittel 4. Gjennomgangen har sett på blant annet organisatoriske erfaringer. Institusjonene er etablert i ulike historiske, rettslige og politiske kontekster, og erfaringene er derfor vurdert med sikte på å identifisere mulige læringspunkter – ikke som direkte modeller for et framtidig norsk senter.

De ulike metodene er brukt i sammenheng, men har hatt ulike funksjoner. Dokumentanalysen har gitt et overordnet kunnskapsgrunnlag, mens dialogen og de skriftlige innspillene har bidratt til å supplere og nyansere dette. Den komparative gjennomgangen har gitt enkelte internasjonale og institusjonelle læringspunkter. Vurderingene i utredningen bygger på en samlet og kvalitativ vurdering av materialet.

Utredningen er ikke en representativ undersøkelse. Hvem som har deltatt i møter eller sendt inn skriftlige innspill, og hvilke synspunkter som kommer fram, kan derfor ikke forstås som uttrykk for en samlet eller entydig oppfatning blant samer, kvener/norskfinner og skogfinner eller i de kompetansemiljøene som har bidratt til arbeidet.

De skriftlige innspillene til råutkastet og førsteutkastet har vært gjennomgått i to omganger Formålet var å få oversikt over innspillenes innhold og overordnede hovedtrekk. Deretter ble innspillene tematisk kategorisert og kodet ved hjelp av analyseverktøyet NVivo.

I den første kodingen ble hvert innspill behandlet som en helhet og kodet etter hvilke temaer det omtalte i henholdsvis råutkastet og førsteutkastet. Kodene tok utgangspunkt i utredningenes hovedtemaer, blant annet målgrupper, samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og andre nasjonale minoriteters miljøer, premissgivere, urfolks- og minoritetsrettigheter, folkerettslige spørsmål, organisering, oppgaver og eksisterende kompetansemiljøer. I tillegg ble temaer som gikk på tvers av utredningenes hovedstruktur, registrert. Dette gjaldt blant annet organisering med flere sentre, samisk selvbestemmelse, språkspørsmål, sektorvise beskrivelser av kompetansemiljøer, fornorskingspolitikk, forsoning, og forholdet mellom den nye strukturen og eksisterende institusjoner.

Kodingen omfattet setninger og lengre tekstavsnitt. Kategoriene ble utviklet med utgangspunkt i sentrale temaer i utredningene og problemstillinger som gikk igjen i innspillene. NVivo ble brukt til å systematisere materialet, identifisere overlappende temaer og undersøke sammenhenger mellom ulike temaene i innspillene. Deretter ble materialet analysert med sikte på å identifisere gjennomgående synspunkter, variasjoner og uenighet mellom aktørene. Analysen undersøkte også sammenhenger mellom temaene, for eksempel hvordan organisering ble knyttet til selvbestemmelse, premissgiverskap, ressursfordeling og ulike oppgavekategorier.

Tallene for hvor mange innspill som omtaler ulike temaer, ble kontrollert ved hjelp av kunstig intelligens. Kunstig intelligens ble også brukt som et kontrollverktøy for å undersøke om tekstutdrag var plassert under riktige temakategorier, og om sammenhengene mellom temaene

var fanget opp på en konsistent måte. Den endelige vurderingen av kategorisering, koding og tolkning ble imidlertid gjort på grunnlag av den samlede gjennomgangen av materialet.

Analysen bygger dermed på en kombinasjon av tematisk koding, kategorisering, sammenligning og kvalitativ tolkning. Formålet har vært å identifisere både hovedtendenser, variasjoner og nyanser i innspillene, uten å redusere dem til kvantitative opptellinger alene.

1.6.1 Råutkastet og innspillene

Faggruppa sendte råutkastet på innspillsrunde 27. mai 2026. Råutkastet ble samtidig publisert på utredningens nettside. Faggruppa ba særlig om innspill til behovet for kunnskapsløft, senterets oppgaver, forståelsen av forsoning og organiseringen av senteret. Utredningen mottok 65 innspill fra samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner, språk- og kulturinstitusjoner, universitets- og høgskolemiljøer, museer, kommuner, offentlige virksomheter og enkeltpersoner.

Et stort flertall pekte på behovet for et bredt kunnskapsløft om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser, særlig i offentlig sektor, men også i skoleverket, sivilsamfunnet og majoritetsbefolkningen. Skogfinske organisasjoner og institusjoner etterlyste større oppmerksomhet om skogfinsk historie og kultur, mens kvenske miljøer vektla kvensk språk, kultur og historie og fornorskingspolitikkens følger. Samiske innspill pekte særlig på konsekvensene for tradisjonskunnskap og rettigheter til land og vann.

Innspillene kommenterer senterets oppgaver og løftet fram forskning, dokumentasjon og formidling, i samarbeid med eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer. De etterlyste mer forskning om fornorskingspolitikken og bedre dokumentasjon av språk, kultur, kulturminner, stedsnavn, tradisjonskunnskap og personlige erfaringer. Samtidig understreket de at forsoningsarbeidet må romme mer enn disse oppgavene. Kunnskapsutvikling, kompetanseheving, dialog, revitalisering av språk og kultur samt institusjons- og kapasitetsbygging ble framhevet som sentrale elementer. Arbeidet må forankres lokalt og bygge på de berørte samfunns erfaringer, behov og prioriteringer. Flere trakk også fram kunst og kultur som viktige ressurser og ba utredningen tydeliggjøre forståelsen av forsoning.

Innspillene støttet en distribuert organisering som bygger videre på eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer, blant annet museer, språk- og kultursentre, universitets- og høgskolemiljøer og andre samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske aktører. Den selvstendige, distribuerte modellen fikk klart mest omtale. Ti innspill støttet en universitetsintegrert, distribuert modell, mens tre pekte på en selvstendig, konsentrert modell som mulig løsning. Ingen uttrykte eksplisitt støtte til en universitetsintegrert, konsentrert enhet. Nærmere 50 innspill framhevet representasjon, medvirkning og innflytelse som grunnleggende prinsipper. Innspillene med samisk perspektiv vektla samisk selvbestemmelse og egne samiske strukturer, med utgangspunkt i samenes status som urfolk. Kvenske og skogfinske aktører framhevet representasjon, kapasitetsbygging og styrking av egne

institusjoner og fagmiljøer. Selv om et mindretall av alle innspillene ønsket én felles struktur, var det bred støtte til en distribuert modell med lokal og regional forankring.

Om lag 15 innspill etterlyste et grenseoverskridende perspektiv. Samiske organisasjoner og institusjoner understreket at samisk kultur, språk, kunnskapssystemer og erfaringer med assimilering går på tvers av statsgrensene i Sápmi, og ba senteret legge til rette for samarbeid med fagmiljøer i Sverige og Finland. Universitets- og forskningsmiljøer pekte også på behovet for nordisk samarbeid om forskning, utdanning og formidling.

Nærmere to tredjedeler av innspillene tok opp behovet for langsiktig finansiering og kapasitetsbygging. De mente at senteret bør styrke eksisterende institusjoner og fagmiljøer gjennom varige ressurser til forskning, dokumentasjon, formidling, språk- og kulturarbeid og forsoningsarbeid.

Samlet sett støttet innspillene etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. De bekreftet behovet for et varig kunnskapsløft og pekte på forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid som sentrale oppgaver. Forsoningsarbeid ble forstått som et langsiktig arbeid som krever revitalisering av språk og kultur, styrking av institusjoner og lokalsamfunn, dialog, tillitsbygging og anerkjennelse av erfaringene til de som er berørt av fornorskingspolitikken.

1.6.2 Førsteutkastet og innspillene

Faggruppa sendte førsteutkastet på innspillsrunde 21. august 2026 og publiserte det samme dag på utredningens nettside. Utkastet presenterte faggruppas forslag til oppgaver, organisering og dimensjonering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Primærforslaget innebar å etablere senteret som en stiftelse med en desentralisert struktur. Modellen besto av tre fagenheter for henholdsvis samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold, i tillegg til en enhet for administrative tjenester, virksomhetskoordinering og nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid. Faggruppa foreslo videre at senterets faglige tyngdepunkt skulle ligge på formidling og forsoningsarbeid, understøttet av forskning og dokumentasjon. Senteret skulle også være en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling. Organisasjonen skulle bygges opp i tre faser: en oppstartsfase med om lag 10–12 årsverk, et grunnivå med om lag 25–30 årsverk og full drift med om lag 50–60 årsverk

Utredningen mottok 85 innspill fra et bredt spekter av aktører. Disse omfatter blant annet universiteter og høgskoler, samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske institusjoner og organisasjoner, representanter for romanifolket/taterne, museer, arkiv, direktorater, kirkelige aktører, kommuner, fylkeskommuner, utdannings- og profesjonsorganisasjoner samt freds- og menneskerettighetssentre. I tillegg sendte åtte enkeltpersoner innspill.

Innspillene med et samisk perspektiv legger særlig vekt på samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse og behovet for samisk styring. Flere av disse innspillene understreker også betydningen av å stryke de eksisterende samiske institusjoner og kompetansemiljøer. Innspillene som løfter fram kvenske perspektiver framhever språkrevitalisering,

dokumentasjon og styrking av lokale institusjoner. Innspillene med skogfinske perspektiver peker særlig på behovet for å bygge opp et sårbart og lite institusjonalisert fagfelt. Representanter for romanifolket/taterne er først og fremst opptatt av likeverdig inkludering, reell medvirkning og tilstrekkelig faglig kapasitet fra oppstarten.

Nedenfor presenteres hovedtrekkene i innspillene om organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter. Framstillingen omfatter behovet for en langsiktig satsing på kunnskapsutvikling og formidling, synspunkter på førsteutkastets primærforslag og mindretallets alternative forslag, samt spørsmål om forankring i eksisterende kompetansemiljøer, samarbeid, oppgaver, målgrupper og premissgivere. Utredningen mottok også merknader om sentrale begreper, urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter og konkrete endringsforslag til kapitlet om eksisterende kompetansemiljøer. Disse innspillene er analysert og innarbeidet i de relevante delene av utredningen.

1.6.2.1 Støtte til varig nasjonal satsing

Omtrent 70 innspill støtter etableringen av en varig nasjonal satsing på kunnskap om fornorskingspolitikk, urett, urfolk og nasjonale minoriteter. Av disse uttrykker 48 aktører eksplisitt støtte til etableringen av ett eller flere kompetansesentre. Ingen av de 85 aktørene uttrykker motstand mot varige strukturer som kan bidra til et slikt kunnskapsløft, langsiktig finansiering og et nasjonalt ansvar på området. Støtten innebærer imidlertid ikke nødvendigvis støtte til primærforslaget slik det er utformet i førsteutkastet.

Kritikken retter seg først og fremst mot organiseringen, særlig forslaget om én felles struktur for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Samiske aktører argumenterer for et eget samisk kompetansesenter, mens andre etterlyser en annen lokalisering, sterkere medvirkning og bedre sikring av eksisterende kompetansemiljøer. Det er derfor mer presist å si at innspillene i hovedsak støtter behovet for en langsiktig satsing på kunnskapsutvikling og formidling, men at det er betydelig uenighet om hvordan denne bør organiseres og styres

Innspillene viser bred støtte til en desentralisert eller distribuert kompetansestruktur. Om lag 34 innspill støtter denne hovedretningen. Støtten gjelder en modell der nasjonal koordinering kombineres med egne fagenheter, lokale og regionale knutepunkter og samarbeid med eller forankring i eksisterende institusjoner. Samtidig er støtten til den konkrete modellen mer begrenset. Bare 14 innspill støtter med høy grad av sikkerhet alle hovedtrekkene i primærforslaget, mens 15–16 innspill kan regnes med dersom også betinget støtte til hovedretningen inkluderes. Uenigheten gjelder særlig om strukturen skal organiseres som én felles juridisk enhet eller som et nettverk av selvstendige eller delvis selvstendige sentre og institusjoner.

1.6.2.2 Primærforslaget

Støtten til primærforslaget, slik det presenteres i førsteutkastet, er i flere tilfeller betinget. Med et strengt kriterium, der støtte forutsetter uttrykkelig tilslutning til alle hovedtrekkene i forslaget, kan 14 innspill regnes som støtte til primærforslaget. Dette innebærer støtte til en

modell med én felles stiftelse, distribuert organisering, en felles nasjonal enhet og egne fagenheter. Tallet blir 15 dersom også innspill som støtter hovedretningen, men ikke tar stilling til alle detaljene i organiseringen, regnes med. I tillegg støtter én aktør hovedstrukturen, uten å ta uttrykkelig stilling til den juridiske og organisatoriske modellen som helhet.

Forbeholdene gjelder særlig styringsstrukturen, fagenhetenes faglige, økonomiske og organisatoriske selvstendighet, de berørte gruppenes reelle innflytelse, ressursfordelingen og lokaliseringen av den nasjonale koordinerende enheten. Flere aktører støtter dermed etableringen av et nasjonalt kompetansesenter og hovedretningen i den distribuerte modellen, uten å ta stilling til alle elementene i primærforslaget. Det gjelder for eksempel stiftelsesformen, fellesstyret, én samlet toppledelse eller den nasjonale enhetens myndighet.

Med et videre kriterium med støtte til etableringen av et nasjonalt kompetansesenter og hovedretningen i den distribuerte modellen, med egne fagenheter og lokale eller regionale knutepunkter, støtter om lag 34 innspill denne retningen. Tallet må forstås som omtrentlig, fordi enkelte innspill støtter etableringen av en varig nasjonal kompetansestruktur uten å ta tydelig stilling til hele organisasjonsmodellen.

Samlet viser innspillene relativt bred støtte til en nasjonal, distribuert kompetansestruktur, men mindre entydig støtte til én felles juridisk enhet og én samlet styringsmodell. Støtten til den konkrete organisasjonsmodellen er dermed betydelig lavere enn den generelle støtten til en varig nasjonal kunnskapsstruktur.

Minst 16 innspill understreker at fagenhetene og de regionale knutepunktene må ha reell faglig myndighet, ansvar og innflytelse, og at nye oppgaver må følges av stabile og langsiktige ressurser. Fagenhetene bør blant annet kunne prioritere faglige oppgaver, disponere ressurser og stillinger, planlegge arbeidet med forskning, dokumentasjon, formidling og forsoning og inngå samarbeid med lokale og regionale miljøer. Omtrent 22–25 innspill tematiserer dette dersom også mer indirekte krav om tydeligere ansvarsdeling, faste oppgaver i eksisterende kompetansemiljøer, formelle roller, langsiktig finansiering og mindre sentralisering inkluderes. Flere uttrykker bekymring for at fagenhetene ellers kan bli redusert til rådgivende underenheter eller lokale kontaktpunkter, mens beslutningsmyndighet og ressurser samles i den sentrale enheten.

1.6.2.3 Eksisterende institusjoner og parallelle strukturer

Et gjennomgående synspunkt i innspillene er at den nasjonale satsingen må bygge på, styrke og samordne eksisterende institusjoner. Museer, arkiv, språk- og kultursentre, universiteter og høgskoler, biblioteker, freds- og menneskerettighetssentre, kommuner og lokale organisasjoner framheves som viktige deler av en framtidig struktur.

Minst 35 aktører beskriver i innspillene at de allerede arbeider med én eller flere av oppgavene som foreslås lagt til det nasjonale kompetansesenteret, blant annet forskning, dokumentasjon, formidling, undervisning, språk- og kulturrevitalisering, dialog og

forsoningsarbeid. Dersom også aktører som forvalter relevant infrastruktur, samlinger, møteplasser og nettverk tas med, gjelder dette om lag 40 aktører i de samlede innspillene.

Innspillene viser dermed at det allerede finnes et bredt, men fragmentert, kompetanse- og tiltaksfelt. Det nye senterets viktigste merverdi bør derfor være å styrke, koble sammen og supplere eksisterende miljøer, framfor å etablere parallelle strukturer eller overta oppgaver som allerede ivaretas lokalt og regionalt. Samtidig må de eksisterende aktørenes faglige og organisatoriske selvstendighet, lokale forankring og relasjoner til de berørte miljøene ivaretas.

Minst 18 innspill omtaler universiteter og høgskoler som allerede eksisterende kompetansemiljøer og viktige samarbeidspartnere for forskning, utdanning, formidling og kompetanseutvikling. Samtidig er det i materialet lite støtte til at kompetansesenteret skal integreres i eller underordnes en institusjon i UH-sektoren. Innspillene peker i stedet mot en selvstendig og distribuert struktur med formelle samarbeidsavtaler med universiteter og høgskoler. Sámi allaskuvla/Samisk høgskole er nevnt som en mulig lokalisering for den samiske fagenheten, ikke som uttrykk for generell støtte til at hele kompetansesenteret skal integreres i UH-sektoren. Støtten til Sámi allaskuvla må forstås særskilt og knyttes til høgskolens samiskstyrte organisering, allsamiske mandat og samiske samfunnsforankring.

1.6.2.4 Alternativt forslag

Minst 22 unike aktører støtter eksplisitt Eva Josefsens dissens til førsteutkastet eller tar til orde for et eget samisk kompetansesenter. Standpunktene er likevel ikke identiske i innspillene. Noen støtter uttrykkelig et eget samisk kompetansesenter, noen slutter seg til mindretallsforslaget eller dissensen, mens andre ber om at dette alternativet utredes videre eller legges til grunn dersom Sametinget støtter det.

Begrunnelsen i innspillene er knyttet til samenes status som urfolk og retten til selvbestemmelse. Selvbestemmelse i innspillene forstås som reell beslutningsmyndighet over organisering, styring, ressursfordeling og faglige prioriteringer. Omtrent 38 av de 85 innspillene understreker at en ny satsing må ta hensyn til gruppenes ulike rettslige status, historiske erfaringer, institusjonelle forutsetninger og organisatoriske behov. Innspillene viser også til behovet for å styrke samiske institusjoner, sikre et allsamisk perspektiv og gi samiske miljøer kontroll over forskning, dokumentasjon og formidling om samiske forhold.

Et gjennomgående argument i flere av innspillene er at organisasjonsmodellen må unngå å sammenblande samene som urfolk med nasjonale minoriteter på en måte som kan svekke samenes særlige rettslige status og rettigheter. Flere viser til anbefalinger fra FNs ekspertmekanisme for urfolks rettigheter, FNs permanente forum for urfolkssaker, FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter og Samerådet. Bekymringen gjelder særlig at en felles overordnet struktur kan føre til at samenes rett til selvbestemmelse, konsultasjon og innflytelse over samiske forhold reduseres til representasjon og medvirkning på linje med nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse. I innspillene framheves derfor behovet for en

organisering som tydelig skiller mellom samenes status som urfolk og de nasjonale minoritetenes status, samtidig som den legger til rette for samarbeid mellom gruppene.

Organiseringen blir samtidig framstilt som en del av forsoningsarbeidet. Innspillene peker på tillitsbygging, reparasjon av tidligere maktasymmetrier, samisk kontroll over egen kunnskapsproduksjon, lokal og regional forankring samt språk- og kulturrevitalisering. Forsoningsarbeidet knyttes også til pågående spørsmål om rettigheter, arealbruk, naturinngrep og samfunnsutvikling. Utgangspunktet er at et senter uten reell samisk innflytelse kan videreføre strukturer og maktforhold som forsoningsarbeidet skal bidra til å endre.

I innspillene blir et eget samisk senter ikke sett på som et hinder for samarbeid med kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Flere innspill trekker fra at samarbeidet kan organiseres gjennom nettverk eller fellesfunksjoner, uten at gruppene samles i én felles organisatorisk og juridisk struktur.

1.6.2.5 Oppgaver

Om lag 34 innspill støtter at et framtidig kompetansesenter skal arbeide med de fire oppgavekategoriene som følger av mandatet: forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Førsteutkastet prioriterer oppgavene i rekkefølgen formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Begrunnelsen er at oppgavene samlet skal bidra til senterets overordnede formål: et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet om fornorskingspolitikken, dens konsekvenser, urfolks- og nasjonale minoriteters rettigheter og grunnlaget for videre forsoning.

Det er uttrykkelig støtte til denne prioriteringsrekkefølgen i minst tre innspill, mens enkelte andre støtter hovedretningen ved å framheve formidling og forsoningsarbeid som senterets faglige tyngdepunkt. Samtidig problematiseres en fast prioritering av oppgavene i flere innspill. Det understrekes at forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid er gjensidig avhengige oppgaver: Forskning og dokumentasjon skal gi et faglig og erfaringsbasert grunnlag for formidling og forsoningsarbeid, mens formidling og forsoningsarbeid kan synliggjøre kunnskapshull og behov for ny forskning og dokumentasjon. Enkelte aktører mener også at forskning og dokumentasjon i hovedsak bør utføres av eksisterende fagmiljøer, mens den nye strukturen primært bør ha en samordnende, støttende og kvalitetssikrende rolle.

Innspillene understreker at formidling må være en sentral oppgave, men at forsoningsarbeidet ikke kan begrenses til formidling og kunnskapsheving. Språk- og kulturrevitalisering, reparasjon, dialog, tillitsbygging, oppfølging av rettigheter, og støtte til lokale og regionale prosesser løftes fram som viktige deler av forsoningsarbeidet. Innspillene framhever at arbeidet med å samle, utvikle og formidle kunnskap må bidra til forsoningsprosesser på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Det etterlyses også en tydeligere funksjon for å følge opp hvordan anbefalingene fra Sannhets- og forsoningskommisjonen blir oppfølgt i praksis, blant annet gjennom dokumentasjon av framdrift, synliggjøring av implementeringsgapet og

vurdering av om kunnskap faktisk fører til endringer i politikk, tjenester og institusjonell praksis.

Minst 15 innspill omtaler uttrykkelig forslaget om en årlig sannhets- og forsoningsuke og/eller en sannhets- og forsoningsdag. Dersom også innspill som omtaler relevante markeringer, temauker, minnedager og dialogarrangementer som del av forsoningsarbeidet, inkluderes, gjelder dette om lag 17–18 innspill. Noen av disse omtaler markeringer generelt uten å ta stilling til den konkrete modellen med en nasjonal sannhets- og forsoningsuke eller dag. Innspillene framhever at markeringer kan gi synlighet, kontinuitet og offentlig oppmerksomhet, men understreker samtidig at de må utvikles i dialog med premissgivergruppene, forankres lokalt og regionalt og inngå i et langsiktig forsoningsarbeid som foregår gjennom hele året.

1.6.2.6 Senterets målgrupper og premissgivere

Minst 24 aktører drøfter uttrykkelig forholdet mellom senterets målgrupper og de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøenes rolle som premissgivere. Innspillene støtter i hovedsak behovet for et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet, men problematiserer at disse aktørene omtales som senterets primære målgrupper dersom dette innebærer at kunnskapsløftet først og fremst rettes mot majoritetssamfunnet.

Begrepet premissgivere tillegges i innspillene et mer omfattende innhold enn vanlig medvirkning eller representasjon. Rollen som premissgiver innebærer at de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøene selv skal ha innflytelse over grunnlaget for senterets virksomhet. Flere innspill understreker derfor at premissgiverne ikke bare kan være informanter, samarbeidspartnere, rådgivere eller leverandører av lokal kunnskap. De må ha reell innflytelse over beslutningene som gjelder deres egne samfunn, historier, språk og kunnskapsprosesser.

Innspillene problematiserer også bruken av begrepet «berørte grupper». Aktørene som nevner dette mener at uttrykket kan redusere samer, kvener/norskfinner og skogfinner til grupper som bare berøres av et tiltak andre har utformet. I stedet foreslår disse innspillene at gruppene bør omtales som premissgivere, rettighetshavere, kunnskapsprodusenter og ansvarlige aktører. For samenes del knyttes dette særlig til urfolksstatusen og retten til selvbestemmelse. For kvener/norskfinner og skogfinner knyttes det til retten til effektiv deltakelse og til å kunne påvirke beslutninger som gjelder egne språk, kulturer, historier og samfunn.

Minst 18 innspill understreker uttrykkelig at den nasjonale kompetansestrukturen også må bidra til utvikling, reparasjon og kapasitetsbygging i de berørte miljøene, og at disse miljøene selv må inngå som målgrupper for virksomheten. Senteret bør derfor ikke begrense seg til å formidle kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold til offentlig sektor og majoritetssamfunnet. Det bør også støtte språk- og kulturrevitalisering, intern kunnskapsproduksjon, tilbakeføring av kulturarv, etablering av møteplasser, tiltak for barn og unge, mottak av etterkommere samt lokale og regionale forsoningsprosesser. Dersom også

mer indirekte omtaler av støtte til lokale institusjoner og forsoningsprosesser inkluderes, omfatter dette om lag 24–25 innspill.

1.6.2.7 Om andre nasjonale minoriteter

En stor andel av innspillene støtter at romanifolket/taterne inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett fra starten av. 21 innspill omtaler inkluderingen av romanifolket/taterne i kompetansesenteret. Et fellestrekk ved aktørene som har sendt innspill om romanifolket/taterne, er at de i hovedsak arbeider faglig, kulturelt eller organisatorisk med gruppen. Ni av disse støtter eller krever inkludering fra oppstart, og peker på at førsteutkastets forslag om en mulig innlemming tre til fem år etter oppstarten er uheldig og ikke i samsvar med Stortingets føringer om at alle nasjonale minoriteter skal kobles tett på arbeidet med et nasjonalt kompetansesenter. Innspillene fremhever behovet for reell medvirkning fra romanifolk/tatere, både gjennom organisasjonene og gjennom eksisterende kompetansemiljøer. Sju innspill peker på Anno Glomdalsmuseet som et faglig tyngdepunkt eller som en mulig lokalisering for en egen fagenhet. De understreker også at inkluderingen bør bygge på gruppens egne ønsker, direkte dialog og tilstrekkelige ressurser. Statens tidligere tillitsbrudd ble av flere fremhevet som en grunn til å sikre tidlig, reell og kontinuerlig medvirkning, og ikke som en begrunnelse for å utsette inkluderingen. Ett innspill er særlig skeptisk til å innlemme arbeidet med romanifolket/taterne i en felles struktur med hovedsete i Tromsø, og mener det heller bør etableres et eget kompetansesenter for dokumentasjon og formidling for romanifolket/taterne.

1.6.2.8 Samlet vurdering av innspillene

Innspillene til førsteutkastet viser bred støtte til en varig struktur som kan styrke kunnskapen om fornorskingspolitikk og urett og slik bidra til forsoning. De peker mot en distribuert organisering med lokal og regional forankring, styrking av eksisterende institusjoner og reell innflytelse for gruppene og kompetansemiljøene arbeidet gjelder.

Samtidig viser materialet at det ikke er bred tilslutning til primærforslaget slik det ble presentert i førsteutkastet. Den tydeligste uenigheten gjelder ikke behovet for en varig kompetansestruktur, men hvordan den skal organiseres, hvem den skal være til for, hvor beslutningsmyndigheten skal ligge, og hvordan forholdet mellom den nye strukturen og eksisterende institusjoner skal utformes.

1.6.3 Vurdering av metode og begrensninger

Metoden har gjort det mulig å innhente kunnskap og synspunkter fra et bredt spekter av aktører og å gi berørte miljøer flere muligheter til å påvirke utredningsarbeidet. Kombinasjonen av innspillsmøter, dokumentgjennomgang og skriftlige innspillsprosesser har belyst temaet fra ulike faglige, geografiske, institusjonelle og erfaringsbaserte ståsteder. Det skriftlige materialet ble gjennomgått og analysert i to faser – først innspillene til råutkastet og deretter innspillene til førsteutkastet. Innspillene ble systematisert gjennom tematisk kategorisering og koding i NVivo, og analysen omfattet temaer som var relevante for utredningen.

Analysen har likevel flere begrensninger. Hvem som deltar i møter eller sender skriftlige innspill, påvirker hvilke erfaringer og perspektiver som blir synlige. Materialet gir derfor ikke et fullstendig eller representativt bilde av synspunktene til alle berørte personer, miljøer eller deler av befolkningen. Innspillene varierer også betydelig i lengde, detaljnivå, formål og grad av kjennskap til utredningsarbeidet. Noen aktører har levert omfattende og prinsipielle innspill, mens andre har sendt korte merknader eller innspill avgrenset til enkelte temaer.

Det må også skilles mellom innspill, aktører og unike aktører. Én aktør kan ha sendt flere innspill, og enkelte innspill kan være sendt på vegne av flere personer eller institusjoner. Når det er relevant, er det derfor skilt mellom antall innspill og antall unike aktører. Tallene er basert på identifiserbare unike sitater i materialet og avhenger av hvilke kriterier som brukes. Dette gjelder særlig opptellinger av støtte til bestemte organisasjonsmodeller, mindretallsforslaget, et eget samisk senter eller en distribuert struktur. Støtte til et forslag kan også være uttalt, betinget eller mer indirekte. Enkelte aktører støtter hovedretningen, men tar ikke stilling til alle juridiske, organisatoriske eller styringsmessige detaljer. Andre støtter en løsning under forutsetning av at bestemte krav til selvbestemmelse, medvirkning, ressursfordeling, lokalisering eller fagenhetenes myndighet blir oppfylt. Opptellingene må derfor forstås som kriteriebundne analytiske anslag, ikke som statistiske målinger av befolkningens syn.

Innspillene inngår på denne bakgrunnen i et samlet kunnskapsgrunnlag sammen med dokumentgjennomgangen, eksisterende forskning, tidligere innspillsprosesser og utredningens egne analyser og vurderinger. Faggruppa har selv hatt ansvar for den endelige vurderingen av materialet, samt for utformingen av tekst, anbefalinger og konklusjoner.

En sentral metodisk begrensning er at det ikke har vært gjennomført en systematisk kartlegging av kunnskaps- og kompetansebehovene i offentlig sektor eller i hele bredden av sivilsamfunnet. Dette er særlig viktig fordi utredningens formål er å vurdere organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter som skal bidra til et kunnskapsløft i nettopp offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Hoveddelen av innspillene kommer fra aktører som allerede arbeider med urfolks- og minoritetsspørsmål, eller som har særskilt faglig, institusjonell eller erfaringsbasert kompetanse på feltet. Materialet gir derfor først og fremst et bilde av hvordan disse miljøene vurderer kunnskapsbehovene, oppgavene og organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter. Det gir i mindre grad kunnskap om hvordan behovene oppleves i bredden av offentlig sektor, for eksempel i kommuner, fylkeskommuner, helse- og omsorgstjenester, barnevern, skole, politi og øvrig forvaltning, eller blant sivilsamfunnsaktører som ikke allerede arbeider med tematikken.

En sektorvis kartlegging eller bredere behovsundersøkelse kunne ha gitt et annet og mer nyansert bilde av kunnskapsmangelen, målgruppenes forventninger og hvilken organisering som best kan oppfylle senterets formål. Konklusjonene om målgrupper, oppgaver og organisering må derfor forstås i lys av at de i hovedsak bygger på innspill fra etablerte

kompetanse- og kunnskapsmiljøer som arbeider med samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk tematikk, og ikke på en fullstendig kartlegging av behovene i hele offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Det anbefales derfor at det i en senere fase gjennomføres en systematisk kartlegging av behovene i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Kartleggingen bør være sektorvis og omfatte både nasjonale, regionale og lokale aktører. Den bør blant annet undersøke hvilke kunnskaps- og kompetansebehov som finnes, hvordan eksisterende kunnskap brukes, hvilke hindringer som finnes for å omsette kunnskap til praksis, og hvilke formidlings-, veilednings- og støttetjenester målgruppene faktisk trenger. Resultatene bør brukes til å konkretisere senterets mandat, oppgaver, prioriteringer, målgrupper og samarbeidsformer etter at den overordnede organiseringen er besluttet.

1.6.4 Merknad om vurdering av metode og begrensinger fra medlemmene Josefsen og Selfors

Faggruppas medlemmer Eva Josefsen og Aila Biret Henriksen Selfors viser til at valget av metode for innhenting av skriftlige innspill og kommentarer til utsendte dokumenter henger nøye sammen med oppdragets målgrupper og med hvem som defineres som premissgivere.

Utredningen har innhentet innspill og synspunkter fra ulike aktører og berørte miljøer. Ettersom offentlig sektor var angitt som en av utredningens målgrupper i mandatet, burde utsendelse av utkast til utredning og inviterte deltakere ha gjenspeilet en målrettet utsending til aktører i denne gruppa innenfor minimum offentlig tjenesteyting.

Innspill fra offentlig sektor var representert ved universitets- og høgskolesektoren, museer og institusjoner som Språkrådet, Nasjonalarkivet og Likestillings- og diskrimineringsombudet. Det var imidlertid få blant innspillene som hadde en direkte rolle i å bidra til å tette implementeringsgapet. Her kan det vises til at relativt få kommuner kom med innspill, og hvor innspill fra for eksempel helse- og omsorgstjenester, barnevernet, skolesektoren, politiet og andre tjenesteytende sektorer ikke var representert på lista.

Dette innebærer at et vesentlig kunnskapsgrunnlag mangler i utredningen. Når samiske, kvenske og skogfinske aktører har vært omtalt som «berørte grupper» i *Plan for dialog og forankring* istedenfor som premissgivere med innflytelse over hvordan deres historie, erfaringer og rettigheter skal forstås og følges opp, blir fornorskingen først og fremst forstått som virkninger og konsekvenser Kartleggingen av årsakssiden og implementeringsgapet mangler. Dette innebærer at forslagene om etablering av kompetansesentre ikke bygger på et tilstrekkelig solid kunnskapsgrunnlag.

2 Sentrale begrep

Dette kapitlet drøfter sentrale begreper som Sannhets- og forsoningskommisjonen benyttet i sitt arbeid, og som også har stått sentralt i Stortingets behandling av kommisjonens rapport (Dokument 19 (2022-2023)). Begrepene kan gi et utgangspunkt for kompetansesenterets virksomhet. Samtidig er kunnskapen om og forståelsen av fornorskingspolitikk, fornorsking, urett og forsoning i stadig utvikling. Nye erfaringer, perspektiver og forskning kan utfordre og videreutvikle etablerte forståelser, også dem som lå til grunn i Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid og som denne utredningen tar utgangspunkt i.

En dynamisk tilnærming til begrepene kan motvirke det som i forskningen er omtalt som *epistemisk urettferdighet*[18] eller *kunnskapsmessig urett,* som innebærer at bestemte kunnskapsformer, erfaringer og perspektiver ikke blir anerkjent eller inkludert i forståelsen av fornorskingspolitikkens innhold og konsekvenser. Dette kan blant annet medføre at erfaringene til personer og fellesskap som har levd og fortsatt lever med fornorskingspolitikkens konsekvenser, tillegges mindre vekt, eller at det mangler begreper og tolkningsrammer for å forstå og formidle deres erfaringer.

Det er verken mulig eller ønskelig å oppnå full enighet om hvordan innholdet i og sammenhengene mellom fornorskingspolitikk, fornorsking, urett og forsoning skal forstås. Et eventuelt kompetansesenter må imidlertid kunne belyse ulike perspektiver, utfordre etablert kunnskap og bidra til ny innsikt om fornorskingspolitikkens konsekvenser. Slik kan senteret styrke forståelsen av historisk og pågående urett, bidra til å anerkjenne denne uretten og legge et kunnskapsgrunnlag for videre forsoning.

Faggruppa legger til grunn at fornorskingspolitikken og uretten den har medført, herunder politikkens historiske og nåtidige konsekvenser, skal stå sentralt i et nasjonalt kompetansesenter. Forsoningsarbeid er en integrert del av denne innretningen. Både utredningen og et eventuelt kompetansesenter inngår i Stortingets oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. I dette kapittelet presenterer utredningen noen sentrale perspektiver fra Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, samt forskningslitteraturen som belyser tematikken, uten at framstillingen er uttømmende eller innebærer at én bestemt forståelse legges til grunn i utredningen.

2.1 Fornorskingspolitikk, fornorsking og urett

Sannhets- og forsoningskommisjonen fikk i oppdrag av Stortinget å granske «fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener og norskfinner». Kommisjonen inkluderte også skogfinner, ettersom også den gruppen har blitt rammet av fornorskingspolitikken. Mandatet la særlig vekt på politikkens konsekvenser for språk, kultur og tradisjonelle næringer, samt på diskriminering og fordommer i majoritetsbefolkningen.

[18] Fricker (2007).

Kommisjonens arbeid skulle dessuten bidra til en felles forståelse av fortiden og økt kunnskap om fornorskingspolitikkens konsekvenser, og slik bane vei for videre forsoning.[19]

Kommisjonen forsto fornorskingspolitikken som en norsk form for assimileringspolitikk; der målrettede statlige, regionale og lokale tiltak skulle få samer, kvener/norskfinner og skogfinner til å oppgi sine språk og kulturelle særtrekk til fordel for majoritetens språk, kultur og identitet. Politikken bygget på asymmetriske maktforhold, der norske normer, verdier og institusjoner ble målestokk for deltakelse og tilhørighet, og den kom blant annet til uttrykk gjennom skole, kirke, språkpolitikk, eiendoms- og bosettingspolitikk, forvaltning og offentlig tjenesteutøvelse.[20]

Begrepet *fornorsking* er videre enn *fornorskingspolitikk* og er godt kjent i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn som betegnelse på assimileringsprosesser og erfaringene med dem. Det omfatter både virkningene av målrettede tiltak og virkninger av samfunnsprosesser, institusjonelle praksiser og beslutninger som har hatt fornorskende konsekvenser uten uttrykkelig å være begrunnet med en målsetting om assimilering. Slike virkninger kan oppstå når myndigheter eller andre samfunnsaktører ikke tar hensyn til språklig, kulturelt eller næringsmessig mangfold, eller når rammevilkår vanskeliggjør bruk av språk, videreføring av kunnskap og uttrykk for tilhørighet.[21]

I denne utredningen forstås *urett* som et vidt begrep som omfatter ulike former for urett, og som har endret seg over tid. Fornorskingspolitikk og de fornorskende prosessene utgjør et sentralt historisk og strukturelt utgangspunkt for forståelsen av den uretten som omtales i utredningen. De begrenset samers, kveners/norskfinners og skogfinners muligheter til å bevare og utvikle språk, kultur, identitet, kunnskap, levekår og næringsgrunnlag på egne premisser. Begrepet *urett* omfatter både de historiske virkningene av politikken og de konsekvensene som fortsatt gjør seg gjeldende i dag, blant annet gjennom diskriminering, manglende anerkjennelse eller utilstrekkelig oppfølging av anerkjente rettigheter. Denne forståelsen omfatter også uretten personer som tilhører urfolk og nasjonale minoriteter selv erfarer i møte med offentlige myndigheter, tjenester og institusjoner, samt med aktører i sivilsamfunnet. Den inkluderer videre perspektiver som fremheves i innspillene til utredningen, herunder synspunkter på at begrepet *urett* kan forstås bredere enn fornorsking i snever forstand. Den omfatter også andre former for statlig og institusjonell assimilering, ekskludering, diskriminering og manglende oppfølging av rettigheter.

Utredningen tar utgangspunkt i mandatets avgrensning til samer, kvener/norskfinner og skogfinner, men anerkjenner samtidig at spørsmål om historisk urett også berører andre

[19] Stortinget, Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat - stortinget.no
[20] Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023), s. 115.
[21] Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023), s. 117.

minoritetsgrupper. Hvorvidt andre grupper bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett vurderes særskilt i kapittel 6.

Et klart flertall av innspillene til utredningen (65) tar opp sammenhengen mellom fornorskingspolitikk, virkningene av den og den historiske uretten. Statlige og andre norske institusjoner definerte i stor grad hvilke språk, kunnskapsformer, livsformer og samfunnsforhold som skulle anerkjennes og gis plass. Dette begrenset gruppenes mulighet til å påvirke egne fortellinger, kunnskapstradisjoner og samfunnsutvikling, og trekkes fram som en del av den historiske uretten. Videre understreker innspillene at virkningene av fornorsking og annen historisk urett ikke bare må forstås som historiske forhold. De kan fortsatt prege enkeltpersoner, familier og lokalsamfunn. Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom tap av språk, kulturkunnskap, tilhørighet og trygghet. Innspillene viser blant annet til erfaringer med taushet om egen bakgrunn, usikkerhet knyttet til identitet, svekket tilgang til språk og kultur, samt manglende tillit til offentlige institusjoner. Samtidig understrekes det at slike erfaringer varierer mellom grupper, steder, familier og enkeltpersoner.

Fornorskingspolitikken hadde ikke samme innhold eller de samme konsekvensene for samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Dette gjenspeiles også i innspillene på førsteutkastet til utredningen. Språk og kultur var sentrale dimensjoner for alle gruppene, men for samene har politikken også en territoriell dimensjon.[22] Fornorskingspolitikken overfor samer omfattet også forhold knyttet til land, vann og tradisjonelle næringer. Statens regulering av arealer og naturressurser, og forståelsen av samisk bruk som begrenset eller «tålt», har begrenset mulighetene til å utøve samisk kultur og drive tradisjonelle næringer. Innspillene argumenterer for at disse erfaringene også bør forstås i et koloniseringsperspektiv. De peker på at samiske erfaringer ikke bare er knyttet til assimilering av språk, kultur og identitet, men også til prosesser som har påvirket kontrollen over land, vann, naturressurser og samfunnsutvikling. En snever avgrensing av fornorskingspolitikken til språk og kultur gir dermed et for snevert bilde av politikkens virkninger.

Fornorskingspolitikken og fornorskingen som prosess bør forstås i en bred samfunnsmessig kontekst. Fornorskingen ble ikke bare gjennomført gjennom formelle politiske tiltak, men også gjennom skole, forvaltning og økonomiske virkemidler. Virkningen må derfor ses i sammenheng med hvordan institusjonelle praksiser, etablerte oppfatninger og manglende oppfølging av rettigheter kan videreføre eller forsterke urett over tid.[23] Et slikt perspektiv synliggjør hvordan politiske tiltak og andre samfunnsprosesser kan få varige konsekvenser, også lenge etter at den formelle fornorskingspolitikken er avviklet.

Dette kommer også i uttrykk i kommisjonens vurdering av utviklingen etter at den aktive fornorskingspolitikken gradvis ble avviklet.[24] Kommisjonen viste til at holdninger, normer og

[22] Se også Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 188.
[23] Minde (2005).
[24] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 285.

institusjonelle praksiser kunne virke videre etter at de formelle tiltakene opphørte og beskrev myndighetenes manglende ivaretakelse av gruppenes språk og kultur som minoritetspolitisk passivitet. Slik passivitet kan ha bidratt til å videreføre fornorskingens virkninger, både i praksis og i holdninger. For samenes del anså kommisjonen Stortingets behandling av Samekomiteens innstilling i 1963 som et formelt vendepunkt, mens utviklingen av en aktiv samepolitikk fra 1980-tallet markerte et mer reelt brudd. For kvener/norskfinner og skogfinner pekte kommisjonen på ratifiseringen av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1998 som et formelt sluttpunkt, selv om tiltak for språk, kultur og institusjonsbygging først kom gradvis og for alvor fra 2010-tallet.

Disse formelle vendepunktene og sluttpunktene må likevel forstås med varsomhet. Endringene i skole- og språkpolitikken på 1960- og 1970-tallet åpnet for en ny politisk kurs, men tidligere lovgivning, forvaltningspraksis og holdninger fortsatte å prege urfolks- og minoritetspolitikken, blant annet med regjeringens og storingsflertallets syn på samenes rettighetsforhold knyttet til naturressursene.[25] Utviklingen kan derfor ikke bare forstås som et resultat av statlige reformer ovenfra. Samisk mobilisering og organisering, særlig gjennom sameforeninger, politiske representanter og motstanden mot utbyggingen av Alta-Kautokeino-vassdraget, bidro til å sette språk-, kultur- og rettighetsspørsmål på dagsordenen.[26] Alta-saken ble dermed et avgjørende politisk og symbolsk skifte. Konflikten synliggjorde konsekvensene av fornorskingspolitikken, samtidig som samiske krav om kulturell anerkjennelse, selvbestemmelse og materielle rettigheter ble politiske kampsaker.[27] Det formelle sluttpunktet bør derfor forstås som en gradvis og konfliktfylt overgang, der fornorskingspolitikkens virkemidler ble endret, mens konsekvensene og kampen for språk, kultur og rettigheter fortsatte langt inn i etterkrigstiden og inn på 1980-tallet.[28]

Denne utviklingen kan også ses i sammenheng med bredere internasjonal mobilisering blant urfolk og minoriteter i andre halvdelen av 1900-tallet. Selv om urfolk og nasjonale minoriteter utgjør ulike rettslige og historiske kategorier, hadde mange av gruppene erfaringer med marginalisering og assimilering, mens kolonisering er relevant for samenes historie som urfolk. Kravene handlet derfor ikke bare om formell likhet, men om retten til å opprettholde og utvikle egne språk, kulturelle praksiser, institusjoner og samfunnsformer.[29]

På internasjonalt nivå ble disse kravene gradvis synliggjort gjennom utviklingen av menneskerettighetene etter annen verdenskrig.[30] FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter fra 1966 slo i artikkel 27 fast at personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter, ikke skal nektes retten til å ha sitt eget kulturliv, bekjenne seg til og

[25] Andresen (2017), s.147–149.
[26] Minde (2005).
[27] Minde (2003), s. 142–143; Evjen mfl. (2021), s. 370–387.
[28] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 285–292; Josefsen & Broderstad (2024).
[29] Minde mfl. (2008).
[30] Minde mfl. (2008).

utøve sin egen religion eller bruke sitt eget språk.[31] Bestemmelsen ga et viktig rettslig grunnlag for minoriteters krav om kulturelle og språklige rettigheter.

Blant urfolk utviklet det seg en rettighetskamp der krav om kollektive rettigheter, selvbestemmelse og kontroll over tradisjonelle landområder og naturressurser sto sentralt. Dette fikk også betydning for den samiske rettighetskampen.[32] ILO-konvensjonen nr. 169 fra 1989 representerte et viktig skifte i urfolkspolitikken. Konvensjonen anerkjenner urfolks særlige tilknytning til land, deres rett til å delta i beslutninger som berører dem, og deres rett til å bestemme egne prioriteringer for samfunnsutviklingen. Denne utviklingen ble senere styrket gjennom FNs erklæring om urfolks rettigheter fra 2007.[33] Ettersom Norge har forpliktelser etter ILO- konvensjon nr. 169 og har sluttet seg til FNs erklæring, har samiske aktører i større grad kunnet knytte nasjonale krav til internasjonale rettighetsstandarder for urfolks rettigheter, kulturell overlevelse og selvbestemmelse. Dette har også styrket kravene om at staten ikke bare skal avstå fra direkte diskriminering, men også legge til rette for at samiske språk, kulturer, næringer og samfunnsinstitusjoner kan utvikle seg på egne premisser.[34]

Den samiske rettighetskampen kan ses som en del av den større historiske endringen i synet på forholdet mellom staten og urfolk. Den førte etter hvert til viktige institusjonelle og rettslige endringer. Sameloven ble vedtatt i 1987, Sametinget ble åpnet i 1989, og Norge ratifiserte ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i 1990. Disse endringene innebar en formell anerkjennelse av samenes status som urfolk og av deres rett til politisk representasjon og medvirkning i saker som berører det samiske samfunnet.[35]

De nasjonale minoritetenes kamp for rettigheter som minoritet, startet senere enn samenes og har dels også hatt et annet fokus. Deres kamp for rettigheter har først og fremst vært knyttet til språk og kultur. Ryymin har vist hvordan den kvenske mobiliseringen i Norge på 1980- og 1990-tallet hentet begreper, strategier og inspirasjon fra samenes rettighetskamp, samtidig som de formet kravene ut fra kvensk historie og identitet.[36] Omslaget i norske myndigheters holdning overfor kvener/norskfinner og skogfinner kom som følge av at Europarådet satte fokus på nasjonale minoritetens rettigheter på 1990-tallet. Først med Europarådets pakt om regions- eller minoritetsspråk, som ble undertegnet av Norge i 1992, ratifisert i 1993 og trådte i kraft i 1998, og dernest med Europarådets pakt om nasjonale minoriteter, som ble undertegnet av Norge i 1995 og ratifisert og trådt i kraft 1999.[37]

---

[31] Se Kapittel 3 om rettigheter.
[32] Minde (2003); Minde mfl. (2008).
[33] Se også Kapittel 3
[34] Ravna (2024), s. 222–378.
[35] Ravna (2024), s. 126-–38.
[36] Ryymin (2001).
[37] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 310–315.

Disse institusjonelle og rettslige endringene representerte et viktig brudd med den tidligere assimileringspolitikken, men de innebar ikke at minoritets- og urfolksrettighetene automatisk fikk gjennomslag i forvaltning, tjenesteutøvelse og politiske beslutningsprosesser. Behovet for å erkjenne den historiske uretten forsvant likevel ikke. Samiske, kvenske og norskfinske aktører arbeidet derfor over tid for å få utredet fornorskingspolitikken og dens konsekvenser.[38] På bakgrunn av dette arbeidet, oppnevnte Stortinget i 2018 Sannhets- og forsoningskommisjonen, med mandat til å kartlegge fornorskingspolitikken, undersøke virkningene av den, og foreslå tiltak som kunne bidra til forsoning.[39] Etableringen viser at formell anerkjennelse av samenes status som urfolk, og kveners/norskfinners samt skogfinners status som nasjonale minoriteter ikke i seg selv var tilstrekkelig: Forsoning forutsatte også at den historiske uretten ble dokumentert, erkjent og fulgt opp med konkrete tiltak. Dette kan ses som et startpunkt for en ny forsoningspolitikk i Norden, der søkelyset rettes mot å erkjenne og rette opp historisk urett begått mot samer som urfolk og ulike nasjonale minoriteter.[40]

Når myndighetene ikke anerkjenner og styrker språk og kultur eller gjennomfører sine rettslige forpliktelser, kan dette bidra til å opprettholde og videreføre virkningene av tidligere politikk og skape ny urett. Dette kommer blant annet til uttrykk i et vedvarende implementeringsgap, der rettigheter og tiltak ikke alltid blir fulgt opp i forvaltning og tjenesteutøvelse.[41] Gapet handler ikke bare om manglende tilgang på kunnskap, men også om hvilke erfaringer og kunnskapsformer myndighetene etterspør, vektlegger og omsetter i praksis. Fjellheim bruker begrepet «strategisk ignoranse» om situasjoner der aktører bevisst eller ubevisst unnlater å innhente relevant informasjon og kunnskap når saker utredes og beslutninger tas.[42] Slik strategisk ignoranse må også forstås i lys av maktforhold. Aktører i majoritetsposisjoner, kan se bort fra, ikke etterspørre eller vektlegge erfaringer og kunnskap som synliggjør urett og utfordrer etablerte institusjoner og privilegier.[43] Når samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske perspektiver ikke får tilstrekkelig plass i beslutningsgrunnlaget, kan dette bidra til å videreføre eksisterende ulikheter og fornorskingens konsekvenser.

For et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett vil det være viktig å utvikle en åpen og kunnskapsbasert forståelse av begrepene *fornorskingspolitikk*, *fornorsking* og *urett*. Arbeidet bør belyse både fellestrekk og forskjeller mellom samiske,

---

[38] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 106–107.
[39] Myndighetene i Norge, Sverige og Finland opprettet alle Sannhets- og forsoningskommisjoner rundt 2020. Sverige opprettet to separate kommisjoner: *Sannhetskommisjonen for tornedalinger, kvener og lantalaiset*, opprettet 2020 og leverte sin rapport november 2023, og *Sanningskommissionen för det samiska folket*, opprettet 2021 og leverte sin rapport oktober 2026. *Finland opprettet Sannings- och försoningskommissionen för samer* i 2021 og de leverte sin rapport desember 2025.
[40] Skaar (2026), s. 61.
[41] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 636.
[42] Fjellheim (2024).
[43] Reibold (2025).

kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn, og sikre at gruppene ikke bare inngår som kilder til kunnskap, men som aktive premissgivere for hvordan senteret utvikler, anvender og videreutvikler forståelsen av disse begrepene. Gjennom forskning, dokumentasjon, formidling og samarbeid med premissgivere, kompetansemiljøer og offentlige aktører kan kompetansesenteret bidra til økt kunnskap om hvordan urett oppstår, opprettholdes og kan motvirkes.

2.1.1 Dissens om begrepene fornorskingspolitikk, fornorsking og urett fra medlemmene Josefsen og Selfors

Faggruppas medlemmer Eva Josefsen og Aila Biret Henriksen Selfors viser til at en utredning om etablering av et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett må redegjøre for og kritisk drøfte sentrale begreper. Etter deres syn gjelder dette særlig begrepene *fornorsking, fornorskingspolitikk* og *urett*, herunder forholdet mellom dem. En slik begrepsavklaring er nødvendig for å skille mellom fornorskingspolitikk som årsaksside og fornorsking som virkningsside, og for å synliggjøre både de historiske virkningene av politikken og hvordan urett kan videreføres gjennom offentlig sektors praksis og strukturer.

Fornorskingspolitikk kan forstås langs to linjer: språk og kultur, og land og vann. Den første linja – språk og kultur – sammenfaller med Sannhets- og forsoningskommisjonens forståelse av denne politikken som assimileringspolitikk, altså som målrettede tiltak for å få minoriteter til å gi opp språkene og de kulturelle særtrekkene sine.[44] Denne definisjonen er dekkende for statens fornorskingspolitikk overfor nasjonale minoriteter. Urfolk har imidlertid rettigheter til bruk av sine landområder uavhengig av statlig suverenitet. Dette var anerkjent i Lappekodisillen allerede ved grensetrekkingen i 1751 mellom Sverige (som også omfattet Finland) og Danmark-Norge.[45] Den andre linja – land og vann – gjelder derfor samene og er sentral for forståelsen av innholdet i statens fornorskingspolitikk.

Fornorskingspolitikk kan knyttes til årsakssiden, mens fornorsking kan knyttes til virkningssiden. I kommisjonens mandat og arbeid var fokuset rettet mot virkningene, det vil si hvordan samer som urfolk og de nasjonale minoritetene erfarte konsekvensene av fornorskingspolitikken. Siden denne utredningen om kompetansesentre ikke har hatt offentlig sektor som målgruppe, men ser på samer, kvener og skogfinner som «berørte grupper», videreføres perspektivet på urett slik at det kun omfatter de historiske *virkningene* av politikken. Fokuset på virkningene retter oppmerksomheten mot reparasjon av urett uten at selve årsakene til uretten adresseres. Dermed kommer helt sentrale elementer knyttet til behovet for systemiske endringer i offentlig sektor ut av syne, slik at urett kan reproduseres.

Å rette blikket mot årsakssiden vil synliggjøre om det fortsatt kan finnes spor av fornorskingspolitikk i offentlig sektor, og rette oppmerksomheten mot politikken i fornorskingspolitikken. Oppmerksomheten vil dermed rettes mot hvordan man kan forstå

[44] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 115.
[45] Pedersen (2008).

fornorskingspolitikkens tilblivelse og videreføring, herunder politiske beslutningsprosesser, fornorskingens verdigrunnlag i politiske prosesser, forvaltningsstrukturer og trekk ved dominerende aktører i den korporative kanalen.

For eksempel kan man spørre om det må foreligge utvetydige, formelle vedtak om at samer, kvener og skogfinner skal fornorskes for at man skal kunne snakke om fornorskingspolitikk, eller om begrepet bør undersøkes i lys av offentlige beslutningstakeres eventuelle aktive bortvalg av internasjonale og nasjonale forpliktelser, advarsler om folkerettsbrudd og gap mellom formelle rettigheter og faktisk implementering. Her kan Høyesteretts dom i Fosen-saken inspirere til å søke etter forklaringer på hvordan staten kunne bryte med folkeretten til tross for at konsekvensene var blitt påpekt. Det kan for eksempel undersøkes om perspektiver som strategisk ignoranse og epistemisk urettferdighet kan ha forklaringskraft.

Samer, kvener og skogfinner har omfattende og ulik erfaring med, kompetanse på og kunnskap om hvilke utfordringer offentlig sektor står overfor, og hvilke svakheter og styrker som bør adresseres. Å nyttiggjøre seg av disse erfaringene kan bidra til å effektivisere statens arbeid med å avdekke og fjerne årsakene til fornorsking, håndtere pågående urett og etablere rettferdige ordninger.

2.2 Forsoning

Sannhets- og forsoningskommisjonen hadde i oppdrag å foreslå tiltak som kunne legge grunnlaget for videre forsoning mellom samer, kvener/norskfinner og skogfinner og den øvrige befolkningen i Norge.[46] I sluttrapporten samlet kommisjonen forslagene under fem pilarer: kunnskap og formidling, språk, kultur, forebygging av konflikter og gjennomføring av eksisterende regelverk.[47] Bredden i pilarene viser at kommisjonen forsto forsoning som et bredt og langsiktig samfunnsarbeid hvor forsonende tiltakene skulle bidra til økt kunnskap om fornorskingspolitikken, synliggjøre og anerkjenne den uretten som er begått og styrke grunnlaget for et mer likeverdig samfunn.

Forslagene til tiltak rettet seg mot ulike aktører på flere nivåer, fra Stortinget og regjeringen til offentlige myndigheter, utdannings- og kulturinstitusjoner og sivilsamfunnet. Dette gjenspeiler kommisjonens forståelse av forsoning som et langsiktig arbeid, og både som prosess og en tilstand som går på tvers av ulike samfunnssektorer. Som prosess innebærer forsoning målrettede handlinger og tiltak, basert på en gjensidig vilje til å utvikle mer likeverdige relasjoner mellom aktører som har utformet og gjennomført fornorskingspolitikken, og mennesker og grupper som har blitt rammet av den. Som tilstand kommer forsoning til uttrykk gjennom tillit, respekt og imøtekommende holdninger.

[46] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 630.
[47] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 652.

Kommisjonen understreket at forsoning ikke kan vedtas eller oppnås gjennom ett enkelt tiltak, men må utvikles over tid gjennom kunnskap, anerkjennelse av urett og konkret oppfølging.[48]

Sannhets- og forsoningskommisjonen drøftet i liten grad ulike forståelser av forsoningsbegrepet eller ulike faglige tilnærminger til forsoning, men konkluderte med at forståelse av begrepet kan variere betydelig på tvers av land og kontekster. Kommisjonen var opptatt av å utvikle en egen forståelse av forsoning og identifisere hva som kan «kjennetegne et forsonet samfunn i Norge», tilpasset i et demokratisk velferdssamfunn.[49]

Faglig sett kan forsoning forstås på ulike måter, avhengig av konteksten.[50] Josefsen, Broderstad og Hernes har pekt på enkelte utfordringer ved kommisjonens forståelse av forsoningsbegrepet. De hevder at kommisjonens manglende drøfting av forsoning som et faglig begrep bidro til at sammenhengen mellom forsoning og spørsmål om rettferdighet, maktforhold og offentlige institusjoners ansvar ikke fikk tilstrekkelig oppmerksomhet.[51] Etter deres vurdering førte dette til at rapportens dokumentasjon av urett, forståelsen av forsoning og de foreslåtte tiltakene i mindre grad fremsto som gjensidig forbundet. Skaar framhever på sin side at den norske kommisjonen samlet forslagene i brede tematiske pilarer, i motsetning til for eksempel den kanadiske sannhets- og forsoningskommisjonen som la fram 94 nummererte og konkrete *Calls to Action*.[52] Skaar argumenterer videre at selv om flere av de norske forslagene var konkrete, hadde andre forslag form av overordnede oppfordringer uten tydelig angivelse av ansvar, tidsrammer eller ressurser.

Forsoning er et av mest omstridte begrepene innenfor *transitional justice*, og har ingen entydig definisjon. Det er også vanskelig å måle forsoning empirisk.[53] Bar-Tal og Bennink forstår forsoning både som en prosess og som et ønsket mål eller resultat. De framhever at forsoning må omfatte hele samfunnet, og ikke bare formell konfliktløsning mellom partene. Forsoning forutsetter også endring i befolkningens motivasjoner, holdninger og oppfatninger, samt gjenoppretting av relasjoner.[54] Videre kan det skilles mellom «tynne», og «tykke»

---

[48] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 630–632.
[49] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 630. Jmf. Sannhets- og forsoningskommisjoner i ulike land har benyttet ulike forståelser av forsoning og tilpasset disse til den aktuelle konteksten, blant annet med hensyn til hva og hvem som skal forsones (Skaar 2026, s. 44). I den kanadiske konteksten understreker kommisjonen at forsoning er et felles ansvar som omfatter både offentlige institusjoner, sivilsamfunnet og ikke-urfolk, og at nasjonal forsoning må bygges gjennom respektfulle relasjoner på lokalt nivå (Truth and Reconciliation Commission of Canada (2015, Vol. 6, , s. 193). Forsoning innebærer samtidig å etablere og opprettholde gjensidig respektfulle relasjoner mellom urfolk og ikke-urfolk, noe som forutsetter kunnskap om fortiden, anerkjennelse av skaden som er påført, ansvar for årsakene til skaden og konkrete handlinger for å endre framtidig atferd (Truth and Reconciliation Commission of Canada (2015, s. 7)).
[50] Skaar (2013).
[51] Josefsen mfl. (2024).
[52] Skaar (2026), s. 30–31.
[53] Skaar (2013), s. 54.
[54] Bar-Tal & Bennink (2004).

former av forsoning, hvor tynne kan innebære bare enkel sameksistens, mens tykkere former omfatter rettferdighet, tillit, anerkjennelse og strukturelle endringer.[55] Forsoning kan dessuten foregå på ulike nivå og gjennom både ovenfra-og-ned- og nedenfra-og-oppover-prosesser[56]. Hvem som tar initiativ, hvem som har ansvar og hvilke aktører som involveres, får derfor betydning for hvordan forsoning forstås og praktiseres.[57]

Mye forskning på forsoning har tatt utgangspunkt i samfunn preget av krig og væpnet konflikt eller regimeskifte. Siden slutten av 1990-tallent har det imidlertid vokst frem en ny kategori av sannhets- og forsoningskommisjoner i etablerte demokratier som ikke er knyttet til slike overgangsfaser.[58] Disse kommisjonene undersøker historisk urett mot urfolk og nasjonale minoriteter, blant annet i Canada, Australia og i flere nordiske land. Den norske sannhets- og forsoningskommisjonen har vært en av de sentrale kommisjonene i Norden. Et kjennetegn ved disse kommisjonene er her består de politiske institusjonene som var ansvarlig for overgrepene og at kan holdes ansvarlig.[59] Dette innebærer at forsoning må forstås i en samfunnskontekst der etablerte stater forsøker å gjøre opp med sin egen kolonihistorie eller tidligere assimileringspolitikk overfor urfolk og nasjonale minoriteter.

Denne utviklingen har også ført til en kritisk revurdering av forsoningsbegrepet og til nye forståelser av hva forsoning kan innebære i slike sammenhenger. Flere forskere ha blant annet problematisert hvorvidt forsoning kan finne sted uten rettferdighet, reparasjon og strukturelle endringer, samt hvordan forsoning forholder seg til avkolonisering.[60] Disse diskusjonene er særlig relevante for analyser av historisk urett mot urfolk og forsoningsprosesser i slike kontekster, men kan også bidra til å belyse situasjonen for nasjonale minoriteter i Norden.

Forsoning i urfolkskontekster har utfordret forståelser som legger hovedvekten på tilgivelse, symbolske tiltak eller å legge kolonihistorien bak seg. Forskning viser hvordan forsoningsprosesser initierert og kontrollert av statlige myndigheter kan bidra til å opprettholde koloniale maktforhold dersom de ikke følges opp av ansvarliggjøring, materiell oppreisning og urfolks selvbestemmelse. Samtidig kan forsoning ha et transformativt potensial dersom den knyttes til systemisk endring, reparasjon, revitalisering av språk og kultur og avkolonisering.[61] I en slik forståelse handler forsoning ikke bare om å etablere eller forbedre relasjoner, men også om å utfordre eksisterende maktforhold og gjennomføre substansielle endringer i de politiske, økonomiske og institusjonelle strukturene. Disse perspektivene understøttes av forskning som fremhever landrettigheter, tilgang til naturressurser og styrket kontroll over egne institusjoner som sentrale dimensjoner ved

---

[55] Crocker (2003).
[56] Skaar (2013), s. 66–67 og 87.
[57] Skaar & Wiebelhays-Brahm (2013).
[58] Skaar (2026), s. 16.
[59] Skaar & Spitzer (2024), s. 344–345.
[60] Se for eksempel Skaar (2026), s. 20–24.
[61] Corntassel & Holder (2008), 466, 469–471, 485–487; Freeman (2014), s. 214–219.

forsoning i urfolkskontekst.[62] Samtidig viser litteraturen at forholdet mellom forsoning og avkolonisering ikke nødvendigvis er sammenfallende, og at det må vurderes konkret i ulike kontekster.[63] Statlige forsoningstiltak bør derfor vurderes ut fra om de faktisk bidrar til endringer som ikke reproduserer maktforholdene som legitimerte urett og lar underliggende politisk, økonomiske og juridiske strukturer bestå.[64]

Denne kritikken reiser spørsmål om hvem som skal definere forsoningens innhold og ha myndighet over prosessen. Fornorskingspolitikken hadde alvorlige konsekvenser for samers, kveners/norskfinners og skogfinners språk og kultur, identitet og levekår. En slik forståelse av forsoning forutsetter reell innflytelse fra disse gruppene i beslutninger som berører dem. Kulturell anerkjennelse og revitalisering av språk er viktige for å gjenopprette identitet, verdighet og respekt i forsoningsprosesser, men må suppleres med materielle rettigheter, politisk innflytelse og strukturelle endringer.[65]

Den norske konteksten skiller seg fra andre forsoningsprosesser det finnes forskning på. Norge er, så langt det er kjent, det eneste landet som har hatt en sannhets- og forsoningskommisjon med et mandat som omfatter både et urfolk og nasjonale minoriteter.[66] Samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ulike historiske erfaringer, rettslige utgangspunkter og institusjonelle forutsetninger. Samene har status som urfolk og særlige rettigheter, mens kvener/norskfinner og skogfinner har status som nasjonale minoriteter.[67] Det finnes derfor ikke tilstrekkelig forskning, rettskilder eller praktiske eksempler til å etablere én felles modell for forsoning i en slik kontekst. Noen forskere mener at dette kan gjøre det vanskeligere å operasjonalisere forsoningsarbeid i praksis uten å skape uavklart spenning mellom gruppene.[68] Forsoningsarbeid bør samtidig tilpasses den helhetlige konteksten, men først og fremst de ulike gruppenes rettigheter, erfaringer, behov og prioriteringer.[69]

Denne oppfatningen har også kommet til uttrykk i den politiske oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Stortinget har lagt til grunn at forsoning må forstås som både en prosess og en tilstand, og mener videre at forsoning ikke bare forutsetter at staten erkjenner og beklager uretten som er begått, men også at det gjennomføres langsiktige og konkrete tiltak for å skape tillit, samt for å sikre språk og kultur. Stortinget understreket statens særlige ansvar for å legge til rette for dette arbeidet.[70] De 16 anmodningsvedtakene som Stortinget fattet i november 2024, la særlig vekt på språk, kultur, kunnskap og

---

[62] Corntassel mfl. (2009). s. 144–150; Datta (2019), s. 49, 58–60.
[63] Freeman (2014), s. 213–214, 221; Gazing Wolf mfl. (2025), s. 1–2, 6.
[64] Coulthard (2007), s. 445–451.
[65] Petoukhov (2012), s. 2–3, 10–12; Kuokkanen (2026).
[66] Skaar (2026), s. 25.
[67] Se mer om dette i kapittel 3.
[68] Skaar & Spitzer (2024), s. 362.
[69] Skaar (2026), s. 25.
[70] Innst. 30 S (2024–2025), s. 39.

institusjonsbygging, mens spørsmål om land, vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer ikke fikk oppmerksomhet.[71]

Dette kan ses i sammenheng med Kuokkanens advarsel om en utvikling der urfolks krav om rettigheter omformes til mer avgrensede spørsmål om kultur og anerkjennelse.[72] En slik «kulturalisering» kan føre til at forsoningsarbeid i for liten grad berøre materielle rettigheter som i urfolkskontekst er et viktig kulturgrunnlag eller vedvarende maktforhold. Selv om Stortingets vedtak representerer en viktig politisk oppfølging av kommisjonens rapport, kan vektleggingen av språk og kultur i et slik perspektiv forstås som en begrensing av forsoningsarbeidets dybde ved at det ikke er konkrete tiltak knyttet til arealspørsmål, næringsgrunnlag og selvbestemmelse.

Sametinget har på sin side framhevet at forsoning må bygge på både reparerende og systemendrende rettferdighet. Det innebærer at tidligere urett må anerkjennes og repareres, at pågående urett må stanses, og at lover, institusjoner og praksiser som viderefører konsekvensene av fornorskingspolitikken, må endres. I tillegg må framtidig urett forebygges. Sametingets perspektiv tar særlig utgangspunkt i behovet for et konkret oppgjør med uretten som er begått mot samene. Samtidig har Sametinget understreket at forsoningsarbeidet også må komme kvener/norskfinner og skogfinner til gode, og at deres erfaringer, behov og rettigheter må ivaretas.[73]

Sametingets forståelse av hva forsoningsarbeidet bør omfatte, er bredere enn Sannhets- og forsoningskommisjonens. I sin behandling av kommisjonens rapport foreslo Sametinget å føye to nye elementer til kommisjonens fem overordnete pilarer for forsoning. I denne sammenhengen løftet Sametinget fram de konsekvensene som fornorskingspolitikken har hatt for enkeltmennesker og næringsgrunnlaget. Dette kan forstås som et mer omfattende og forpliktende syn på forsoning enn kommisjonens, fordi det i større grad legger vekt på konkrete reparasjoner, strukturelle endringer og stans i pågående urett. Sametinget retter dermed oppmerksomheten mot både de historiske og de nåværende skadene som fornorskingspolitikken har påført samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn. I tillegg framhever Sametinget behovet for konkrete tiltak som berører materielle rettigheter, maktforhold, arealforvaltning og næringsgrunnlag.

I forskningslitteraturen forstås forsoning også som en offentlig og relasjonell prosess, også i Norge. Johnsen viser hvordan personlige fortellinger som deles i offentlige møter, kan bidra med mer enn informasjon om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser.[74] Fortellingene utfordrer de dominerende narrativene i majoritetssamfunnet, synliggjør erfaringer med urett og bidrar til en bredere forståelse av politisk og sosial forsoning. Samtidig fremhever Johnsen

---

[71] Kuokkanen (2026).
[72] Ibid.
[73] Sametinget, Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport – Sametingets overordnede vurderinger
[74] Johnsen (2024), s. 121–123.

at forsoning må omfatte både relasjonelle og strukturelle forhold, og at personlige fortellinger samtidig uttrykker forventninger om politisk endring fra norske myndigheter.

Kunnskap er viktig for å erkjenne historisk urett og for å forstå at forsoning må tilpasses ulike samfunnskontekster og behov. Kunnskap er imidlertid ikke i seg selv tilstrekkelig for å skape forsoning. Den må omsettes i politikkutforming, forvaltning, undervisning og institusjonell praksis. Dette er særlig viktig fordi kunnskapen om fornorskingspolitikken fortsatt er ulikt fordelt i befolkningen. Undersøkelser gjennomført i forbindelse med forskningsprosjektet Truth and Reconciliation in a Democratic Welfare State: The Indigenous Sami, the Kven/Norwegian Finns Minority and the majority in Norway (TRUCOM) viste at kjennskapen er størst om fornorskingen av samene, mens kunnskapen om fornorskingen av kvener/norskfinner og skogfinner er betydelig lavere. Kunnskapen om selve sannhets- og forsoningskommisjonen og kommisjonens arbeid har også vært begrenset, særlig i majoritetsbefolkningen.[75]

Innspillene til utredningen gjenspeiler flere av problemstillingene som står sentralt i forskningslitteraturen om forsoning. Et gjennomgående trekk i mange av innspillene er at forsoning ikke kan begrenses til anerkjennelse, dialog eller fredelig sameksistens, men også må innebære reparasjon, gjenoppretting av språk, kultur, kunnskap og innflytelse samt endringer i lovverk, forvaltning og institusjonell praksis. Særlig samiske innspill knytter forsoning til selvbestemmelse, land, vann, naturressurser og tradisjonelle næringer. På dette punktet samsvarer innspillene med forskning som framhever at forsoning i urfolks- og minoritetskontekster må omfatte rettferdighet, revitalisering, politisk innflytelse og strukturelle endringer – ikke bare symbolsk anerkjennelse og kunnskapsformidling. Dette samsvarer med forskning som framhever at forsoning i urfolks- og minoritetskontekster må knyttes til rettferdighet, revitalisering av språk og kultur, selvbestemmelse og endringer i institusjonelle og materielle forhold.[76]

Et gjennomgående synspunkt i innspillene er at ansvaret for å erkjenne og følge opp fornorskingspolitikken i hovedsak ligger hos staten, offentlige institusjoner og majoritetssamfunnet, og ikke hos samfunnene som ble rammet av den. Samtidig framheves det at forsoningsarbeidet må utvikles med utgangspunkt i de berørte samfunns erfaringer, behov og prioriteringer. Dette synliggjør spenningen mellom ovenfra-og-ned- og nedenfra-og-opp-prosesser: Staten har ansvar for å erkjenne urett, sikre ressurser og gjennomføre nødvendige tiltak, mens de berørte samfunnene må ha reell innflytelse på hvordan arbeidet utformes og gjennomføres.

Innspillene framhever også at forsoning må være framtidsrettet. Det handler ikke bare om å dokumentere og anerkjenne fortidig urett, men også om å sikre kommende generasjoner større trygghet, likeverd og mulighet til å videreføre språk, kultur, kunnskap og tilhørighet. Særlig

---

[75] Skaar (2026), s. 40–41.
[76] Coulthard (2007); Freeman (2014); Petoukhov (2012).

samiske innspill knytter dette framtidsperspektivet til selvbestemmelse, land, vann, naturressurser og tradisjonelle næringer. Samtidig viser innspillene at samene som urfolk og kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter har ulike rettslige posisjoner, historiske erfaringer og institusjonelle forutsetninger. Forsoningsarbeidet kan derfor ikke baseres på en ensartet modell, men må utformes med utgangspunkt i de ulike gruppenes rettigheter, behov og prioriteringer.

Innspillene framhever at et framtidig kompetansesenter kan bidra med dokumentasjon, forskning, formidling og faglig støtte, men ikke skape forsoning alene eller på vegne av staten og de berørte samfunnene. Kunnskap får først forsonende betydning når den følges opp gjennom politikkutforming, rettighetsoppfølging, reparasjoner og konkrete endringer i lovverk og forvaltningspraksis.

I mange land er det etablert permanente institusjoner som arbeider med forskning, dokumentasjon og formidling av historisk urett, samt med videre forsoningsarbeid etter sannhetskommisjoner og andre oppgjørsprosesser. National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) i Canada, som er framhevet som et forbilde i utredningens mandat, er ett eksempel. Andre eksempler er National Centre for Reconciliation, Truth and Justice Australia, Centre for the Study of Violence and Reconciliation i Sør-Afrika, samt Museo de la Memoria y los Derechos Humanos i Chile og Lugar de la Memoria, la Tolerancia y la Inclusión Social i Peru. I New Zealand har Waitangi Tribunal hatt en mer permanent granskings- og oppfølgingsfunksjon, mens Colombia har utviklet digitale løsninger for å bevare og tilgjengeliggjøre materiale fra sannhetskommisjonen.[77]

Forskningslitteraturen, men også og innspillene til utredningen, peker i retning av åpen og utforskende forståelse av hva forsoning er og hva forsoningsarbeid skal innebære. Dette innebærer at det tas hensyn til at samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ulike rettslige posisjoner, historiske erfaringer, institusjonelle forutsetninger og behov. Samtidig må arbeidet ses i sammenheng med den overordnede norske samfunnskonteksten og utvikles i dialog med de berørte gruppene. Oppgaven til et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bør også være å dokumentere ulike former for forsoningsarbeid og utvikle ny kunnskap om hvordan forsoning kan forstås og hvordan forsoningsprosesser kan utspille seg i et samfunn som vårt.

Et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bør slik ikke bare vurderes som et spørsmål om organisering, men også som et uttrykk for hvilken forståelse av forsoning som skal legges til grunn i Norge. Senterets mandat, tilknytningsform, sammensetning og arbeidsmåter vil ha betydning for hvilke sider av forsoningsarbeidet som blir synliggjort og prioritert. Et senter som først og fremst arbeider med forskning, dokumentasjon og formidling, vil kunne bidra til kunnskap og offentlig anerkjennelse, mens et senter med et bredere mandat også kan støtte dialog, medvirkning, oppfølging av tiltak og utvikling av

[77] Skaar (2026), s. 49, 53, 59 og 68.

politiske, rettslige og institusjonelle endringer. Organiseringen av senteret bør derfor vurderes i lys av ulike forståelser av forsoning; som kunnskaps- og formidlingsarbeid, som relasjonsbygging og tillitsskapende arbeid, og som et arbeid for reparasjon, rettferdighet og strukturell endring.

Organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter er også et spørsmål om ansvar, innflytelse og legitimitet. Dersom senteret skal kunne bidra til forsoning, må samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn ha reell innflytelse på senterets mandat og prioriteringer. Forsoningsbegrepet bør forstås som dynamisk og kontekstavhengig, og må kunne utvikles i møte med ulike erfaringer, behov og prioriteringer. Dette er særlig viktig i det praksisnære forsoningsarbeidet, der tiltak må ta utgangspunkt i konkrete lokale og regionale forhold, relasjoner og utfordringer. De berørte samfunnene bør derfor ikke bare involveres som kilder til kunnskap eller mottakere av tiltak, men være premissgivere for hvordan forsoningsarbeidet utformes, gjennomføres og evalueres.

Det praksisnære arbeidet må samtidig forankres i en bredere faglig kontekst. Forskning og ulike faglige tilnærminger kan bidra med begreper, perspektiver og kunnskap om hvordan forsoningsprosesser har utviklet seg i forskjellige historiske, politiske og institusjonelle sammenhenger. Slike erfaringer kan ikke uten videre overføres til Norge, men kan gi et viktig grunnlag for refleksjon, sammenligning og kritisk vurdering av lokale tiltak. Forsoningsarbeidet bør derfor utvikles i et samspill mellom forskningsbasert kunnskap, de berørte samfunns erfaringer og prioriteringer og de konkrete forholdene der arbeidet skal gjennomføres. Senterets oppgave bør være å legge til rette for dette samspillet, uten å overta statens ansvar eller de berørte samfunns rett til å definere egne behov og prioriteringer.

3 Urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter

Norge har et særskilt ansvar for å ivareta rettighetene til samer som urfolk og til kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter. Disse gruppene har ulike historiske og juridiske statuser, men alle har rettigheter som skal sikre deres mulighet til blant annet å bevare og utvikle sine kulturer, språk og samfunnsliv.

Samene har status som urfolk i Norge, en status som anerkjennes både nasjonalt og internasjonalt. Grunnloven § 108 (sameparagrafen), FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP), ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (ILO-konvensjon nr. 169), og FNs erklæring om urfolks rettigheter (urfolkserklæringen/UNDRIP) utgjør de mest sentrale rettslige rammeverkene for samene som urfolk i Norge. Samenes rettigheter er imidlertid også forankret i en rekke andre nasjonale og internasjonale regelverk, både på kollektivt og individuelt nivå.

Kvener/norskfinner og skogfinner er to av Norges fem nasjonale minoriteter. Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter ble ratifisert av Norge i 1998 og trådte i kraft i 1999. Etter konvensjonen har nasjonale minoriteter en kollektiv rett til å bevare og utvikle sine språk og kulturer. Rettighetene til de nasjonale minoritetene har, på samme vis som for samene som urfolk, utgangspunkt i folkerettslige avtaler som Norge er bundet av og som til dels er gjort til norsk lov.

3.1 Samenes rett til selvbestemmelse, konsultasjon og prinsippet om fritt og informert forhåndssamtykke

Samenes rett til selvbestemmelse, som er en kollektiv rett, er forankret i artikkel 1 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og artikkel 1 i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Retten til selvbestemmelse er nærmere konkretisert i artiklene 3 til 5 i urfolkserklæringen. Disse bestemmelsene innebærer at samene har rett til fritt å fremme sin økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling, rett til autonomi eller selvstyre i saker som angår interne og lokale anliggender, samt rett til finansiering av selvstyrefunksjoner. Videre har samene rett til å opprettholde og styrke egne politiske, juridiske, økonomiske, sosiale og kulturelle institusjoner. Det er presisert at disse rettighetene ikke skal være til hinder for retten til å delta fullt ut i statens alminnelige politiske liv.

Selvbestemmelsesretten er en overordnet rettighet som innebærer at alle folk har en lik rettighet til å styre egen fremtid.[78] Selvbestemmelsesretten har for eksempel fått konkret betydning i tolkningen av retten til kultur etter SP artikkel 27.[79] ILO-169 34 åpner for at tiltakene for gjennomføringen skal fastsettes på em fleksibel måte tilpasset nasjonale forhold,

[78] Anaya (2004), s. 94.
[79] Human Rights Committee (2019), avsnitt 11.

men dette gir ikke statene handlingsrom eller frihet til å se bort fra kjernen i rettighetene. Bestemmelsen kan heller ikke brukes som et argument for å begrense det materielle innholdet i selvbestemmelsen, som utledes av SP og urfolkserklæringen.

Folkeretten etablerer rammer, prinsipper og minimumsstandarder for hvordan selvbestemmelsesretten skal gjennomføres nasjonalt. Selv om de spesifikke løsningene vil variere ut fra forholdene til de ulike urfolkene, må de nasjonale ordningene uansett være i overensstemmelse med grunnleggende krav i folkeretten. Selvbestemmelsesretten er for eksempel ikke avgrenset til konsultasjoner, selv om konsultasjoner potensielt kan bidra til å virkeliggjøre det materielle[80] innholdet i selvbestemmelsesretten.[81] For urfolk vil selvbestemmelsesretten dermed bety autonomi og selvstyre i saker som angår deres indre og lokale anliggender. gjennom urfolks egne institusjoner innenfor statene.[82] Uten autonomi og selvstyre vil selvbestemmelsesretten kunne bli illusorisk. Et resultat av dette er at statens myndighet vil kunne bli påvirket og innskrenket.

Prinsippet om fritt og informert forhåndssamtykke (free, prior and informed consent – FPIC), som kommer til uttrykk i artikkel 19 i urfolkserklæringen, kan ses som en konkretisering av selvbestemmelsesretten i situasjoner der staten vurderer lovgivningsmessige eller administrative tiltak som kan berøre urfolk.[83] Prinsippet, som er nært knyttet til retten til konsultasjon som følger av artikkel 6 i ILO-konvensjonen nr. 169, slår fast at staten skal konsultere og samarbeide i god tro med de berørte urfolkene, gjennom deres egne representative institusjoner, før lovgivningsmessige eller administrative tiltak som kan berøre dem, vedtas og gjennomføres, for å innhente deres frie, forhåndsinformerte samtykke. Urfolkserklæringen er ikke folkerettslig bindende i seg selv, men den uttrykker FNs minimumsstandarder for urfolks rettigheter og konkretiserer menneskerettslige forpliktelser som følger av blant annet menneskerettighetskonvensjonene, ILO-konvensjon nr. 169 og folkerettslig sedvanerett.

Retten til konsultasjon, og offentlige myndigheters plikt til å konsultere, er slått fast i Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) kapittel 4. Bestemmelsene bygger blant annet på artikkel 6 i ILO-konvensjon nr. 169 og artikkel 19 om prinsippet om fritt og informert forhåndssamtykke i urfolkserklæringen. Offentlige myndigheter har plikt til å konsultere Sametinget og andre representanter for berørte samiske interesser i saker som kan få direkte betydning for samiske interesser, jf. sameloven §§ 4-1 og 4-2. Konsultasjonsplikten kan blant annet omfatte lovgivning, administrative beslutninger og andre tiltak.

---

[80] Begrepet «materielt innhold» viser til det en regel eller avtale faktisk bestemmer, for eksempel hvilke rettigheter og plikter den gir eller pålegger. Det står i motsetning til de formelle kravene til hvordan noe skal gjøres.
[81] Prop. 86 L (2020–2021), s. 46.
[82] Anaya (2004), s. 150–153; Åhrén (2016), s. 133–138.
[83] Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (2025), avsnitt 14.

Konsultasjoner skal gjennomføres i god tro og med formål om å oppnå enighet, jf. sameloven § 4-6. [84]

3.1.1 Merknad fra Eva Josefsen om samenes rett til selvbestemmelse.

Merknad fra faggruppas medlem Eva Josefsen om samens rett til selvbestemmelse.

Beslutningen om å etablere et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er et eksempel på hvordan samenes selvbestemmelse kommer til anvendelse i praksis. Det gjelder både retten til å velge om man ønsker å være en del av et felles kompetansesenter eller ønsker et selvstendig og frittstående senter, og det gjelder hva som skal dokumenteres, formidles, eller forskes på om samene. Innenfor rammen av samenes rett til selvbestemmelse, må det være samene selv som tar slike beslutninger. Det er altså ikke snakk om at samiske interesser bare må gis en viss innflytelse. Prosessen knyttet til utredning og etablering av kompetansesentre må dessuten ses i sammenheng med Sametingets igangsatte prosesser om forsoning som involverer det samiske samfunnet.

Urfolks selvbestemmelse er definert i FNs urfolkserklæring gjennom artikkel 3 som slår fast at «Urfolk har rett til selvbestemmelse. I kraft av denne rett bestemmer de fritt sin politiske stilling og fremmer fritt sin egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling», og artikkel 4 hvor det heter «Urfolk har, i utøvelsen av sin rett til selvbestemmelse, rett til autonomi eller selvstyre i saker som angår deres indre og lokale anliggender, samt til ordninger for finansiering av sine autonome funksjoner». Dette er rettigheter som over flere tiår har blitt operasjonalisert og institusjonalisert i forholdet mellom norske myndigheter og Sametinget. Disse konkrete erfaringene legger føringer på prosessen knyttet til utredning og etablering av et slikt senter. Samenes selvbestemmelsesrett omfatter mer enn retten til å bli konsultert, men retten til å bli konsultert kan til en viss grad være del av utøvelsen av selvbestemmelsen (se FNs urfolkserklæring, artikkel 19). Dette betyr at Sametinget må ha en avgjørende stemme i beslutningsprosessen om organisering av et kompetansesenter, blant annet i beslutningen om organisering og en eventuell opprettelse av et eget samisk kompetansesenter.

3.2 Nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse

Artikkel 15 i Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter pålegger Norge å legge til rette for at personer som tilhører nasjonale minoriteter, herunder kvener/norskfinner og skogfinner, kan delta effektivt i det kulturelle, sosiale og økonomiske liv og i offentlige anliggender, særlig i saker som berører dem. Konvensjonens forklarende rapport utdyper hva som kan ligge i statenes plikt til å legge til rette for effektiv deltakelse etter rammekonvensjonen artikkel 15. Rapporten sier at statene, innenfor rammen av sine konstitusjonelle systemer, blant annet kan fremme følgende tiltak:

[84] Prop. 86 L (2020-2021), s. 46.

1. Konsultasjon med minoritetene
   Personer som tilhører nasjonale minoriteter bør konsulteres gjennom egnede prosedyrer, særlig gjennom deres representative institusjoner, når staten vurderer lover eller administrative tiltak som sannsynligvis vil påvirke dem direkte.
2. Deltakelse i utviklingsplaner og -programmer
   Minoritetene bør involveres i utarbeidelsen, gjennomføringen og vurderingen av nasjonale og regionale utviklingsplaner og programmer som sannsynligvis vil påvirke dem direkte.
3. Undersøkelser av konsekvenser
   Myndighetene bør gjennomføre undersøkelser sammen med minoritetene for å vurdere hvordan planlagte utviklingstiltak kan påvirke dem.
4. Deltakelse i beslutningsprosesser og folkevalgte organer
   Personer som tilhører nasjonale minoriteter bør sikres effektiv deltakelse i beslutningsprosesser og i folkevalgte organer både på nasjonalt og lokalt nivå.
5. Desentralisering og lokalt selvstyre
   Desentraliserte eller lokale styringsformer kan være et middel for å sikre minoritetenes deltakelse.

Den forklarende rapporten viser at effektiv deltakelse etter artikkel 15 må forstås som mer enn informasjon eller symbolsk representasjon.[85] Rapporten er en forklarende rapport til Europarådets rammekonvensjon og er dermed ikke rettslig bindende, men den brukes til å forklare og tolke artikkel 15.

3.3 Kunnskap, synliggjøring og diskrimineringsvern

De internasjonale menneskerettighetene gir et sentralt rammeverk for statens plikt til å motvirke diskriminering, fordommer og marginalisering. FNs rasediskrimineringskonvensjon forplikter statene til å forby og bekjempe rasediskriminering med alle egnede midler. Konvensjonen er inkorporert i norsk rett gjennom likestillings- og diskrimineringsloven. Særlig relevant i denne sammenhengen er rasediskrimineringskonvensjonens artikkel 7, som pålegger statene å iverksette umiddelbare og effektive tiltak, særlig innen undervisning, utdanning, kultur og informasjon, for å bekjempe fordommer som fører til rasediskriminering og for å fremme forståelse, toleranse og vennskap mellom ulike grupper.

Diskrimineringsvernet er også forankret i norsk rett. Grunnloven § 98 slår fast at alle er like for loven, og at ingen må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling. Likestillings- og diskrimineringsloven har som formål å fremme likestilling og hindre diskriminering, blant annet på grunn av etnisitet, religion og livssyn. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk. Loven tar også særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling.

---

[85] Council of Europe, 1995, avsn. 80–82. Se også Norges institusjon for menneskerettigheter (2019), s. 43.

For samene som urfolk er også urfolkserklæringen relevant, særlig artikkel 15 som fastsetter at urfolk har rett til at deres kulturer, tradisjoner, historier og aspirasjoner gjenspeiles på en passende måte i utdanning og offentlig informasjon. Artikkelen pålegger statene, i samråd og samarbeid med urfolkene, å treffe effektive tiltak for slik bekjempe fordommer, avskaffe diskriminering og fremme toleranse, forståelse og gode relasjoner mellom urfolk og andre deler av samfunnet.

For kvener/norskfinner og skogfinner følger tilsvarende rettigheter av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Rammekonvensjonen artikkel 4 pålegger staten å fremme full og effektiv likestilling mellom personer som tilhører nasjonale minoriteter og majoritetsbefolkningen, og der det er nødvendig, skal staten treffe egnede tiltak for dette. Artikkel 6 pålegger staten å fremme toleranse, interkulturell dialog og gjensidig respekt, og å treffe egnede tiltak for å beskytte personer som kan bli utsatt for trusler eller diskriminerende handlinger som følge av sin etniske, kulturelle, språklige eller religiøse identitet. Etter artikkel 12 skal staten, der det er hensiktsmessig, treffe tiltak på utdannings- og forskningsområdet for å fremme kunnskap om nasjonale minoriteters kultur, historie, språk og religion.

Samlet sett viser det rettslige rammeverket at statens ansvar ikke er begrenset til å forby diskriminering i snever forstand. Staten har også positive forpliktelser til å motvirke fordommer, fremme kunnskap, synliggjøre minoriteters og urfolks historie, språk og kultur, og legge til rette for reell likestilling og deltakelse i samfunnslivet. Dette er særlig relevant i lys av fornorskingspolitikken, som nettopp innebar usynliggjøring, marginalisering og svekkelse av samiske og nasjonale minoriteters språk, kultur, historie og identitet.

3.4 Kultur, språk og samfunnsliv

SP artikkel 27 slår fast at personer som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter, ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin kultur, utøve sin religion eller bruke sitt språk. Bestemmelsen er den sentrale folkerettslige bestemmelsen som verner disse rettighetene for urfolk og nasjonale minoriteter.[86]

Barn som tilhører nasjonale minoriteter eller urfolk, har i tillegg et tilsvarende vern etter FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen) artikkel 30. Bestemmelsen slår fast at barn som tilhører etniske, religiøse eller språklige minoriteter, eller et urfolk, ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av gruppen, å utøve sin kultur, bekjenne og praktisere sin religion eller bruke sitt eget språk.

[86] Selv om samene er anerkjent som urfolk, omfattes de av vernet i SP artikkel 27 som etnisk minoritet, jf. HR 2021-1975-S avsnitt 101-107; Norges institusjon for menneskerettigheter (2019), s. 23 ff.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og barnekonvensjon er inkorporert i norsk rett gjennom Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). Konvensjonene gjelder dermed som norsk lov, og ved motstrid med annen lovgivning går deres bestemmelser foran, jf. menneskerettsloven § 3. Selv om SP artikkel 27 og barnekonvensjonen artikkel 30 er negativt utformet, ved at de fastslår at rettighetene «ikke skal nektes», kan det i enkelte tilfeller være nødvendig med positive tiltak for å sikre urfolk og nasjonale minoriteter reell mulighet til å utøve sin kultur, sin religion og/eller sitt språk.[87]

For samene følger et tilsvarende, og på enkelte punkt mer spesifikt vern, også av Grunnloven § 108, som bygger på SP artikkel 27, artiklene 5 og 7 i ILO-konvensjon nr. 169, og artiklene 11, 13 og 31 i urfolkserklæringen. Grunnlovsparagrafen pålegger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at det samiske folket, som urfolk, kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Videre har SP artikkel 27 fått et mer konkret innhold i urfolkssammenheng ved at vernet også omfatter tradisjonelle næringer og annen ressursutnyttelse som er grunnleggende for samisk kultur.[88] Sameloven § 1-5 slår fast at de samiske språkene og norsk er likeverdige språk i Norge. Kapittel 3 i loven utdyper de samiske språkrettighetene.

For kvener/norskfinner og skogfinner følger et vern av språk, kultur og identitet også av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter. Etter artikkel 5 skal staten fremme de nødvendige vilkårene for at personer som tilhører nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle sin kultur, sitt språk, sin religion og sin identitet. Konvensjonen inneholder også bestemmelser om bruk av minoritetsspråk, jf. artiklene 10 og 11, og om tiltak for å fremme kunnskap om nasjonale minoriteters kultur, historie, språk og religion, jf. artikkel 12.

Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk er også av betydning. Norge ratifiserte pakten i 1993 og den trådte i kraft 1998. Pakten har som formål å verne og fremme regionale språk eller minoritetsspråk som en del av Europas kulturelle mangfold. I Norge omfattes språkene nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk, kvensk, romani og romanes. Norge har påtatt seg forpliktelser til å gjennomføre tiltak for disse språkene i samsvar med de bestemmelsene i pakten som Norge har erklært at skal gjelde.

Urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv er vernet av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven av 2003. Konvensjonen ble ratifisert i 2007 og det ble samtidig besluttet at Norge i sitt arbeid skal vektlegge urfolks og nasjonale minoriteters immaterielle kulturarv. I konvensjonen defineres immateriell kulturarv «som praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv». Konvensjonen pålegger ikke Norge

[87] Human Rights Committee (1994), avsnitt 6.1; Ot.prp. nr. 53 (2002-2003), s. 85.
[88] Human Rights Committee (1994), avsnitt 3.2 og 7.

de samme konkrete individuelle rettighetsforpliktelsene som for eksempel ILO-konvensjon nr. 169. Den er først og fremst en kulturvernkonvensjon som forplikter staten til å identifisere, verne, dokumentere, videreføre og fremme immateriell kulturarv på sitt territorium.[89]

3.5 Land, vann og naturressurser

Samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ulike historiske og rettslige utgangspunkt når det gjelder rettigheter til land, vann og naturressurser. Et sentralt rettslig skille er at samiske rettigheter er vernet gjennom flere nasjonale og internasjonale rettskilder som følge av samenes status som urfolk.

Samiske rettigheter er vernet på bakgrunn av det samiske folkets historiske tilknytning til og bruk av sine tradisjonelle landområder. Urfolks rettigheter er nedfelt i internasjonale og nasjonale bestemmelser. At samer er urfolk, er tatt inn i Grunnloven. For urfolk er rettighetene til land og vann av avgjørende betydning, noe som også har fått rettslige følger i folkeretten, jf. blant annet SP artikkel 27, ILO-169 artikkel 13-19 og urfolkserklæringen artikkel 25-32. Dette har sammenheng med at urfolks kultur materielt er grunnlagt på landområdene, som er en del av urfolks identitet og åndelige tilknytning. For urfolk er landområdene og naturressursene av fundamental betydning for at kulturen deres skal fortsette å eksistere i fremtiden. Dette er også fremhevet av FNs Menneskerettskomite, som har kommet til at urfolks landområder omfattes av vernet etter SP artikkel 27.

Nasjonale minoriteter har ikke kollektive rettigheter til land, vann og naturressurser. Dette utelukker likevel ikke at personer eller lokalsamfunn kan ha rettigheter etter andre rettsgrunnlag, for eksempel alminnelige eiendomsrettslige regler, lokal sedvane, hevd eller alders tids bruk.

3.6 Vurderinger og anbefalinger

Samer som urfolk og kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter har ulike historiske og juridiske statuser. Alle har likevel rettigheter som skal sikre muligheten til å bevare og utvikle språk, kultur og samfunnsliv. Selv om det er sammenfall mellom enkelte bestemmelser, herunder SP artikkel 27 og artikkel 30 i FNs barnekonvensjon, kan det ikke uten videre legges til grunn at rettighetene har samme betydning rettslig.

Det menneskerettslige rammeverket pålegger staten å forebygge diskriminering, fordommer og marginalisering og å fremme kunnskap, toleranse, forståelse og gjensidig respekt. Staten har også positive forpliktelser til å synliggjøre urfolks og nasjonale minoriteters historie, språk og kultur.

Faggruppa vurderer at et eventuelt fremtidig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan være et viktig verktøy i staten sitt arbeid med å synliggjøre

[89] Innst. S. nr. 29 (2006-2007), s. 85.

urfolks og nasjonale minoriteters historie, språk og kultur samt forebygge diskriminering, fordommer og marginalisering og fremme kunnskap, toleranse, forståelse og gjensidig respekt.

Folkeretten slår fast at samer som urfolk og kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter har rett til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin kultur, utøve sin religion og bruke sitt språk. I tillegg har samene som urfolk rett til å bevare og utvikle sitt samfunnsliv. Faggruppa vurderer at et kompetansesenter bør ha en innretning som ivaretar de respektive gruppenes rettigheter knyttet til språk og kultur, og som støtter opp om bevaring og utvikling av samisk samfunnsliv.

Samer som urfolk og kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter har rett til innflytelse og deltakelse i beslutninger som særlig berører dem. Dette er rettigheter som er anerkjent nasjonalt og internasjonalt. For samene følger dette blant annet av retten til selvbestemmelse, retten til fritt, forhåndsinformert samtykk og retten til konsultasjon. For kvener/norskfinner og skogfinner følger det av Europarådets rammekonvensjonen om beskyttelse av nasjonale minoriteter at staten skal legge til rette for effektiv deltakelse i offentlige anliggender i saker som særlig berører dem. Faggruppa vurderer at utredning, etablering og drift av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett aktualiserer disse rettighetene, og at ordningene for innflytelse og deltakelse må utformes med utgangspunkt i de berørte gruppenes ulike rettslige status, behov og egne vurderinger. Dette er ikke til hinder for at enkelte ordninger kan ha sammenlignbare trekk, men det kan ikke uten videre legges til grunn at løsningene vil være de samme for urfolk som nasjonale minoriteter.

Et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett vil kunne få betydning for hvordan kunnskap om samisk historie, språk, kultur, samfunnsliv dokumenteres, forvaltes og formidles. Senteret kan også påvirke eksisterende samiske institusjoner, prioriteringen av offentlige ressurser og hvilke miljøer som får ansvar, kapasitet og innflytelse i det videre forsoningsarbeidet. Faggruppa vurdere at for samene som urfolk aktualiserer dette den overordnede retten til selvbestemmelse. Retten innebærer blant annet at samene selv skal kunne fastsette prioriteringer for egen økonomisk, sosial og kulturell utvikling. Retten til fritt, forhåndsinformert samtykke og konsultasjoner er viktige virkemidler for å virkeliggjøre selvbestemmelsen.

Samelovens konsultasjonsregler, ILO-konvensjon nr. 169 og urfolkserklæringen gir føringer for statens dialog med Sametinget og samiske interesser i saker som kan få direkte betydning for dem. Etter urfolkserklæringen skal statene konsultere og samarbeide i god tro med urfolk gjennom deres representative institusjoner for å oppnå deres frie, forhåndsgitte og informerte samtykke før det treffes tiltak som kan berøre dem. Faggruppa er samstemte om at Sametinget, som samenes folkevalgte organ, skal konsulteres og fatte beslutning om hvordan samers retten til selvbestemmelse skal operasjonaliseres i forbindelse med et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Faggruppa vurderer videre at retten til selvbestemmelse i denne sammenheng kan operasjonaliseres på ulike vis, fra organisasjons-

og styringsformer som bygger på konsultasjon og fritt, forhåndsinformert samtykke og til en eventuell autonom samisk institusjon.

For kvener/norskfinner og skogfinner som nasjonale minoriteter er det særlig retten til effektiv deltakelse i offentlige saker som berører gruppene som aktualiseres. Dette følger blant annet av Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter artikkel 15. Som følge av at senteret vil få betydning for dokumentasjon, formidling, språk- og kulturarbeid, institusjonsutvikling og ressursprioriteringer, må de nasjonale minoritetenes organisasjoner, institusjoner og berørte miljøer få reell mulighet til å påvirke mandat, organisering, prioriteringer og arbeidsformer. Dette innebærer mer enn å innhente synspunkter; medvirkningen må være tidlig, informert og ha reell betydning for beslutningene.

Samer, kvener/norskfinner og skogfinner har ulike historiske og rettslige utgangspunkter når det gjelder rettigheter til land, vann og naturressurser. Faggruppa vurderer at spørsmål om land, vann og naturressurser er relevante for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Uavklarte rettigheter, press på tradisjonelle bruksområder og næringer, industriell ekspansjon og naturbrukskonflikter kan være vedvarende årsaker til konflikt og berøre de ulike gruppene på ulike måter. Faggruppa vurderer at kompetansesenteret bør bidra til å dokumentere og formidle hvordan spørsmål om land, vann og naturressurser har inngått i fornorskingspolitikken og hvilke konsekvenser dette har hatt for de ulike gruppene.

4 Aktuelle forbilder: HL-senteret og NCTR

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) og National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) i Canada er i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, Stortingets innstilling og i oppdragsbrevet pekt på som aktuelle forbilder for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

HL-senteret og NCTR representerer to ulike modeller for nasjonale kunnskaps- og kompetanseinstitusjoner. Institusjonene har ulik historisk bakgrunn, ulike mandat og ulike oppgaver. Dette kapitlet gir en kort beskrivelse av bakgrunnen for opprettelsen av de to institusjonene, formålene med dem, hvilke oppgaver de har og hvordan de organiseres, styres og finansieres. I tillegg vurderer kapittelet hvilke læringspunkter de to institusjonene kan bidra med i arbeidet med å etablere et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

4.1 HL-senteret

Opprettelsen av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) var et resultat av Stortingets behandling av det historiske og moralske oppgjøret med den jødiske minoriteten i Norge etter andre verdenskrig. Bakgrunnen for oppgjøret var NOU 1997: 22 *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*, som dokumenterte inndragningen av jødisk eiendom under okkupasjonen og det manglende erstatningsoppgjøret etter krigen, jf. kapittel 6. Som en del av oppgjøret vedtok Stortinget individuelle og kollektive erstatningstiltak. Av den kollektive oppreisningen på 250 millioner kroner ble 40 millioner kroner avsatt til opprettelse og drift av et kompetansesenter for studier av Holocaust og livssynsminoriteters stilling i Norge. Stortinget la til grunn at senteret skulle være politisk og ideologisk uavhengig og ha full akademisk frihet. Universitetet i Oslo (UiO) fikk i oppdrag å etablere senteret, som ble opprettet som en stiftelse i 2001.[90]

4.1.1 Formål og oppgaver

HL-senteret er et forsknings-, utdannings- og formidlingssenter som har aktivitet innen to hovedpilarer, der den første er å drive forskning og kunnskapsformidling om Holocaust, og særlig den norske delen av Holocausts historie, antisemittisme, folkemord og beslektede brudd på menneskerettighetene, samt menneskelige reaksjoner på slike brudd. Den andre pilaren er studier om minoriteter, særlig religiøse minoriteter og livssynsminoriteter, deres livsvilkår i Norge før og nå, og deres rolle i et flerkulturelt samfunn.[91] HL-senterets formidlingsvirksomhet er nært knyttet til senterets rolle som forsknings-, dokumentasjons- og

[90] St.prp. nr. 82 (1997-98), kapittel 5; Innst. S. nr. 108 (1998-99), s. 3; Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *HL-senterets oppdrag*.
[91] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 2.

formidlingssenter om Holocaust, andre folkemord, antisemittisme, rasisme, ekstremisme, konspirasjonsteorier og minoriteters vilkår.

Siden 2005 er HL-senteret lokalisert i Villa Grande på Bygdøy i Oslo, tidligere kjent som Vidkun Quislings krigsresidens.[92] Senterets fysiske formidlingskapasitet ble styrket gjennom tilbygget MINO, som åpnet høsten 2021. Tilbygget tilfører 740 kvadratmeter fordelt på tre etasjer, med fleksible utstillingsarealer, undervisningsrom og verksted.[93] Utstillingsvirksomheten omfatter en basisutstilling om Holocaust i Norge, utstillingen *U/Synlig – hverdagsrasisme i Norge*, den historiske bunkeren fra okkupasjonstiden og skiftende midlertidige utstillinger.[94] HL-senterets formidling skjer også gjennom bibliotek, arkiv og dokumentasjon. Senteret omfatter også et fagbibliotek og et arkiv, registrert i Arkivportalen, som særlig belyser ofrene for Holocaust i Norge.[95]

Undervisning er en sentral del av HL-senterets virksomhet og retter seg mot skoler, universiteter, høyskoler og andre grupper. I 2025 deltok over 12 000 elever, studenter, lærere og andre i senterets undervisningsopplegg. Av disse var over 3 000 barneskoleelever.[96] Formidlingsvirksomheten omfatter også ledelsen av Dembra, et nasjonalt program for demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og gruppefiendtlighet. Dembra tilbyr kurs, veiledning og nettbaserte ressurser for skoler og lærerutdanninger. I 2025 veiledet Dembra-nettverket 50 skoler nasjonalt, hvorav 23 var tilknyttet HL-senteret. Gjennom Dembra samarbeider senteret med de nasjonale freds- og menneskerettighetssentrene: Falstadsenteret, Nansen Fredssenter, Raftostiftelsen, Stiftelsen Arkivet, Narviksenteret og Det europeiske Wergelandssenteret. Samarbeidet skjer gjennom faste nettverk på ledelsesnivå, innen formidling og i prosjektarbeid.

Senteret har i tillegg en tydelig plass i norsk offentlighet gjennom åpne foredrag, boklanseringer, konferanser, seminarer, markeringer og digitale formidlingskanaler. Senteret strømmer mange arrangementer, og Youtube-kanalen hadde i 2025 50 600 avspillinger og 8 189 timer samlet seertid.[97]

4.1.2 Styring og organisering

Senteret ble opprettet som en alminnelig stiftelse i 2001.[98] Styret er stiftelsens øverste organ. Styret består av 9 medlemmer med personlige varamedlemmer og sammensetningen fastsettes i samsvar med senterets vedtekter. To medlemmer og to varamedlemmer velges etter forslag fra Det Mosaiske Trossamfund, et medlem og et varamedlem velges etter forslag fra Det

---

[92] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Villa Grande*.
[93] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Tilbygget MINO*.
[94] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 20.
[95] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 30–33.
[96] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 22.
[97] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 35–39.
[98] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 3.

jødiske samfunn i Trondheim, et medlem og et varamedlem velges etter forslag fra Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn (STL), fire medlemmer og fire varamedlemmer velges etter forslag fra UiO, og et medlem og et varamedlem velges av de fast ansatte ved HL-senteret. Styret kan i tillegg innhente faglige råd og vurderinger som ledd i kvalitetssikringen av virksomheten.[99]

UiO, som hadde en sentral rolle i etableringen av HL-senteret, har fortsatt et tett samarbeid med senteret. Samarbeidet baserer seg på en rammeavtale og skjer uten at senteret inngår i universitetets linjeorganisasjon. Samarbeidet omfatter samarbeid om undervisning og forskning, samt kontakt med universitetets fagmiljøer.[100] I henhold til stiftelsens vedtekter skal HL-senteret også samarbeide med Yad Vashem i Jerusalem, Jødisk museum Oslo, Jødisk museum Trondheim samt andre nasjonale og internasjonale institusjoner der dette bidrar til å oppfylle stiftelsens formål.[101] Senteret deltar også i internasjonale nettverk innen Holocaust- og minoritetsstudier.

4.1.3 Dimensjonering

HL-senteret finansieres gjennom en kombinasjon av statlig grunnbevilgning og eksterne midler.[102] I 2025 hadde senteret samlede driftsinntekter på om lag 81,1 millioner kroner, hvorav cirka 47,5 millioner kroner utgjorde statlig driftsstøtte.[103] Senteret har også inntekter knyttet til avkastning på kapitalforvaltning. Dessuten mottar senteret midler gjennom prosjektfinansiering, samarbeid og utviklingsprogrammer. I 2025 mottok senteret 31,2 millioner kroner i oppdrag og tilskudd til forskning og formidling. Regnskapet viser at 17,4 millioner kroner kom fra Utdanningsdirektoratet til formidlingsformål, herunder Dembra-virksomheten.[104]

HL-senteret hadde i 2024 51 ansatte, tilsvarende 40 årsverk. Av disse var 39 i faste stillinger og 12 i midlertidige stillinger. Disse var fordelt på forsknings-, undervisnings-, dokumentasjons- og formidlingsstillinger samt administrative funksjoner.[105] Bygget eies av staten ved Statsbygg. I 2025 betalte HL-senteret 13,1 millioner kroner i husleie. Samlede kostnader til husleie og drift av den kulturhistoriske eiendommen Villa Grande utgjorde 16,7 millioner kroner.[106]

---

[99] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 6.
[100] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 3.
[101] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 4.
[102] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoritetet, *Vedtekter*, § 5.
[103] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 48
[104] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *Vedtekter*, § 5; Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 48.
[105] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, s. 47
[106] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, u.å., *Årsrapport 2025*, note 6, s. 58.

4.1.4 Læringspunkter

HL-senteret ble etablert som del av et historisk og moralsk oppgjør med utslettelsen og den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten i Norge under andre verdenskrig, og kan forstås som et institusjonelt tiltak for å fremme kunnskap, erkjennelse og forsoning etter historisk urett. HL-senterets modell illustrerer flere organisatoriske og faglige forhold som er viktige læringspunkter for etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

HL-senteret har et bredt formål. Det gir rom for å tilpasse og videreutvikle virksomheten i møte med nye samfunnsutfordringer og skiftende behov for forskning og kunnskapsutvikling. Samtidig viser senterets erfaringer at et vidt formulert mandat kan skape behov for nærmere avklaringer av virksomhetens prioriteringer og innretning. Dette kan være særlig aktuelt dersom ressursmessige eller andre hensyn gjør det nødvendig å prioritere mellom oppgaver og målgrupper. Læringspunktet er at mandatet bør være grundig gjennomtenkt, særlig dersom kompetansesenteret etableres som en stiftelse. Det bør gi senteret tilstrekkelig handlingsrom til å tilpasse og videreutvikle virksomheten innenfor formålets rammer, samtidig som det skaper stabilitet og tydelighet om senterets formål, rolle og hovedoppgaver.

Undervisning er en sentral del av HL-senterets virksomhet og retter seg mot skoler, universiteter, høyskoler og andre målgrupper. Det høye antallet deltakere viser at undervisning kan være et effektivt virkemiddel for å spre kunnskap og nå bredt ut i samfunnet. Læringspunktet er at et nasjonalt senter kan ha et tydelig undervisnings- og formidlingsoppdrag, med kapasitet til å nå ut bredt.

HL-senteret er organisert som en alminnelig stiftelse. Organisasjonsformen illustrerer hvordan et kompetansesenter kan gis høy grad av autonomi og faglig uavhengighet, noe som kan være særlig viktig på områder som berører historisk urett, minoriteters rettigheter og temaer som til tider er gjenstand for offentlig og politisk debatt. Samarbeidet med UiO og de andre freds- og menneskerettighetssentrene viser samtidig hvordan et kompetansesenter kan dra nytte av faglige nettverk, forskningssamarbeid og andre ressurser i universitets- og høyskolesektoren. HL-senterets erfaringer viser at det er betydningsfullt at rammene er tydelige for samarbeidet, slik at faglig uavhengighet, rolleavklaring og institusjonell autonomi ivaretas. Læringspunktet er at stiftelsesformen kan gi et kompetansesenter gode rammer for faglig uavhengighet og langsiktig virksomhet, samtidig som samarbeid med universitets- og høyskolesektoren kan styrke senterets faglige grunnlag og kapasitet. Forutsetningen er at samarbeidsrelasjonene er tydelig regulert, og at senterets selvstendige ansvar, rolle og faglige integritet er klart definert.

HL-senteret arbeider med temaer som kan være politisk omstridte der det over tid har vist seg å være svært viktig at senteret har hatt akademisk frihet. Dette er et læringspunkt for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. For å motvirke interessekonflikter og svekket tillit kan det være viktig å etablere mekanismer som ivaretar faglig uavhengighet, åpenhet og systematisk dialog med berørte grupper, relevante fagmiljøer og andre aktører.

HL-senterets finansiering viser at en kombinasjon av statlig grunnbevilgning og eksterne midler kan gi både økonomisk stabilitet og mulighet til å utvikle og gjennomføre forskning, formidling og andre tidsavgrensede tiltak. Læringspunktet er at et nasjonalt kompetansesenter bør ha en tilstrekkelig og forutsigbar grunnfinansiering som sikrer institusjonens langsiktige drift, faglige uavhengighet og mulighet til å prioritere mellom oppgaver. Eksterne prosjektmidler kan supplere grunnfinansieringen, men bør ikke være en forutsetning for å ivareta senterets kjerneoppgaver.

Lokaliseringen i Villa Grande illustrerer hvordan en fysisk plassering kan bidra til å gi en institusjon historisk og symbolsk forankring, og dermed styrke formidlings- og kunnskapsarbeidet. Samtidig viser senterets erfaringer at lokalisering og nærhet til berørte grupper har betydning og må ses i sammenheng med senterets formål, målgrupper og arbeidsmåter. Læringspunktet er at valg av lokalisering bør vurderes ut fra mer enn bare praktiske og økonomiske hensyn. Lokaliseringen bør ses også i sammenheng med senterets formål, målgrupper og arbeidsformer.

4.2 National Centre for Truth and Reconciliation

National Centre for Truth and Reconciliation (NCTR) ble etablert i 2015 som en varig institusjon for å forvalte materialet fra den canadiske sannhets- og forsoningskommisjonen (Truth and Reconciliation Commission of Canada - TRC) og gjøre kunnskapen tilgjengelig for framtidige generasjoner. Senteret har tilhold ved University of Manitoba og er lokalisert i Winnipeg, Canadas 8. største by.

Utgangspunktet for den canadiske sannhets- og forsoningskommisjonen (2008–2015) var assimileringspolitikk og urett begått mot urfolk – First Nations, Inuit og Métis – gjennom det canadiske internatskolesystemet «Indian Residential Schools», fra 1883 til år 2000.[107] Gjennom generasjoner ble barn skilt fra familier, språk, kultur og lokalsamfunn. Kommisjonen ble etablert som ledd i et rettslig forlik mellom overlevende etter internatskolene, urfolksrepresentanter, den føderale staten og kirkesamfunnene som hadde medvirket til drift av skolene. Formålet var å dokumentere hva som hadde skjedd i internatskolene, synliggjøre overlevendes, familiers og lokalsamfunns erfaringer, og legge grunnlag for sannhet, offentlig erkjennelse og videre forsoning.[108]

Den kanadiske prosessen har likhetstrekk med den norske Sannhets- og forsoningskommisjonen ved at begge granskingene tok utgangspunkt i statlig politikk som hadde hatt alvorlige konsekvenser for urfolks språk, kultur, identitet og samfunnsliv, og ved at begge la vekt på dokumentasjon, personlige historier, kunnskapsbygging og tiltak for videre forsoning. Samtidig skiller den kanadiske kommisjonen seg fra den norske ved at den i hovedsak var avgrenset til internatskolesystemet. Kommisjonen hadde sitt utspring i et rettslig

[107] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 133.
[108] National Centre for Truth and Reconciliation, *Truth and Reconciliation Commission of Canada*.

forlik og beredte grunnen for individuelle erstatningssaker. Den norske kommisjonen ble derimot oppnevnt av Stortinget for å granske en bredere fornorskingspolitikk og urett overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner på flere samfunnsområder.

NCTR forvalter i dag et omfattende materiale etter TRC. Dette omfatter blant annet nærmere 7 000 videoinnspilte forklaringer fra overlevende og etterkommere, samt millioner av dokumenter fra offentlige myndigheter og kirkesamfunn. Arkivarbeidet omfatter også identifisering og registrering av tidligere elever ved internatskolene. Arbeidet har betydning både for dokumentasjon, tilgjengeliggjøring av kunnskap og for familier og lokalsamfunn som søker informasjon om egne slektninger og erfaringer.

4.2.1 Formål og oppgaver

NCTRs mandat bygger på TRCs arbeid og oppfølgingen av dette. Mandatet er organisert rundt tre hovedoppgaver. For det første skal NCTR være en ansvarlig og etterrettelig forvalter av overlevendes vitnesbyrd og annet materiale. For det andre skal senteret videreføre forskning som ble igangsatt gjennom TRC, og bidra til heling og forsoning. For det tredje skal NCTR fremme offentlig kunnskap og forståelse om internatskolene i en bredere historie med overgrep mot urfolk. Under utredningens studiebesøk hos NCTR kom det fram at senteret i liten grad har drevet egen forskning. I praksis har NCTR vært et arkiv- og dokumentasjons- og kunnskapssenter og en nasjonal formidlingsaktør.[109]

NCTRs arbeid med arkiv og dokumentasjon er nært knyttet til etiske spørsmål om tilgang, vern, personopplysninger og respektfull bruk av personlige fortellinger. Under studiebesøket understreket NCTR at arbeidet med overlevendes vitnesbyrd ikke bare handler om teknisk bevaring og tilgjengeliggjøring, men også om relasjoner, tillit og ansvar overfor overlevende, familier og lokalsamfunn.

Senteret har et betydelig utdanningsarbeid og utvikler undervisningsressurser, digitale tilbud og læringsarenaer for skoler og offentligheten. NCTR fremhevet under studiebesøket at kunnskapsformidling må ses som en langsiktig prosess, og at arbeid i lokalsamfunnene er avgjørende for å bygge og opprettholde tillit. NCTR samarbeider derfor med lokale og regionale institusjoner og initiativ som arbeider med forsoning, også der disse har et bredere mandat enn senterets eget arbeid med internatskolesystemet.

NCTR har også en sentral rolle i markeringen av *National Day for Truth and Reconciliation* 30. september. Den første nasjonale dagen for sannhet og forsoning ble markert i 2021. Dagen hedrer barna som aldri kom hjem fra internatskolene, overlevende, familiene deres og berørte lokalsamfunn. Dagen sammenfaller med *Orange Shirt Day* som er en urfolksledet minnedag der den oransje skjorten symboliserer tapet av kultur, frihet og verdighet som urfolksbarn

[109] National Centre for Truth and Reconciliation, *Our mandate*; National Centre for Truth and Reconciliation, u.å., *Shaped by courage, strengthened by hope: 10 years of the National Centre for Truth and Reconciliation*, s. 11.

opplevde gjennom internatskolesystemet. I tilknytning til 30. september arrangerer NCTR også *Truth and Reconciliation Week*, som er en nasjonal lærings- og refleksjonsuke rettet mot blant annet elever, lærere og lokalsamfunn. I 2025 ble uken lagt opp som en femdagers prosess med læring, refleksjon og handling, med blant annet overlevendes vitnesbyrd, undervisningsressurser, digitale seminarer og nasjonal markering. Slik kobles NCTRs arkiv- og forskningsoppgaver til bred offentlig utdanning og aktiv samfunnsmessig forsoning.[110]

4.2.2 Organisering og styring

NCTR er lokalisert ved University of Manitoba, som ble valgt som vertsinstitusjon etter en nasjonal utvelgelsesprosess. Valget ble blant annet begrunnet med universitetets kompetanse innen menneskerettighetsforskning og -formidling, urfolksspørsmål og styring, digital bevaring, personvern og tilgang, arkivfaglig erfaring, fasiliteter og langsiktig økonomisk stabilitet.[111] Tilknytningen gir NCTR tilgang til universitetets fagmiljøer, infrastruktur og administrative ressurser, samtidig som senteret har eget mandat, ledelse og styringsmodell.

Styringsmodellen skal sikre urfolksledelse, urfolkskontroll over materialet og en sentral rolle for overlevende etter internatskolene. Styringen ivaretas av *Governing Circle* der medlemmene skal identifisere seg som *First Nations*, *Inuit* eller *Métis*. Fem medlemmer skal representere overlevende, dvs. personer som er berørt på tvers av generasjoner, eller deres familier og etterkommere, mens de øvrige representerer urfolksledelsen ved University of Manitoba. Medlemmene oppnevnes for tre år, med mulighet for fornyelse, og møtes kvartalsvis. Governing Circle får råd fra Survivors Circle samt fra *Elders* og *Knowledge Keepers*.[112]

Den operative virksomheten på senteret ledes av en Executive Director og har fag- og funksjonsområder innen blant annet arkiv, forskning, utdanning, offentlig formidling, kommunikasjon, digital strategi, økonomi, drift og arrangementer. Senteret driver foreløpig begrenset egen forskning, men arbeider med å bygge opp forskningskapasitet og bedre fasiliteter for dette. Virksomheten har vokst betydelig siden oppstarten og har i dag ca. 60 ansatte. Virksomheten er fordelt på flere midlertidige lokaler ved vertsuniversitetet. Et nytt bygg, med kapasitet for arkiv, utstillinger, undervisning og formidling, er under oppføring og skal etter planen stå ferdig høsten 2027.

Studiebesøket viste at forholdet til vertsuniversitetet både gir muligheter og reiser spørsmål om autonomi og tillit. Representanter for NCTR fortalte at det har vært nødvendig med forhandlinger med universitetet for å tydeliggjøre og sikre senterets selvstendighet. Blant

[110] National Centre for Truth and Reconciliation, *National Day for Truth and Reconciliation*.
[111] National Centre for Truth and Reconciliation, *University of Manitoba*.
[112] National Centre for Truth and Reconciliation, *NCTR Governance*; National Centre for Truth and Reconciliation, *Meet the Governing Circle*.

enkelte i urfolkssamfunnene oppfattes senteret som for nært knyttet til universitetet eller myndighetene.

4.2.3 Dimensjonering

NCTR ble etablert med økonomisk støtte fra TRC, den canadiske staten og University of Manitoba. I 2018 mottok senteret 10 millioner canadiske dollar (tilsvarende 62,5 millioner norske kroner) i statlig finansiering over en syvårsperiode, samtidig som universitetet forpliktet seg til ytterligere støtte. Virksomheten har vært finansiert gjennom en kombinasjon av statlige bevilgninger, universitetsstøtte, prosjektmidler, forskningsfinansiering, filantropiske bidrag og private gaver.[113]

4.2.4 Læringspunkter

NCTR illustrerer flere faglige og organisatoriske og forhold som kan utgjøre læringspunkter for etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. NCTRs mandat viser hvordan dokumentasjon, forskning, utdanning og formidling kan integreres i oppfølgingen av en sannhets- og forsoningsprosess. Senteret illustrerer hvordan formidling og kunnskapsutvikling kan kombineres med forvaltning og tilgjengeliggjøring av dokumentasjon og vitnesbyrd over tid.

Den årlige markeringen av National Day for Truth and Reconciliation den 30. september og den tilknyttede Truth and Reconciliation Week er konkrete tiltak for å markere og sette fokus på sannhet og forsoning. Den nasjonale markeringen, kombinert med en temabasert uke, er et eksempel på hvordan holde oppmerksomheten om sannhet og forsoning levende over tid. Slike markeringer kan fungere som møteplasser for kunnskapsdeling, undervisning, refleksjon og dialog, og samtidig engasjere ulike deler av befolkningen.

NCTR er organisert med tilknytning til University of Manitoba, samtidig som senteret har et eget mandat, en egen ledelse og egne styringsstrukturer. Organiseringen illustrerer dermed hvordan et kompetansesenter kan dra nytte av forskningsmiljøer, faglige nettverk og administrativ støtte fra en vertsinstitusjon, uten å være fullt integrert i det. Modellen peker samtidig på betydningen av å avklare forholdet mellom vertsinstitusjonen og kompetansesenteret slik at både faglig autonomi og institusjonell støtte kan ivaretas.

NCTR er bygget opp med en tydelig involvering av personer og grupper som er direkte berørt av den historiske uretten. Gjennom organer som Governing Circle, Survivors Circle og Elders and Knowledge Keepers er medvirkning integrert i styringen av virksomheten. Modellen illustrerer dermed hvordan berørte grupper kan gis en formalisert rolle i styringen og utviklingen av et kompetansesenter.

---

[113] National Centre for Truth and Reconciliation, u.å., *Shaped by courage, Strengthened by hope, 10 years of the National Centre for Truth and Reconciliation*, s. 48.

4.2.5 Oppsummering og vurdering

HL-senteret og NCTR representerer to ulike modeller for nasjonale kunnskaps- og kompetanseinstitusjoner. Institusjonene har ulik historisk bakgrunn, ulike mandat og ulike oppgaver. Erfaringene fra begge institusjonene gir likevel viktige læringspunkter for hvordan et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan løse sine faglige oppgaver, kan organiseres, forankres og gis faglig legitimitet.

Begge institusjonene legger betydelig vekt på å være synlige aktører i offentligheten. HL-senteret benytter blant annet utstillinger, foredrag, undervisningsopplegg og arrangementer, mens NCTR blant annet er synlig gjennom *National Day for Truth and Reconciliation* den 30. september og den tilknyttede *Truth and Reconciliation Week*. Årlige markeringer, undervisningstilbud og andre formidlingsaktiviteter kan bidra til å gjøre kunnskapen tilgjengelig for ulike målgrupper og holde oppmerksomheten om temaet ved like over tid.

HL-senteret viser hvordan forskning, dokumentasjon, undervisning og formidling kan organiseres i en alminnelig stiftelse med tett tilknytning til universitets- og høyskolesektoren. NCTR viser på sin side hvordan et kompetansesenter kan etableres ved et vertsuniversitet, samtidig som det har eget mandat, egen ledelse og egne styringsstrukturer. Begge modellene gir tilgang til fagmiljøer, forskningsnettverk og andre ressurser. Samtidig viser erfaringene at forholdet mellom kompetansesenteret og samarbeidspartnerne eller vertsinstitusjonen må være tydelig regulert. Det må avklares hvem som har ansvar for faglige og administrative beslutninger, og hvordan senterets faglige uavhengighet og institusjonelle autonomi skal ivaretas.

En sentral forskjell mellom HL-senteret og NCTR er graden av direkte representasjon av de gruppene som er berørt av den historiske uretten institusjonene arbeider med. Ved HL-senteret har tre av ni styremedlemmer direkte tilknytning til jødiske organisasjoner. Styringsmodellen sikrer dermed representasjon fra berørte miljøer, men disse utgjør ikke et flertall i styret. NCTR har derimot etablert en styringsmodell der representanter for de direkte berørte gruppene har en sentral og institusjonalisert rolle. Styringsmodellen er utformet for å sikre urfolks ledelse og kontroll over materialet og virksomheten. Mens HL-senteret kombinerer representasjon fra berørte miljøer med akademisk og institusjonell representasjon, er NCTRs styringsmodell bygget opp rundt prinsippet om at overlevende, etterkommere og urfolkssamfunn skal ha en ledende rolle i institusjonens styring.

Felles for begge institusjonene er at de har tydelige mandater, langsiktig finansiering og mandat som kombinere forskning, dokumentasjon, undervisning og formidling. Selv om HL-senteret og NCTR ikke kan brukes som direkte modeller for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett så synliggjør begge sentrene en rekke forhold som er relevante å vurdere, herunder spørsmål om organisering, mandat, styring, samarbeidspartnere, faglig uavhengighet, finansiering og berørte gruppers medvirkning.

5 Eksisterende kompetansemiljø, pågående forsoningsarbeid og behov for kunnskapsløft

I dag utvikler og formidler en rekke samfunnsaktører kunnskap om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. De siste tiårene er det igangsatt tiltak for å styrke kunnskapen om samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk og kultur, historie og samfunnsliv i Norge. Tiltakene omfatter blant annet utdanning, forskning, språkrevitalisering, kulturarbeid, museumsvirksomhet, dokumentasjon, arbeid med helse og diskrimineringsvern og lokale forsoningsprosesser. Dette arbeidet bidrar til at kunnskap om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og dens konsekvenser formidles i dag av en rekke samfunnsaktører.

Anmodningsvedtaket som ligger til grunn for utredningen, understreker at arbeidet ved et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer og gjennomføres i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Stortinget har samtidig understreket at et slikt senter ikke nødvendigvis må etableres som én fysisk institusjon, men kan organiseres i samarbeid med etablerte lokale og regionale kompetansemiljøer, jf. anmodningsvedtak nr. 16 og Innst. 30 S (2024–2025).[114]

På denne bakgrunn gir dette kapitlet en oversikt over relevante miljøer som allerede arbeider med tematikk nært opp til det foreslåtte kompetansesenterets innretning og oppgaver. Etter en innledende omtale av eksisterende tiltak for kunnskapsløft presenteres relevante kompetanse- og fagmiljøer, dels særskilt for samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinske tematikk og dels sektorvis. Gjennomgangen omfatter deres roller og arbeid innen formidling, forskning, dokumentasjon og, inkludert arbeid med fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Avslutningsvis drøfter utredningen hvordan ulike samfunnsaktører allerede bidrar til forsoningsarbeid, og vurderer dagens kompetansesituasjon og behovet for et bredere kunnskapsløft.

I denne utredningen brukes *kompetansemiljøer* som en bred betegnelse på institusjoner, organisasjoner, fagmiljøer og lokale fellesskap som utvikler, forvalter eller formidler kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kultur, historie, samfunnsliv, rettigheter og erfaringer med fornorskingspolitikken. Begrepet omfatter ikke bare universiteter, høyskoler og forskningsinstitutter, men også museer, arkiv, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, biblioteker, medieaktører, kompetansetjenester og frivillige organisasjoner. Kommuner, fylkeskommuner og statlige virksomheter er også relevante kompetanseaktører når de har opparbeidet særskilt kunnskap eller utfører oppgaver knyttet til språk, kultur, kulturarv, rettigheter eller likeverdige tjenester.

[114] Innst. 30 S (2024–2025) s. 30.

Utredningen skiller mellom kompetansemiljøer som arbeider med kunnskap om samer, kvener/norskfinner eller skogfinsker, og samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer som eies, drives eller er etablert av de respektive gruppene. Det kan være overlapp mellom disse kategoriene. De samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøene som omtales i utredningen, har ulike oppgaver, mandater og geografiske virkeområder. Noen har nasjonale eller regionale oppgaver, mens andre først og fremst arbeider lokalt gjennom ulike arenaer, møteplasser og samarbeid med lokale kunnskapsbærere. Miljøene varierer også i størrelse, økonomi, faglig bredde og institusjonell stabilitet.

Kapitlet gir ikke uttømmende oversikt over alle aktører med relevant kompetanse. Den beskriver miljøer som arbeider med forskning, utdanning, dokumentasjon, språk- og kulturarbeid, formidling, samlingsforvaltning eller utvikling av tjenester, og som har relevans for utredningens mandat. Oversikten må ikke forstås som en avgrensning av hvem som i dag arbeider med samiske, kvenske/norskfinske eller skogfinske temaer eller erfaringer. Den viser snarere hvordan relevant kunnskap om fornorskingspolitikk og urett allerede utvikles, dokumenteres og formidles i ulike institusjoner og miljøer. Kapitlet omtaler også enkelte sentrale trekk ved noen aktørenes bidrag til forsoningsarbeid.

5.1 Eksisterende tiltak for kunnskapsløft og forsoning

Fornorskingspolitikken hadde ulike former og konsekvenser for samer, kvener/norskfinner og skogfinner, jf. kapittel 2. Politikken begrenset ikke bare mulighetene til å bruke og videreføre språk og utøve kultur, men også mulighetene til å bygge opp og videreutvikle egne institusjoner og kunnskapsmiljøer. Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske perspektiver fikk samtidig en marginal plass i norske kunnskaps- og kulturinstitusjoner, selv om det også fantes enkeltforskere og fag- og kulturmiljøer som arbeidet med deler av tematikken. Da den aktive fornorskingspolitikken gradvis ble avviklet, og samfunnsutviklingen i etterkrigstiden åpnet for nye former for organisering, rettighetsutvikling og offentlig satsing, vokste det etter hvert fram kompetanse- og fagmiljøer på de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske områdene.

Samiske kompetanse- og fagmiljøer har i stor grad røtter i institusjonsbygging som startet i etterkrigstiden og skjøt fart fra 1960- og 1970-årene. De kvenske/norskfinske miljøene er i en senere institusjonell utviklingsfase; oppbyggingen av egne organisasjoner har i hovedsak skjedd fra 1980-årene og framover, med en særlig styrking etter anerkjennelsen som nasjonal minoritet i 1998, men etableringen av kvenske/norskfinske kompetansemiljøer ble imidlertid først styrket etter at kvensk ble anerkjent som språk i 2005. De skogfinske miljøene er gjennomgående i en enda tidligere og mer begrenset utviklingsfase. Selv om lokalt engasjement, kulturarbeid og museumsvirksomhet over tid har ivaretatt og utviklet kunnskap om skogfinske forhold, er det få egne, permanente kompetanseinstitusjoner på feltet.

Dagens eksisterende tiltak og kompetansemiljøer gjenspeiler de ulike utfordringene samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn har stått overfor. På alle tre områdene finnes det

både miljøer med forankring i de respektive gruppene og andre institusjoner og fagmiljøer som arbeider med kunnskap om eller tematikk knyttet til gruppene. Tilgangen på institusjoner, fagmiljøer og ressurser varierer imidlertid betydelig. Det samiske kompetansefeltet er samlet sett mest omfattende og institusjonaliserte. Det omfatter universitets- og høyskolemiljøer, samiske museer og arkiv, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner og nasjonale kompetansetjenester innen blant annet helse, psykisk helsevern, rus, barnevern og familievern. På det kvenske/norskfinske området finnes det universitetsmiljøer, et nasjonalt språk- og kulturinstitutt, et regionalt kvenkultursenter, lokale språksentre, museer, arkiv, medieaktører og en nyere kulturinstitusjon. Det skogfinske kompetansefeltet er mindre og mer sårbart, med Norsk Skogfinsk Museum som en sentral institusjon og med et begrenset antall forskere, blant annet ved Universitetet i Innlandet (INN).

Utdanningssektoren har en sentral samfunnsrolle gjennom å utvikle kompetanse, formidle kunnskap og verdier og bidra til sosial utjevning. Barnehager, skoler, videregående opplæring, høyskoler og universiteter er viktige arenaer for å formidle og utvikle kunnskap om samer, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Slik kunnskap inngår i utdanningens bredere samfunnsoppdrag og kan bidra til bevissthet, likeverd og deltakelse i samfunnet. For samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske barn og unge har utdanningssektoren i tillegg betydning for muligheten til å utvikle og bruke språk, og styrke identitet og kulturell tilhørighet.

Sámi allaskuvla, UiT og Nord universitet er pålagt særskilte oppgaver innen samisk høyere utdanning, forskning og faglig utviklingsarbeid. Institusjonene har ulike, men komplementære roller innen blant annet språk, lærerutdanning, pedagogikk, helse, rettigheter, samfunnsliv og urfolksforskning. UiT har i tillegg ansvar for å tilby kompetanse om kvenske forhold til nærings- og arbeidslivet. Det finnes imidlertid ikke en universitets- eller høyskoleinstitusjon med et tilsvarende særskilt ansvar for forskning og utdanning om skogfinske forhold.[115]

Forskning, dokumentasjon og formidling er sentrale deler av kunnskapsarbeidet om urfolk, nasjonale minoriteter, fornorskingspolitikken og forsoning. De siste tiårene har det gradvis blitt vært kunnskapsutvikling og flere institusjonelle tiltak på disse områdene. Forskningen foregår hovedsakelig i universitets- og høyskolesektoren, meg også museer, arkiv, språk- og kultursetrene og andre institusjoner bidrar til kunnskapsutvikling. Dette skjer blant annet gjennom samarbeid mellom ulike fagmiljøer og mellom forskningsinstitusjoner, kulturinstitusjoner og aktører med lokal og erfaringsbasert kunnskap.

De senere årene har kunnskapsarbeidet blitt tydeligere knyttet til forsoningsprosessen, og da særlig etter at Sannhets- og forsoningskommisjonens la fram rapporten sin. Rapporten har bidratt til økt oppmerksomhet om fornorskingspolitikkens konsekvenser og behovet for videre kunnskapsutvikling og forsoningsarbeid. Norges forskningsråd, Kulturdirektoratet og andre

[115] Regjeringen (2026).

offentlige aktører har finansiert eller støttet prosjekter om fornorskingspolitikkens konsekvenser og forutsetninger for videre forsoning. I slike prosjekter inngår institusjoner og miljøer med ulike faglige, lokale og kulturelle perspektiver som samarbeidspartnere.

Museer, arkiver, språk- og kultursentre, og kunst- og kulturinstitusjoner bidrar med dokumentasjon, samlingsforvaltning, språkrevitalisering, forskning og formidling av lokal historie og kulturarv. Teater, film, musikk, litteratur og visuell kunst kan i tillegg formidle erfaringer med språk- og kulturtap, identitet og tilhørighet på andre måter enn forskning og offentlig forvaltning, og skape rom for gjenkjennelse, refleksjon og samtale om historisk urett og forsoning.

Arbeidet med samisk språk, kultur og samfunnsliv er forankret i Grunnloven § 108, sameloven, språkloven og Norges folkerettslige forpliktelser knyttet til urfolks rettigheter, jf. Kapittel 3. Grunnloven § 108 pålegger statlige myndigheter å legge forholdene til rette for at det samiske folket kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Dette ivaretas gjennom lovgivning, Sametingets virksomhet, offentlige tjenester, utdanning, forskning, kulturarbeid og tilskuddsordninger. Meld. St. 17 (2024–2025) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv. Kommunale tjenestetilbud til samiske innbyggere* understreker at statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter har ansvar for at samiske perspektiver og behov ivaretas i offentlige tjenestetilbud. Meldingen understreker også betydningen av kunnskap om samisk språk, kultur og samfunnsforhold i offentlig forvaltning og tjenesteyting.[116]

Arbeidet med kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk, kultur og kulturarv er forankret i Norges folkerettslige forpliktelser overfor nasjonale minoriteter, særlig etter Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter, jf. Kapittel 3.[117] Konvensjonen forplikter staten til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle sin kultur, identitet, sine tradisjoner og språk, og til å sikre effektiv deltakelse i saker som berører dem. For kvensk språk gir språkloven og Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk et særskilt rammeverk for vern og fremme av språket. Regjeringens handlingsplan for kvensk språk 2026–2031 omfatter en langsiktig innsats for å lære, bruke og utvikle kvensk språk. For både kvenske/norskfinske og skogfinske forhold er arbeidet med kulturarv, stedsnavn, dokumentasjon, museer og kulturmiljøer sentrale deler av den offentlige innsatsen.

5.2 Miljøer med samisk kompetanse

Det finnes en mangfoldig og komplementær kunnskapsinfrastruktur knyttet til samiske språk, kultur, historie, rettsforhold og samfunnsliv. Den omfatter både samiske institusjoner og miljøer som er en del av samisk institusjonsbygging, og andre institusjoner og fagmiljøer som

[116] Meld. St. 17 (2024–2025).
[117] Meld. St. 12 (2020–2021).

har opparbeidet særskilt kompetanse om samiske forhold innenfor bredere statlige, regionale, kommunale og akademiske rammer. Samlet bidrar miljøene med forskning, dokumentasjon, utdanning, språkrevitalisering, samlingsforvaltning, kunstnerisk utviklingsarbeid, formidling og tjenesteutvikling.

Med samiske institusjoner menes institusjoner som er etablert for å ivareta samiske samfunnsbehov, og som har et samisk samfunnsmandat og styring eller forankring i samiske miljøer og institusjoner. Dette omfatter blant annet samiske museer, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner og Sámi allaskuvla. Slike institusjoner er ikke bare fagmiljøer med kunnskap om samiske forhold, men også arenaer for samisk språkbruk, kulturutøvelse, kunnskapsutvikling og institusjonsbygging. De kan derfor ha særlig betydning for samisk selvbestemmelse ved at de gir samiske miljøer innflytelse over kunnskapsutviklingens innhold, metoder og formål.

Det finnes også mange andre kompetansemiljøer som arbeider med samiske spørsmål som del av et bredere mandat. Dette omfatter blant annet universiteter og høyskoler, kultur-, arkiv- og museumsinstitusjoner, samt offentlige virksomheter. Flere av disse miljøene har betydelig kompetanse om samiske språk, historie, rettsforhold, helse, samfunnsliv og urfolksforskning, og bidrar til kunnskapsutvikling, kompetansebygging og formidling av samiske perspektiver til offentligheten og profesjoner i hele landet.

Samiske institusjoner og andre kompetansemiljøer med kunnskap om samiske forhold har ulike mandater, roller og former for institusjonell forankring, og de utfyller hverandre. Samiske institusjoner har ofte en særlig rolle i å ivareta samiske språk, kulturarv og lokal kunnskap, og har relasjoner og tillit i samiske samfunn. Universiteter, høyskoler og andre offentlige institusjoner kan på sin side bidra med blant annet forskningskapasitet, utdanning, faglig bredde og tilgang til nasjonale virkemidler. Samlet er disse miljøene viktige for å synliggjøre fornorskingspolitikkens konsekvenser, utvikle kunnskap som kan bidra til forsoning, og sikre at samiske perspektiver inngår i utdanning, offentlige tjenester, forskning og kulturliv.

Dagens samiske institusjonslandskap har røtter tilbake til 1960- og 1970-tallet. Saemien Sijte ble etablert i 1964, Sámiid Vuorká-Dávvirat/De Samiske Samlinger i Karasjok i 1972 og Sámi instituhtta/Nordisk samisk institutt ble opprettet i 1973 i Kautokeino. Fra 1980- og 1990-tallet ble samisk institusjonsbygging styrket ytterligere. Sametinget ble opprettet og åpnet i 1989, samme år som Sámi allaskuvla ble etablert i Kautokeino. I denne perioden ble også flere lokale og regionale museer, samiske sentre og kulturinstitusjoner etablert eller videreutviklet i ulike deler av Sápmi. Fra 1994 og utover har det vært etablert samiske språksentre som lokale og regionale arenaer for språkopplæring, språkrevitalisering, kulturformidling og dokumentasjon.

5.2.1 Universitets- og høyskolesektoren

Universitets- og høyskolesektoren har en sentral rolle i å utvikle og formidle kunnskap om samiske forhold. Sektoren bidrar også til å utdanne fagpersoner og bygge kompetanse på dette

området, og er dermed viktig både for samisk kunnskapsutvikling og for å sikre nødvendig kompetanse i samfunns- og tjenesteområder som skal ivareta samiske rettigheter, perspektiver og likeverdige tjenester.

Sámi allaskuvla

Sámi allaskuvla er en samiskstyrt utdannings- og forskningsinstitusjon med et allsamisk og grenseoverskridende perspektiv. Sámi allaskuvla ble etablert i 1989 for å møte behovet for høyere utdanning i det samiske samfunnet, og har nordsamisk både som undervisningsspråk og administrasjonsspråk. Høgskolen tilbyr samiske lærerutdanninger og utdanninger i samisk språk og litteratur, men også utdanninger i reindriftsfag, duodji, journalistikk og samfunnsfag. Høgskolen tilbyr også etter- og videreutdanning som bidrar til å styrke samisk språk- og kulturkompetanse i barnehager, skoler, kommuner og andre offentlige tjenester. Fra studieåret 2025–26 gir Sámi allaskuvla tilbud om tolkeutdanning i nordsamisk-norsk, men fra dette studieåret er det også tilbud om sørsamisk og lulesamisk mot norsk/svensk. Høgskolen gir ellers tilbud om begynnerkurs i sørsamisk i samarbeid med Sijti Jarnge i Aaborte/Hattfjelldal. Gjennom Sámi lohkanguovddáš/Nasjonalt senter for samisk i opplæringa, som også har avdelingskontor i Elgå, bidrar høgskolen til utvikling og formidling av kunnskap, læremidler og pedagogiske ressurser for samisk barnehage og opplæring, på nord-, lule- og sørsamisk.

Sámi allaskuvla bidrar til forskerrekruttering, utvikling av samisk som akademisk språk og kunnskapsutvikling om samiske språk, kultur, samfunnsforhold og rettigheter. Den bygger også videre på arven fra Sámi instituhtta/Nordisk Samisk Institutt, som ble innlemmet i institusjonen i 2005. Fra 2018 har Sámi allaskuvla tilbudt doktorgradsprogram i samisk språk og litteratur. Sámi allaskuvla og UiT har siden 1994 samarbeid om utgivelsen av det tverrfaglige vitenskapelige tidsskriftet *Sámi dieđalaš áigečála*. I 2025 ble det i samarbeid med UiT etablert *Sámi AI Lab* som arbeider med ny kunnskap om kunstig intelligens i og for det samiske samfunnet.

Høgskolens allsamiske rolle er viktig fordi Sápmi strekker seg over Norge, Sverige, Finland og Russland, og fordi samiske språk, familiebånd, kunnskapstradisjoner og samfunnsliv ikke følger statsgrensene. Sámi allaskuvla bidrar dermed til kompetanseutvikling, forskning og samarbeid på tvers av landegrensene.

Andre universitets- og høyskolemiljøer med samisk kompetanse

Både UiT Norges arktiske universitet og Nord universitet har ansvar for samisk i høyere utdanning og forskning.

UiT er et breddeuniversitet og har et omfattende og tverrfaglige universitetsmiljø for samiske studier og samiskrelatert forskning, med virksomhet innen blant annet språk, historie, helse, rettsvitenskap, humaniora, samfunnsvitenskap og språkteknologi og har også flere arbeidsgrupper der samiske språk fungerer som arbeidsspråk. Ansvaret følger både av universitetets mandat og UiTs egne strategier. Universitetet bidrar til å utdanne personer med særskilt samisk og urfolksrelatert kompetanse innafor flere utdanninger. Dessuten tilbyr UiT

studieprogrammer i nordsamisk språk og litteratur, både på begynnernivå, som disiplinfag og som del av lærerutdanningene. Masterprogrammet for samisk språk og litteratur tar også opp lule- og sørsamiske studenter. UiT tilbyr også utdanning i samisk sykepleie i samarbeid med Sámi allaskuvla.

UiT har også en viktig rolle i forskning og utdanning om sammenhenger mellom fornorskingspolitikk, språk, helse, rettigheter og offentlig tjenesteutøvelse. Fagmiljøene bidrar med kunnskap om hvordan fornorskingen har påvirket samisk språkbruk, identitet, levekår, tillit til offentlige institusjoner og muligheten til å utøve samisk kultur og samfunnsliv. Universitetet har dessuten fagmiljøer som arbeider med urfolks- og minoritetsspørsmål i et nordområdeperspektiv og i samarbeid med institusjoner og forskere i andre deler av Sápmi og internasjonalt. I dette arbeidet har *Sámiid dutkamiid guovddáš*/*Senter for samiske studier* en sentral rolle.

Det juridiske fakultetet ved UiT har fagmiljøet innen same- og urfolksrett. Samerett har vært et eget fagområde ved Det juridiske fakultet siden 1986. Fra rettslig perspektiv arbeider fagmiljøet med land- og ressursforvaltning, språk og kultur, konsultasjoner, diskrimineringsvern og statens folkerettslige forpliktelser overfor samene som urfolk.

Innen helse- og levekårsforskning har UiT også sentrale fagmiljøer med kunnskap om samiske forhold. Senter for samisk helseforskning og helse- og levekårsundersøkelsen SAMINOR har bidratt til et omfattende forskningsgrunnlag om helse, levekår og livsbetingelser i områder med samisk og kvensk/norskfinsk befolkning. Slik forskning er relevant for forståelsen av hvordan historiske erfaringer med fornorsking, marginalisering og diskriminering kan ha betydning for helse, tillit og møtet med offentlige tjenester i dag. UiT driver forskning på samisk litteratur og samiske språk, og har også to forskningsgrupper, *Divvun* og *Giellatekno*, som utvikler språkteknologiske verktøy for mange samiske språk. UiT har startet i 2025 opp *Sámi leksikografiija guovddáš*/*Senter for samisk leksikografi* for å utvikle innholdet i samiske ordbøker.

UiT Universitetsbiblioteket og Norges arktiske universitetsmuseum inngår også i universitetets kunnskapsinfrastruktur på det samiske området. Universitetsbiblioteket forvalter og tilgjengeliggjør litteratur og annet kildemateriale, mens universitetsmuseet forvalter samlinger og arkiver knyttet til samisk kultur og historie. Museet har også forskningsmiljøer som arbeider med samisk museologi og tilbakeføring av kulturarv. De arbeider også med kritiske perspektiver på museets egen rolle knytt til lappologisk forskning og fornorskingspolitikk. Museets samlinger, utstillinger og dokumentasjon kan være relevante ressurser for videre forskning, formidling og dialog om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser.

Nord universitet har viktige fagmiljøer innen lulesamiske og sørsamiske forhold, og dekker geografisk de tradisjonelle lule-, pite-, ume- og sørsamiske områdene i Saepmie/Sámeednam. Universitetet har et nasjonalt ansvar for forskning og utdanning innen lule- og sørsamisk språk og kultur. Dette ansvaret er betydningsfullt fordi disse språkområdene har færre

språkbrukere og begrenset tilgang til samiskspråklige utdanningstilbud. Arbeidet med språk, lærerutdanning, pedagogikk og kulturkompetanse er viktig for at kommuner og skoler i disse områdene skal kunne gi barn og unge et reelt tilbud om opplæring i og på samisk.

Senter for samisk og urfolksstudier koordinerer, synliggjør og styrker samisk- og urfolksrelatert forskning og utdanning ved Nord universitet og Nordlandsforskning. Senteret samarbeider med det samiske samfunnet, samiske institusjoner, språk- og kultursentre og andre kompetansemiljøer, og følger blant annet opp samarbeidet mellom Nord universitet og Sámi allaskuvla. Nasjonalt senter for kunst og kultur i opplæringen ved Nord universitet er et relevant kompetansemiljø for formidling av samisk og kvensk kunst og kultur i barnehage, skole, lærerutdanning og kulturskole. Senteret utvikler ressurser og arrangerer faglige møteplasser om samisk kunst og kultur i opplæringen og bidrar med å formidle fornorskingspolitikkens konsekvenser til barn, unge og voksne.

Det finnes også relevante fagmiljøer og enkeltforskere ved blant annet NTNU, Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen, OsloMet og VID vitenskapelige høgskole. Disse bidrar med forskning og undervisning innen blant annet historie, språk, rettsvitenskap, helse, teologi, samfunnsvitenskap, lærerutdanning og profesjonsfag. OsloMet har hatt tidligere erfaring fra arbeid med tolkeutdanning og samarbeid om samiske forhold, kultur, samfunn og mangfold.[118]

VID vitenskapelige høgskole har særskilt kompetanse om sannhet og forsoning, samisk teologi og kirkehistorie, urfolksteologi, diakoni og sosialt arbeid. VID vitenskapelige høgskole har også vært involvert i forskning om forsoning, blant annet med utgangspunkt i forsoning som et transformativt begrep og i prosessen rundt Sannhets- og forsoningskommisjonen. Høgskolen tilbyr også videreutdanning i sannhet og forsoning på masternivå, med temaer som fornorskingshistorie, samisk og kvensk tradisjon og motstand, historisk rettferdighet, urfolksforskning, overgangsrettferdighet og institusjonell forsoning.

Fagmiljøer ved universiteter og høyskoler over hele landet er viktige for at kunnskap om samiske forhold, fornorskingspolitikk og urfolksrettigheter ikke bare konsentreres ved noen få institusjoner. Dette gjelder særlig profesjonsutdanninger som kvalifiserer for arbeid i skole, helse og omsorg, barnevern, politi, justis og offentlig forvaltning. Universiteter og høyskoler tilbyr ordinære studieprogrammer, enkeltemner, videreutdanninger, desentraliserte tilbud og digitale emner. Slike tilbud er viktige for personer som arbeider i offentlig sektor og trenger kompetanse om samiske språk, kultur, rettigheter og erfaringer med fornorsking. En bredere integrering av slike temaer i profesjonsutdanningene kan styrke offentlige tjenesters evne til å ivareta samiske språk, kultur, rettigheter og samfunnsbehov.

[118] Det tolkefaglige utdanningstilbudet for samiske språk er senere lagt til Sámi allaskuvla.

5.2.2 Museumssektoren

Samiske museer

I Norge finnes det seks likestilte og konsoliderte samiske museer: Árran julevsáme guovdásj/lulesamisk senter, Davvi álbmogiid guovddáš/Senter for nordlige folk, Deanu ja Várjjat Museumsiida/Tana- og Varanger Museumsiida/Tëan da Va'rjjel Mu'zeidsiida, RiddoDuottarMuseat, Saemien Sijte og Várdobáiki sámi guovddáš/samisk senter. Museene er en del av den samiske institusjonsbyggingen og har siden 2002 vært forvaltet av Sametinget. De har ansvar for samisk kulturhistorie og kulturarv innenfor geografiske områder i den delen av Sápmi som ligger i Norge.

Museene er ikke bare formidlingsinstitusjoner, men samiske kunnskapsinstitusjoner med oppgaver innen dokumentasjon, samlingsforvaltning, kulturminnevern, forskning, formidling og språk- og kulturarbeid. De forvalter gjenstander, fotografier, arkivmateriale, bygninger, kulturmiljøer, stedsnavn og muntlige fortellinger. Gjennom utstillinger, undervisning, publikumsarbeid og samarbeid med skoler, lokalsamfunn og andre institusjoner bidrar museene til å synliggjøre samisk historie, samtid og kulturelt mangfold.

Museenes lokale og regionale forankring i samiske samfunn gjør dem til viktige arenaer til lokale erfaringer, språk, landskap, familier og kulturmiljøer. Dette bidrar til å dokumentere hvordan fornorskingspolitikken har virket ulikt i forskjellige samiske områder, og for å synliggjøre erfaringer med språktap, kulturell usynliggjøring, motstand, revitalisering og institusjonsbygging. Museene legger til rette for kunnskapsoverføring, språkbruk og samtaler om historie, urett, tilhørighet og forsoning.

Den samiske museumsstrukturen er også viktig i lys av samisk selvbestemmelse. Sametingets museumspolitikk bygger på at samisk kulturarv skal forvaltes med utgangspunkt i samiske perspektiver, kunnskapstradisjoner og samfunnsbehov.[119] Museene har ulike faglige profiler og geografiske virkeområder, men inngår samlet i en infrastruktur for å bevare, utvikle og formidle samisk kulturarv. Flere av museene er del av større samiske kulturinstitusjoner og kombinerer museumsvirksomhet med språksenter, kulturarena, dokumentasjonsarbeid og lokal kunnskapsformidling. Dette kan styrke sammenhengen mellom samlingsforvaltning, språk- og kulturarbeid, forskning og formidling, men innebærer også at få ansatte ofte må ivareta mange og ulike oppgaver.[120]

Museene samarbeider med samiske institusjoner og kompetansemiljøer i Norge og på tvers av Sápmi. Samarbeidet omfatter blant annet forskning, dokumentasjon, gjenstandsforvaltning, kulturminnevern, tradisjonskunnskap og formidling. Museene samarbeider også med hverandre gjennom Samisk museumslag, og deltar i prosjekter med regionale og nasjonale museer. I dialog og innspill til utredningen har museene presisert at Kulturrådets

[119] Sametinget (2020).
[120] Kulturrådet (2019).

museumsvurdering fra 2019 ga et begrenset bilde av samarbeidet med det nasjonale museumsnettverket. Museene har over tid samarbeidet med både samiske og øvrige museums- og fagmiljøer, og dette samarbeidet er videreutviklet de senere årene. Tilbakeføring av samisk kulturarv er et viktig eksempel på arbeid som kan ha reparerende betydning etter fornorskingspolitikken og tidligere kolonial innsamling. Bååstede-prosjektet bygger på en avtale mellom Sametinget, Norsk Folkemuseum og Kulturhistorisk museum om tilbakeføring av samiske gjenstander til museer under Sametingets forvaltning. Avtalen ble inngått i 2012, og forhandlingene om fordeling av gjenstandene ble avsluttet i 2019. Prosjektet omfatter overføring av eiendomsretten til mer enn 1600 gjenstander. Tilbakeføringen gir samiske institusjoner større råderett over egen kulturarv og mulighet til å forvalte og formidle gjenstandene i sammenheng med samiske språk, muntlige tradisjoner, tradisjonell kunnskap og lokale kulturmiljøer. Arbeidet kan bidra til ny kunnskap om gjenstandenes samiske betegnelser, innsamlingshistorie, funksjon og betydning.[121]

Internasjonalt samarbeid er også viktig for å få oversikt over samisk kulturarv utenfor Norge. Prosjektet Dávvirat Duiskkas/Gjenstander i Tyskland kartlegger samiske samlinger i tyske museer og styrker kunnskapen om gjenstandenes innsamlingshistorie, proveniens, funksjon og betydning. Prosjektet legger til rette for samarbeid mellom samiske museer og tyske kulturarvsinstitusjoner om dokumentasjon, digitalisering, kunnskapsdeling og formidling.

De samiske museene inngår også i de overordnede nasjonale kultur- og museumspolitiske rammene. Virksomheten bygger blant annet på Sametingets *Prinsipper for Sametingets museumspolitikk* (2020), stortingsmeldingene *Musea i samfunnet Tillit, ting og tid* (Meld. St. 23 (2020–2021)) og *Kulturens kraft. Kulturpolitikk for framtida* (Meld. St. 8 (2018–2019)). I sine styringsdokumenter viser museene også til International Council of Museums (ICOM) etiske regelverk for museer som et sentralt grunnlag for virksomheten. Videre legger Samisk immateriell kulturarv, UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv (2020) og Sametingsrådets redegjørelse om samisk kulturminnevern viktige føringer for museenes virksomhet.

Museene er viktige ressurser for kommuner og fylkeskommuner i arbeid med lokalhistorie, kulturformidling, planlegging og kulturminneforvaltning. Dokumentasjon av blant annet stedsnavn, landskapsbruk, muntlige tradisjoner, bygninger og kulturminner kan bidra til at samiske perspektiver inngår i skolearbeid, kulturtilbud, arealplanlegging og offentlig formidling. Samtidig er flere av museene små institusjoner med begrenset bemanning og omfattende oppgaver. Samlingsforvaltning, digitalisering, konservering og tilgjengeliggjøring er ressurskrevende oppgaver. Flere samiske museer har begrenset tilgang til egnede magasiner, konserveringskompetanse, teknisk infrastruktur og personell. Dette påvirker både

[121] Gaup, K. E. et al. (2021); Fonneland, T. & Ragazzi, R. (2025).

arbeidet med eksisterende samlinger og mulighetene for tilbakeføring av samisk kulturarv, og forsinket for eksempel noen reparerende prosjekter.[122]

Andre museer med samisk kompetanse

I tillegg til de samiske museene har flere nasjonale, regionale og lokale museer opparbeidet særskilt kompetanse om samisk historie, kulturarv og erfaringer med fornorskingspolitikken.

For eksempel har museer i sørsamiske områder relevant kompetanse og lokalkunnskap. Rørosmuseet har over tid opparbeidet kompetanse om sørsamisk kultur, språk og næringsliv, og bidrar med dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. Museene i Sør-Trøndelag (MiST) peker i sitt innspill på at flere av deres museer arbeider med samisk kulturarv. Dette omfatter blant annet arbeid med samisk tilstedeværelse, reindriftshistorie og kulturuttrykk, inkludert revitalisering av sørsamisk båttradisjon og gjenoppbygging av en samisk vinterboplass på Fosen. Slike museer kan være viktige lokale og regionale samarbeidspartnere, særlig i områder der det ikke finnes samiske museer eller andre samiske institusjoner med tilsvarende tilstedeværelse.

Også andre lokale og regionale museer, blant annet Alta Museum, Nord-Troms Museum og Sør-Troms Museum eller Nordlandsmusett har arbeidet med samisk historie, kulturarv eller lokale erfaringer. Lokale og regionale museer har nærhet til lokalsamfunnene, stedene, fortellingene og den erfaringsbaserte kunnskapen som er knyttet til fornorskingens konsekvenser. Gjennom innsamling av muntlige historier, arbeid med kulturminner og stedsnavn, samarbeid med tradisjonsbærere, utstillinger og pedagogiske tilbud kan museene bidra til at lokale erfaringer dokumenteres og formidles. Samtidig er det viktig å skille mellom samiske museer, som er forankret i samiske samfunn og har et samisk samfunnsmandat, og andre museer som arbeider med samiske forhold.

5.2.3 Arkiv

Samisk arkiv

Sámi arkiiva – Samisk arkiv i Kautokeino er en del av Nasjonalarkivet og fungerer som et allsamisk arkiv på norsk side. Arkivet har et nasjonalt ansvar for å bevare og tilgjengeliggjøre samisk dokumentasjon, og arbeider for at samiske samfunn skal kunne eie og forvalte sin egen historie. Samisk språk, tradisjonell kunnskap og et urfolksperspektiv ligger til grunn for virksomheten, med FNs urfolkserklæring som en sentral referanseramme og Sametinget som en viktig premissleverandør.

Samisk arkiv tar vare på materiale fra blant annet samiske institusjoner, organisasjoner, bedrifter, reinbeitedistrikter, politikere, forskere og privatpersoner. Arbeidet omfatter både skriftlige og muntlige kilder, som personlige fortellinger, joik, lydopptak, foto, film og digitalt skapte arkiver. Arkivet har en særlig viktig rolle i å sikre kilder til samisk historie, kultur,

[122] Ibid.

språk, rettighetsforhold og samfunnsliv. Gjennom bevaring, tilgjengeliggjøring og samarbeid med andre samiske arkivenheter i Norden bidrar Samisk arkiv til kunnskap, forskning og språklig og kulturell revitalisering i det grenseoverskridende samiske samfunnet.

For å styrke bevaringen av samiske privatarkiver samarbeider Samisk arkiv med de samiske museene gjennom Samisk arkivnettverk. Nettverket består av representanter fra museumssiidaene under Sametingets forvaltning, mens Samisk arkiv i Nasjonalarkivet bistår og har sekretariatsfunksjon. Nettverket ble etablert i 2024 som en del av arbeidet med den første nasjonale bevaringsplanen for samiske privatarkiv. Gjennom kunnskapsdeling, kompetansebygging og samarbeid om prioriteringer og digitalisering skal nettverket bidra til at samisk dokumentasjon og kulturarv bevares og formidles. Bevaringsplanen peker på rundt 400 privatarkiver som er viktige for å dokumentere samisk historie og samfunnsliv.

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv

Sannhets- og forsoningskommisjonens arkiv ble overført til Nasjonalarkivet i 2023 (Arkivverket), etter at kommisjonen avsluttet sitt arbeid. Arkivet forvaltes i dag av Samisk arkiv, som er en del av Nasjonalarkivet. I Arkivportalen er arkivet registrert som RA-S-7143 Sannhets- og forsoningskommisjonen, med Nasjonalarkivet/Riksarkivet som arkivinstitusjon. Katalogen er fortsatt under arbeid. Arkivet dekker perioden fra 2019 til 2023 og foreligger som et elektronisk uttrekk. Det omfatter blant annet saksmapper med personlige historier som ble samlet inn som del av kommisjonens dokumentasjon og gransking av fornorskingspolitikken. I tillegg inneholder arkivet materiale knyttet til kommisjonens virksomhet, herunder korrespondanse med medier, forskere og offentlige organer, nyhetssaker og interne dokumenter som sakspapirer, møtereferater, møteagendaer, fagnotater, drøftingsnotater og rapportutkast.

En vesentlig del av materialet inneholder personopplysninger og sensitive fortellinger om erfaringer med fornorskingspolitikk, urett og konsekvenser for enkeltpersoner, familier og lokalsamfunn. Arkivet er derfor klausulert med særlige bestemmelser om taushet og tilgang i 100 år. Tilgang til materialet krever grundige juridiske, etiske og arkivfaglige vurderinger. Samisk arkiv har en viktig oppgave i å sikre forsvarlig bevaring, ordning og tilgjengeliggjøring av arkivet. Arbeidet innebærer blant annet å vurdere hvilke deler av materialet som kan gjøres tilgjengelig, på hvilke vilkår og for hvem. Dette er tidkrevende arbeid som må balansere hensynet til personvern og vern av de berørtes historier med behovet for dokumentasjon, forskning og offentlig kunnskap. Arkivet vil på sikt kunne være en viktig kilde til kunnskap om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser. Samtidig må bruken av materialet skje på en måte som ivaretar de personene som har delt sine erfaringer, og som følger gjeldende regelverk og arkivfaglige prinsipper.

Andre relevante arkiver

Nasjonale arkivinstitusjoner, herunder Riksarkivet, forvalter statlige arkiver som kan belyse utformingen og gjennomføringen av fornorskingspolitikken. Materialet omfatter dokumentasjon fra departementer og andre statlige organer, blant annet innen skole, kirke,

språk, jord- og eiendomsforvaltning, helse- og sosialforvaltning og minoritetspolitikk. Slike kilder er viktige for å undersøke statens ansvar, beslutninger og administrative praksiser over tid.

Også interkommunale arkivinstitusjoner, som IKAV, forvalter arkivmateriale som kan belyse hvordan fornorskingspolitikken ble gjennomført i kommuner og lokalsamfunn. For å få fram lokale erfaringer og konsekvenser av fornorskingspolitikken bør materialer ses i sammenheng med statlige arkiver ses i sammenheng med materiale fra kommunale, regionale og kirkelige arkiver, samt arkiver ved universiteter, museer og andre kulturinstitusjoner. Privatarkiver, lokale historielag, språk- og kultursentre, familier og tradisjonsbærere kan også forvalte viktig dokumentasjon, blant annet om språkbruk, institusjonelle praksiser, personlige erfaringer og lokale fortellinger.

Materiale om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold kan være spredt mellom ulike institusjoner og lokalsamfunn. Tilgang til, bevaring og bruk av slikt materiale forutsetter derfor samarbeid mellom arkivinstitusjoner, kulturarvsaktører og berørte miljøer. Dokumentasjon av muntlige erfaringer og lokalkunnskap bør skje på måter som ivaretar tillit, medvirkning og berørte gruppers interesser.

5.2.4 Samiske språksentre

Fra 1994 og fram til i dag er et startet opp 20 samiske språk- og kultursentre i Norge, og de er sentrale i arbeidet med å revitalisere samiske språk. De skaper lokale arenaer der barn, unge og voksne kan lære, høre og bruke samisk, og har særlig betydning i områder der fornorskingspolitikken har svekket overføringen av språk mellom generasjoner.

Sametingets strategi for samiske språksentre fra 2024 slår fast at sentrenes samfunnsoppdrag er å bevare og utvikle samiske språk og bidra til at flere lærer og bruker samisk.[123] Sentrene skal arrangere språkkurs, skape språkarenaer og gjennomføre lokalt tilpassede språk- og kulturtiltak. Strategien understreker at aktive lokalmiljøer og et mangfold av tiltak er avgjørende for levende samiske språkmiljøer. Revitalisering handler dermed ikke bare om språkopplæring, men også om å skape trygge arenaer for språkbruk og kulturell tilhørighet.

Språksentrenes rolle er også relevant i oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. I statsbudsjettet for 2025 ble Sametingets ramme økt med 50 millioner kroner, blant annet med henvisning til behovet for å styrke samiske språk som del av opprettingen etter fornorskingspolitikken. I Sametingets reviderte budsjett for 2025 ble tildelingen til samiske språksentre økt med 16,6 millioner kroner.[124] Styrkingen illustrerer at språksentrene ses som en viktig lokal infrastruktur for språkrevitalisering, kunnskapsoverføring og forsoning.

---

[123] Sametinget (2024), Sametingets strategi for samiske språksentre, vedtatt 12.06.2024, Sak 21/24
[124] Meld. St. 17 (2024–2025), s. 27.

Sentrene har ulike organisatoriske former og rammevilkår. Noen er kommunale, mens andre inngår i større samiske kulturinstitusjoner eller regionale kompetansemiljøer. Sametinget er en sentral finansieringskilde gjennom tilskuddsordninger for samiske språksentre. Språksentrene utgjør dermed en viktig del av den lokale språkopplæringen utenfor det ordinære skoleverket. Mange av språksentrene har samarbeid med Sámi allaskuvla, Nord universitet eller UiT, slik at studentene kan ta universitetseksamen i samisk.

Sentrene bidrar også til dokumentasjon av dialekter, stedsnavn og muntlige fortellinger. Slik dokumentasjon kan være viktig både for språkfaglig arbeid, lokalhistorie og kulturminneforvaltning. Sentrene kan også bidra med kunnskap i kommunenes og fylkeskommunenes arbeid med å kartlegge språkbehov, drøfte utfordringer og fastsette mål for å styrke samiske språk, og gi også støtte kommuner i arbeidet med arbeid som krever språk- og kulturkompetanse. Språksentrene fritar likevel ikke kommunene fra å sikresamiske språk- og kulturrettigheter følges opp i ordinære tjenester og i politiske og administrative beslutninger.

5.2.5 Samiske kompetansemiljøer i samiske kulturinstitusjoner

Samiske kulturinstitusjoner og kunstneriske fagmiljøer er arenaer for utvikling og formidling av samiske språk, fortellinger, kunnskaper og estetiske uttrykk. Gjennom teater, film, musikk, litteratur, duodji, visuell kunst, dans og digitale uttrykk formidles samiske erfaringer på samiske premisser. Samisk kunst og kultur kan ikke bare forstås som enkeltstående kunstuttrykk, men inngår også i språk, levemåter, tradisjoner, tilknytning til lang og vann og overføring av kunnskap mellom generasjoner.[125] Kulturinstitusjonene er viktige både for samisk offentlighet og for den bredere offentlighetens kunnskap om samisk historie, samtid og mangfold.

Samiske kunstnere og institusjoner bidrar til språkrevitalisering, identitetsbygging og offentlig kunnskap.[126] De kan utfordre stereotype framstillinger av samer, synliggjøre forskjeller mellom språk- og regionområder og gi rom for refleksjon over fornorsking, naturinngrep, tilhørighet, rettigheter og forsoning. Kunst og kultur kan formidle erfaringer som ikke alltid lar seg fange av administrative kategorier eller i forskningslitteratur. De kan også skape gjenkjennelse og samtale, både blant berørte grupper og i majoritetssamfunnet.

Kultur-Sápmi: Tenketankrapport 2021 – 2022 understreker at samisk selvbestemmelse og samisk innflytelse over definisjoner, prioriteringer og formidlingsformer er viktige forutsetninger for utviklingen av feltet. Dette innebærer blant annet at samiske kunstnere, kulturarbeidere og institusjoner må ha reell innflytelse på hvordan samisk kunst og kultur forstås, forvaltes og presenteres. Samtidig er det behov for økt samisk fagkompetanse og

[125] Samerådet (2022).
[126] Meld. St. 17 (2024–2025).

sterkere institusjonell kapasitet, slik at feltet kan utvikles på egne premisser og møte interessen for samisk kunst og kultur på en forsvarlig måte.[127]

Beaivváš Sámi Našunálateáhter , International Sámi Film Institute, kunstnernettverk, festivaler og andre kulturarenaer bidrar samlet til kunstnerisk utvikling, kompetansebygging og synlighet. Flere arbeider grenseoverskridende og inngår i nordiske og internasjonale urfolksnettverk. Dette er viktig fordi samisk språk, kultur og samfunnsliv går på tvers av statsgrenser, og fordi samarbeid med urfolksmiljøer i andre land kan gi faglige og kunstneriske impulser.

Kulturinstitusjonene samarbeider med kommuner og fylkeskommuner gjennom blant annet Den kulturelle skolesekken, kulturskolen, bibliotek, festivaler, ungdomstilbud og lokale arrangementer. Slik kan samiske kunst- og kulturuttrykk inngå i barn og unges møte med samisk språk, historie og samtidskultur. Dette er relevant både i samiske områder og i resten av landet. Samiske barn og unge trenger tilgang til kunst og kultur på egne språk og med gjenkjennelige erfaringer, mens den øvrige befolkningen trenger kunnskap som motvirker usynliggjøring, stereotypier og fordommer.

5.2.6 Samiske kompetansemiljøer innen helse, omsorg og barne- og familievern

Kompetansemiljøer innen helse, omsorg, barnevern og familievern bidrar til utviklingen av mer likeverdige tjenester til den samiske befolkningen. Likeverdige kommunale helse- og omsorgstjenester forutsetter kunnskap om samiske brukeres språk, kultur, historie, rettigheter og erfaringer med fornorsking og diskriminering. Dette gjelder blant annet fastlegetjenester, hjemmetjenester, sykehjem, psykisk helsearbeid, forebyggende tilbud og tjenester til barn og familier. Tilgang til kvalifiserte tolketjenester er viktig, men må kombineres med språk- og kulturkompetanse og forståelse for samiske kommunikasjonsformer, lokale forhold og erfaringer som kan påvirke tilliten til offentlige institusjoner.

Sámi klinihkka og Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus (SANKS) har sentrale roller i utviklingen av spesialisthelsetjenester og kompetanse om samiske pasienters behov. Miljøene bidrar med klinisk virksomhet, forskning, undervisning, veiledning og kompetanseheving. Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK) har en tilsvarende rolle innen barnevern, familievern og krisesentertilbud. Gjennom veiledning, utvikling av ressurser og samarbeid med tjenester i hele landet bidrar senteret til å styrke kunnskapen om samiske barns, unges og familiers rettigheter og behov.

Regionale samiske institusjoner, språk- og kultursentre og lokale fagpersoner bidrar også med kunnskap og språkkompetanse. De kan være viktige samarbeidspartnere for kommunale og statlige tjenester, særlig i områder der det ikke finnes egne samiske tilbud. Ansvaret for likeverdige tjenester ligger likevel hos de ordinære tjenestene. Samiske kompetansemiljøer

[127] Samerådet (2022).

kan gi faglig støtte, men kan ikke kompensere for systematisk manglende kompetanse eller kapasitet i kommuner, helseforetak og statlige virksomheter.

5.3 Kvenske kompetansemiljøer

Kompetansemiljøer som arbeider med kvensk/norskfinsk tematikk finnes i universitets- og høyskolesektoren, språk- og kulturinstitusjoner, språksentre, museer, arkiv, medier og litteratur- og scenekunstfeltet. Miljøene har ulike oppgaver og faglige profiler, men utfyller hverandre i arbeidet med å dokumentere, utvikle, forske på, formidle og revitalisere kvensk språk, kultur, historie og samfunnsliv. Noen av miljøene er etablert med kvensk/norskfinsk språk og kultur som sitt hovedformål, mens andre arbeider med kvenske/norskfinske forhold som del av et bredere mandat.

Fagfeltet har røtter i forskning som vokste fram ved UiT og tidligere Alta distriktshøgskole fra 1970-tallet. Det gikk likevel flere tiår før et bredere institusjonslandskap for kvensk språk og kultur ble etablert. Vadsø museum, etablert i 1971, fikk i 1995 status som ansvarsmuseum for kvensk/norskfinsk kulturhistorie og er i dag en del av Varanger Museum IKS. Kväänin institutti – Kvensk institutt ble opprettet i 2005 som nasjonalt senter for kvensk språk og kultur. Senere er det etablert språksentre i ulike deler av Troms og Finnmark, mens museer, arkiv og regionale kulturinstitusjoner har bygget kompetanse om kvensk/norskfinsk historie, språk og kulturarv. Etableringen av Kvääniteatteri i 2022 har ytterligere styrket den profesjonelle kvenske kulturinfrastrukturen.

Kvensk er et alvorlig truet nasjonalt minoritetsspråk. Fornorskingspolitikken har bidratt til språkskifte, brudd i kunnskapsoverføring og usynliggjøring, og språket overføres i begrenset grad mellom generasjoner. Kompetansemiljøene har derfor en viktig rolle i å dokumentere språk og kultur, utvikle språkressurser og opplæringstilbud og skape arenaer der kvensk kan læres, brukes og utvikles. Språk- og kultursentrene har en særlig viktig funksjon som lokale og regionale møteplasser for språkarbeid, kulturformidling, dokumentasjon og identitetsbygging.

Arbeidet må samtidig ta utgangspunkt i at kvenske og norskfinske miljøer er mangfoldige, med ulike identiteter, lokale språkbetegnelser og erfaringer med språk, kultur og fornorsking. Kunnskap om lokale forhold, familiehistorier, muntlige fortellinger og språkpraksiser finnes ofte i lokalsamfunnene og må ses i sammenheng med kunnskapen som utvikles i kompetansemiljøer. Samarbeid mellom kvenske/norskfinske organisasjoner og institusjoner, lokalsamfunn, kommuner, fylkeskommuner, universiteter og andre fagmiljøer er derfor viktig.

Statlige, kommunale og fylkeskommunale myndigheter har ansvar for å verne og fremme kvensk språk som et av nasjonale minoritetsspråkene i Norge. Språkloven fastslår at offentlige organ skal verne og fremme nasjonale minoritetsspråk, og opplæringsloven gir elever med kvensk/norskfinsk bakgrunn i Troms og Finnmark rett til opplæring i kvensk eller finsk i grunnskolen. Regjeringens handlingsplan for kvensk språk 2026–2031 legger opp til en langsiktig innsats for å lære, bruke og utvikle kvensk språk. Kvenske/norskfinske

kompetansemiljøer er sentrale bidragsytere i dette arbeidet. Ansvaret for å sikre at disse perspektivene integreres i opplæring, kulturtilbud, planlegging og relevante tjenester, ligger likevel hos myndighetene.

5.3.1 Kompetansemiljøer i Universitets- og høyskolesektoren

UiT har det mest etablerte kompetansemiljøet i universitets- og høyskolesektoren for utdanning og forskning av kvensk språk, kultur og historie, og er det eneste universitetet i Norge med et etablert studietilbud i kvensk språk. Universitetet tilbyr utdanning på flere nivåer og har fagmiljøer som arbeider med kvenske perspektiver innen språk, litteratur, kultur, statsvitenskap og historie. Årsstudium, bachelor- og masterutdanninger, enkeltemner og forskerutdanning bidrar til å rekruttering lærere, oversettere, språkmedarbeidere, forskere og andre fagpersoner.

Fleksible og samlingsbaserte tilbud har gjort utdanning mer tilgjengelig for personer i arbeid og for studenter som bor langt fra campus. Samtidig møter tilbudene arbeidslivets behov for kompetanseutvikling blant annet i barnehager, skoler, offentlig forvaltning og andre tjenester i områder med kvensk og norskfinsk befolkning. Utdanningene er relevante for personer som ønsker å arbeide med kvenske språk, kultur og historie, og for dem som ønsker å lære eller ta tilbake kvensk som del av egen familiehistorie og identitet. I 2025 ble det registrert 34 fullføringer i emner om samisk og kvensk historie, mens Kvensk – årsstudium ikke hadde fullføringer dette året fordi tilbudet har opptak annethvert år. Seks studenter fullførte årsstudiet i 2024, og seks studenter fullførte også i 2026.

UiT har en sentral rolle i utviklingen av kvensk språkteknologi, blant annet gjennom samarbeid mellom Giellatekno, Divvun og Kvääninstitutti. Arbeidet omfatter utvikling og vedlikehold av digitale ordbøker, stavekontroll og tekstkorpus. Slike ressurser er nødvendige for at kvensk skal kunne brukes i undervisning, oversettelse, litteratur, medier og digital kommunikasjon.

Forskningen bidrar med kunnskap om både historiske og samtidige spørsmål, blant annet språkbruk og språkendring, identitet, kulturarv, migrasjon, minoritetspolitikk og vilkår for revitalisering. Det finnes også relevante fagmiljøer og enkeltforskere ved andre universiteter og høyskoler, blant annet innen finsk-ugriske språk, minoritetsstudier, historie, utdanning og oversettelse. Disse bidrar til faglig bredde, men aktiviteten er ofte spredt og sårbar. UiT har derfor etablert et tverrfaglig nettverk for kvenske temaer i forskning, utdanning og formidling. Nettverket inngår i universitetets forskningsstruktur og knytter sammen fagpersoner fra forsknings- og utdanningsinstitusjoner, museer, språksentre og andre organisasjoner.

Universitets- og høyskolesektoren kan også styrke kunnskapen om kvenske/norskfinske forhold i profesjonsutdanninger og andre utdanninger som kvalifiserer for arbeid i offentlig sektor. Kunnskap om kvensk/norskfinsk historie, språk, rettigheter og erfaringer med fornorsking er relevant for blant annet lærerutdanning, barnehagelærerutdanning, kulturfag, barnevern, helse- og sosialfag og offentlig forvaltning. Det finnes også mindre

kompetansemiljøer ved andre universiteter og høyskoler. UiO har fagpersoner og forskningsaktivitet med relevans for kvensk språk, finsk-ugriske språk, minoritetsspråk og nasjonale minoriteter. Ved NTNU finnes det også fagmiljøer som kan bidra med kompetanse innen språk, historie, kultur og minoritetsstudier. Universitetet i Agder (UiA) har blant annet hatt studietilbud og faglig aktivitet knyttet til kvenske oversettelsesstudier. Selv om disse miljøene er mindre enn ved UiT, bidrar de til faglig bredde, samarbeid og kompetanseutvikling på feltet.

5.3.2 Nasjonale, regionale og lokale språk- og kulturinstitusjoner

Kväänin institutti – Kvensk institutt er det nasjonale kompetansemiljøet for kvensk språk og kultur. Instituttet arbeider med språkrevitalisering, undervisning, dokumentasjon, formidling, rådgivning og kulturarbeid, og har drifts- og sekretariatsansvar for Kväänin kielitinka – Kvensk språkting, et normeringsorgan for kvensk språk. Kväänin institutti – Kvensk institutt har en formell samarbeidsavtale med Språkrådet om normering av skriftspråk og ulike prosjekter. En av hovedoppgavene for Kväänin institutti er å utvikle, dokumentere og formidle kunnskap om kvensk språk og kultur, samt å fremme bruken av kvensk i samfunnet. Dette innebærer blant annet å bidra til at flere får andeldning til lære, bruke og møte kvensk språk og kultur i hverdagen, særlig fordi fornorskingspolitikken har svekket overføringen av dem mellom generasjoner.

Instituttet utvikler og gjennomfører språkkurs, læremateriell og digitale ressurser som del av et målrettet revitaliseringsarbeid. Kursvirksomheten er nært knyttet til utvikling og utprøving av nye metoder og språkarenaer. Kulturarbeid er en integrert del av revitaliseringen, og det innebærer også utvikling av nye kvenske kulturuttrykk, for eksempel gjennom musikk og låtskriving. Instituttet gir også kurs og veiledning til språksentre, skoler og barnehager, og har vært en viktig samarbeidspartner i arbeidet med kvenske språkreir i Porsanger/Porsáŋgu/Porsanki og andre former for språkstimulering, språkdusj og kulturformidling for barn. Samarbeid med blant annet kommuner, lokale kvenforeninger, familier, UiT og Kvääninuoret bidrar til språktilbud for barn, unge og voksne med ulike språkferdigheter.

Instituttet dokumenterer både muntlige og skriftlige kilder til kvensk språk og kultur, slik at de knyttes til samtidige uttrykksformer og nye generasjoner av språkbrukere. Dette gir grunnlag for språkressurser, læremidler, oversettelser og videre forskning, samtidig som lokale og historiske språkvariasjoner ivaretas. Kvensk institutt samarbeider blant annet med Giellatekno og Divvun ved UiT om digitale ordbøker, stavekontroll og tekstkorpus. Instituttet er samarbeidsparter i flere forskningsprosjekter.

Haltiin kväänisentteri – Halti kvenkultursenter IKS er et viktig regionalt kompetansemiljø, særlig i Nord-Troms. Senteret kombinerer språk- og kulturarbeid med dokumentasjon, arrangementer, oversettelser og samarbeid med kommuner, barnehager, skoler, frivillige organisasjoner og kunst- og kulturaktører. Sammen med lokale språksentre bidrar institusjonene til at kvensk blir synlig, tilgjengelig og brukt i lokalsamfunnene. Dette arbeidet

forutsetter langsiktig samarbeid mellom språkbrukere, lokale miljøer, språksentre, Kvensk institutt, UiT og offentlige virksomheter. Haltiin kvääänisentteri har et nært samarbeid med Kvääniteatteri, særlig om gjennomføring av arrangementer, men bidrar også med oversettelser og annet språkarbeid.

Kvenske språksentre er sentrale lokale arenaer for revitalisering av kvensk språk og kultur. Sentrene, som blant annet finnes i Storfjord/Omasvuotna/Omasvuono, Porsanger, Vadsø/Vesisaari/Čáhcesuolu, Kvænangen/Návuonna/Naavuono og Alta, tilbyr språkkurs, språkkafeer, familieaktiviteter og språkstimulering i samarbeid med barnehager, skoler og lokale organisasjoner. Gjennom aktiviteter knyttet til blant annet håndverk, mat, stedsnavn, musikk og fortellinger gjør de kvensk synlig og brukbart i hverdagen. Sentrene fungerer også som bindeledd mellom språkbrukere, familier, lokale foreninger og større fagmiljøer, og kan bidra med lokal kunnskap i dokumentasjons- og forskningsarbeid. Gjennom samarbeid i Kvääänin kieliverkko og med Kvensk institutt, UiT, museer og kommuner kan de dele ressurser og utvikle tilbud på tvers av kommunegrenser. Mange sentre er imidlertid små og avhengige av prosjektmidler og enkeltpersoner. Det er derfor behov for stabile rammer og langsiktig arbeid som gir barn, unge og voksne mulighet til å lære og bruke kvensk over tid. Et helhetlig arbeid med språk og kultur er avgjørende for å styrke den kvenske identiteten, og lokale språksentre spiller en nøkkelrolle i dette arbeidet.

5.3.3 Museer, arkiv, medier og kulturliv

Museer og arkiv har en viktig rolle i å dokumentere, bevare og formidle kvensk og norskfinsk historie og kulturarv. De synliggjør kvenske og norskfinske erfaringer som en del av lokal, regional og nasjonal historie, herunder migrasjon, bosetting, arbeid, språk, kulturmøter, fornorsking, motstand og revitalisering. Museene og arkivene bidrar til at fornorskingspolitikken og dens konsekvenser belyses gjennom lokale historier, gjenstander, fotografier, bygninger, muntlige fortellinger og undervisningsopplegg. De kan også være arenaer for språkbruk og læring gjennom utstillinger, arrangementer, verksteder, digitale formidlingsløsninger og samarbeid med språksentre og skoler.

Vadsø museum – Ruija kvenmuseum er ansvarsmuseum for kvensk/norskfinsk historie og kultur. Museet forvalter samlinger, bygninger, arkivmateriale og utstillinger og er et sentralt kompetansemiljø for dokumentasjon og formidling på feltet. Alta museum, Nord-Troms museum og Senter for nordlige folk er eksempler på regionale institusjoner som integrerer kvenske, samiske og nordnorske perspektiver i arbeidet med flerkulturell og flerspråklig historie i sine områder. Kvenarkivet ved Norges arktiske universitetsmuseum ved UiT er en sentral samling av kvensk kulturhistorisk materiale. Arkivet omfatter blant annet intervjuer, lydopptak, fotografier, feltnotater og annet dokumentasjonsmateriale. Arkivsamlinger i Finland har også betydning for dokumentasjonen av kvenske dialekter og språkbruk. Samlet kan slike kilder bidra til å belyse språk, hverdagsliv, arbeidsliv, migrasjon, familiehistorier og erfaringer med fornorsking.

Kvensk kunst, medier og kulturliv bidrar på sin side til språkbruk, synlighet og refleksjon over kvensk identitet, historie og samtid. Gjennom scenekunst, musikk, litteratur, film, dans, festivaler, aviser, radio og digitale medier kan kvenske fortellinger og språkformidling nå andre målgrupper enn den tradisjonelle undervisningen og kunnskapsformidlingen. NRK Kvääni og Ruijan Kaiku har særskilt betydning som medieaktører. Mediene gjør kvensk språk tilgjengelig i hverdagen for språkbrukere som bor spredt, og kan samtidig gi nye språkbrukere tilgang til aktuelle tekster, lyd og samtaler på kvensk. Kvenskspråklig litteratur er også en sentral del av språkets infrastruktur. Tilgang til bøker på kvensk i folkebibliotek og skolebibliotek kan styrke lesing, språklæring og synlighet, mens bibliotekene kan fungere som lokale møteplasser for høytlesing, forfatterbesøk, språkkafeer og formidling.

Kvääniteatteri har en særlig rolle i utviklingen av profesjonell kvensk scenekunst, men bidrar også som en viktig kvensk stemme i den offentlige samtalen om minoritetsspørsmål i samfunnet. Teateret arbeider med kvensk språk, kulturarv og samtidige spørsmål knyttet til blant annet tilhørighet, minoritetsrettigheter, fornorsking og forsoning. Gjennom turnévirksomhet og samarbeid med skoler, kulturinstitusjoner og kvenske fagmiljøer bidrar teateret til kunstnerisk utvikling, økt bruk av kvensk språk og en bredere offentlig samtaler. Kvääniteatteri har vært sentralt i arbeidet med å løfte fram og formidle tematikken i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. Sammen med Beaivváš og Hålogaland Teater utviklet teateret forestillingen og roadshowet F*CK, F*CK, F*CK. Prosjektet tematiserer fornorsking, sannhet og forsoning og har blitt vist for elever ved videregående skoler i Troms. Gjennom dette samarbeidet har Kvääniteatteri bidratt til å vise hvordan scenekunst kan skape engasjement, formidle kvenske perspektiver.[128]

Kvenfestivaler og andre større kulturarrangementer er særlig viktige fordi de gir språket en offentlig plass. Kvenfestivalen i Vadsø samler lokale, regionale og tilreisende deltakere til konserter, utstillinger, foredrag, aktiviteter og fellesskap. Festivalen er en arena der kvensk språk og kultur blir hørt, sett og brukt i byrommet og kulturlivet. Også Paaskiviikko – de kvenske kulturdagene i Nord-Troms, Kipparifestivalen i Børselv/Bissojohka/Pyssyjoki og lokale markeringer av Kvenfolkets dag og Kvensk språkdag er viktige møteplasser. Når språksentrene deltar i slike arrangementer, bidrar de til at kvensk blir en synlig og naturlig del av offentligheten.

5.4 Skogfinske kompetansemiljøer

Kompetansemiljøene for skogfinske temaer i Norge er små og i begrenset grad institusjonelt forankret. Kompetanse finnes likevel i museumssektoren, universitets- og høyskolesektoren, arkiv- og kulturminneforvaltningen, frivillige organisasjoner og blant enkeltforskere, formidlere, kulturaktører og lokale tradisjonsbærere. Det finnes imidlertid per i dag ingen institusjon i universitets- og høyskolesektoren som har et tydelig og varig ansvar for skogfinsk utdanning, forskning og kompetanseutvikling. Dette bidrar til at undervisning,

[128] Torrisen (2026).

forskningsaktivitet og rekruttering av fagpersoner i stor grad er avhengig av enkeltforskere, tidsavgrensede prosjekter og samarbeid med museer, organisasjoner og lokale miljøer.

Norsk Skogfinsk Museum er det mest sentrale institusjonaliserte kompetansemiljøet på feltet. Museet har et nasjonalt ansvar for skogfinnene som nasjonal minoritet og arbeider med dokumentasjon, bevaring, forskning, formidling og rådgivning. Museets samlinger, arkiv, bygninger og kulturmiljøer gir et viktig grunnlag for kunnskap om skogfinsk bosetting, byggeskikk og materiell og immateriell kulturarv. Samlingene omfatter blant annet stedsnavn, fortellertradisjoner, håndverk, musikk og runesang, mattradisjoner og kunnskap om landskap og ressursbruk. Museet er en møteplass og samarbeidspartner for skogfinske organisasjoner, frivillige, offentlige myndigheter og forskningsmiljøer i Norge og Sverige. Den grenseoverskridende dimensjonen er viktig, ettersom skogfinsk historie, språk og kultur ikke følger dagens statsgrenser. Samarbeid med svenske og finske miljøer kan bidra til å styrke dokumentasjon, forskning og formidling, og til å sette norske erfaringer inn i en bredere historisk og kulturell sammenheng.

Skogfinsk kulturarv er nært knyttet til kulturmiljøer og landskap. Gårder, husmannsplasser, bygninger, tunstrukturer, skogsområder, gravsteder og andre historiske spor gir kunnskap om skogfinsk livsform og samfunnsutvikling. Kunnskap om stedsnavn, muntlige fortellinger, tradisjonell bruk av landskap og andre immaterielle uttrykk kan gi steder og bygninger en bredere historisk og kulturell sammenheng. Dette er relevant både for museumsarbeid, kulturminneforvaltning, lokal historie, skole og kommunal planlegging.

Det finnes forskning på blant annet skogfinsk historie, språk, stedsnavn, litteratur, kulturarv og undervisning. Aktiviteten er imidlertid i stor grad knyttet til enkeltforskere og tidsavgrensede prosjekter, særlig ved Universitetet i Innlandet. Skogfinske organisasjoner, historielag, frivillige og lokale tradisjonsbærere bidrar også med kunnskap om steder, slekt, fortellinger og kulturelle praksiser. I et lite fagfelt er dette arbeidet særlig viktig, men det viser også hvor sårbar kunnskapsutviklingen kan være når den avhenger av få personer og begrensede ressurser. Få institusjoner og fagpersoner har ansvar for et bredt skogfinsk felt. Dette begrenser mulighetene for langsiktig kunnskapsutvikling, rekruttering av fagpersoner og systematisk undervisning om skogfinske forhold. Det er behov for mer forskning og dokumentasjon om blant annet fornorskingens konsekvenser, språktap, kulturmiljøer, byggeskikk, tradisjonell kunnskap, migrasjon, slektskap og identitet.

5.5 Andre kompetansemiljøer

Biblioteker, medier, Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) og Likestillings- og diskrimineringsombudet har viktige roller i å formidle kunnskap og skape offentlig samtale. De kan bidra til økt forståelse for samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold, blant annet gjennom informasjon, forskning, arrangementer, journalistikk og veiledning. Slik bidrar

de til synlighet, likeverd, vern mot diskriminering og respekt for de nasjonale minoritetenes språk, kultur og rettigheter.

Bibliotekene har en viktig rolle i arbeidet med å fremme samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk språk, kultur og identitet. De skal bidra til at alle har lik tilgang til kunnskap og informasjon, og kan gjennom bøker, aviser, film, musikk, digitale ressurser, utstillinger og arrangementer synliggjøre minoritetenes språk, historie og kulturarv. Lesestunder, forfatterbesøk og samarbeid med lokale organisasjoner og språk- og kulturmiljøer kan gi barn, unge og voksne flere muligheter til å møte og bruke språkene

Bibliotekene er også inkluderende og uavhengige møteplasser i lokalsamfunnet. De kan bidra til kunnskap om samisk historie, kultur og samfunnsliv, og dermed styrke forståelse, respekt og forsoning. Fylkesbibliotekene i de nordlige fylkene og Trøndelag har et særlig ansvar for å utvikle samiske bibliotektjenester i samarbeid med Sametingets bibliotek. Vadsø bibliotek har en viktig rolle i arbeidet med kvensk litteratur og formidling, blant annet gjennom satsingen Kvensk bibliotektjeneste. Tjenesten arbeider med å samle, formidle og gjøre kvensk/norskfinsk litteratur og kunnskap mer tilgjengelig for bibliotek og publikum. Arbeidet skjer i samarbeid med kvenske institusjoner og fagmiljøer. Nasjonalbiblioteket bidrar gjennom *Samisk bibliografi*, som gir en nasjonal oversikt over samiske og samiskrelevante utgivelser.

NRK har et særskilt ansvar etter NRK-plakaten for å formidle kunnskap om samiske forhold og nasjonale minoriteter. Dette omfatter også kvenske/norskfinske og skogfinske forhold. Gjennom nyheter, programmer og innhold på relevante språk skal NRK bidra til synlighet, forståelse og respekt for minoritetenes språk, kultur, historie og rettigheter.

NIM har ansvar for å fremme og beskytte menneskerettighetene i Norge. Institusjonen overvåker myndighetenes oppfølging av menneskerettighetene, gir råd til Stortinget og regjeringen og formidler kunnskap til offentligheten. Dette omfatter også rettighetene til samer og nasjonale minoriteter, herunder kvener/norskfinner og skogfinner, blant annet knyttet til språk, kultur, deltakelse og vern mot diskriminering.

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har en viktig rolle i arbeidet mot diskriminering, hets og rasisme. Ombudet gir veiledning om rettigheter og bistår personer som opplever diskriminering på grunn av blant annet etnisitet, språk, religion eller nasjonal opprinnelse. I Meld. St. 17 (2024–2025) vises det til regjeringens handlingsplan mot hets og diskriminering av samer. Som et tiltak skal LDO prøve ut en egen, utadrettet veiledningstjeneste i Nord-Norge med særlig kompetanse om samiske forhold. Målet er at samer som opplever diskriminering, skal ha et tilgjengelig sted å henvende seg for veiledning og bistand. Dette bidrar også til økt kunnskap og kompetanse om samisk språk, kultur, historie og rettigheter i samfunnet.

5.6 Samlet vurdering av eksisterende kompetansemiljøer

Det finnes i dag et bredt spekter av samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer som bidrar til forskning, utdanning, dokumentasjon, språkrevitalisering og kulturformidling. En viktig styrke er bredden i institusjonslandskapet: Universiteter og høyskoler, museer og arkiver, språk- og kultursentre, kunst- og kulturinstitusjoner, kompetansetjenester og frivillige miljøer utfyller hverandre. Samlet forvalter og formidler de både forskningsbasert kunnskap, samlinger og arkiver, muntlige tradisjoner, språkpraksis, kunstneriske uttrykk og lokale erfaringer. Den lokale og regionale forankringen er særlig viktig, fordi den knytter kunnskap om språk, kultur, fornorsking og samfunnsliv til både i tradisjonelle samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske områder, og i nye urbane miljøer.

Kartleggingen av eksisterende kompetansemiljøer viser at det finnes en bredde av miljøer som bidrar til forskning, dokumentasjon, utdanning, språkrevitalisering, kultur- og tjenesteutvikling og formidling om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold. Miljøene har ulike mandater og former for forankring, og de utfyller hverandre. Samiske institusjoner har en særlig betydning som arenaer for samisk selvbestemmelse, språkbruk og kunnskapsutvikling på samiske premisser. De kvenske/norskfinske miljøene utgjør en voksende, men mer sårbar infrastruktur, mens kompetansen om skogfinske forhold i større grad er knyttet til enkeltpersoner, frivillige miljøer og tidsavgrensede prosjekter.

Samlet utgjør miljøene en viktig ressurs i arbeidet med å synliggjøre fornorskingspolitikkens konsekvenser, styrke språk og kultur og utvikle kunnskap som kan bidra til forsoning. Samtidig er flere av miljøene små, geografisk spredte og avhengige av begrenset finansiering, prosjektmidler og enkeltpersoner. Dette gjør dem sårbare og begrenser kapasiteten til langsiktig kunnskapsutvikling, rekruttering, dokumentasjon og formidling.

Det er derfor behov for å styrke både institusjonenes kapasitet og samarbeidet mellom dem. Videre utvikling bør bygge på samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøers medvirkning og reel innflytelse, samtidig som kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold integreres bredere i forskning, utdanning, profesjonsutdanning, offentlige tjenester og kulturliv. Kompetansemiljøene kan bidra vesentlig til dette arbeidet.

Faggruppa sin vurdering bygger på kartleggingen av eksisterende kompetansemiljøer i utredningen og på innspillene som er mottatt i arbeidet. Kartleggingen og innspillene viser at det allerede finnes et mangfold av samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer med ulike roller, faglige profiler og lokal, regional eller nasjonal forankring. Dette omfatter blant annet institusjoner og miljøer innen forskning og utdanning, museer, arkiver, biblioteker, språk- og kultursentre, kunst- og kulturfeltet, offentlig forvaltning og sivilsamfunn. Faggruppen vurderer denne bredden som en betydelig styrke.

Faggruppa viser til at kartleggingen og flere innspill peker på behov for å styrke kunnskapen om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold i offentlig sektor og i relevante

utdanninger. Økt kunnskap kan bidra til at offentlige tjenester, forvaltning og kulturtilbud i større grad tar hensyn til språk, kultur, historie, rettigheter og erfaringer med fornorsking. For samiske forhold omfatter dette også kunnskap om rettigheter, land og vann, naturinngrep og tradisjonelle næringer. For kvenske/norskfinske og skogfinske forhold omfatter det blant annet myndighetenes ansvar for å verne og fremme språk og kultur gjennom opplæring, kulturtilbud, dokumentasjon og kulturminneforvaltning.

Samtidig viser kartleggingen og innspillene at kapasiteten er ulikt fordelt, og at mange av miljøene er små, sårbare og avhengige av få ansatte, frivillig innsats eller tidsavgrensede prosjekter. Dette gjelder særlig språk- og kultursentre, museer, lokale dokumentasjonsmiljøer og fagmiljøer knyttet til mindre språk- og kulturområder. Innspillene peker også på at små miljøer kan være sårbare dersom nye oppgaver ikke følges av finansiering, stillinger og nødvendig faglig og administrativ kapasitet.

Faggruppa vurderer at etableringen av et nasjonalt kompetansesenter bør bidra til å styrke eksisterende kompetansemiljøer, ikke bygge opp parallelle strukturer som svekker dem. Senteret bør organiseres på en måte som bygger videre på miljøenes kompetanse, erfaringer, samlinger, nettverk og lokale forankring. Dette innebærer at relevante institusjoner og miljøer må kunne få tydelige oppgaver, ressurser og reell innflytelse på de områdene der de har særskilt kompetanse. Videre satsing bør styrke kapasiteten til forskning, dokumentasjon, digitalisering, samlingsforvaltning, undervisning, språkrevitalisering og formidling, og sikre at ansvar og oppgaver følges av varig finansiering. Nye tiltak bør ikke føre til konkurranse om begrenset fagpersonell og ressurser eller legge nye oppgaver til små miljøer uten tilstrekkelige rammer for å utføre dem.

Faggruppa vurderer at et langsiktig kunnskaps- og forsoningsarbeid må bygge på samarbeid mellom berørte grupper, deres institusjoner og organisasjoner, lokalsamfunn, offentlige myndigheter og forsknings- og kulturarvsmiljøer. Samarbeidet bør bygge på likeverdighet, respekt for de berørte gruppenes erfaringer og institusjoner og reell innflytelse over prioriteringer, ressurser og bruk av kunnskap.

5.7 Kompetansemiljøenes betydning for forsoningsarbeid

5.7.1 Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer

Forståelsen av forsoning som legges til grunn i denne utredningen, er redegjort for i kapittel 2. Her beskrives arbeid som utføres av samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske organisasjoner, institusjoner og fagmiljøer, samt av offentlige myndigheter og andre aktører, og som kan ses i sammenheng med forsoning. Forsoningsarbeid forstås her som et åpent, langsiktig og kontekstavhengig arbeid som kan ha en reparerende funksjon for urfolks- og nasjonale minoritetssamfunn etter de negative konsekvensene av fornorskingspolitikken. Arbeidet kan blant annet omfatte kunnskap og formidling, anerkjennelse av historisk og pågående urett, styrking av språk og kultur, rettighetsoppfølging og endringer i institusjonell praksis, samt annet arbeid som de berørte samfunnene og eksisterende kompetansemiljøer

selv forstår som forsoningsarbeid. Samtidig er forsoning et omstridt og flerdimensjonalt begrep, og utredningen gir ikke en uttømmende faglig avklaring av hva forsoning og forsoningsarbeid innebærer i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske sammenhenger. Begrepet kan heller ikke defineres ensidig av staten eller majoritetssamfunnet.

De samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøene har først og fremst oppgaver knyttet til forskning, utdanning, dokumentasjon, språk- og kulturarbeid og formidling. Dette arbeidet er ikke nødvendigvis definert som forsoningsarbeid av institusjonene selv. Det kan likevel bidra til viktige forutsetninger for forsoning ved å synliggjøre erfaringer med fornorskingspolitikken, gjøre språk og kulturarv tilgjengelig og styrke kunnskapsgrunnlaget i offentligheten og forvaltningen.

Universiteter, museer, arkiver, språk- og kultursentre og kunst- og kulturinstitusjoner dokumenterer og formidler blant annet språk, muntlige fortellinger, familiehistorier, kulturmiljøer og tradisjonskunnskap. Slik kan de bidra til at erfaringer som lenge har vært marginalisert, blir en tydeligere del av lokal, regional og nasjonal historie. Språkrevitalisering og kulturarbeid kan også ha en reparerende betydning etter språk- og kulturtap, uten at tiltakene av den grunn bør forstås som forsoning i seg selv.

Kompetansemiljøene kan dermed bidra med kunnskap, arenaer og ressurser som er relevante for forsoningsprosesser, men kan ikke alene ha ansvar for forsoning. De har normalt ikke mandat til å følge opp rettigheter, endre offentlig praksis eller håndtere konflikter knyttet til blant annet areal, ressurser og beslutningsmyndighet. Dette ansvaret ligger hos offentlige myndigheter og sektorer som forvalter lovverk, tjenester og offentlige beslutninger.

Et eksempel på hvordan forsonings- og reparasjonsarbeid følges opp i samisk sammenheng, er Sametingets regionale oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. I september 2024 vedtok Sametingets plenum å gjennomføre regionale høringsprosesser, dialogmøter og folkemøter for å få fram behov for samiske tilbud, ordninger og tiltak i de ulike valgkretsene. Vedtaket bygger på Sametingets overordnede vurderinger av kommisjonens rapport fra mars 2024, der plenum la til grunn at det er behov for en grundigere kartlegging av fornorskingsskader og reparasjonsbehov i samiske lokalsamfunn. Den regionale oppfølgingen var begrunnet med at fornorskingspolitikken og virkningene av den har vært ulike mellom områder og lokalsamfunn.[129]

Sametinget har i en periode over tre år, fra våren 2025 og fram til høsten 2027, høringer i alle valgkretser om styrket eller endret innsats fremover med hensyn til å revitalisere, bevare eller styrke samiske språk og samisk kultur. I tillegg arrangerte Sametinget i mai 2025 «Verddet –

[129] Sametinget,vedtak i plenum sak 5/24, 6/24 og 37/14.

Et forsoningstreff» i Tromsø. Til sammen deltok 300 personer på treffet. Et nytt forsoningstreff er planlagt i 2027.[130]

Sametinget legger til grunn at reparasjonsarbeidet blant annet må omfatte revitalisering, bevaring og styrking av samiske språk og samisk kultur, utvikling av samiske tilbud og møteplasser og dokumentasjon av lokal historie og lokale erfaringer med fornorsking. Vedtaket omfatter også dialog med samiske institusjoner om deres virkeområder og ressurssituasjon, og oppfordrer nasjonale, regionale og lokale myndigheter til å ta ansvar for reparasjonsarbeidet. Sametinget tar videre sikte på å etablere en tilskuddsordning for lokale reparasjons- og forsoningsprosesser og møteplasser.

Den regionale oppfølgingen følger også opp Sametingets tidligere vedtak om at arbeidet med intern forsoning skal prioriteres i oppfølgingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport.[131] Sametinget framhever blant annet behovet for å motvirke utenforskap og fremme inkludering i samiske fellesskap. Et sentralt utgangspunkt er at personer som ønsker det, skal ha mulighet til å ta tilbake samisk språk og kultur og delta i samisk samfunnsliv, uavhengig av hvilket utgangspunkt de har som følge av fornorskingen.

5.7.2 Andre samfunnsaktørers oppfølging av forsoningsarbeidet

Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har ført til at flere samfunnsaktører utenfor de samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøene offentlig har vurdert sin egen rolle i fornorskingspolitikken og i det videre forsoningsarbeidet. Oppfølgingen har blant annet omfattet beklagelser, handlingsplaner, utredninger, kompetansetiltak og lokale dialogprosesser. Gjennomgangen nedenfor er ikke en samlet vurdering av forsoningsarbeidet i hele offentlig sektor eller sivilsamfunnet. Den omtaler eksempler på aktører som selv, gjennom offentlige uttalelser, vedtak, planer eller høringsinnspill, har knyttet egen virksomhet til forsoning, historisk ansvar eller oppfølging av kommisjonens rapport. At en aktør ikke er omtalt, innebærer derfor ikke nødvendigvis at den ikke arbeider med relevante spørsmål. Eksemplene viser likevel at fornorskingspolitikken ikke bare ble utformet av staten, men også ble gjennomført og normalisert gjennom skoler, kirker, kommuner, profesjoner og offentlige tjenester. Når slike aktører undersøker sin egen historie og praksis, kan de konkretisere hvordan uretten ble utøvd og vurdere hvilke endringer som er nødvendige i egne institusjoner. Forsoning blir dermed ikke bare et spørsmål om historisk anerkjennelse, men også om ansvar for dagens tjenester, prioriteringer, rettighetsoppfølging og beslutninger.

5.7.2.1 Erkjennelse av ansvar og beklagelser

Flere institusjoner har gjennom uttalelser, vedtak og beklagelser erkjent den uretten som fornorskingspolitikken påførte samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Slike handlinger kan

[130] Sametinget, https://sametinget.no/sannhets-og-forsoningskommisjonens-rapport/dette-gjor-sametinget-na/
[131] Sametinget, vedtak i plenum sak 6/24.

synliggjøre at tap av språk, kultur, identitet og tilhørighet ikke var de berørte gruppenes ansvar, men konsekvenser av politikk og praksis i storsamfunnet.

Offentlige beklagelser innebærer ikke at personer i dag får individuell skyld for fortidens handlinger. De uttrykker derimot et institusjonelt og moralsk ansvar ved at eksisterende institusjoner erkjenner sin historiske rolle og konsekvensene av den. Tidligere beklagelser fra regjeringen, Kong Harald og Den norske kirke bidro til offentlig anerkjennelse av fornorskingen som urett. Etter kommisjonsrapporten har flere aktører fulgt opp med egne vurderinger av ansvar. Stortinget har blant annet erkjent sin aktive rolle i fornorskingspolitikken. Utdanningsforbundet ba i 2023 om unnskyldning for lærernes medvirkning og knyttet dette til et ansvar for at skolen i dag skal bidra til kunnskap, revitalisering og likeverd. Kirkemøtet utvidet i 2024 kirkens erkjennelse av ansvar til også å omfatte kvener/norskfinner og skogfinner. Enkelte kommuner har også behandlet sin lokale historie og vedtatt beklagelser for medvirkning i fornorskingspolitikken.

Universitetene har også gjennom offentlige beklagelser løftet fram sitt institusjonelle ansvar. NTNU har beklaget at universitetet ikke har oppfylt sitt ansvar overfor det sørsamiske, og erkjent at feil har fått konsekvenser som ikke kan gjøres om. UiT Norges arktiske universitet har på sin side beklaget at lærere utdannet i nord ble redskaper i fornorskingen av samiske og kvenske elever. Beklagelsene synliggjør universitetenes ansvar både for historiske forhold og for å styrke samiske og kvenske perspektiver i utdanning, forskning og formidling framover.

Beklagelser kan være viktige utgangspunkt, men er ikke i seg selv tilstrekkelige. Dersom de ikke følges av endrede prioriteringer, praksiser og ressursbruk, kan de miste troverdighet. Oppfølgingen må derfor vise hvordan institusjonene vil styrke kunnskap, forebygge diskriminering, sikre medvirkning og unngå at urett videreføres i nye former.

5.7.2.2 Utdanning, forskning og kulturforvaltning

Utdanningssektoren har et særlig ansvar fordi skolen var et sentralt virkemiddel i fornorskingspolitikken. Utdanningsforbundets beklagelse og videre arbeid illustrerer hvordan lærerprofesjonen kan knytte historisk ansvar til dagens oppgaver. Forbundet har blant annet framhevet at skolen skal bidra til kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold og være en arena for revitalisering av språk, tradisjoner og levesett.

Flere universiteter har også igangsatt prosesser for å vurdere egen rolle. UiO har opprettet en tverrfaglig arbeidsgruppe som skal kartlegge forskning, utdanning og formidling om samiske, kvenske og skogfinske forhold og vurdere hvordan universitetet kan bidra sterkere i forsoningsarbeidet. NTNU har satt i gang et utredningsarbeid om hvordan samiske perspektiver og behov, særlig knyttet til sørsamiske forhold, kan ivaretas bedre i utdanning, forskning og formidling. Slike prosesser er uttrykk for at institusjonene ikke bare skal produsere kunnskap om urfolk og nasjonale minoriteter, men også vurdere egne prioriteringer, praksiser og ansvar. Et viktig aspekt ved slike prosesser er å integrere temaer som øker kunnskapen om fornorskingspolitikken, historisk urett og forsoning i utdanningene,

slik blant annet VID vitenskapelige høgskole, Nord universitet og UiT har gjort; dette kan i praksis bidra til økt kunnskap og bevissthet og legge grunnlag for videre forsoningsarbeid i samfunnet.

Kulturrådet har på sin side løftet fram fornorskingens virkninger i kulturlivet og kulturforvaltningen. Rådet har understreket behovet for langsiktige rammer for samisk, kvensk/norskfinsk og skogfinsk kunst og kultur, og for å vurdere om støtteordninger og vurderingskriterier gir likeverdige muligheter. Dette innebærer at forsoningsarbeid i kultursektoren ikke bare handler om å inkludere flere aktører i eksisterende ordninger, men også om å undersøke om ordningene selv skaper blindsoner for minoriteters språk, uttrykksformer og kunnskapstradisjoner.

5.7.2.3 Menneskerettigheter, diskriminering og offentlige tjenester

Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) og Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) har pekt på at fornorskingspolitikken fortsatt har betydning for dagens menneskerettighets- og likestillingsutfordringer. De har blant annet løftet fram sammenhengen mellom manglende kunnskap, negative holdninger, hets, diskriminering og lav tillit til offentlige institusjoner. NIM har understreket myndighetenes ansvar for å sikre at samer og nasjonale minoriteter kan bevare og utvikle språk, kultur og samfunnsliv, og for å sikre reell deltakelse i saker som berører dem. LDO har framhevet behovet for aktive tiltak mot diskriminering og for mer likeverdige tjenester, blant annet i skole, helse- og omsorgstjenester, barnevern og justissektor. Begge aktørene synliggjør at oppfølgingen av kommisjonsrapporten må omfatte både kunnskapsløft og endringer i offentlig praksis. Forsoning i offentlig sektor handler dermed ikke bare om å erkjenne fortidens urett, men også om å forebygge at manglende kompetanse, utilstrekkelig tilrettelegging eller svak oppfølging av rettigheter skaper ny urett. Dette krever tydelige ansvarsforhold, kompetanseutvikling og systematisk oppfølging i ordinær sektorforvaltning.

5.7.2.4 Kirke, arbeidsliv, sivilsamfunn og lokale prosesser

Den norske kirke har et særskilt ansvar på grunn av sin medvirkning i fornorskingspolitikken. Kirkemøtets vedtak i 2024 og Kirkerådets handlingsplan for sannhet og forsoning viser en eksplisitt oppfølging av kommisjonsrapporten. Planen omfatter blant annet kompetanseutvikling, språk- og kulturarbeid, trosopplæring, rekruttering, rettighetsarbeid og samarbeid med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Slik knyttes kirkens historiske erkjennelse til endringer i dagens kirkeliv og menighetsarbeid.

Arbeidslivets organisasjoner og sivilsamfunnet har også tatt initiativ. Fagforbundet har understreket at samer, kvener/norskfinner og skogfinner selv må ha innflytelse over tiltak og framtidsprioriteringer. Frivillige organisasjoner, profesjonsfellesskap, historielag og lokale foreninger kan bidra med kunnskapsformidling, møteplasser og lokal mobilisering. Samtidig kan frivillige initiativ ikke erstatte offentlige myndigheters ansvar for ressurser, rettigheter og likeverdige tjenester.

Kommuner og fylkeskommuner har en særlig viktig rolle fordi de forvalter tjenester og beslutninger med betydning for språk, kultur, skole, helse, planlegging, arealbruk og næringsutvikling. Lavangen kommune har gjennom prosjektet *Forsoning i Loabák* arbeidet med fornorskingens lokale konsekvenser gjennom dokumentasjon, dialog og folkemøter, og har vedtatt å beklage kommunens medvirkning overfor den samiske og kvenske befolkningen. Røros kommune har integrert forsoningsarbeidet i sin strategi for samisk språk og kultur, blant annet gjennom vektlegging av sørsamisk historie, samiske rettigheter og dialog med reindriften. Vadsø kommune har vedtatt en strategi for kvensk/norskfinsk utvikling som omfatter språk, kultur, kunnskap og lokale institusjoner. Også Nord-Tromsrådet IPR har gjennom forprosjektet *Nord-Troms 2035: Tre stammer – én framtid* undersøkt hvordan forsoningsarbeidet i Nordreisa/Ráisa/Raisi, Skjervøy/Skiervá/Kierua, Kvænangen og Gáivuotna/Kåfjord/Kaivuono kan styrkes og som bygger på medvirkning fra blant annet ungdom, språk- og kulturinstitusjoner og kompetansemiljøer, og peker på behov for språk- og kulturarenaer, møteplasser, lokal kunnskap og tiltak som er relevante for barn og unge.

Eksemplene viser at forsoningsarbeid kan ta ulike former, men at det bør knyttes til institusjonenes ordinære ansvar og praksis. Beklagelser, planer og enkeltprosjekter kan være viktige, men må følges av langsiktig medvirkning, ressurser og konkrete endringer dersom de skal bidra til mer likeverdige relasjoner og tjenester.

5.8 Vurdering av pågående forsoningsarbeid

Gjennomgangen viser at det i dag foregår forsoningsarbeid på ulike nivåer og i ulike sektorer. Arbeidet omfatter blant annet forskning, dokumentasjon, språk- og kulturrevitalisering, formidling, tilbakeføring av kulturarv, dialogprosesser, lokale møteplasser, institusjonelle beklagelser og gjennomgang av egen praksis. Sametingets regionale oppfølging, arbeidet i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske institusjoner og miljøer, og initiativ fra kommuner, fylkeskommuner, kirkelige aktører, utdanningsinstitusjoner, museer og sivilsamfunn viser at Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har bidratt til økt oppmerksomhet om fornorskingspolitikkens konsekvenser og behovet for videre oppfølging.

Samtidig framstår arbeidet som ujevnt og fragmentert. Tiltakene varierer i omfang, tematikk, geografisk rekkevidde og institusjonell forankring. Noen aktører har vedtatt strategier, handlingsplaner eller beklagelser og knyttet disse til konkrete endringer i egen virksomhet. Andre er i en tidlig fase med kartlegging, dialog eller avgrensede prosjekter. I flere områder skjer arbeid med språk, kultur, dokumentasjon og lokal historie uten at det nødvendigvis omtales som forsoningsarbeid. Dette arbeidet kan likevel ha betydning for reparasjon, identitetsbygging og tillit, særlig når det gir mennesker tilgang til språk, kulturarv, fortellinger og møteplasser.

Det er også tydelig at forståelsen av forsoning varierer mellom ulike grupper, kompetansemiljøer og samfunnsaktører. For noen handler forsoning særlig om å anerkjenne urett, synliggjøre historie og styrke kunnskapen i majoritetssamfunnet. For andre er språkrevitalisering, kulturarbeid, lokale møteplasser, institusjonsbygging og muligheten til å

ta tilbake språk og tilhørighet sentrale deler av reparasjonsarbeidet. Flere samiske innspill understreker dessuten at forsoning ikke kan avgrenses til språk, kultur og dialog, men må ses i sammenheng med rettigheter, land og vann, naturinngrep, tradisjonelle næringer og samisk selvbestemmelse. De ulike gruppene har ulike historiske, rettslige og institusjonelle utgangspunkt, noe som innebærer at forsoningsarbeidet må ha rom for ulike behov, perspektiver og former for oppfølging.

Faggruppa vurderer at kunnskap, dokumentasjon og formidling er nødvendige, men ikke tilstrekkelige, forutsetninger for forsoning. Kunnskap må kunne bidra til endringer i hvordan offentlige institusjoner, tjenester og beslutningstakere forstår og ivaretar samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kultur, historie, rettigheter og samfunnsliv. Dette gjelder på tvers av samfunnssektorer og forvaltningsnivåer, fra tjenester som møter innbyggerne i hverdagen til institusjoner og myndigheter som forvalter kultur, rettigheter, arealer og ressurser. Forsoning forutsetter derfor ikke bare tiltak rettet mot berørte grupper, men også at offentlige institusjoner undersøker egen historie, praksis og ansvar.

Faggruppa vurderer videre at forsoningsarbeidet må ha lokal og regional forankring. Fornorskingen ble gjennomført og erfart ulikt i ulike områder, og konsekvensene kommer til uttrykk i lokalsamfunn, familier, språk, kulturmiljøer og institusjoner. Lokale initiativer, språk- og kultursentre, museer, arkiver, skoler, biblioteker, frivillige organisasjoner og kommuner kan bidra med arenaer der erfaringer deles, lokal historie dokumenteres og språk og kultur styrkes. Samtidig kan ikke slikt arbeid være avhengig av frivillig innsats eller kortvarig prosjektfinansiering alene. Lokale og regionale aktører trenger langsiktige rammer, kompetanse og ressurser dersom de skal kunne bidra over tid til forsoning.

Det overordnede ansvaret for oppfølgingen av fornorskingspolitikken og uretten ligger hos staten og offentlige myndigheter. Eksisterende institusjoner, organisasjoner og lokalsamfunn kan bidra til forsoningsprosesser, men kan ikke alene bære ansvaret for å reparere skadevirkningene av statlig politikk. En langsiktig oppfølging må derfor kombinere støtte til initiativ og institusjoner i berørte samfunn med tydelige forpliktelser for offentlige myndigheter, sektorer og institusjoner. Faggruppa er samstemt i at et nasjonalt kompetansesenter ikke må være til hinder for tiltak som Sametinget, andre samiske miljøer, kvenske/norskfinske miljøer og skogfinske miljøer ønsker å iverksette som oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens arbeid, heller ikke forsinke andre tiltak som nasjonale, regionale eller lokale aktører har ansvar for i oppfølgingen.

5.9 Vurdering av behovet for kunnskapsløft

Gjennomgangen av eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer, sammen med innspillene til utredningen, viser at det allerede gjøres et omfattende arbeid med kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold og om fornorskingspolitikk og urett. Arbeidet foregår i en rekke institusjoner og lokalsamfunn. Samtidig er kunnskapen ulikt tilgjengelig, kapasiteten ujevnt fordelt, og det er utfordringer med å formidle og anvende kunnskapen i offentlig sektor og i befolkningen generelt.

Sannhets- og forsoningskommisjonen pekte på et betydelig implementeringsgap, jf. kapittel 1.5.1, mellom formelle rettigheter og politiske mål på den ene siden og praksis i forvaltning, tjenester og lokalsamfunn på den andre. Manglende oppfølging kan skyldes begrensede ressurser og kompetanse, men også at relevant kunnskap ikke innhentes, etterspørres eller tillegges tilstrekkelig vekt i beslutninger. Enkelte forskere har omtalt dette som strategisk ignoranse. Faggruppen vurderer derfor at et nasjonalt kompetansesenter bør bidra til et kunnskapsløft som ikke bare øker kunnskapen om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold, men også styrker bruken av kunnskap i offentlig forvaltning, utdanning, tjenesteutvikling og sivilsamfunn.

Innspillene til utredningen gir bred støtte til behovet for et slikt kunnskapsløft. Samtidig understrekes det at arbeidet ikke bare må innrettes mot majoritetssamfunnets behov for informasjon og kompetanse. Det må også svare på behov i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske samfunn, støtte revitalisering av språk og kultur og styrke lokale institusjoner og møteplasser. Flere innspill peker på behov for bedre tilgang til informasjon, veiledning, språkkurs, kulturaktiviteter og arenaer for personer som ønsker å gjenoppta språk, kultur eller tilhørighet etter fornorskingen. Dette gjelder særlig i områder med få institusjonelle tilbud og for personer som bor utenfor tradisjonelle bosettingsområder.

Kunnskap om fornorskingspolitikken og uretten den innebar, er en viktig forutsetning for forsoning. Kunnskapsarbeidet bør samtidig synliggjøre motstand, overlevelse, gjenreisning og samtidige uttrykk for språk, kultur og samfunnsliv. På det samiske området bør dette også omfatte spørsmål om land og vann, naturinngrep, reindrift, fiske, utmarksbruk og andre tradisjonelle næringer. For kvenske/norskfinske og skogfinske forhold bør det blant annet omfatte språktap, usynliggjøring, kulturarv, lokale historier og tilhørighetsforhold, samt vilkårene for å bevare og utvikle språk og kultur som nasjonale minoriteter. En forståelse av fornorskingen som avgrenser seg til språk og kultur, kan gi et for snevert bilde av samenes rettighetsutfordringer. Samtidig må språk og kultur forstås som grunnleggende rettighetsspørsmål også for kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

Faggruppen legger til grunn at kunnskap om fornorsking ikke bare finnes ved kunnskapsinstitusjoner, men også i lokalsamfunn, organisasjoner, tradisjonell kunnskap og levde erfaringer. Lokalsamfunn, tidsvitner, språkbrukere, kulturutøvere og andre tradisjonsbærere bør derfor ikke bare forstås som kilder for forskning, men som aktive kunnskapsprodusenter. Dette er særlig viktig i spørsmål der erfaringsbasert kunnskap om naturbruk, lokale forhold og kulturpraksiser ikke kan erstattes av skriftlige eller administrative kilder alene.

Et nasjonalt kompetansesenter bør bygge videre på og styrke eksisterende samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske kompetansemiljøer. Det er behov for langsiktig, tverrfaglig og praksisnær forskning, men også for bedre dokumentasjon og formidling. Forskning og dokumentasjonsarbeid bør utvikles i samarbeid med berørte grupper og institusjoner. Samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer bør ha reell innflytelse

over problemstillinger, metoder, etiske vurderinger og formidling av resultater. De bør ikke bare brukes som informanter eller formelle samarbeidspartnere, men anerkjennes som aktive og likeverdige kunnskapsprodusenter.

Gjennomgangen viser også behov for å styrke dokumentasjonen av språk, kulturarv, lokale historier og erfaringer med fornorsking. Museer, arkiver, biblioteker, språk- og kultursentre og lokale institusjoner trenger kapasitet til innsamling, dokumentasjon, digitalisering og langtidsbevaring. Innspillene framhever blant annet behovet for arkivfaglig kompetanse, kildekritikk, dokumentasjonsforvaltning og bedre bruk av arkivmateriale i offentlig sektor. Det pekes også på begrenset kunnskap om samisk og kvensk byggeskikk, kulturminner og kulturmiljøer. Bedre oversikter over samlinger, privatarkiver, forskningsprosjekter, fagpersoner og formidlingsressurser kan gjøre det enklere å identifisere kunnskapshull, unngå dobbeltarbeid og legge til rette for samarbeid. Dokumentasjon av personlige fortellinger og tradisjonell kunnskap må samtidig ivareta samtykke, personvern, etiske prinsipper og lokalt eierskap.

Språk- og kulturrevitalisering, formidling og tilgang til egen historie kan ha en reparerende betydning etter fornorskingens språk- og kulturtap. Når barn, unge og voksne får mulighet til å lære og bruke samisk eller kvensk, møte skogfinsk kulturarv og delta i språk- og kulturarenaer, kan det styrke tilhørighet, identitet og overføring av kunnskap mellom generasjoner. Digitale ressurser og nasjonale formidlingstiltak kan gjøre kunnskap tilgjengelig for flere, men kan ikke erstatte lokalt forankrede møteplasser, språk- og kulturarenaer eller samarbeid med berørte miljøer.

Kunnskap må også få en tydeligere plass i relevante utdanninger, tjenesteutvikling og offentlig praksis. Dette gjelder på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer, fra tjenester som møter innbyggerne i hverdagen, til institusjoner og myndigheter som forvalter kultur, rettigheter, arealer og ressurser. Målet bør være at ivaretakelsen av urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter og behov ikke blir avhengig av enkeltpersoners interesse eller særskilte kompetanse. Kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske språk, kultur, historie og rettigheter bør forankres i ledelse, rutiner, planlegging og beslutningsgrunnlag.

Innspillene peker blant annet på behov for økt kunnskap om hvordan erfaringer med fornorsking kan påvirke identitet, tilhørighet, psykisk helse, familierelasjoner, hjelpesøking og tillit til offentlige tjenester. Dette omfatter også barns og unges oppvekstsvilkår, kulturell trygghet og muligheten til å lære og bruke språk. Kunnskapsløftet bør derfor omfatte både historiske forhold og nåtidige konsekvenser og utvikles i samarbeid med relevante fag- og kompetansemiljøer.

Faggruppa vil samtidig understreke at kunnskap ikke automatisk fører til forsoning. Kunnskap kan likevel styrke grunnlaget for anerkjennelse, ansvarstaking og endring. Faggruppa vurderer at et nasjonalt kompetansesenter bør bidra til å samle, styrke og gjøre kunnskap mer tilgjengelig, mens ansvaret for å omsette kunnskapen i praksis fortsatt ligger

hos offentlige myndigheter, utdanningsinstitusjoner, tjenestesektorer og sivilsamfunnet. Slik kan et kunnskapsløft bidra til å redusere implementeringsgapet, motvirke strategisk ignoranse og styrke grunnlaget for at samer, kvener/norskfinner og skogfinner får sine språk-, kultur- og rettighetsbehov bedre ivaretatt.

6 Om inkludering av andre nasjonale minoriteter

Mandatet for utredningen fastslår at arbeidet skal konsentreres om urfolk og nasjonale minoriteter som omfattes av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport: samer, kvener/norskfinner og skogfinner. UiT er samtidig bedt om å vurdere om andre nasjonale minoriteter på lengre sikt kan inngå i senterets arbeid. Etter Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter har Norge fem nasjonale minoriteter: jøder, romer, romanifolk/tatere, skogfinner og kvener/norskfinner. Norge ratifiserte konvensjonen i 1998 som trådte i kraft året etter. Om nasjonale minoriteters rettigheter se kapittel 3.

Behovet for et kunnskapsløft om nasjonale minoriteter er godt dokumentert. Da NIM i 2021 undersøkte befolkningens kunnskap om og holdninger til samer og nasjonale minoriteter, kom det fram at romanifolk/tatere, romer og jøder var særlig utsatt for hets og hatprat.[132] Holdningene til romanifolk/tatere og romer var gjennomgående mest negative. Tilsvarende holdninger har kommet fram i holdningsundersøkelser som HL-senteret har gjennomført jevnlig siden 2010. Undersøkelsene viser blant annet at om lag en tredjedel av befolkningen ikke ønsker sosial kontakt med romer. Den sosiale avstanden til romer er større enn til andre grupper som inngår i kartleggingene. Undersøkelsene skiller riktignok ikke mellom norske og tilreisende romer, men gir likevel en tydelig indikasjon på holdninger til gruppen.[133]

Kunnskapsbehovet må ses i sammenheng med det Sannhets- og forsoningskommisjonen omtalte som et implementeringsgap: Avstanden mellom formelle rettigheter og politiske mål på den ene siden, og faktisk gjennomføring i samfunnet på den andre. Mangelfull oppfølging kan svekke både virkningen av politikken og tilliten til myndighetene.[134] Staten er forpliktet til å motvirke fordommer, fremme kunnskap og synliggjøre nasjonale minoriteters historie, språk og kultur, jf. kapittel 3. Staten skal også legge til rette for reell likestilling og deltakelse i samfunnslivet.

Dette kapitlet vurderer om romanifolk/tatere, norske romer og jøder på lengre sikt bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Vurderingen tar utgangspunkt i senterets foreslåtte faglige innretning og oppgaver innen forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid, målsettingen om å bidra til et kunnskapsløft i både offentlig sektor og sivilsamfunnet. Vurderingen tar også utgangspunkt i de innspill som har kommet til utredningen på møter med berørte grupper og eksisterende kompetansemiljø samt til råutkastet og førsteutkastet.

---

[132] Norges institusjon for menneskerettigheter (2022).
[133] Moe (2022).
[134] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 636.

6.1 Romanifolk/tatere

Fra midten av 1800-tallet og fram mot 1990-tallet førte norske myndigheter en assimileringspolitikk overfor romanifolket/taterne. Politikken og konsekvensene av den er blant annet dokumentert i St.meld. nr. 15 (2000–2001), NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand* og Meld. St. 12 (2020–2021).[135] Organisasjonene for romanifolket/taterne har vært og er misfornøyde med hvordan myndighetene har fulgt opp den historiske uretten. De hevder det mangler en reell anerkjennelse av konsekvensene av assimilasjonspolitikken, at kompensasjon for uretten både individuelt og som gruppe ikke er tilstrekkelig, at det offentliges arbeid mot fordommer og diskriminering er mangelfull, at det ikke er tilstrekkelige positive tiltak for romanifolkets/taternes språk og kultur eller for forbedring av de sosioøkonomiske levekårene.[136]

6.1.1 Assimilasjon og motstand

Romanifolket/taterne har en om lag 500 år lang historie i Norge. Gruppen har vært omtalt med en rekke navn, herunder «tater», «fant», «splint», «fark» og «omstreifer». Selv har de brukt etnonym som «tater», «romanifolk», «vandri», «reisende» og «båtreisende». Flere av de eksterne betegnelsene var knyttet til negative og stereotype forestillinger om gruppen. Fra midten av 1800-tallet til slutten av 1990-tallet brukte myndighetene betegnelsen «omstreifere». Samtidig som gruppa fikk status som nasjonal minoritet endret myndighetene betegnelsen til romanifolk/tater.[137]

Det er usikkert hvor mange som identifiserer seg som romanifolk/tatere. Anslag gjort av Europarådets kommisær for menneskerettigheter i 2015 plasserer antallet et sted mellom 4000 og 10000, mens Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR) anslår det kan være opp mot 25000-30000 romanifolk/tatere i Norge.[138] Den reisende livsformen med handel og salg av varer og tjenester har vært, og er fortsatt for mange, en viktig del av romanifolkets/taternes kultur og identitet. Reisene har foregått i det meste av Norge, og var dels også grensekryssende. De tradisjonelle områdene og reisemåtene kan grovt deles i to. De som tradisjonelt reiste med hest og vog, og senere med bil og campingvogn, hadde Innlandet og andre deler av Østlandet som sitt sentrale område, men også nedslag i Trøndelag og nordover. De som reiste med båt, hadde Sørlandet og Vestlandet som sine sentrale områder.[139]

Assimileringspolitikken var særlig inngripende fra 1907 til 1970-tallet. Målet var å frata romanifolket/taterne deres reisende livsform og svekke deres språk, kultur og identitet, og slik gjøre dem sosialt og kulturelt lik den norske majoritetsbefolkningen. De viktigste virkemidlene var omsorgsovertakelse av barn, tvungen bosetting og sterilisering av

---

[135] Viktige bidrag om norske myndigheters politikk og konsekvensene av den er også å finne i C. Kaveh (2017) og i P. Haave (2017).
[136] Holm (2022) s. 29–60; Lauritzen mfl. (2026) s. 61–64.
[137] NOU 2015: 7, s.17–20; Lauritzen mfl. (2026).
[138] NOU 2015:7, s.18; møte med LOR 30/10 2026; SNL.no romani (folkegruppe).
[139] NOU 2015:7, s.119–23; Vie (2012).

kvinner.[140] Myndighetene overlot i stor grad gjennomføringen av assimilasjonspolitikken til Norsk misjon blant hjemløse (Misjonen). Misjonen var selv en pådriver i politikkutformingen, og hadde fra 1907 og til 1986 ansvar for gjennomføringen på vegne av staten. Offentlige instanser på ulike nivå hadde instruks om å samarbeide med Misjonen.[141]

Assimileringspolitikken ble understøttet av lover og bestemmelser som enten var direkte rettet mot eller i praksis ble brukt mot romanifolkets/taternes levesett og kultur. Dette gjaldt blant annet vergerådsloven av 1896, løsgjengerloven av 1900, handelsloven av 1907 med senere revisjoner, steriliseringsloven av 1934, dyrevernloven av 1935 med revisjon i 1951 og barnevernsloven av 1935. Det tydeligste eksemplet på en lov som hadde til hensikt å ramme romanifolket/taterne særskilt, var det såkalte hesteforbudet i den reviderte dyrevernloven av 1951. De øvrige lovene var ikke særskilt innrettet mot romanifolk/tatere, men ble tolket og praktisert på en måte som gjorde dem til effektive virkemidler i assimilasjonspolitikken.[142]

Barn var et hovedmål for politikken. Kommunale myndigheter samarbeidet med Misjonen om omsorgsovertakelser, ofte med begrunnelse i at foreldrenes livsform var skadelig for barna. Mange barn ble plassert i barne- og fosterhjem. Totalt etablerte Misjonen seks barnehjem på første del av 1900-tallet. Disse var lokalisert i Trøndelag, på Vestlandet, Østlandet og Sørlandet. Misjonen arbeidet aktivt for å bryte kontakten mellom barn og foreldre. Mange ble utsatt for omsorgssvikt, fysisk og psykisk mishandling eller overgrep. Nesten en tredjedel av barna født i tater-/romanifamilier ble plassert utenfor hjemmet i første halvdel av 1900-tallet.[143]

Bosetting var et annet sentralt virkemiddel. Med hjemmel i løsgjengerloven ble familier og enkeltpersoner bosatt med økonomisk støtte fra staten, blant annet ved Svanviken arbeidskoloni på Nordmøre og Bergfløtt arbeidskoloni på Østlandet. Svanviken ble etablert i 1908 for å gjøre romanifolk/tatere fastboende gjennom arbeidstrening, opplæring, skolegang og kontrollert hverdagsliv. Oppholdet framsto formelt som frivillig, men mange befant seg i en tvangssituasjon. Alternativet kunne være anmeldelse etter løsgjengerloven, tvangsarbeid eller omsorgsovertakelse av barn. For å bryte ned språk, kultur og identitet gjennomførte Misjonen inngripende kontroller med privatlivet til familiene på Svanviken under påskudd om å sikre at husordens- og hygienereglementet ble overholdt.[144]

Sterilisering av kvinner var et tredje virkemiddel. Initiativet kom fra Misjonen, og steriliseringsloven ble vedtatt i 1934. Fram til 1977 ble 125 kvinner som tilhører romanifolket/taterne sterilisert helt eller delvis under tvang med hjemmel i loven. I tillegg ble 230 kvinner sterilisert utenfor lovens rammer, av «medisinske grunner», etter påtrykk fra

---

[140] NOU 2015: 7, s. 39–41; Haave (2017).
[141] NOU 2015: 7, s. 49–51.
[142] NOU 2015: 7, s. 45–49; Lauritzen mfl. (2026).
[143] NOU 2015: 7, s. 56–59; Latjo Drom – En nettutstilling om romanifolket/taternes kultur og historie – Barnehjem.
[144] NOU 2015: 7, s. 53–56; Haave (2017); Lauritzen mfl. (2026).

Misjonen. I realiteten var det ikke kvinnenes helse som begrunnet steriliseringen, men sosiale forhold eller at familien tidligere hadde blitt fratatt omsorgen for barn. I perioden 1950–1970 ble 40 prosent av kvinnene som hadde opphold på Svanviken sterilisert.[145]

Politikken ble utsatt for økende offentlig kritikk fra 1970-tallet. Samtidig ble sosiallovgivningen endret, og det førte til at særomsorgen ble avviklet og Misjonens ansvar opphørte gradvis. I 1986 ble § 8 i løsgjengerloven opphevet, og kommunene overtok ansvaret på lik linje med ansvaret for resten av befolkningen. Svanviken arbeidskoloni ble lagt ned i 1989. Selv om den formelle politikken da var avsluttet, blir mange fortsatt møtt med fordommer og kunnskapsmangel. [146] Assimilasjonspolitikken overfor romanifolket/taterne hadde som mål å bryte familiebånd, avvikle den reisende livsformen, og utviske språk, kultur og identitet. Politikken har hatt, og har fortsatt, store konsekvenser for enkeltmennesker og folkegruppen som helhet.[147]

Romanifolk/tatere har utøvd motstand mot politikken siden tidlig på 1900-tallet, både individuelt, stillferdig og symbolsk, og gjennom organisert mobilisering. Denne motstanden var viktig for avviklingen av politikken og for senere krav om gransking, oppreisning og anerkjennelse.[148] På 1990-tallet krevde representanter for gruppen at myndighetenes politikk måtte granskes, og at enkeltpersoner måtte få erstatning for overgrepene de hadde vært utsatt for. Myndighetene har siden forsøkt å følge opp dette gjennom offentlige unnskyldninger og individuelle og kollektive erstatningsordninger. Anerkjennelsen av romanifolket/taterne som nasjonal minoritet inngikk i denne prosessen.[149]

Regjeringen oppnevnte i 2011 Tater-/romaniutvalget for å granske politikken overfor gruppen fra 1800-tallet og framover. Utvalget la i 2015 fram NOU 2015: 7 *Assimilering og motstand*.[150] Rapporten dokumenterte bakgrunnen for, innholdet i og konsekvensene av assimilasjonspolitikken. Utvalget konkluderte med at politikken innebar menneskerettighetsbrudd, og at myndighetene burde ha forstått dette da Norge sluttet seg til FNs verdenserklæring om menneskerettighetene i 1948 og Den europeiske menneskerettskonvensjonen i 1953.[151] Utvalget viste også til at stigmatisering, fordommer og usynliggjøring har bidratt til utenforskap, og at kunnskap om romanifolks/tateres historie og kultur er begrenset både i offentlig sektor og i utdanningssystemet. Blant anbefalingene var tydeligere oppgjør med fortiden, tiltak for å styrke romanifolkets/taternes tillit til myndighetene, at romanifolk/tatere sikres reell deltagelse i prosesser som angår dem, økt

---

[145] NOU 2015: 7, s. 63–65 og 78.
[146] NOU 2015: 7, s. 131–135.
[147] NOU 2015: 7, s. 68–78; Holm (2022), s. 8; Lauritzen mfl. (2026), s.60.
[148] Lauritzen mfl. (2026), s. 53, 56, 58–66.
[149] NOU 2015: 7, s. 81–83.
[150] NOU 2015: 7 hadde et sideantall på 146 sider fordelt på sju kapitler, samt et eget bind med 30 vedlegg på totalt 722 sider.
[151] NOU 2015: 7, s. 6.

kunnskap i offentlig sektor og skole, tiltak mot diskriminering, tilgang til arkiver, rettferdige oppreisningsordninger, og videre forskning og formidling.

Regjeringen gjennomførte en bred høring av NOU 2015: 7. Høringsinnspillene viste ulike syn i gruppen. Enkelte var kritiske til rapportens framstilling og til kollektive ordninger, mens organisasjoner og institusjoner i hovedsak støttet flere av utvalgets anbefalinger og ba om ytterligere tiltak.[152] Stortinget behandlet oppfølgingen av rapporten i forbindelse med Meld. St. 12 (2020–2021).

I juni 2026 fremmet Taternes Landsforening et opprop med krav om en uavhengig sannhets- og forsoningskommisjon for romanifolket/taterne. Landsforeningen viste blant annet til manglende tillit blant romanifolket/taterne til prosessen rundt NOU 2015: 7, som følge av begrenset involvering av gruppen og mangelfull oppfølging av flere anbefalinger. Formålet med en ny kommisjon skulle være å gjennomgå statens politikk og praksis, dokumentere erfaringer, bidra til offentlig erkjennelse og legge grunnlag for en prosess om tillit og forsoning.[153]

Myndighetene har tidligere etablert både individuelle og kollektive oppreisningsordninger. I 2004 og 2005 ble det opprettet individuelle ordninger for personer som hadde vært utsatt for blant annet mobbing på grunn av opphav, tvangssterilisering og opphold på Svanviken eller barnevernstiltak.[154] Det er også etablert tiltak for dokumentasjon og formidling, blant annet den faste utstillingen *Latjo drom* ved *Anno Glomdalsmuseet*. Museet har siden 2000 hatt et særskilt nasjonalt ansvar for dokumentasjon og formidling av romanifolkets/taternes kultur og historie. Arbeidet bygger på samspill mellom fagkompetanse og erfaringsbasert kunnskap fra gruppen. Museet forvalter omfattende samlinger og driver et bredt formidlingsarbeid. Stiftelsen Romanifolkets/taternes kulturfond ble etablert i 2008 med en grunnkapital på 75 millioner kroner. I 2015 ble fondsavsetningen erstattet av en årlig bevilgning; det første året på 5,2 millioner kroner. To år senere, i forbindelse med revidert statsbudsjett, ble det vedtatt at stiftelsen ikke skulle motta midler over statsbudsjettet. Bakgrunnen for vedtaket var at styret i fondet var avsatt av Stiftlesestilsynet noen måneder tidligere. I 2018 ble styret i fondet frikjent på alle punkter av Stiftelsesklagenemda.[155] Fra 2019 har Kulturrådet forvaltet den kollektive oppreisningen.[156]

I dialogmøter med utredningen har organisasjonene for romanifolket/taterne vist til at det var mangelfull informasjon om formålet med NOU 2015:7. Ifølge organisasjonene førte dette, sammen med tidligere erfaringer med myndighetene, til frykt for at historien skulle gjenta seg. Organisasjonene har samtidig understreket at bekymringen ikke først og fremst gjaldt

[152] Meld. St. 12 (2020–2021).
[153] Taternes landsforening (8. juni 2026).
[154] Meld. St. 12 (2020–2021).
[155] Stiftelsesklagenemnda (2. november 2018).
[156] Meld. St. 12 (2020–2021).

tiltakene som ble foreslått i NOU-en, men hva den kunne bli brukt til. Organisasjonene har videre formidlet at holdningene til NOU-en og forståelsen for formålet med utredningen har endret seg over tid, blant annet fordi flere har fått en bedre forståelse av at undersøkelsen rettet seg mot myndighetenes handlinger. Mange romanifolk/tatere har erfaring med å måtte skjule sin bakgrunn, og har derfor vært skeptiske til statlige initiativer. Utredningen skapte forventninger om et tydeligere oppgjør med den historiske uretten romanifolket/taterne har vært utsatt for. Mange i folkegruppa mener at NOU 2015: 7 i for liten grad har vært fulgt opp av konkrete tiltak.

Organisasjonene har understreket at god, tilgjengelig og korrekt informasjon fortsatt er avgjørende for å skape trygghet og tillit til myndighetene blant romanifolket/taterne. Det finnes i dag ingen institusjon i universitets- og høgskolesektoren med et definert ansvar for forskning, formidling og utdanning om romanifolket/taterne eller språket romani.

Romanifolkets/taternes organisasjoner, det vil si Taternes Landsforening, LOR og Medvirkningsutvalget for Romanifolket/taternes kollektive oppreisning (Medvirkningsutvalget), har i møter med og i skriftlige innspill til utredningen vært tydelig på at romanifolket/taterne må inkluderes i det nasjonale kompetansesenteret fra starten av og at gruppa reelt må involveres i utformingen av senterets innhold, oppgaver og prioriteringer. De kvenske og skogfinske organisasjonene har i sine skriftlige innspill gitt støtte til at romanifolket/taterne inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Vi finner den samme støtten i innspillene fra kompetanse- og kunnskapsinstitusjoner som på ulike vis arbeider med romanifolket/taterne, som Anno Glomdalsmuseet, Kulturdirektoratet, ARKIVET freds- og menneskerettighetssenter, Innlandet fylkeskommune, Norsk skogfinsk museum, Museene i Sør-Trøndelag, Kirkerådet, Universitetet i Innlandet og NTNU.

Romanifolkets/taternes organisasjoner, Medvirkningutvalget og Anno Glomdalsmuseet har i sine i møter med og innspill til utredningen pekt på et avsnitt i flertallsmerknaden til Innst. 30 S (2024-2025), pkt. 4.8.1 «Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett», som de mener må forstås slik at et framtidig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett skulle inkludere alle de nasjonale minoritetene, ikke bare de som var del av Sannhet- og forsoningskommisjonen sitt arbeid og at det må ha betydning for mandatet og innretningen for denne utredningen. Med dette som utgangspunkt, har romanifolkets/taternes organisasjoner kritisert KD, utredningens mandat og faggruppas tolkning av mandatet for ikke å ha fulgt Stortingets intensjon.

Flere innspill, både fra romanifolkets/taternes organisasjoner, fra eksisterende kompetansemiljøer og andre nasjonale minoriteters organisasjoner, har pekt på viktigheten av tidlig inkludering av romanifolket/taterne i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Medvirkningsutvalget skriver i sitt innspill at «en senere eller betinget inkludering vil svekke senterets legitimitet» og slik undergrave den nødvendige

tillitsbyggingen, og at de ikke kan «støtte en modell der gruppen plasseres i en sekundær eller framtidig posisjon.».

Et stort flertall av innspillene fra romanifolkets/taternes organisasjoner og de eksisterende kunnskapsmiljøene som arbeider med gruppa, har anbefalt at den faglige aktiviteten knyttet til romanifolket/taterne i et framtidig nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett etableres i tilknytting til Anno Glomdalsmuseet, men at det samtidig må ha tett samarbeid med romanifolkets/taternes organisasjoner og øvrige kompetansemiljø.

6.1.2 Vurdering og anbefaling

Romanifolket/taterne har vært utsatt for en langvarig og menneskerettsstridig assimileringspolitikk. Politikken har hatt betydelige konsekvenser for enkeltpersoner, familier og gruppen som helhet. Det er samtidig godt dokumentert at det fortsatt er behov for økt kunnskap i offentlig sektor og sivilsamfunnet om folkegruppa, assimileringspolitikken og uretten, samt tiltak som motvirker diskriminering og fremmer tillit og for forsoning.

Det er flere paralleller mellom politikken overfor romanifolk/tatere og politikken overfor samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Målsettingene om assimilering, tidsperioden og den særskilte innretningen mot barn og unge har klare fellestrekk, selv om virkemidlene og konsekvensene også var ulike. Det er videre likheter mellom Tater-/romaniutvalgets mandat og Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat, og mellom flere av anbefalingene i de to rapportene.

Etter faggruppas syn bør romanifolket/taterne inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett fra starten av. Dette samsvar med innspillene fra organisasjonene til romanifolket/taterne. Det bør, slik faggruppa vurderer det, etableres dialog med romanifolkets/taternes organisasjoner og med eksisterende kompetansemiljø, med mål om at gruppa sikres reell innflytelse samtidig som det legges til rette for forankring, legitimitet og oppbygging av faglig kapasitet. Etter faggruppas vurdering, bør det opprettes en fagenhet for romanifolket/taterne i kompetansesenteret, parallelt med fagenhetene som foreslås for de øvrige gruppene i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Den faglige enheten bør på et overordnet plan ha den samme målsetting, innretning organisering og styreform som de andre nasjonale minoritetene som nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett omfatter. Etter faggruppas syn må den faglige enheten for romanifolket/taterne ha et aktivitetsnivå som er tilsvarende de andre gruppene som kompetansesenteret omfatter.

Basert på innspillene bør den faglige enheten for romanifolket/taterne etableres i tilknytting til Anno Glomdalsmuseet på Elverum, samtidig som den må ha et tett samarbeid med romanifolkets/taternes organisasjoner og øvrige kompetansemiljø. Faggruppa tilrår at en institusjon i universitets- og høgskolesektoren bør få et definert ansvar for forskning, formidling og undervisning om romanifolket/taterne.

6.2 Norske romer

Det er to grupper romer i Norge: norske romer og tilreisende romer. Norske romer er etterkommere av vlach-romer som innvandret til Norge på slutten av 1800-tallet. De er norske statsborgere og har status som nasjonal minoritet. [157] Tilreisende romer kommer hovedsakelig fra Øst-Europa og omfattes ikke av denne vurderingen. Norske myndigheters politikk overfor norske romer før, under og etter andre verdenskrig er blant annet dokumentert i HL-senterets rapport «Å bli dem kvit» (2015), St.meld. nr. 15 (2000–2001) og Meld. St. 12 (2020–2021). *158*

6.2.1 Utestenging og utenforskap

Fra 1920-tallet til 1956 førte norske myndigheter en ekskluderings- og utestengingspolitikk overfor norske romer. Tidligere hadde romfamilier kunnet komme til Norge, få statsborgerskap og norsk pass. På 1920-tallet endret myndighetene kurs. Romer ble ansett som så «fremmede» at de ikke kunne assimileres, og deres tilstedeværelse ble også oppfattet som en trussel mot myndighetenes politikk overfor romanifolk/tatere.[159] Myndighetene registrerte norske romer systematisk, presset dem til å reise ut av landet og fratok dem i praksis rettigheter som norske statsborgere. I 1934 ble 68 personer fra sju norske romfamilier avvist da de søkte om å vende tilbake til Norge. Familiene ble sendt tilbake til Belgia. Under andre verdenskrig ble 66 norske romer som oppholdt seg i Belgia deportert til Auschwitz. Fire overlevde. Tre norske romfamilier ble totalt utslettet.[160] Også etter krigen ble romer avvist. I 1954 fikk en familie som hadde overlevd folkemordet, avslag på søknad om å vende tilbake til Norge. Avslaget var begrunnet i «sigøynerparagrafen» i fremmedloven av 1927. Paragrafen ble opphevet i 1956 etter sterk offentlig kritikk. Deretter fikk norske romer igjen adgang til statsborgerskap, og fem storfamilier ble anerkjent som norske statsborgere på 1950-, 1960- og 1970-tallet.[161]

Norske myndigheters politikk overfor norske rom i perioden fra 1956 og fram til begynnelsen på 1970-tallet kan karakteriseres som en form for minoritetspolitisk passivitet. Romer var en tålt minoritet, men uten tiltak som la til rette for likeverdig deltakelse. Dette bidro til å videreføre mistillit, stigmatisering og marginalisering.[162] Levekårene til de norske romfamiliene var markant dårligere enn for den øvrige norske befolkningen ved inngangen til 1970-tallet. I 1973 ble det etablert en særomsorgspolitikk gjennom *Sigøynerkontoret* i Oslo. Kontoret skulle koordinere velferdstjenester og tiltak innen blant annet bolig, utdanning, helse, arbeid og barnevern. Ordningen ga romer tilgang til særskilt tilpassede boliger,

---

[157] Norges Institusjon for Menneskerettigheter (2019)*, s*. 77.
[158] Se også Tyldum & Friberg (2014) s. 50; Brustad et al. (2015); Kirkens Bymisjon (2017); Meld. St. 12 (2020–2021); Lauritzen mfl. (2026).
[159] Lauritzen mfl. (2026) s. 26–32.
[160] Brustad mfl. (2017).
[161] Brustad mfl. (2017); Aarset & Lidén (2017).
[162] Aarset & Lidén (2017) s. 208–210.

voksenopplæring, helsetiltak, arbeidsmarkedstiltak, barnehage, skoleklasser og ungdomsklubb. Tiltakene var omstridte, blant annet fordi mange romer hadde erfaringer som resulterte i skepsis til skole, barnevern og myndighetsinngrep. Særomsorgen bidro likevel til bedre levekår.[163]

Sigøynerkontoret ble lagt ned i 1991, og særtiltakene opphørte. De ordinære velferdstjenestene overtok ansvaret, men flere tiltak som hadde fungert godt, blant annet opplæringstilbud, forsvant. Dette fikk blant annet konsekvenser for lese- og skriveferdighetene blant yngre generasjoner norske rom.[164] Anerkjennelsen som nasjonal minoritet i 1998 forpliktet staten til å legge til rette for at norske rom kunne bevare og utvikle språk, kultur og identitet. Samtidig skulle staten sikre tilgang til utdanning, tjenester og reelt medborgerskap. Disse hensynene kan være i konflikt med hverandre. [165]

På 2000-tallet økte levekårsutfordringene, blant annet i form av diskriminering, fattigdom, manglende utdanning og yrkesmuligheter og boligproblemer. I 2008 vedtok regjeringen *Handlingsplan for å bedre levekårene blant rom i Oslo* for perioden 2009–2013. Evalueringen fra 2014 viste at norske romer i begrenset grad hadde deltatt i utformingen av planen, og at tiltakene i liten grad hadde ført til forbedrede levekår eller redusert diskriminering.[166] I 2015 beklaget statsminister Erna Solberg på vegne av regjeringen den rasistiske ekskluderings- og utestengingspolitikken og de fatale konsekvensene den fikk. *Romsk råd* ble etablert i 2016 som et samlende taleorgan. [167] I 2018 åpnet *Romano kher – Romsk kultur- og ressurssenter* i Oslo som del av den kollektive oppreisningen. Senteret er et møtested og et kultur- og kunnskapssenter som også gir veiledning i møte med offentlige tjenester. Fra 2025 har Kirkens Bymisjon i tillegg driftet *Ressurssenteret for norske romer*.

Begrepet antisiganisme brukes om rasisme og diskriminering rettet mot romer, fra historisk utestenging og folkemord til fordommer, hatefulle ytringer og hets. I Norge har begrepet, som springer ut fra og henter inspirasjon fra teorier om antisemittisme, vært knyttet til to nasjonale minoriteter; romer og romanifolk/tatere. Lauritzen (2023) har drøftet antisiganisme i en norsk kontekst. Hun har pekt på at også i vårt land har antisiganisme til ulike tider hatt ulike former og uttrykk, og viser til hvordan disse formene og utrykkene gjensidig påvirker hverandre og bidrar til kumulativ diskriminering. Lauritzen legger vekt på at den rasismen som romer i Norge har vært, og til dels er, utsatt for, er historisk produsert og i stor grad strukturell. Hun konkluderer med at rasismen som romer har vært utsatt ikke er annerledes enn rasismen som har vært rettet mot andre grupper.[168]

---

[163] St. Meld. Nr. 37. (1972-73), s. 3; Aarset & Lidén 2017; Lauritzen mfl. (2026).
[164] Aarset & Lidén (2017), s. 212; Tyldum & Friberg (2014), s. 17 og 22.
[165] Tyldum & Friberg (2014), s. 21–23.
[166] Tyldum & Friberg (2014) s. 11.
[167] Meld. St. 12 (2020–2021).
[168] Lauritzen (2023).

Våren 2025 fremmet Ola Elvestuen, Venstre, og seks andre storingsrepresentanter fra SV, Rødt, Kristelig folkeparti og Venstre, et Dokument 8-forslag om en handlingsplan mot antisiganisme. [169] Alle partier på Stortinget, med unntak av FrP, anerkjente at romer og romanifolk/tatere har blitt og blir utsatt for ulike former for antisiganisme og at regjeringen har det overordnede ansvaret for å arbeide mot diskriminering og rasisme. Forslaget ble likevel nedstemt. Flertallet ønsket ikke en egen tiltaksplan og trakk fram at *Handlingsplan mot rasisme og diskriminering - ny innsats 2024–2027* og de generelle tiltakene også omfatter romer.[170]

Kirkens bymisjon, som drifter Roman Kehr og *Ressurssenter*et *for norske romer*, har i sitt innspill til førsteutkastet pekt på at selv om politikken myndighetene rettet mot norske romer hadde en annen karakter, så har uretten mange fellestrekk. Kirkens bymisjon mener det i faggruppas vurdering burde legges mer vekt på konsekvensene av uretten, på hvilke kunnskapshull som eksisterer

6.2.2 Vurdering og anbefaling

Norske romer har vært utsatt for alvorlig urett som følge av myndighetenes politikk, herunder statlig utestenging, statsløshet og folkemord under andre verdenskrig. Senere politikk har vekslet mellom passivitet, særomsorg og nye tiltak for inkludering og rettighetsrealisering. Politikken overfor romer skiller seg vesentlig fra fornorskings- og assimileringspolitikken overfor samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere. Staten har ikke forsøkt å assimilere romer, men tvert om forsøkt å holde dem utenfor fordi de ble betraktet som for «fremmede» til å kunne inngå i det norske samfunnet.Norske romer står i en særskilt situasjon. Gruppa er liten, anslagsvis 700–1000 personer, og mange har begrenset deltakelse i sentrale samfunnsinstitusjoner. Samtidig inngår gruppen i et levende språklig og kulturelt fellesskap, og mange bruker romanes som dagligspråk. Behovet for forsoning, tillitsbygging og kunnskap må ses i lys av gruppens særlige erfaringer med utenforskap, diskriminering og møte med offentlige tjenester. Romsk råd og Diskriminerings- og likestillingsombudet har tatt til orde for en egen sannhets- og forsoningsprosess for norske romer, der både den historiske uretten og de langvarige konsekvensene av myndighetenes politikk undersøkes.[171]

Kirkens Bymisjon, som drifter Romano Kher Kultursenter og Ressurssenteret for norske romer, har i sitt innspill til førsteutkastet av utredningen pekt på at skillet mellom assimilasjon og ekskludering ikke alene bør være avgjørende for om en nasjonal minoritet bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter eller ikke. De hevder at politikkens konsekvenser, eksisterende kunnskapshull og behovet for et langsiktig og tydelig ansvar for forskning, dokumentasjon, formidling og forsoning heller bør vektlegges.

---

[169] Dokument 8:245 S (2024–2025); Innst. 350 S (2024–2025).
[170] Innst. 350 S (2024–2025).
[171] Josef (2026); Diskriminerings- og likestillingsombudet (2024).

Faggruppas vurdering er at det ikke vil være en god løsning å inkludere norske romer i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. En slik organisering vil ikke i tilstrekkelig grad svare på gruppens særskilte utfordringer eller på den historiske erfaringen med ekskludering framfor fornorsking. Norske romer vil etter faggruppas vurdering være bedre tjent med at Romano kher og Ressurssenter for norske romer videreutvikles. Det bør imidlertid etableres samarbeid mellom disse sentrene, HL-senteret og det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett. Etter faggruppas syn bør en institusjon i universitets- og høgskolesektoren få et definert ansvar for forskning, formidling og utdanning om norske romer og romanes.

6.3 Jøder

Norske myndigheters politikk overfor jøder har vært skiftende. I lange perioder var jødene en tålt minoritet som norske myndigheter utvist en minoritetspolitisk passivitet overfor. Den tyske okkupasjonen rammet det jødiske miljøet i Norge hardt, og nær en tredjedel av de norske jødene ble drept i Holocaust. Politikken overfor jøder under og etter andre verdenskrig er blant annet dokumentert i NOU 1997: 22 *Inndragning av jødisk eiendom i Norge under den 2. verdenskrig*, St.prp. nr. 82 (1997–98), *Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig,* St.meld. nr. 15 (2000–2001) og Meld. St. 12 (2020–2021).

6.3.1 Mellom integrasjon og Holocaust

Grunnlovens jødeparagraf fra 1814 nektet jøder adgang til Norge. Forbudet ble opphevet i 1851. I de følgende tiårene innvandret en mindre gruppe jøder, først og fremst fra Nord-Tyskland og Danmark, og senere fra Russland. Mange slo seg ned i Trondheim og Oslo, hvor det rundt 1900 ble etablert mosaiske trossamfunn.[172] Jødene fikk norsk statsborgerskap og pass gjennom de liberale innvandringslovene. De tok aktivt del i arbeidsliv og samfunnsliv, samtidig som de opprettholdt jødisk identitet, tradisjon og tilhørighet. [173] Mellom 1920 og 1940 gjorde rasetenking og antisemittisme seg gjeldende også i Norge. Da andre verdenskrig brøt ut, bodde det om lag 2 100 jøder i landet. Totalt ble 773 norske jøder deportert til konsentrasjonsleirer, og 38 overlevde. De fleste som unnslapp Holocaust, flyktet til Sverige.[174]

Etter krigen var det under 560 jøder i Norge. I tillegg til de menneskelige tapene hadde de tyske okkupantene beslaglagt og solgt jødenes eiendeler, eiendommer og virksomheter. Norske myndigheter gjorde i første omgang lite for å sikre tilbakeføring eller oppreisning. Norske myndigheters politikk overfor de norske jødene fra 1945 og fram til 1990-tallet, kan

[172] Niemi (2003), s. 98-105; Banik (2026).
[173] Banik (2026).
[174] Bruland (2010); Banik & Levin (2010).

karakteriseres som minoritetspolitisk passivitet.[175] Myndighetene rettet verken systematiske assimilerings-, integrerings- eller ekskluderingstiltak mot gruppen. Jødene var samtidig i høy grad integrert i samfunnet, uten å gi avkall på sin identitet og sine tradisjoner. [176]

Anerkjennelsen som nasjonal minoritet i 1998 innebar et vendepunkt. Den innebar at staten fikk et tydeligere ansvar for å legge til rette for bevaring og utvikling av jødisk kultur og tradisjon, også utover det rent religiøse. Parallelt tok Stortinget et historisk og moralsk oppgjør med den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten under andre verdenskrig. Oppgjøret, basert på NOU 1997: 22, omfattet både individuelle og kollektive erstatninger. Den kollektive oppreisningen var på 250 millioner kroner, hvorav 40 millioner kroner gikk til opprettelsen av HL-senteret. [177] HL-senteret ble etablert i 2001 og har en fast samarbeidsavtale med Universitetet i Oslo om undervisning og forskning. Senteret forsker på og formidler kunnskap om Holocaust, folkemord, rasisme, antisemittisme og minoriteters vilkår i moderne samfunn. Gjennom året har HL-senteret en rekke publikumsarrangementer og arrangerer også den nasjonale markeringen av Den internasjonale Holocaustdagen 27. januar. [178] Det finnes i tillegg jødiske museum i Trondheim og Oslo. Museene arbeider med jødisk historie, kultur og kulturarv i Norge og fungerer som møteplasser og kompetansemiljøer.

Den jødiske minoriteten i Norge består i dag av anslagsvis 1 500–2 000 personer. Gruppen er sammensatt når det gjelder religiøs praksis og forholdet til tradisjoner. Norske jøder er i stor grad integrert økonomisk, sosialt og politisk, og mange knytter identiteten like mye til kultur, historie og tradisjon som til religion.[179]

Faggruppa og sekretariatet har på et tidlig stadium i arbeidet hatt møte med HL-senteret. Utredningen har ikke mottatt innspill fra norske jødiske trossamfunn eller organisasjoner, og det har heller ikke kommet innspill fra eksisterende kompetansemiljø knyttet til norske jøder.

6.3.2 Vurdering og anbefaling

Norske jøder har vært utsatt for alvorlig urett, særlig gjennom Holocaust, deportasjonene og den økonomiske likvidasjonen under andre verdenskrig. Staten har senere gjennomført et moralsk og økonomisk oppgjør med deler av denne uretten og bidratt til etableringen av institusjoner og tiltak innen forskning, dokumentasjon og formidling.

Den historiske erfaringen skiller seg imidlertid fra erfaringene til samer, kvener/norskfinner, skogfinner. Jøder har ikke vært utsatt for en målrettet fornorskings- eller

---

[175] Begrepet «minoritetspolitisk passivitet» er hentet fra Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023) s. 298. Begrepet viser til fraværet av en aktiv politikk fra myndighetenes side der myndighetene verken tok hensyn til gruppens språk og kultur eller satte inn særskilte tiltak rettet mot gruppa.
[176] Banik & Levin (2010), s. 187-188.
[177] St. prp. nr. 82, (1997-98); Innst. S. nr. 108 (1998-99); Meld. St. 12 (2020–2021).
[178] Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, *HL-senterets oppdrag*.
[179] Banik & Levin (2010), s. 191-192; Meld. St. 12 (2020–2021).

assimileringspolitikk. Holocaust, antisemittisme og den økonomiske likvidasjonen av den jødiske minoriteten representerer en annen type historisk og pågående urett enn den et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett primært skal arbeide med.

HL-senteret har et nasjonalt ansvar for forskning og formidling om Holocaust, rasisme, antisemittisme og beslektede temaer.

På denne bakgrunn vurderer faggruppa at jøder ikke bør inngå i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, heller ikke på lengre sikt. Det bør etter faggruppas syn likevel etableres et nært samarbeid mellom det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett og HL-senteret. Sammen kan sentrene bidra til en helhetlig innsats mot rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer.

7 Forslag til mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Kunnskapsdepartementet har gitt UiT i oppdrag å utrede mulig organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Hensikten med kompetansesenteret er å bidra til et varig kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Utredningen er del av oppfølgingen av Stortingets anmodningsvedtak nr. 16 av 12. november 2024. Vedtaket ble fattet i forbindelse med behandlingen av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (Dokument 19, 2022–2023). Anmodningsvedtaket forutsetter at et kompetansesenter bygger videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer, og at det utvikles i tett dialog med samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

Mandatet ber om at det utredes hvilke oppgaver som skal legges til et kompetansesenter innenfor forskning, formidling, dokumentasjon og forsoningsarbeid, slik at senteret kan oppfylle sin hensikt med å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Faggruppa legger til grunn at eventuelle tiltak må være i samsvar med rettighetene urfolk og nasjonale minoriteter har og som Norge har forpliktet seg til å følge, se kapittel 3. I dette ligger det at eventuelle tiltak er i samsvar med retten samer som urfolk har til selvbestemmelse, fritt forhåndsinformert samtykke og konsultasjoner og retten nasjonale minoriteter har til effektiv deltakelse.

Kartleggingen av eksisterende kompetansemiljøer i kapittel 5 viser at det finnes kunnskap om samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske forhold, samt om fornorskingspolitikken og konsekvensene av den. Kompetansen er imidlertid spredt, ulikt tilgjengelig og ujevnt fordelt. Kunnskapen blir heller ikke alltid tilstrekkelig etterspurt, formidlet eller anvendt i offentlig forvaltning og tjenesteyting eller i utdanningssektoren. Dette bidrar, slik Sannhets- og forsoningskommisjonen har påpekt, til et gap mellom lovfestede rettigheter, politiske mål og politisk vedtatte tiltak på den ene siden, og den faktiske gjennomføringen og oppfølgingen av disse på den andre. Selv om flere institusjoner og miljøer arbeider med forskning, dokumentasjon, formidling og forsoning, har ingen i dag et særskilt nasjonalt ansvar for å samordne og styrke arbeidet på feltet. Faggruppa vurderer på dette grunnlaget at det er behov for en varig og nasjonal satsing for å øke kunnskapen i offentlig sektor og i sivilsamfunnet. En slik satsing må ikke bare bidra til kunnskapsutvikling, men også legge til rette for at eksisterende kunnskap tas i bruk i relevante sektorer og beslutningsprosesser. En slik satsing skal heller ikke svekke eller overta oppgavene til eksisterende kompetanse-, formidlings og forskningsmiljøer, men snarere styrke deres kapasitet og legge til rette for samarbeid mellom institusjoner.

Økt kompetanse om urfolk og nasjonale minoriteter, og konsekvensene av fornorskingspolitikk og urett, er et viktig virkemiddel i forsoningsarbeidet, men kunnskap alene skaper ikke forsoning. Se mer om dette i kapittel 2 og kapittel 5. Forsoning forutsetter

også anerkjennelse, innflytelse og varige endringer i praksis. Faggruppa legger til grunn at forsoning bør forstås som en langsiktig og bred prosess i samfunnet og at forsoningsarbeidet både må rette seg mot konsekvensene av historisk urett og mot mulighetene for å utvikle mer likeverdige relasjoner og rammer for framtiden. Videre legger faggruppa til grunn at et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett ikke kan skape forsoning på vegne av offentlige myndigheter, sivilsamfunnet, urfolk eller nasjonale minoriteter. Et kompetansesenter kan imidlertid utvikle, dokumentere og formidle kunnskap, synliggjøre erfaringer og perspektiver som har vært marginalisert, og belyse hvordan politiske beslutninger, forvaltningspraksis og institusjonelle rammer kan opprettholde eller motvirke urett. På denne måten kan senteret bidra til et bedre grunnlag for forsoningsarbeid og politiske, rettslige og institusjonelle endringer. Faggruppa legger til grunn at om et kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett skal kunne bidra til kunnskapsløft innenfor offentlig sektor og sivilsamfunnet, og slik på sikt til forsoning, vil det kreve at kompetansesenteret har et tydelig mandat, langsiktig finansiering, avklart arbeidsdeling og forpliktende samarbeid med samene og de nasjonale minoritetene som premissgiverne og med eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer.

Faggruppa har i vurderingene av mulige tiltak, lagt utredningsinstruksens seks minimumskrav til grunn, det vil si problem- og målforståelse, relevante tiltak, prinsipielle spørsmål, positive og negative virkninger, anbefalt tiltak og begrunnelse, samt forutsetninger for vellykket gjennomføring. Problem- og målforståelsen er omtalt i kapittel 1 og 5, og eksisterende tiltak og kompetansemiljøer er omtalt i kapittel 5. Bakgrunnen for de prinsipielle spørsmålene er redegjort for i kapittel 3, mens sentrale begreper og avgrensninger er behandlet i kapittel 1 og kapittel 2.

Faggruppa er delt i sitt forslag til tiltak. Faggruppas medlemmer Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol går inn for et primærforslag med et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett i form av alminnelig stiftelse med en desentralisert struktur. Sekundært, og som et nullalternativ, foreslås et nasjonalt kompetansesenter som en enhet ved en eksisterende universitets- og høyskoleinstitusjon. Faggruppas medlemmer Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors foreslår at det etableres et samisk kompetansesenter om fornorsking og urett og at det i tillegg etableres et eller flere sentre for nasjonale minoriteter. Bakgrunnen for at faggruppa er delt i sitt forslag til tiltak, presenteres i kapittel 7.3. De ulike forslagene til tiltak er presentert i delkapitlene 7.4 og 7.5.

7.1 Om inkludering av romanifolk/tatere

Oppdragsbrevet ber UiT om å vurdere hvorvidt andre nasjonale minoriteter på lengre sikt bør inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. I kapittel 6 er det gjort rede for og vurdert hvorvidt romanifolk/tatere, norske romer og jøder bør inkluderes i kompetansesenteret. Faggruppa har i sin vurdering lagt til grunn at romanifolk/tatere har vært utsatt for en langvarig og menneskerettsstridig assimileringspolitikk, med alvorlige og vedvarende konsekvenser for enkeltpersoner, familier og fellesskapet. Det er vesentlige paralleller mellom denne politikken og fornorskingspolitikken overfor samer,

kvener/norskfinner og skogfinner, blant annet når det gjelder målsettinger og tidsperiode og at mange av tiltakene særlig var rettet mot barn og unge.

Faggruppa anbefaler at romanifolk/tatere inkluderes i et nasjonalt kompetansesenter og at dette skjer fra starten av. Faggruppa foreslår derfor også at det så tidlig som mulig bør legges til rette for involvering og dialog med folkegruppa og tilhørende kompetansemiljø. Anbefalingen er i tråd med innspillene som utredningen har fått fra romanifolkets/taternes organisasjoner og fra eksisterende kompetansemiljø. Videre vurderer faggruppa at norske romer og jøder ikke bør inkluderes i kompetansesenterets mandat, ettersom deres historiske erfaringer, uretten de er utsatt for og eksisterende utfordringer er av en annen karakter

7.2 Faglige oppgaver

Det overordnede målet med etablering av et eller flere nasjonale kompetansesentre om fornorskingspolitikk og urett er å bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet. Oppdragsbrevet ber om forslag til hvilke oppgaver som bør legges til kompetansesenteret innenfor kategoriene forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid, slik at senteret kan oppfylle sin hensikt. På bakgrunn av vurderingene av dagens kompetansesituasjon, herunder behovene for et kompetanseløft, foreslår faggruppa at alle fire oppgaver inkluderes i kompetansesenteret og at de prioriteres i denne rekkefølgen: formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Faggruppa legger til grunn at senteret ikke skal erstatte eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer, men styrke, supplere og legge til rette for samarbeid mellom dem.

Senterets virksomhet må bygge på prinsippet om urfolks rett til selvbestemmelse og nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse. Når senteret utvikler kunnskap, tiltak eller ressurser om samiske forhold, må dette skje i samarbeid med samiske aktører og institusjoner. Tilsvarende må arbeid om kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes forhold utvikles i samarbeid med de respektive gruppenes organisasjoner og institusjoner. Dette gjelder også når oppgaver omfatter flere grupper samtidig.

Ved utvikling av tiltak og ressurser for bestemte målgrupper – som barnehager, skoler, utdanningsinstitusjoner, offentlig forvaltning, kultursektor eller sivilsamfunn – må senteret også føre dialog med de aktuelle brukerne. Slik kan tiltakene bli faglig solide, relevante og anvendbare i praksis. En slik tilnærming vil bidra til bred forankring og faglig legitimitet, sikre at arbeidet bygger på samers, kveners/norskfinners, skogfinners og romanifolkets/taternes erfaringer, behov og prioriteringer, og ivareta urfolks og nasjonale minoriteters rettigheter.

7.2.1 Formidling

Faggruppa foreslår at formidling skal være den prioriterte faglige oppgaven til senteret. Målet med formidlingsaktiviteten er å bidra til økt kunnskap i offentlig sektor og i sivilsamfunnet om fornorskings- og assimilasjonspolitikk og urett, om fornorskings- og assimilasjonspolitikkens konsekvenser og de rettigheter urfolk og nasjonale minoriteter har.

Formidlingsarbeidet kan slik bidra til å legge grunnlaget for forsoningsarbeid og et mer forsonet samfunn. Se kapittel 5.7 om kunnskapsøkningens plass i forsoning. Formidlingen skal samtidig være relevant for urfolk og nasjonale minoriteter. Som følge av fornorskings- og assimilasjonspolitikk kan enkeltpersoner og grupper ha begrenset tilgang til kunnskap om egen historie, språk og kultur. Formidlingen bør synliggjøre erfaringer som over tid har vært marginalisert, fremme anerkjennelse av historisk urett og legge til rette for dialog og læring.

Innspillene gir bred støtte til at formidling prioriteres. De understreker at senteret må bidra til å tette betydelige kunnskaps- og praksishull i befolkningen, offentlig sektor, utdanningssektoren og kulturlivet. Det er særlig støtte til at senteret skal utvikle og tilgjengeliggjøre ressurser, digitale løsninger, kompetansetiltak og pedagogiske opplegg som kan brukes i utdanning, forvaltning og sivilsamfunn. Flere peker på at formidlingen må være praktisk relevant og bidra til endret praksis, ikke bare økt historisk kunnskap.

De personlige historiene og det øvrige materialet etter Sannhets- og forsoningskommisjonen kan være en viktig kilde til kunnskap, forskning og forsoning. Materialet forvaltes av Nasjonalarkivet, der Samisk arkiv har en særlig rolle gjennom sitt nasjonale ansvar for samisk dokumentasjon. Bruk og tilgjengeliggjøring må skje i tett samarbeid med Nasjonalarkivet og Samisk arkiv. Materialet inneholder personlige historier og sensitivt innhold, og forutsetter juridiske, etiske og arkivfaglige vurderinger som ivaretar personvern, rettigheter og tillit. Nasjonalarkivet bør ha ansvar for arkivfaglig forvaltning, herunder innsynsvurderinger, metadata, kontekstualisering og forsvarlig tilgjengeliggjøring. Kompetansesenteret bør ha ansvar for aktiv formidling i samarbeid med berørte miljøer og innenfor rammene Nasjonalarkivet fastsetter. Roller, ansvar og tilgangsformer bør avklares før det etableres et mer forpliktende samarbeid.

Faggruppa foreslår at det utredes hvordan en årlig *Sannhets- og forsoningsuke*, med egen *Sannhets- og forsoningsdag*, kan etableres som et nasjonalt eller grenseoverskridende markeringspunkt. Forsoningsuka kan for eksempel inneholde arrangementer, samtaler og formidlingsaktiviteter. Den bør kombinere nasjonal synlighet med lokalt og regionalt forankrede aktiviteter gjennomført i samarbeid med samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere, kunnskaps- og utdanningsinstitusjoner på ulike nivåer, museer og kulturinstitusjoner, kommuner, frivillige organisasjoner og offentlige virksomheter. En slik årlig satsing kan bidra til varig oppmerksomhet om fornorskingspolitikken og dens konsekvenser, samtidig som den skaper møteplasser for kunnskapsdeling, dialog og videre forsoningsarbeid. Mange innspill støtter opp om forslaget om en årlig sannhets- og forsoningsuke og en Sannhets- og forsoningsdag. Innspillene vurderer dette som et mulig virkemiddel for synlighet, kunnskapsløft og offentlig dialog. Samtidig peker flere på at uka og dagen ikke må bli en rent symbolsk markering, men knyttes til konkrete tiltak, oppfølging og ansvarliggjøring. Det understrekes også at berørte grupper må ha reell innflytelse på tidspunktet for og innholdet i en slik uke og dag, og at tidspunktet bør vurderes opp mot eksisterende markeringer.

Faggruppa understreker igjen at senteret ikke skal erstatte eksisterende formidlingsmiljøer, men styrke, samordne og supplere deres arbeid. Dette kan blant annet skje gjennom utvikling av felles ressurser, formidlingsopplegg, digitale løsninger og møteplasser som aktører i hele landet kan bruke og videreutvikle. Faggruppa mener at senteret bør ha som mål å være en godt synlig kunnskapsbasert aktør i det offentlige rom nasjonalt, dels gjennom egne aktiviteter og dels gjennom samarbeid med eksisterende institusjoner som virker innen det samme feltet. Innspillene løfter fram kunst, kultur og tradisjonskunnskap som et område som bør få en tydeligere plass enn i faggruppas forslag. Fortellinger, joik, språk, duodji, håndverk, film, litteratur, musikk, teater og billedkunst beskrives ikke bare som formidlingsverktøy, men som kunnskapsbærere og identitetsskapende praksiser og arenaer for bearbeiding og forsoning. Det etterlyses derfor et sterkere samarbeid mellom utdanningssektoren og kunst- og kulturfeltet, samt en tydeligere vektlegging av materiell og immateriell kulturarv i senterets formidlingsarbeid.

Faggruppa vektlegger at siden formidling om fornorskings- og assimilasjonspolitikk og historisk urett kan berøre sensitive temaer som tap av språk, kultur og identitet, diskriminering, rasisme, skam og taushet, bør arbeidet alltid være faglig solid, etisk bevisst og utvikles sammen med urfolk og nasjonale minoriteter samt med eksisterende fagmiljø. Dette får tydelig støtte i innspillene. Flere fremhever at formidlingen må bygge på kunnskap med, av og fra de berørte gruppene, ikke bare kunnskap om dem. I forlengelsen av det, mener faggruppa at senteret bør være en foregangsinstitusjon for flerspråklig formidling. Formidlingen bør skje på norsk og, ut fra målgruppe, tema og formidlingssituasjon, på de samiske språkene og/eller kvensk og/eller norsk romani.

7.2.2 Forsoningsarbeid

Faggruppa foreslår at forsoningsarbeid skal prioriteres etter formidling og før forskning og dokumentasjon. Forsoningsarbeid skjer ikke isolert: Det er tett bundet sammen med oppgavene innen formidling, forskning og dokumentasjon. Faggruppa vil understreke at forsoningsarbeid ikke er en enkeltstående aktivitet eller et ansvar som kan ligge hos én institusjon. Forsoningsarbeid er en langsiktig prosess. Prosessen forutsetter innsats fra offentlige myndigheter, institusjoner, sivilsamfunn, lokalsamfunn, majoritetsbefolkningen, urfolk og nasjonale minoriteter. Kompetansesenterets fremste rolle bør derfor være å bidra med kunnskap, samordning, møteplasser og faglig støtte til forsoningsarbeid på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

Innspillene gir i hovedsak støtte til at forsoningsarbeid skal være en selvstendig og sentral oppgave for kompetansesenteret. Det er bred enighet om at forsoning er en langsiktig prosess, ikke en tilstand som kan vedtas eller oppnås gjennom etableringen av et senter, framføring av en unnskyldning eller enkeltstående markeringer. Forsoning kan kanskje oppnås ved å bruke tid, gjennom innsats fra samer, kvener, norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere, lokalsamfunn, offentlige myndigheter, institusjoner og sivilsamfunnet. Det er verdt å merke seg at flere innspill etterlyser en mer konkret og faglig tydelig forståelse av hva forsoning innebærer i praksis. Enkelte peker på behovet for kompetanse i gjenopprettende og

transformative tilnærminger, og for metoder som kan brukes i arbeid med traumer, skam, taushet, identitetstap og konflikt. Dette tilsier at senteret ikke bare bør bidra med generell kunnskapsformidling, men også med faglig bistand, veiledning, metoder, kompetansetiltak og erfaringsutveksling for aktører som arbeider med forsoning i praksis.

Det har over noen tiår vært en omfattende aktivitet med betydning for forsoningsarbeid i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer. Oppfølgingen av sannhets- og forsoningskommisjonens rapport har også bidratt til at en rekke aktører har vurdert sin egen rolle i fornorskingspolitikken og i det videre forsoningsarbeidet, se kapittel 5. Selv om forsoningsarbeid ikke inngår eksplisitt i aktørenes mandat, er arbeidet deres sentralt i forsoningsprosessen. Det bidrar til å motvirke konsekvensene av fornorskingspolitikken, styrke språk, kultur, tilhørighet og identitet og synliggjøre erfaringer som over tid har vært marginalisert. Det har i noen grad, om enn ikke like omfattende, også vært forsoningsarbeid knyttet til romanifolk/tatere de siste tiårene, se kapittel 6. Innretningen på og effekten av dette arbeidet har mange paralleller til det vi finner i samiske, kvenske/norskfinske og skogfinske miljøer.

Et gjennomgående synspunkt i innspillene er at forsoning må skje på urfolks og nasjonale minoriteters premisser. Sametinget og samiske institusjoner må ha reell innflytelse over arbeid som gjelder samiske forhold, mens kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolk/tatere miljøer må ha tilsvarende innflytelse i saker som gjelder deres erfaringer og behov. Flere understreker at gruppene har ulike historiske, rettslige og institusjonelle utgangspunkt. Senterets organisering og arbeidsformer må derfor kunne romme ulike behov, perspektiver og uenigheter, uten å viske ut samenes særlige status og erfaringer som urfolk eller de nasjonale minoritetenes særskilte erfaringer.

I forskningen om forsoning i urfolkskontekster etterlyses en tydeligere rettighetsbasert tilnærming. Dette påpekes også i innspillene som utredningen har mottatt fra samiske aktører. Forsoning kan ikke begrenses til språk, kultur og dialog dersom konflikter om land, vann, sjø, naturressurser, reindrift, fiske, arealinngrep og beslutningsmyndighet består. Flere peker på at pågående urett og uavklarte rettighetsspørsmål svekker grunnlaget for tillit og forsoning. Kompetansesenteret kan bidra med kunnskap, dokumentasjon og dialog om hvilke virkninger dagens regelverk og praksis har for urfolk og nasjonale minoriteter. Det kan også hjelpe til med å synliggjøre behovet for endringer, men kan ikke erstatte statens ansvar for å gjennomføre politiske, strukturelle og rettslige endringer. På denne bakgrunnen mener faggruppa at kompetansesenterets rolle må være å understøtte forsoningsprosesser nasjonalt, regionalt og lokalt. Senteret bør bidra til dialog og trygge møteplasser, ivaretakelse av personlige erfaringer og historier, kompetanseutvikling, metodeutvikling og erfaringsutveksling. Samtidig må det avgrenses tydelig at senteret ikke kan skape forsoning på vegne av samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere eller erstatte myndighetenes ansvar for rettighetsoppfølging, institusjonelle endringer og reparasjon av pågående urett.

Faggruppa anerkjenner det arbeidet aktører innen offentlig forvaltning, utdanning, forskning, kultur, kirkeliv, arbeidsliv og sivilsamfunn har lagt ned. Den anerkjenner også hvordan aktørene har fulgt opp kommisjonens rapport gjennom ulike tiltak og lokale prosesser. Kompetansesenteret bør bygge videre på dette arbeidet ved å støtte offentlig sektor og sivilsamfunnet i deres forsoningsarbeid. Senteret bør synliggjøre erfaringer, formidle relevant kunnskap og legge til rette for læring og erfaringsutveksling på tvers av folkegrupper, sektorer og geografiske områder.

7.2.3 Forskning

Forskning er svært viktig for kunnskapsutvikling, og bidrar til formidlings- og forsoningsarbeid, og bør etter faggruppa sitt syn være en av kompetansesenterets oppgaver. Faggruppa mener at forskningsinnsatsen ved kompetansesenteret bør bygge på akademisk frihet og forskningsetiske normer. Den bør legge vekt på å utvikle kunnskap om hvordan forsoningsprosesser kan forstås, gjennomføres og følges opp i ulike sammenhenger, og hvilke tiltak som kan motvirke de langvarige konsekvensene av fornorskings- og assimilasjonspolitikken. Forskningen skal ta sikte på dokumentere og belyse erfaringer med forsoningsprosesser lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Innspillene støtter at senteret skal bidra til forskning og kunnskapsutvikling, men understreker at forskning ikke bør bli senterets primære oppgave eller føre til en rent akademisk og sentralisert organisering. Forskningen bør understøtte senterets formidlings- og forsoningsarbeid og utvikles i nær sammenheng med praksisfeltet.

På tross av en rekke forsknings- og kunnskapsfremmende tiltak de siste årene, har vår kartlegging stadfestet at det fortsatt er et betydelig kunnskapsbehov. Dette gjelder både fornorskingspolitikken som historisk og samfunnsmessig fenomen, og politikkens konsekvenser for samer, kvener/norskfinner, skogfinner og storsamfunnet. Det er grunn til å tro at det samme er tilfelle for romanifolk/tatere. Kompetansesenteret bør ha til oppgave å følge utviklingen i kunnskapsstatusen, synliggjøre forskningsbehov og initiere eller legge til rette for forskning på prioriterte områder. Faggruppa understreker igjen at kompetansesenteret ikke er ment å erstatte eksisterende forskningsmiljøer, men bidra til å styrke, koordinere og synliggjøre forskning som allerede foregår ved universiteter, høyskoler, museer, arkiv, språk- og kultursentre og andre kompetansemiljøer. Forskningen bør, i likhet med formidling og forsoningsarbeid, utvikles i tett samarbeid med samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes kompetansemiljøer. Innspillene framhever at dette må skje gjennom en distribuert og samarbeidsbasert modell, med lokal og regional forankring. Flere av innspillene framhever at forskningen må utvikles på gruppenes premisser og bygge på både forskningsbasert og erfaringsbasert kunnskap, som kan tolkes som et ønske om oppretting av den epistemiske uretten de har lidd. For samiske forhold innebærer dette urfolksperspektiver, urfolksbaserte metoder og reell medvirkning gjennom hele forskningsprosessen. Tilsvarende må kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolks/tateres miljøer involveres i forskning som gjelder deres kunnskap, erfaringer og behov.

Faggruppa mener at senteret bør initiere og delta i forskningsprosjekter og faglige nettverk nasjonalt og internasjonalt. Et konkret tiltak for å stimulere til kunnskapsutvikling kan være å legge til rette for hospiterings- eller gjesteforskerordninger, der forskere og fagpersoner fra ulike institusjoner arbeider ved kompetansesenteret i avgrensede perioder. En slik ordning vil styrke kunnskapsutviklingen, fremme samarbeid mellom forskningsmiljøer og praksisfelt og bidra til at ny kunnskap tas i bruk.

7.2.4 Dokumentasjon

Faggruppa mener at dokumentasjon bør understøtte kompetansesenterets arbeid med formidling, forsoning og forskning. Arbeidet bør bidra til å bevare og synliggjøre lokale og regionale erfaringer med fornorskings- og assimileringspolitikken, konsekvensene av denne politikken for urfolk og nasjonale minoriteter, og erfaringer fra pågående og gjennomførte forsoningsprosesser. Det er viktig å dokumentere hvordan slike prosesser blir forstått, gjennomført og fulgt opp, og hvilke erfaringer og resultater de gir. En slik dokumentasjon vil gi et viktig grunnlag for kunnskapsutvikling, formidling og videre forsoningsarbeid. Innspillene støtter dette, og understreker at dokumentasjonen bør omfatte både historiske erfaringer og hvordan fornorskingens virkninger kommer til uttrykk i dag. Dette gjelder blant annet konsekvenser for familier og lokalsamfunn, offentlig forvaltning, lovverk og tjenesteyting. Konsekvenser som går tvers av generasjoner, historiske traumer og revitalisering av språk, kultur og identitet løftes fram som sentrale temaer. Flere innspill framhever behovet for å ta imot, bevare og tilgjengeliggjøre personlige historier etter Sannhets- og forsoningskommisjonen og fra andre kilder.

Etter faggruppas vurdering bør senteret, i samarbeid med lokale og regionale aktører, legge til rette for dokumentasjon av personlige historier og lokale og regionale erfaringer med fornorskings- og assimilasjonspolitikk, konsekvensene det har hatt for de ulike gruppene, og av forsoningsprosesser på ulike nivå. Kompetansesenteret bør slik faggruppa vurderer det, ikke bygge opp egne arkiv- eller dokumentasjonsstrukturer, men samarbeide med og styrke eksisterende arkiver, museer og andre relevante kompetansemiljøer. Det bør etter faggruppas syn etableres samarbeidsavtaler med Nasjonalarkivet, herunder Samisk arkiv, og andre relevante arkivinstitusjoner. Flere innspill framhever behovet for å ta imot, bevare og tilgjengeliggjøre personlige historier etter Sannhets- og forsoningskommisjonen og fra andre kilder. Dokumentasjon som omfatter personopplysninger, personlige fortellinger eller annet sensitivt materiale, må håndteres i tråd med juridiske, etiske og arkivfaglige krav. Senteret bør bidra til en koordinert innsats i det videre dokumentasjonsarbeid og arbeidet bør bygge opp under eksisterende kompetanse og ikke komme i konkurranse med den.

7.3 Om bakgrunnen for delt forslag til tiltak

Innspillene viser bred støtte til behovet for en varig nasjonal satsing på kunnskap, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid knyttet til fornorskingspolitikken og uretten den har medført. Samtidig innebar støtten ikke nødvendigvis tilslutning til det som ble presentert som primærforslaget i førsteutkastet. Et begrenset antall innspill støttet tydelig det

som der ble kalt primærforslaget, dvs. en modell der kompetansesenteret består av tre fagenheter og en fellesenhet, i form av en alminnelig stiftelse.[180] Kvenske og skogfinske miljøer støttet etableringen av ett nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, det gjør også se fleste av romanifolkets/taternes miljøer. De fleste innspillene fra samiske miljøer og aktører foreslår et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Dette forslaget begrunnes med samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse, samisk institusjonsbygging og betydningen av at samiske miljøer selv får kontroll over dokumentasjon, forskning, kunnskapsutvikling og formidling av samiske erfaringer.

Et nasjonalt kompetansesenter vil få betydning for hvordan kunnskap om historie, språk, kultur, samfunnsliv dokumenteres, forvaltes og formidles. Senteret vil også påvirke eksisterende institusjoner, prioriteringen av offentlige ressurser og hvilke miljøer som får ansvar, kapasitet og innflytelse i det videre forsoningsarbeidet. Faggruppa vurderer at for samene som urfolk, aktualiserer dette den overordnede retten til selvbestemmelse. Retten innebærer blant annet at samene selv skal kunne fastsette prioriteringer for egen økonomiske, sosiale og kulturelle utvikling. Retten til fritt, forhåndsinformert samtykke og konsultasjoner er viktige virkemidler for å virkeliggjøre retten til selvbestemmelse. Faggruppa vurderer også at tiltaket aktualiserer nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse. Samelovens konsultasjonsregler, ILO-konvensjon nr. 169 og urfolkserklæringen gir føringer for statens dialog med Sametinget og samiske interesser i saker som kan få direkte betydning for dem, se kapittel 3. Staten skal konsultere og samarbeide i god tro med urfolk gjennom deres representative institusjoner for å oppnå deres frie, forhåndsgitte og informerte samtykke før det treffes tiltak som kan berøre dem.

Faggruppa er samstemt om at Sametinget, som samenes demokratisk folkevalgte organ og dermed samenes øverste representativt organ, må konsulteres, og at det fatter beslutning i spørsmålet om hvordan samers rett til selvbestemmelse skal operasjonaliseres i forbindelse med et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. I denne sammenheng operasjonaliseres dette gjennom Sametingets politiske behandling og vedtak om saken. Faggruppa er også samstemt om at samenes rett til selvbestemmelse har betydning for utredningen, etableringen og driften av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Det er imidlertid ulike syn på hvordan retten skal operasjonaliseres, hvilken vekt innspillene som har kommet fram i utredningen skal tillegges, og hvilke prinsipielle og organisatoriske konsekvenser dette bør få. Synspunktene spenner fra organisasjons- og styringsformer til etableringen av et autonomt samisk kompetansesenter. På denne bakgrunnen fremmer faggruppas medlemmer to ulike forslag til organisering.

Fem av faggruppas medlemmer – Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol – legger til grunn at samenes rett til selvbestemmelse kan ivaretas innenfor et felles kompetansesenter for samer og nasjonale minoriteter om Sametinget slutter seg til forslaget.

---

[180] Se kapittel 1.6.2.2.

Forslaget er nærmere beskrevet i kapittel 7.4. De øvrige fem av faggruppas medlemmer – Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors – anbefaler at det opprettes et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett dersom Sametinget vedtar dette. Forslaget er nærmere beskrevet i kapittel 7.5. Forslaget innebærer at det i tillegg etableres et eller flere sentre for nasjonale minoriteter.

7.4 Forslag til tiltak fra Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol: Et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Forslag til tiltak fra faggruppemedlemmene Cato Christensen, Torjer Olsen, Johanne Raade, Ketil Zachariassen og Lena Aarekol. Forslaget inneholder to deler. Kapittel 7.4.1 presenterer primærforslag til organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett med en desentralisert struktur. Dette er også primærforslaget til aktivitetsnivå. Kapittel 7.4.2. beskriver sekundærforslag, som også er nullalternativet, som er et kompetansesenter i form av en universitets- og høyskoleintegrert enhet.

7.4.1 Primærforslag: Et felles nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Forslag til primærtiltak fra Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol tar utgangspunkt i møtene med og innspillene fra samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolket/taterne sine organisasjoner, institusjoner og andre aktører. Det er lagt vekt på å utvikle en organisasjonsmodell som kan bidra til et varig kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Medlemmene som fremmer dette forslaget mener at modellen vil styrke kunnskapen om fornorskningspolitikken og uretten den har medført, samt forholdene om samer som urfolk og kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere som nasjonale minoriteter. Modellen forener samenes rett til selvbestemmelse i saker som gjelder samiske forhold, og de nasjonale minoritetenes rett til effektiv deltakelse i saker som angår deres grupper, jf. kapittel 3, med akademisk frihet og anerkjente forskningsetiske normer for senterets forskning og faglige virksomhet. Forslaget legger til grunn at selvbestemmelse og effektiv deltakelse må operasjonaliseres i senterets styringsstruktur, mandat og ressursfordeling, mens det faglige innholdet i senterets arbeid er underlagt akademisk frihet og anerkjente forskningsetiske normer, jf. universitets- og høyskoleloven § 2-2 og forskningsetikkloven § 4 og § 5.

Etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett med oppgaver innen formidling, forsoning, forskning og dokumentasjon forutsetter et aktivitetsnivå som svarer til senterets mandat, oppgaver og organisering. Forslaget innebærer en organisasjonsform med fire fagenheter, med tilhørende noder, og med en fellesenhet. Fagenhetene skal ha egne, forutsigbare budsjettrammer og ansvar for faglige prioriteringer, ansvar for samarbeid med tilhørende noder og utvikling av tiltak innenfor sine ansvarsområder. Ved saker som berører flere grupper, skal aktuelle fagenheter og relevante

organisasjoner involveres tidlig og på likeverdig grunnlag. Ingen fagenhet eller fellesenheten skal definere behov, prioriteringer eller kunnskapsgrunnlag på vegne av en annen gruppe. Når kompetansesenteret utvikler ressurser og tiltak for bestemte målgrupper innen offentlig sektor eller sivilsamfunnet bør de aktuelle målgruppene også involveres. Slik kan tiltakene både være forankret i behovene til urfolk og nasjonale minoriteter, og være relevante og anvendbare for målgruppene som skal bruke dem.

Den samiske fagenheten skal ha reell faglig myndighet til å definere kunnskapsbehov, fastsette faglige prioriteringer og utvikle tiltak innen formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon om samiske forhold i dialog med Sametinget, samiske institusjoner, organisasjoner og andre relevante samiske miljøer. I den foreslåtte modellen legges det vekt på at fellesenheten og kompetansesenterets styre ikke skal kunne overstyre den samiske fagenhetens faglige prioriteringer i saker som særskilt gjelder samiske forhold. Fagenhetene for kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolket/taterne skal ha reell faglig myndighet over prioriteringer og utvikling av arbeid som gjelder deres språk, kulturer, historier og erfaringer. De respektive gruppenes organisasjoner, institusjoner og miljøer skal involveres i strategiske og vurderingen av kunnskapsbehov, slik at deres rett til effektiv deltakelse ivaretas. Senteret kan ikke gis pålegg eller instrukser om det faglige innholdet i arbeidet, og den enkelte ansatte har akademisk frihet på linje med ansatte ved universiteter og høyskoler.

En vesentlig del av den faglige aktiviteten skal skje i samarbeid med eksisterende kompetansemiljøer, omtalt som noder. Ressursene som settes av til noder, kan blant annet benyttes til flerårige samarbeidsavtaler, frikjøp av kompetanse, delte stillinger, prosjektmidler og aktivitetsmidler. Ressursene tilsvarer derfor ikke nødvendigvis faste stillinger ved de enkelte nodene. En slik struktur krever kapasitet til ledelse, koordinering, kommunikasjon, reisevirksomhet, digitale samarbeidsløsninger og oppfølging av samarbeidsavtaler, i tillegg til kompetansesenterets løpende faglige virksomhet. Kompetansesenterets ressurser må derfor dimensjoneres både for å ivareta egen virksomhet og for å understøtte samarbeid med eksisterende kompetansemiljø. På bakgrunn av dette legger forslaget til grunn en trinnvis utvikling av kompetansesenteret, der fire aktivitetsnivåer synliggjør ulike ambisjonsnivåer, ressursbehov og utviklingsmuligheter:

Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bør gjennom sitt virke bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet gjennom innsats innenfor de prioriterte kategoriene formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. I forslaget er det lagt vekt på at et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett ikke skal erstatte eksisterende institusjoner og kompetansemiljøer, men styrke, supplere og legge til rette for samarbeid mellom dem.

7.4.1.1 Fagenheter og noder

Fagenhetene utgjør den faglige kjernen i det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett. Fagenhetene skal hver for seg og i sum bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet, samtidig som de skal bidra til

kunnskapsløft i egen gruppe. Til hver fagenhet bør det knyttes et nettverk av noder som fagenheten inngår faglige og økonomiske samarbeid med. Mens fagenhetene utgjør faste enheter i det nasjonale kompetansesenteret om fornorskingspolitikk og urett, bør nodene være forankret i eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer som museer, språk- og kultursentre og andre kultur- og kunnskapsinstitusjoner. Nodene vil bidra til at nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bygger videre på og styrker allerede etablerte miljøer, fremfor å etablere parallelle kompetansestrukturer. Dette svarer også på anmodningsvedtakets forutsetning om at arbeidet skal bygge videre på eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer.

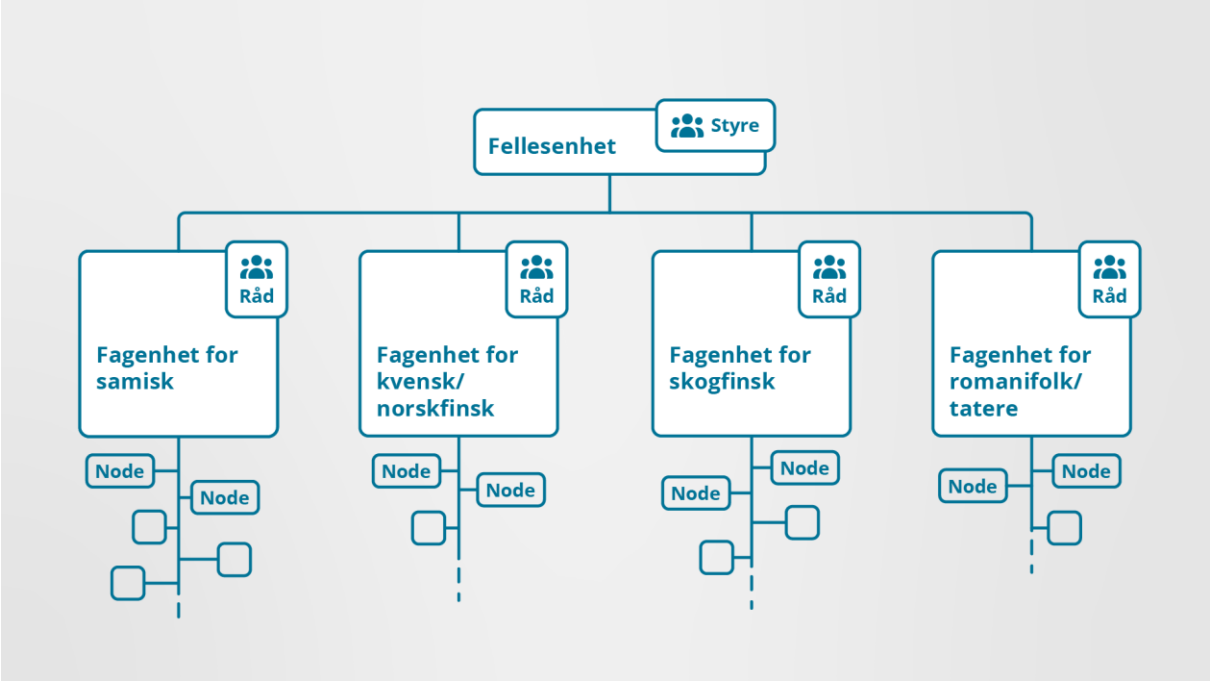
Den faglige aktiviteten i fagenhetene bør i stor grad kanaliseres gjennom nodene, som forplikter seg til å tilføre spesifikk kunnskap og kompetanse til fagenhetenes og nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett arbeid. Samtidig bør fagenhetene og kompetansesenteret bidra med kompetanse, finansiering og samarbeidsmuligheter som styrker de eksisterende miljøene. Ressurser til nodene kan blant annet benyttes til flerårige samarbeidsavtaler, frikjøp av kompetanse, delte stillinger, prosjektmidler, aktivitetsmidler eller faste stillinger ved den enkelte noden. Ressursene bør dermed kunne innrettes fleksibelt, avhengig av den enkelte fagenhet og av nodens rolle, kompetanse og behov.

Fagenhetene bør ha ansvar, sammen med nodene, for å utvikle og følge opp forsoningsarbeidet inn mot egen gruppe. Fagenhetene bør sammen med nodene ta sikte på å bidra inn i lokale og regionale dialog- og forsoningsprosesser, kompetansetiltak og formidlingsarbeid rettet inn mot offentlig sektor og sivilsamfunnet. Fagenhetene bør være selvstendige resultatenheter og utøve bemannings-, mål-, resultat-, økonomi- og risikostyring for egen enhet og ha fag-, budsjett- og personalansvar for egen enhet. De ulike fagenhetene bør lokaliseres i nærheten av sterke eksisterende respektive samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske romanifolks/taternes kompetansemiljø. Fagenhetene kan, i den grad det er mulig og hensiktsmessig, samlokaliseres med eksisterende kompetansemiljø. Samlokalisering og forpliktende samarbeid vil etter faggruppas syn kunne gi synergieffekter som vil kunne bygge opp om og styrke kompetansemiljø til urfolk og nasjonale minoriteter.

7.4.1.2 Fellesenhet

Forsalget innebærer at nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett har en fellesenhet som ivaretar senterets administrative oppgaver og bidrar til koordinering/samordning mellom fagenhetene. Fellesenhetens samordningsarbeid bør ta utgangspunkt i behov, initiativ og prioriteringer fra fagenhetene, og legge til rette for samarbeid, erfaringsutveksling og felles aktivitet der dette er formålstjenlig. Fellesenheten bør ha et særlig ansvar for at kompetansesenteret er en synlig nasjonal aktør som aktivt bidrar til økt kunnskap om fornorskingspolitikk og urett. Dette omfatter blant annet ansvar for å koordinere arbeidet med Sannhets- og forsoningsuka og Sannhets- og forsoningsdag. Forslaget tar utgangspunkt i at fellesenheten bør ha en begrenset størrelse og først og fremst ivareta oppgaver som ikke kan løses av fagenhetene eller nodene hensiktsmessig. Fellesenheten skal støtte opp under den faglige aktiviteten i fagenhetene og nodene, ikke

bygge opp parallelle funksjoner eller overta oppgaver som naturlig hører hjemme der. Fellesenheten bør ikke ha myndighet til å overstyre fagenhetenes faglige prioriteringer innenfor deres ansvarsområder.

Figur 1 - Organisasjonskart. Illustrasjon: Torger Grytå, UiT.

7.4.2 Juridisk form, styre og råd

Et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett må ha troverdighet og tillit blant samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere, samt i samfunnet ellers, for å kunne bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet og dermed til videre forsoning. Erfaringene til HL-senteret, jf kapittel 4, tilsier mandat, retningslinjer, faglig uavhengighet og full akademisk frihet vil være avgjørende for at nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett over tid skal kunne fylle den tiltenkte funksjonen. Forslaget vurderer stiftelsesformen som den best egnede juridiske formen for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Ifølge § 10 i stiftelsesloven skal en stiftelse ha vedtekter som blant annet angir stiftelsens navn og formål. Forslaget legger til grunn at vedtektene, ut over minimumskravene, regulerer styrets sammensetning, rådenes sammensetning, forholdet mellom styret og fagenhetsrådene, forholdet mellom fagenheten og fellesenheten, prinsippet om akademisk frihet, prinsipper for ressursfordeling mellom fellesenhet og de fire fagenhetene, ordninger for samarbeid med noder, krav til evaluering og rapportering. En del av forholdene som vedtektene bør omhandle, og de prinsippene som bør ligge til grunn, er drøftet i det overstående i dette kapitelet og i tidligere kapitler.

Forslaget innebærer at nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett har et styre og at hver fagenhet har et eget råd. Forslaget har som utgangspunkt at styret bør ha en

sammensetning som reflekterer både bakgrunnen for opprettelsen av kompetansesenteret og senterets samfunnsoppdrag, og som samtidig ivaretar rettighetene samer har som urfolk og kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolket/taterne har som nasjonale minoriteter. Sammensetningen av styret og ordningen for oppnevning av styreleder bør utredes nærmere, herunder hvilken rolle Sametinget skal ha i denne prosessen. For et styre på ti personer kan følgende modell inngå i det videre utredningsarbeidet: én ekstern styreleder, to representanter oppnevnt av samiske organisasjoner og institusjoner, én representant oppnevnt av kvenske/norskfinske organisasjoner og institusjoner, én representant oppnevnt av skogfinske organisasjoner og institusjoner, én representant oppnevnt av romanifolkets/taternes organisasjoner og institusjoner, samt fire representanter for de ansatte – én fra hver fagenhet. Det bør være tilnærmet kjønnsbalanse i styret.

Før nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett etableres som en alminnelig stiftelse, bør sammensetningen av styret utredes nærmere med tanke på å klargjøre hvordan samenes rett til selvbestemmelse ivaretas samtidig de nasjonale minoritetenes rett til medvirkning blir ivaretatt. Det bør også utredes nærmere om styret bør underlegges særskilte beslutningsregler. Det kan for eksempel være aktuelt å fastsette krav om alminnelig flertall for saker som har lik betydning for alle gruppene, eller som gjelder forhold av nasjonal karakter. For saker som derimot i større eller særlig grad berører en bestemt gruppes rettigheter eller interesser, kan det være aktuelt å stille strengere krav, for eksempel krav om kvalifisert flertall, tilslutning fra alle representanter for den berørte gruppen eller i enkelte tilfeller vetorett. Ved vurderingen av hvilket beslutningskrav som bør gjelde, bør det blant annet legges vekt på hvor inngripende saken er for den aktuelle gruppen. Utredning av styresammensetning og beslutningsregler bør involvere Sametinget og alle de omtalte nasjonale minoritetene.

Hver fagenhet bør ha et råd med representanter fra de ulike gruppens organisasjoner og institusjoner. Rådenes oppgave bør være todelt. For det første bør oppgaven være å bidra til faglig forankring og bidra med råd om strategiske valg og faglige prioriteringer til fagenhetene. For det andre bør oppgaven være å gi styret i nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett råd i strategiske og faglige spørsmål som gjelder den aktuelle gruppen. Rådene til fagenhetene bør inngå i senterets samlede medvirkningsstruktur. Forslaget innebærer også at antallet medlemmer i rådene tilpasses hver enkelt gruppe og fastsettes etter konsultasjon og/eller dialog med hver gruppes organisasjoner og institusjoner. Rådene bør ha mellom seks og fjorten medlemmer, og av disse bør minst én komme fra de berørte gruppenes ungdomsorganisasjoner. I tillegg bør det, samlet sett, være kjønnsbalanse (maksimalt 60 % av samme kjønn) i hvert råd.

7.4.3 Lokalisering av fagenheter og fellesenhet

I vurdering av lokalisering av fagenheter og fellesenhet er det lagt vekt på prinsippet om urfolks rett til selvbestemmelse og nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse. Det innebærer at endelig lokalisering av fagenheter og fellesenheter må gjøres gjennom konsultasjon og dialog med Sametinget og kvenske/norskfinske, skogfinske,

romanifolkets/taternes organisasjoner og institusjoner. Dette forslaget til lokalisering bygger på de innspill som faggruppa har fått i møter og innspillsrunder og gjennom en samlet vurdering med en særlig vekt på hvilke faglige oppgaver fagenhetene og fellesenheten skal løse, men der det også er tatt hensyn til nærhet til gruppene det gjelder, på tilgjengelighet og kommunikasjoner, på tilgang på relevant erfaring og kompetanse, på økonomiske rammer, på risiko og på gjennomførbarhet.

7.4.3.1 Lokalisering av Fagenhet for samisk

Lokaliseringen av en samisk fagenhet bør avgjøres gjennom konsultasjon med Sametinget og samiske institusjoner og med grunn i kompetansesenterets mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Fagenheten bør lokaliseres i nærhet av et etablert samisk fagmiljø med relevant kompetanse. Det bør legges vekt på at lokaliteten har tilgang til samisk språk- og kulturkompetanse, kompetanse om samisk historie og samfunnsliv, samt erfaring med dokumentasjon, forskning og formidling. Det bør også legges vekt på tilgang til personer med relevant erfaring og kunnskap og muligheten for samarbeid med Sametinget, samiske institusjoner, museer, arkiv- og dokumentasjonsmiljøer, forsknings- og utdanningsinstitusjoner og samiske organisasjoner.

Kautokeino og Diehtosiida (Samisk vitenskapsbygg) kan være god egnet som lokalitet for samisk fagenhet. En rekke samiske institusjoner, blant andre Sámi allaskuvla, Sámi Arkiiva/Samisk arkiv, Beaivváš Sámi Našunála Teáhter, Sametinget (Opplæringsavdelingen og avdeling for språk), Duodjeinstituhtta, holder til i Kautokeino. Det vil gi tilgang til et mangslungent miljø med muligheten for samarbeid med sentrale samiske institusjoner. Det er også flere andre lokaliteter som kan være godt egnet som for en samisk fagenhet, i uprioritert rekkefølge, Alta, Bodø, Drag, Evenes, Manndalen, Røros, Snåsa, Varangerbotn.

7.4.3.2 Lokalisering av Fagenhet for kvensk/norskfinsk

Lokaliseringen av en kvensk/norskfinsk fagenhet bør avgjøres i dialog med kvenske/norskfinske organisasjoner og institusjoner med utgangspunkt i fagenhetens mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Fagenheten bør lokaliseres i nærhet av et etablert kvensk kompetansemiljø med relevant erfaring. Det bør legges vekt på at lokaliteten har tilgang til kvensk språk- og kulturkompetanse, kompetanse om kvensk historie og samfunnsliv, samt erfaring med formidling, og/eller forsking og/eller dokumentasjon. Det bør også legges vekt på tilgang på muligheten for samarbeid med kvenske organisasjoner og institusjoner, med museer, arkiv- og dokumentasjonsmiljøer, samt forsknings- og utdanningsinstitusjoner.

Per i dag finnes det to virksomheter, i tillegg til UiT, med et særlig nasjonalt ansvar for kvenske og norskfinske temaer: Kvensk institutt i Børselv, som er et nasjonalt senter for kvensk språk og kultur, og Ruija kvenmuseum i Vadsø, som har et nasjonalt musealt ansvar for kvensk/norskfinsk historie i Norge. I tillegg finnes det språk- og kultursentre, organisasjoner og andre aktører som har viktig kunnskap om kvensk/norskfinsk språk, kultur, historie og samfunnsliv i Alta, Nordreisa og Tromsø. Vadsø kan være god egnet som lokalitet

for fagenhet for kvensk/norskfinsk. En rekke institusjoner holder til i Vadsø, blant annet Ruija kvenmuseum, Kvensk språksenter Vadsø og Finnmarksbiblioteket i tillegg til en rekke offentlige virksomheter.

7.4.3.3 Lokalisering av Fagenhet for skogfinsk

Lokaliseringen av en skogfinsk fagenhet bør avgjøres i dialog med skogfinske organisasjoner og institusjoner med utgangspunkt i fagenhetens mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Fagenheten bør lokaliseres i nærhet av et etablert skogfinsk kultur- og kompetansemiljø. Det bør legges vekt på at lokaliteten har tilgang til skogfinsk kulturkompetanse, kompetanse om skogfinsk historie og samfunnsliv, samt erfaring med formidling, og/eller forsking og/eller dokumentasjon. Det bør også legges vekt på tilgang på muligheten for samarbeid med skogfinske organisasjoner og institusjoner. Forslaget er at den skogfinske fagenheten etableres på Svullrya, med nærhet til Norsk skogfinsk museum. Forslaget er i tråd med de ønsker og innspill som er satt fram av de skogfinske organisasjonene og av Norsk skogfinsk museum. De skogfinske kompetansemiljøene er få og er i dag i en oppbyggingsfase, der mye av kompetansen er å finne på institusjoner i Innlandet, som Universitetet i Innlandet og Norsk skogfinsk museum. Selv om Svullrya er et lite sted, er det lett tilgjengelig, og har lett tilkomst til Oslo lufthavn, Gardermoen.

7.4.3.4 Lokalisering av Fagenhet for romanifolk/tatere

Lokaliseringen av fagenhet for romanifolk/tatere bør avgjøres i dialog med organisasjonene og institusjonene til romanifolk/tatere og med utgangspunkt i fagenhetens mandat, oppgaver og behov for faglig og institusjonell forankring. Fagenheten bør lokaliseres i nærhet av romanifolks/tateres etablerte kultur- og kompetansemiljø. Det bør legges vekt på at lokaliteten har tilgang til romanifolks/tateres kulturkompetanse, kompetanse om romanifolks/tateres historie og samfunnsliv, samt erfaring med formidling, og/eller forsking og/eller dokumentasjon. Det bør også legges vekt på tilgang på muligheten for samarbeid med romanifolkets/taternes organisasjoner og institusjoner. Det har i møter og innspill til faggruppa vært pekt på at en fagenhet bør etableres i tilknytning Elverum og Anno Glomdalsmuseet. Det er viktig utredningen av lokalitetene av fagenheten, og av de faglige oppgavene, skjer gjennom dialog og medvirkning av romanifolkets/taternes organisasjoner og institusjoner.

7.4.3.5 Lokalisering av fellesenhet

Fellesenhet skal ivareta senterets stabs- og administrative støttefunksjoner og ha ansvar for nasjonalt formidlings- og forsoningsarbeid. Endelig valg av lokalisering av fellesenheten må gjøres gjennom konsultasjoner og dialog med samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes organisasjoner og institusjoner. I valget av lokalisering av fellesenheten bør det legges stor vekt på nærhet til miljø med relevant kompetanse på urfolk og nasjonale minoriteter, på fornorskingspolitikk og urett og med erfaring med formidling, forskning og dokumentasjon, forskning og formidling. Det bør også legges vekt på tilgang på kompetent og kvalifisert arbeidskraft, på gode kommunikasjoner og forbindelser til eventuelle

fagenhetene og mulighet for tett samarbeid med samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere og deres institusjoner og organisasjoner. Fellesenheten må samtidig være tilgjengelig og synlig for offentlig sektor og sivilsamfunnet. Lokalisering bør derfor gi gode forutsetninger for kontakt med departementer, direktorater, andre nasjonale aktører og relevante institusjoner og organisasjoner. Den bør også gjøre det mulig for kompetansesenteret å formidle kunnskap og erfaringer nasjonalt og bidra til et kompetanseløft i hele landet. Et sentralt kriterium er videre at lokaliseringen må ivareta behovene til samer, kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere. Dette innebærer blant annet nærhet til relevante fag- og kunnskapsmiljøer, gode muligheter for deltakelse og medvirkning, og egnede lokaler for møter med urfolk og nasjonale minoriteter og andre samarbeidspartnere. Fellesenheten bør ha lokaler som kan ta imot større grupper, for eksempel skoleklasser, og som er egnet for dialog, formidling og arrangementer.

Oslo og Tromsø framstår som aktuelle alternativer, men med ulike styrker og utfordringer. Oslo har nærhet til sentrale statlige institusjoner, departementer og nasjonale aktører, mens Tromsø har nærhet til flere relevante fagmiljøer og samiske og kvenske/norskfinske organisasjoner og institusjoner. Begge steder har miljøer innen forskning, dokumentasjon, formidling og kultur som kan være relevante for senterets virksomhet. Samtidig må det vurderes hvordan en lokalisering i hver av byene vil påvirke senterets faglige profil, nasjonale synlighet, tilgjengelighet og kontakt med både kompetansesenterets premissgivere og målgrupper. Lokalisering av fellesenheten bør bygge på en samlet vurdering av kriteriene som er presentert ovenfor og skje gjennom konsultasjoner og dialog med Sametinget og med kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes organisasjoner, institusjoner og kompetansemiljø. I prosessen bør det tydelig framgå hvilke hensyn som tillegges størst vekt, og hvordan den valgte lokaliseringen best kan sikre et faglig sterkt, nasjonalt synlig og tilgjengelig kompetansesenter som samtidig ivaretar urfolks og nasjonale minoriteters behov.

7.4.4 Aktivitetsnivå for primærforslag

Forslaget til aktivitetsnivå tar utgangspunkt i at Nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett etableres som en selvstendig enhet i form av en stiftelse med desentralisert struktur. Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett etablereres med fire fagenheter: Fagenhet for samisk, Fagenhet for kvensk/norskfinsk, Fagenhet for skogfinsk og Fagenhet for romanifolk/tatere. De fire fagenhetene, med underliggende noder, utgjør det faglige tyngdepunktet i senteret og utfører hovedtyngden av oppgavene. I tillegg til fagenhetene etableres det en fellesenhet som skal ivareta oppgaver som ikke hensiktsmessig kan løses av fagenhetene eller av nodene.

7.4.4.1 Aktivitetsnivå fullskala

Forslaget innebærer en trinnvis utvikling av aktivitetsnivået i kompetansesenteret, der hver fase synliggjør ulike oppgaver, ambisjonsnivåer, utviklingsmuligheter og ressursbehov. Fasene er disse:

Utredningsfasen er en kortere tidsavgrenset periode (1- 1,5 år) med utredning av sentrale dimensjoner ved nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Dette gjøres gjennom konsultasjoner og dialog med Sametinget, med samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og tater/romanifolkets organisasjoner, institusjoner og kompetansemiljø. Dette vil blant annet være problemstillinger knyttet til vedtektene til stiftelsen Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, til styresammensetning og styrets beslutningsregler, til økonomisk fordelingsnøkkel og til lokalisering av fagenheter og fellesenhet. Det vil også være utredning av hvilke behov de ulike delene av offentlig sektor og av sivilsamfunnet har for et kunnskapsløft om fornorskingspolitikk og urett, av hvilke tiltak som er relevante og hvordan eventuelle tiltak bør innrettes og hvordan effekten av kunnskapsløftet skal måles. I denne fasen vil den faglige aktiviteten være svært begrenset og konsentrert til formidling i forbindelse med utredningsarbeidet. For å sikre stor gjennomføringskraft og lav risiko vil det være formålstjenlig at utredningsarbeidet legges til en eksisterende UH-institusjon, tilsvarende det UiO var for HL-senteret (se kapittel 4.1).

Oppstartsfasen er en tidsavgrenset periode der Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett etablerer stiftelsen, bygger organisasjon, etablerer styrings- og medvirkningsstrukturer, inngår avtaler med eksisterende kompetansemiljø om noder og utvikler strategier og arbeidsformer. I denne fasen vil den faglige aktiviteten være begrenset og være konsentrert til formidling og noe forsoningsarbeid. Hovedfokus vil ligge på organisasjonsutvikling, forankring og nettverksbygging. For å sikre stor gjennomføringskraft, lav risiko og rask oppstart vil det fram til stiftelsen er etablert, være formålstjenlig at en eksisterende UH-institusjon fungerer som fasilitator.

Grunnivået representerer det laveste nivået som kan gi Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett en varig og troverdig nasjonal funksjon. På dette nivået er kompetansesenteret etablert som en alminnelig stiftelse. Fagenhetene er operative, med et nett av noder, slik at Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett har kapasitet til å bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet og til å ivareta senterets hovedoppgaver innen formidling, forsoningsarbeid, og dels også forskning og dokumentasjon. Grunnivået forutsetter kapasitet til nasjonal koordinering og tilstrekkelige ressurser til samarbeid og aktivitet.

Full drift innebærer at fagenhetene kan ha et mer omfattende nettverk av noder og ha langsiktige utviklingsprogrammer. Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett har kapasitet til å gjennomføre forsknings- og dokumentasjonsarbeid og delta aktivt i internasjonalt samarbeid. På dette nivået vil Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kunne fylle rollen som en fullverdig nasjonal aktør og bidra til et bredt kompetanseløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Ved vurderingen av aktivitetsnivåene er utgangspunktet at den overordnede målsetningen med etableringen av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er å bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet, og at senterets oppgaver skal være,

i prioritert rekkefølge: formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Det er satt som premiss at Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett ikke skal erstatte eller være i konkurranse med eksisterende institusjoner og kompetansemiljø eller bygge opp kapasitet på områder eksisterende institusjoner allerede har kompetansen og/eller infrastrukturen, derimot skal senteret styrke, supplere og legge til rette for samarbeid med eksisterende institusjoner og kompetansemiljø.

Forslaget ser utrednings- og oppstartsfasen primært som en avgrenset periode, mens grunnivået representerer minimumsnivået for en varig nasjonal virksomhet. Ressursbehovet i **Utredningsfasen** er lik nullalternativet, det vil si 7 millioner kroner årlig, i de øvrige fasene er ressursbehovet vurdert ut fra behovet for grunnbemanning i fagenheter og fellesenheten, for samarbeid med eksisterende kompetansemiljø og for driftsmidler til formidlings- og forsoningsarbeid, og til forskning og dokumentasjon. Det er lagt vekt på at det skal være tilstrekkelig kapasitet til ledelse, koordinering og fellesfunksjoner.

I **Oppstartsfasen**, som er en tidsavgrenset periode, vurderer faggruppa at aktivitetsnivået bør ligge på 13 til 15 årsverk. I denne fasen bør hovedvekten være på oppbygging av Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett med etablering av fagenhetene (4–5 årsverk) og etablering av noder (6–7 årsverk) og fellesenhet (3 årsverk). Midler til drift kommer i tillegg.

Grunnivået, som utgjør minimumsnivået for varig nasjonal drift, bør slik faggruppa vurderer det, ligge på om lag 30–35 årsverk. På grunnivået bør fagenhetene ha mulighet å utvikle et reelt fagmiljø og følge opp oppgaver innen formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon. Det vil kreve 11 til 14 årsverk. Fagenhetene har nå etablert et nettverk av noder, til sammen 12–15 årsverk. Fellesenheten vil på dette nivået kreve 7–8 årsverk. Midler til drift kommer i tillegg.

Full drift innebærer at Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett har kapasitet til å innta en bred nasjonal rolle og et mer omfattende nettverk av noder. Aktivitetsnivået bør da ligge på om lag 55 til 65 årsverk, der om lag 18–22 til fagenhetene, om lag 26–32 årsverk settes av til noder og 9–11 årsverk til fellesenheten. Midler til drift kommer i tillegg.

Tabell 1: Dimensjonering et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett primærforslag, årsverk i ulike faser

Fase	Samlet	Fagenhet	Noder	Fellesenhet
Utredningsfase	3-4			
Oppstartsfase	13–15	4–5	6–7	3
Grunnivå	30–35	11–14	12–15	7–8
Full drift	55–65	18–22	26–32	9–11

Tabell 2: Budsjettbehov for et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett – primærforslag fordelt på faser (se også vedlegg 5)

Nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett				
	Utredningsfase (totalt 4 årsverk)	**Oppstartsfase (totalt 14 årsverk)**	**Grunnnivå (totalt 33 årsverk)**	**Full drift (totalt 55 årsverk)**
Fellesenhet (basert på årsverk)	4 800 000	3 600 000	8 400 000	10 800 000
Fagenheter (basert på årsverk)	-	4 800 000	13 200 000	22 800 000
Sos. utgifter	1 104 000	1 932 000	4 968 000	7 728 000
Sum årsverk i fellesenhet og fagenheter	5 904 000	10 332 000	26 568 000	41 328 000
Indirekte kostnader	475 425	2 060 175	4 754 250	8 716 125
Husleie	-	3 640 000	9 360 000	14 560 000
SUM Indirekte kostnader og husleie	475 425	5 700 175	14 114 250	23 276 125
Faglige aktiviteter	1 220 575	3 250 000	7 500 000	13 750 000
Drift, reiser, kommunikasjon, administrasjon. Fordeles m. fellesenhet, fagenheter og noder.	1 500 000	6 500 000	15 000 000	27 500 000
Noder (basert på årsverk)	-	8 400 000	16 800 000	38 400 000
Sos. utgifter hos noder (basert på årsverk i noder)	-	1 932 000	3 864 000	8 832 000
SUM driftskostnader	2 720 575	20 082 000	43 164 000	88 482 000
SUM totalkostnader	**9 100 000**	**36 114 175**	**83 846 250**	**153 086 125**

7.4.4.2 Fast fordelingsnøkkel

Forslaget legger til grunn at det etableres en fast fordelingsnøkkel som legges til grunn for hvordan den økonomiske tildelingen som nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett får over statsbudsjettet fordeles mellom de ulike fagenhetene og fellesenheten. En fast fordelingsnøkkel sikrer forutsigbarhet, bidrar til effektive budsjettprosesser og der hver enhet har stor grad av autonomi til. Utfordringen med denne typen fordelingsnøkler er at det kan være vanskelig å gjøre større satsinger eller omstille seg ved omlegging av inntektssystemet. En fast fordelingsnøkkel bør utvikles gjennom konsultasjoner og dialog med Sametinget og med kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes organisasjoner, institusjoner og kompetansemiljø. Fordelingsnøkkelen kan ha ulike utgangspunkt, for eksempel kan det være en kombinasjon av de tradisjonelle geografiske områdene til de ulike gruppene og opp mot dagens bosetting og det eksisterende institusjonslandskapet.

7.4.5 Sekundærforslag, nullalternativet

I oppdragsbrevet åpnes det for å legge fram et sekundærforlag til organisasjonsform samtidig er UiT bedt om å legge fram et forslag til aktivitetsnivå basert på nullalternativet, det vil si et årlig budsjett på 7 millioner kroner. Det innebærer at senteret dimensjoneres og etableres med dette som ramme for oppstarts- og driftskostnader. I forslaget til aktivitetsnivå er det lagt til grunn at romanifolk/taterne inkluderes i nullalternativet, med en økt årlig ramme på 2,3 millioner kroner.[181]

[181] Det tilsvarer en tredjedel av 7 millioner kroner, som var aktivitetsnivået i nullaternativet i oppdragsbrevet.

Organisasjonsformen i sekundærforslaget er et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett integrert i en UH-institusjon. Aktivitetsnivået i sekundærforslaget er lik nullalternativet. Senteret er organisert som en enhet med noder knytt til eksisterende samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes kompetansemiljøer.

Kompetansesenteret prioriterer formidling, og i noen grad forsoningsarbeid. Et sentralt satsing er markering av Sannhets- og forsoningsuka og den tilhørende Sannhets- og forsoningsdagen. Det overordnede målet det nasjonale kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er å bidra til et kompetanseløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet.

Forslaget er at Nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett etableres ved en eksisterende institusjon i UH-sektoren. Senteret har et styre på 7 personer. Ekstern styreleder oppnevnt av Sametinget, to representanter fra samiske organisasjoner og institusjoner, en representanter fra kvenske organisasjoner og institusjoner, en representanter fra skogfinske organisasjoner og institusjoner, en fra romani/taterfolket organisasjoner og et styremedlem oppnevnt av vertsinstitusjonen. Det skal være kjønnsbalanse (maksimalt 60 % av samme kjønn) i hver gruppe.

Et tentativt budsjett for aktivitetsnivå nullalternativet, et årlig budsjett på 7 (+ 2,3) millioner kroner, kan se slik ut:
Tabell 3: Budsjett nullaternativet, alternativ 1 og 2. I alternativ 2 til aktivitetsnivå er det lagt til grunn at romanifolk/taterne inkluderes i nullalternativet. Det gir en økt årlig ramme på 2,3 millioner kroner.

Aktivitet	**Omtrentlig beløp (Alt. 1)**	**Omtrentlig beløp (Alt. 1)**
2 (2,5) årsverk inkl. arbeidsgiveromkostninger	2,4 mill	3,0 mill
Nasjonal sannhets- og forsoningsuke/dag	0,5 mill	0,75 mill
Utvikling og vedlikehold av nasjonale formidlingsressurser	1,0 mill	1,25 mill
Drift, reiser, kommunikasjon og administrasjon	1,0 mill	1,3 mill
Noder og søknadsbaserte midler	2,1 mill	3,0 mill
Sum	**7,0 mill**	**9,3 mill**

7.5 Forslag til tiltak fra Antonsen, Hansen, Kleemann, Josefsen og Selfors: Etablering av samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Faggruppas medlemmer, Lene Antonsen, Ketil Lenert Hansen, Eva Josefsen, Carola Kleemann og Aila Biret Henriksen Selfors foreslår at det etableres et eget samisk kompetansesenter. Forslaget tar utgangspunkt i samenes folkerettslige selvbestemmelsesrett, og begrunner sitt forslag i at et eget senter vil sikre samenes selvbestemmelsesrett i praksis. Samer som premissgiver kan selv styre over sine strategiske valg og prioriteringer knyttet til oppgaver som dokumentasjon, formidling, forskning og forsoningsarbeid. Forslaget er også i

tråd med hva samiske aktører har sagt i sine innspill underveis i utredningsprosessen. Det vises også til at fornorskingspolitikkens språklige og kulturelle dimensjoner overfor ulike grupper i samfunnet var felles, men ikke identiske for samer og nasjonale minoriteter, og at fornorskingspolitikkens innhold, forankret i landrettigheter, omfattet samer. Dette vil legge føringer for kompetansesenterets arbeid mot offentlig sektor og majoritetssamfunnet, og vil utvikle en bedre forståelse av samenes situasjon og deres status som urfolk.

En utredning av et eget samisk senter bør bidra til å besvare følgende spørsmål:

- Hvordan kan et nasjonalt samisk kompetansesenter gi merverdi for samisk kunnskaps- og institusjonsbygging ved å styrke samers rolle som premissgivere for kunnskaps- og kompetansebygging om fornorskning og urett?
- Hvordan kan en slik samisk samfunnsbygging bidra til å dekke behov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet knyttet til systemiske og samfunnsmessige endringer?

7.5.1 Om forholdet til de nasjonale minoritetene

Forslaget om et samisk kompetansesenter vil anerkjenne at de nasjonale minoritetene i likhet med samene bør gjøre sine egne prioriteringer med grunnlag i sine fornorskningserfaringer og historie, og slik styrke kunnskapen om den uretten disse gruppene har erfart i møtet med offentlig sektor og majoritetssamfunnet. Et eget kompetansesenter for de nasjonale minoritetene vil kunne fremme deres interesser på en målrettet måte og være den mest effektive måten å bidra til økt kunnskap om kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere som nasjonale minoriteter. Forslaget til Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol i kapittel 7.4 kan med enkle endringer av den organisatoriske modellen gjøres om til et forslag om et kompetansesenter for kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/taterne. Skulle disse gruppene vise seg å være av den oppfatning at den beste løsningen er å ha egne sentre, bør dette respekteres i tråd med deres rettigheter. Det bør vektlegges at løsninger som går imot viljen til disse premissgivergruppene ikke vil bidra til forsoning. Det vil tvert imot kunne forstås som et ytterligere bidrag til den urett disse gruppene har historisk erfaring med.

De nasjonale minoritetenes behov bør utvikles i tett dialog med deres egne miljøer, slik at de sikres reell og effektiv deltakelse i valg av organisasjonsform og beslutninger om hvordan forskning, dokumentasjon og formidling knyttet til fornorskingspolitikken skal følges opp for deres del. Vi vil også presisere at de nasjonale minoritetene bør ha rett til selv å definere og følge opp sine forsoningsprosesser, uavhengig av samiske sentre og institusjoner. Samarbeid bør være mulig når det skjer på minoritetenes egne premisser, og når de selv vurderer det som hensiktsmessig.

7.5.2 Samisk institusjonsbygging og samarbeid med andre

Selv om mandatet gitt av Kunnskapsdepartementet har bedt om at det skal utredes etablering av et kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett, er denne utredningen bundet av Stortingets og regjeringens folkerettslige og juridiske forpliktelser. Disse har ulikt innhold

overfor henholdsvis samer som urfolk og nasjonale minoriteter. Nasjonalt legger Grunnlovens § 108 føringer for hvordan statens myndigheter forpliktes til «(..) å legge forholdene til rette for at det samiske folk, som urfolk, kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv». Denne bestemmelsen om statens grunnlovfestede tilretteleggingsplikt retter seg mot det samiske folks mulighet til selv å sikre og utvikle sitt samfunnsliv, og bør danne grunnlaget for utredningen av kompetansesenterets mandat, organisering, styring og finansiering.

Vil vil også minne om at i oppdragsteksten for utredning av et kompetansesenter (kap. 1.3.1), blir UiT bedt om å vurdere særskilte språktiltak for samiske språk og nasjonale minoritetsspråk. Vi tolker dette slik at dette ikke bare gjelder formidling, men at det også gjelder å bruke språkene som fagspråk og forskningsspråk. Et eget samisk senter vil åpne for å bruke samisk som arbeidsspråk, noe som er viktig for at samer "kan sikre og utvikle sitt språk" (Grunnlovens § 108). Mange samer behersker ikke et samisk språk som følge av fornorskingspolitikken, og det må tas hensyn til. Dette utelukker imidlertid ikke at samisk både er et arbeidsspråk og et formidlingsspråk ved senteret. Slik vil senteret i seg selv være et konkret tiltak for å utvikle og styrke de samiske språkene i praksis.

Erfaringene våre fra møtepunkter med premissgivergrupper og andre aktører fra det åpne innspillsmøtet i Narvik i februar 2026, i Alta i juni 2026 og skriftlige innspill til et utsendt utkast til dokument i august/september 2026, viser at de aller fleste innspillene fra samiske aktører pekte på nødvendigheten av og/eller retten til et eget samisk kompetansesenter. Begrunnelsene deres var samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse, samisk institusjonsbygging og betydningen av at samiske miljøer selv får beslutnings- og forvaltningsrett over dokumentasjon, forskning, kunnskapsutvikling og formidling av samiske erfaringer. Forslaget om et eget samisk kompetansesenter har i likhet med disse innspillene sin begrunnelse i at samer som urfolk har vært utsatt for en historisk urett som ikke har vært identisk med nasjonale minoriteters, at det foreligger ulike erfaringer med statens fornorskningspolitikk, og at det foreligger ulike rettigheter og ulike institusjonelle forutsetninger for å oppnå og sikre rettferdighet. En viktig dimensjon er at samer som urfolk har en historisk tilknytning til land og vann som skiller seg fra nasjonale minoriteter. I tillegg viser vi til uttalelse fra FNs permanente forum for urfolkssaker, FNs ekspertmekanisme for urfolks rettigheter, og FNs spesialrapportør (datert 26.-28. februar 2024)[182] og fra Sameрådet (28. april 2024)[183] hvor det påpekes at det ikke er ønskelig å utforme politikk og tiltak uten at urfolks særskilte behov, rettigheter og status ivaretas. Videre heter det at det heller ikke bør etableres strukturer som kan svekke anerkjennelsen og gjennomføringen av urfolks særlige

[182] United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues, United Nations Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, and United Nations Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples, Rome, Italy, 26.–28. februar 2024, outcome-document-rome-feb-2024-meeting-un-mechanisms-indigenous-peoples-rights.pdf

[183] Samerådet, *Policy paper om urfolk og «lokalsamfunn»*, 28. april 2024, POLICY+PAPER+OM+URFOLK+OG+«LOKALSAMFUNN».pdf

status og rettigheter, for eksempel gjennom å etablere felles institusjoner mellom urfolk og andre grupper.

I forlengelsen av dette kan det pekes på at samene har en flere tiår lang erfaring med institusjonelt og organisatorisk samarbeid med mange og ulike samfunnsaktører. Det vil være naturlig at et samisk kompetansesenter bygger på disse erfaringene gjennom å etablere samarbeid med kompetansesentre for nasjonale minoriteter. Etablering av samarbeid vil være i tråd med prinsippene for samepolitikk som Stortinget og staten har lagt til grunn siden 80-tallet, nemlig at samene har rett til selv å bestemme over sin samfunnsutvikling.

7.5.3 Om målgruppene offentlig sektor og majoritetssamfunnet

Det tas her utgangspunkt i at Stortingets vedtak om opprettelsen av en Sannhets- og forsoningskommisjon var begrunnet i et ønske om et oppgjør med fornorskningspolitikk og urett, og at dette tyder på at rettferdighet dermed ligger i kjernen av forsoningsbegrepet.[184] Forsoning i en urfolkskontekst vil derfor rette seg både mot en strukturell rettferdighet som kan knyttes an mot offentlig sektor og sosial eller samfunnsmessig rettferdighet som kan knyttes an mot sivilsamfunnet. Todelingen med offentlig sektor og sivilsamfunnet resonnerer med Kunnskapsdepartementets mandat, der målgruppene framkommer gjennom formuleringen «(..) hensikten med senteret er å bidra til et kunnskapsløft innenfor både offentlig sektor og sivilsamfunnet». Verken offentlig sektor eller sivilsamfunnet har blitt utredet nærmere innenfor rammene av arbeidet med denne rapporten, noe som er en betydningsfull mangel.

Sett i en fornorskingskontekst hvor samer som urfolk og de nasjonale minoritetene har erfart urett både fra offentlig sektor og fra det organiserte sivilsamfunnet hvor majoritetens verdier har vært grunnmuren, er det nødvendig å differensiere mellom innholdet i disse begrepene. Å se sivilsamfunnet som endimensjonalt, for eksempel når det gjelder organisasjonsgrad, medlemsmasse, behov og utfordringer, innebærer at særegne trekk ved samers, kvener/norskfinners, romanifolk/tateres og skogfinners erfaringer med fornorskningspolitikken i egne sivilsamfunn ikke synliggjøres. Det er derfor behov for å differensiere forståelsen av dette begrepet som i denne sammenhengen omfatter både samiske organisasjoner, organisasjoner for nasjonale minoriteter og organisasjoner i majoritetssamfunnet. Disse har ulike erfaringer, roller og behov i forsoningsarbeidet. Majoritetssamfunnets organisasjoner bør derfor identifiseres og utredes som en særskilt målgruppe, samtidig som samiske organisasjoner og institusjoner må involveres som premissgivere og samarbeidspartnere.

Målgruppen offentlig sektor innebærer at *årsakssiden* av fornorskningspolitikken blir synlig, altså der hvor politikken formuleres ut og iverksettes. Gapet mellom vedtatt politikk og manglende iverksetting omtaler Sannhets- og forsoningskommisjonen som

[184] Josefsen mfl. (under utgivelse),, s. 18; Nagy (2013).

implementeringsgapet (se også kap. 2.1). Hvilken betydning dette gapet vil ha for oppdrag, oppgaver og ansvar, eller arbeid, i et kompetansesenter, er ikke utredet nærmere i denne rapporten, verken med hensyn til kompetanse- eller kunnskapshull, eventuelle trekk av epistemisk urett[185] hvor individuelle, kollektive og institusjonelle kunnskaps- og erfaringsbærere ses bort fra som irrelevante, eller trekk av strategisk ignoranse[186] hvor utvalgt informasjon kan velges bort eller ignoreres. Sannhets- og forsoningskommisjonens omtale i sin rapport av holdninger «som sitter i veggene» i offentlig sektor kan ses i lys av slike dimensjoner.[187]

7.5.4 Oppgaver for et samisk kompetansesenter

Et samisk kompetansesenter bør ha en oversikt over kunnskapshull og kunnskapsbehov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet, og gjøre prioriteringer slik at arbeidet rettet mot målgruppene blir så effektiv som mulig. Her vil vi bruke implementeringsgapet[188] som et eksempel på hva som bør utredes nærmere. Det samme bør gjøres med hensyn til majoritetssamfunnet. Implementeringsgapet retter søkelyset mot behovet for å operasjonalisere og implementere lovgivning og offentlig politikk som omfatter samiske rettigheter og tiltak innenfor ulike samfunnsområder. Et område er velferdstjenester, for eksempel opplæringsloven, barnehageloven, helse- og omsorgstjenesteloven og barnevernsloven. Et annet område er Sameloven som regulerer blant annet samiskspråklige rettigheter og konsultasjonsplikten som gjelder både for stat, fylkeskommuner og kommuner. Når det gjelder naturressurser og arealer, kan nevnes blant annet reindriftsloven, naturmangfoldsloven, havressursloven, mineralloven og plan- og bygningsloven. Plan- og bygningsloven pålegger kommunene å sikre naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv, både gjennom samfunnsplanlegging og gjennom arealplanlegging. For hver og en av disse lovene er det behov for å identifisere og tette implementeringsgapet.

Et slikt arbeid kan ikke gjøres ensidig av et samisk kompetansesenter, men må gjennomføres i nært samarbeid med ulike aktører i offentlig sektor. Implementeringsgap bør identifiseres og undersøkes på selvstendig grunnlag og med utgangspunkt i samiske erfaringer og prioriteringer. Arbeidet med å utvikle og gjennomføre tiltak bør skje i forpliktende samarbeid med ansvarlige myndigheter. Ansvaret for å oppfylle rettighetene ligger fortsatt hos disse myndighetene. Det er her nærliggende å vise til Kommunal- og arbeidsdepartementet eller Forvaltnings- og digitaliseringsdepartementet som aktører som burde utforme et slikt oppdrag i den statlige forvaltningen. For kommunesektoren vil KS være en naturlig partner. Det samiske kompetansesenteret vil, gjennom sine samarbeidsparter i det samiske samfunnet, bli en sentral premissgiver i utviklingen av tiltak for å tette misforholdet mellom vedtatte

[185] Reibold (2025).
[186] Fjellheim (2024).
[187] Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 622.
[188] Se for eksempel Sannhets- og forsoningskommisjonen (2023), s. 636–637.

formelle rettigheter og iverksettingen av disse. Samlet sett kan implementeringsgapet i offentlig sektor derfor gi en mulig retning for et prioritert område av oppgaver i senteret.

7.5.5 Innhold og organisering

Et samisk kompetansesenter som skal jobbe med formidling forskning, dokumentasjon, og forsoningsarbeid, må ha et tydelig samisk samfunnsmandat gitt av Sametinget. I et slikt samfunnsmandat vil en vesentlig forutsetning være at samene er premissgivere med hensyn til hvordan oppgaver løses, for eksempel hva som må dokumenteres som kunnskapsgrunnlag i det samiske samfunnet og de samiske lokalsamfunnene, hva av dette som kan formidles til målgruppene og på hvilken måte, hvilke forskningsbehov samiske aktører identifiserer for måloppnåelse, og hvordan målgruppene kan bidra til å etablere rettferdighet og rettferdige ordninger for samer som urfolk.

Et kompetansesenter vil gjøre strategiske prioriteringer i sitt arbeid: Hvilke erfaringer som skal dokumenteres, hvilke forskningsområder som skal prioriteres, hvordan kunnskap skal etableres, forvaltes og formidles, og hvilke formidlingstiltak som skal utvikles. I slike overordnede prioriteringer må den samiske selvbestemmelsen sikres. Her vises det til erfaringene fra National Center for Truth and Reconciliation i Canada, der senteret i sin helhet er urfolksstyrt og -ledet (se kapittel 4.2 ovenfor).

Det anbefales at vedtak om et eget samisk kompetansesenter følges opp med en utredning som omfatter oppgavene forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid sett i lys av målgruppene offentlig sektor og majoritetssamfunnet, altså hva som er nåsituasjonen. Her vil det være nødvendig å gjøre prioriteringer med utgangspunkt i hvor de største utfordringene ligger hos målgruppene og hva dette innebærer med hensyn til en rangering av oppgaver. I lys av dette bør det utredes en organisasjonsmodell som omfatter samiske institusjoner og organisasjoner i hele det samiske samfunnet. Det er altså nødvendig å avdekke hvordan kompetansesenteret kan komme i inngrep med og identifisere behov i offentlig sektor og majoritetssamfunnet, herunder gjøre nødvendige avgrensninger. Det bør også avklares hva som skal være innholdet i og omfanget av arbeidsområdene forskning, dokumentasjon, formidling og forsoningsarbeid. For eksempel bør senteret vurdere hvordan man kan bygge på allerede etablerte strukturer for forskning og forskningssamarbeid mellom akademia og lokale/regionale samiske institusjoner og organisasjoner. Forslagene til organisering som framkommer i forslaget til Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol kapittel 7.4.1.1, for eksempel den tekniske organiseringen, kan vurderes å legges til grunn. Det samme kan referatene fra møter med organisasjoner og institusjoner, selv om disse i begrenset grad tar opp spørsmål knyttet til målgruppene i Kunnskapsdepartementets mandat.

Forslag til organisering og innhold bør også utrede hvordan senteret kan inngå i et grenseoverskridende samarbeid med samiske organisatoriske og institusjonelle aktører på svensk og finsk side. En framtidig utredning av et samisk kompetansesenter bør dimensjoneres både med hensyn til oppgaver og til prioritering av disse, hvordan det samiske sivilsamfunnet, samiske organisasjoner og institusjoner kan innlemmes, og foreslå en årlig

finansiering i et slikt omfang at senteret kan løse sine oppgaver. Dette vil kunne inkludere en mulig organisering i fagenhet, noder og fellesenhet, slik det beskrives i forslaget til Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol i kapittel 7.4.

7.5.6 Sekundærforsalg, nullalternativet

I mandatet fra Kunnskapsdepartementet heter det at forslaget kan inneholde primær- og sekundærforslag om organisasjonsform. I og med at forslaget om et samisk kompetansesenter ikke har tatt stilling til organisasjonsform, men har pekt på behovet for å utrede og avklare helt sentrale faktorer som hva målgruppene offentlig sektor og majoritetssamfunnet vil innebære for senterets arbeid og organisering, blir det ikke fremmet et sekundærforslag. Derimot bør det understrekes at ved etablering av kompetansesentre som et nullalternativ, bør samme prinsipper legges til grunn som for primærforslaget. Det innebærer at et eventuelt sekundærforslag også bør omfatte et eget samisk kompetansesenter, og at eventuelle begrensede budsjettposter ikke kan legitimere et felles senter.

7.6 Vurdering av forslagene

Faggruppa vurderer at det er behov for å styrke kunnskapen om fornorskings- og assimilasjonspolitikk og urett og konsekvenser dette har hatt og har for samer som urfolk og kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere som nasjonale minoriteter. Kartleggingen av eksisterende kompetanse-, forsknings- og formidlingsmiljøer viser at det finnes mange kompetansemiljøer, og at det drives et mangfoldig arbeid på feltet. Kartleggingen viser samtidig at det ikke finnes institusjoner med et særskilt nasjonalt ansvar for å samordne innsatsen eller for å gjøre kunnskapen tilgjengelig og relevant for offentlig sektor og sivilsamfunnet. Kartleggingen viser også at det drives ulike former for forsoningsarbeid, men at ingen institusjoner har et overordnet nasjonalt ansvar for dette arbeidet. På denne bakgrunn vurderer faggruppa at det er behov for å styrke innsatsen for å fremme forsoning. Økt innsats på formidling, forskning og dokumentasjon om fornorskings- og assimilasjonspolitikk og urett vil være et viktig bidrag til dette arbeidet.

Kunnskap om fornorskings- og assimilasjonspolitikk, uretten den innebar og konsekvensene den har hatt og fortsatt har, må i større grad tas i bruk i offentlig forvaltning, utdanning, kulturinstitusjoner og andre sektorer som møter urfolk og nasjonale minoriteter, eller forvalter rettigheter, tjenester og kulturarv. Økt kompetanse om urfolk og nasjonale minoriteter, samt årsakene til og konsekvensene av fornorskings- og assimileringspolitikken og historisk og pågående urett, er et av flere virkemidler i arbeidet for forsoning mellom staten og den øvrige befolkningen på den ene siden og samer som urfolk og kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere som nasjonale minoriteter på den andre siden.

Faggruppa vurderer at et kunnskapsløft alene ikke skaper forsoning. Tiltak som styrker kunnskapen om urfolk og nasjonale minoriteter kan imidlertid synliggjøre erfaringer og perspektiver som har vært marginalisert, og belyse hvordan politiske beslutninger, forvaltningspraksis og institusjonelle rammer kan reproduserer og opprettholde, men også bøte på tidligere og pågående urett. På denne måten kan tiltak som bidrar til å utvikle,

dokumentere og formidle kunnskap legge grunnlag for forsoningsarbeid og for politiske, rettslige og institusjonelle endringer.

Faggruppa vurderer at utredning, etablering, organisering og drift av et eller flere nasjonale kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett aktualiserer samenes rett som urfolk til selvbestemmelse. Et eller flere nasjonale kompetansesenter vil kunne få betydning for hvordan kunnskap om samisk historie, språk, kultur, samfunnsliv dokumenteres, forvaltes og formidles. Det vil også kunne påvirke eksisterende samiske institusjoner, prioriteringen av offentlige ressurser og hvilke miljøer som får ansvar, kapasitet og innflytelse i det videre forsoningsarbeidet.

Faggruppa vurderer at utredning, etablering, organisering og drift av et eller flere nasjonale kompetansesentre om fornorskingspolitikk og urett aktualiserer de nasjonale minoritetenes rett til effektiv deltakelse i alle faser av prosessen.

Faggruppa er samstemt om at Sametinget må konsulteres og fatte beslutning i spørsmålet om hvordan samers rett til selvbestemmelse skal ivaretas i forbindelse med en eventuell etablering av et eller flere nasjonale kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett.

Faggruppa er delt i synet på hvilke prinsipielle konsekvenser samenes rett til selvbestemmelse har for organisering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Faggruppas medlemmer Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol vurderer at samenes rett til selvbestemmelse, og nasjonale minoriteters rett til effektiv deltakelse, kan ivaretas innen rammene av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Deres primærforslag innebærer etablering av en alminnelig stiftelse med en distribuert organisasjonsstruktur. Faggruppas øvrige medlemmer, Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors vurderer at samenes rett til selvbestemmelse kun kan ivaretas gjennom etablering av et eget samisk kompetansesenter. De foreslår derfor at det bør etableres et eget samisk kompetansesenter samt et eller flere kompetansesentre for nasjonale minoriteter.

I de to følgende delkapitlene vurderes de ulike forslagene ut fra kriteriene som er presentert innledningsvis i kapittel 7. Vurderingene kommer inn på hvilke prinsipielle spørsmål tiltakene/forsalgene reiser, hvilken problem- og målforståelse forslagene bygger på, i hvilken grad de er relevante for behovene som er identifisert, hvilke positive og negative virkninger de kan ha, hvilke forutsetninger som må være på plass for en vellykket gjennomføring og hvilke tiltak som anbefales.

Faggruppa vil presisere at forslagene har ulik detaljeringsgrad. Forslaget om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett bygger direkte på ordlyden i Sannhets- og forsoningskommisjonens forslag til tiltak, Stortingets behandling av rapporten og utredningens mandat. Forslaget har vært utredet gjennom hele utredningsperioden og er derfor mer konkretisert, blant annet når det gjelder organisering, oppgaver, ressursbehov og forutsetninger for gjennomføring. Forslaget om et eget samisk kompetansesenter, i tillegg til ett eller flere sentre for nasjonale minoriteter, har ikke blitt utredet av faggruppa, men er

kommet til som et resultat av at fem medlemmer i faggruppa vektla urfolksrettigheter og samisk selvbestemmelse, samt innspill til utredningens råutkast og førsteutkast. Forslagene kan dermed ikke sammenlignes direkte. Vurderingen må ta hensyn til at det første forslaget er mer detaljert, mens det andre i hovedsak vurderes på prinsipielt grunnlag. Den ulike detaljeringsgraden skyldes forslagenes ulike utredningshistorikk og innebærer ikke i seg selv at det ene forslaget er vurdert som mer relevant eller bedre egnet enn det andre.

Faggruppas medlemmer foreslår ulike tiltak. Medlemmene Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol står bak det første forslaget til tiltak, mens Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors står bak det andre. Forslagene bygger på ulike vurderinger og prioriteringer, og vurderes derfor separat i de påfølgende underkapitlene. Medlemmene som står bak det ene forslaget støtter ikke den andre gruppens forslag til tiltak. Medlemmene har heller ikke deltatt i vurderingen av forslaget som den andre gruppen foreslår og anbefaler.

7.6.1 Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol sin vurdering av forslaget om et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Faggruppemedlemmene Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol foreslår primært at det etableres et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, i form av en alminnelig stiftelse med en distribuert organisasjonsstruktur. Forslaget innebærer etablering av en fellesenhet og fire fagenheter, henholdsvis en samisk, en kvensk/norskfinsk, en skogfinsk og en for romanifolk/tatere, med tilhørende noder. Sekundært, og som et nullalternativ, foreslår de fem medlemmene at det etableres et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett ved en eksisterende UH-institusjon, også her med en distribuert struktur med noder.

Forslaget har som premiss at stiftelsens mandat, formål, styrings- og medvirkningsstruktur samt ressursfordeling skal utformes slik at samenes rett til selvbestemmelse som urfolk ivaretas, og at de nasjonale minoritetene sikres effektiv deltakelse i saker som berører dem. Stiftelsen skal etableres i konsultasjon med Sametinget og i dialog med organisasjonene til de nasjonale minoritetene. Sametinget må fatte beslutning om hvordan samenes rett til selvbestemmelse skal konkretiseres og operasjonaliseres ved etableringen og organiseringen av et slikt senter. Dette forutsetter at samiske aktører får reell innflytelse over beslutninger om senterets mandat, organisering, prioriteringer og virksomhet.

Forslaget svarer til behovet for samordning og synliggjøring av kunnskap som i dag er spredt mellom ulike aktører og eksisterende kompetansemiljøer. Etablering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett kan gi offentlig sektor og sivilsamfunnet én tydelig nasjonal samarbeidspartner.

Modellen som er valgt, en stiftelse med fagenheter og noder, legger opp til at senteret ikke skal erstatte eksisterende institusjoner. I stedet skal det styrke disse gjennom samarbeidsavtaler, prosjektmidler, delte stillinger og faglige nettverk. Dette er i tråd med mandatets forutsetning om å bygge videre på eksisterende kompetanse. En desentralisert

organisering gir geografisk nærhet til de berørte gruppene og kan bidra til at kunnskap og forsoningsarbeid når bredt ut. Dette er særlig positivt for grupper som har ulike historiske erfaringer, språk, institusjoner og geografisk tilhørighet.

Forslaget prioriterer formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon i denne rekkefølgen. Det samsvarer godt med målet om et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet. Samtidig understrekes det at senteret ikke alene kan skape forsoning eller overta myndighetenes ansvar.

En fellesenhet kan koordinere nasjonale tiltak, som en Sannhets- og forsoningsuke og en Sannhets- og forsoningsdag. Den kan også utvikle felles digitale ressurser og bidra til at kunnskap formidles på tvers av sektorer og geografiske områder. Dette gir mulighet for nasjonal synlighet.

En selvstendig og faglig uavhengig organisasjonsform i form av en stiftelse kan gi senteret en mer selvstendig posisjon. Forslaget legger dessuten vekt på akademisk frihet, forskningsetiske normer og tydelige vedtekter. Dette kan styrke senterets troverdighet og uavhengighet.

En mulig utfordring ved forslaget er at et felles kompetansesenter kan bidra til å sammenstille samiske og nasjonale minoriteters erfaringer og rettigheter på en måte som gjør viktige forskjeller mindre synlige. Samene har status som urfolk og har særskilte kollektive rettigheter, blant annet retten til selvbestemmelse og rettigheter knyttet til land, vann, naturressurser og kulturutøvelse. Dette skiller seg på viktige punkter fra de nasjonale minoritetenes rettslige og historiske situasjon.

En annen mulig utfordring av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett er at gruppene har ulike institusjonelle forutsetninger. Det samiske, kvenske/norskfinske, skogfinske og romanifolkets/taternes institusjonslandskap er ulikt utviklet og tilgangen på økonomiske ressurser, på eksisterende kunnskap, kompetansemiljøer og organisatoriske ressurser varierer. Dette kan skape utfordringer for den delen av arbeidet som skal gjennomføres i fellesskap, fordi gruppene ikke har det samme kunnskaps- og institusjonsgrunnlaget å bygge på. Det kan også føre til at arbeidet i større grad tilpasses de gruppene som har et mer etablert institusjonelt og kunnskapsmessig grunnlag.

Forslaget legger opp til en krevende organisasjons- og styringsstruktur, med et styre, fire fagenheter, fire fagenhetsråd, mange noder og en fellesenhet. En slik struktur kan medføre uklarhet om ansvar, beslutningsmyndighet og ressursfordeling. Det kan også bli krevende å avklare hvilke saker som skal behandles på overordnet nivå, og hvilke saker den enkelte fagenhet skal kunne avgjøre selvstendig.

En distribuert struktur med flere lokasjoner vil kreve betydelig kapasitet til ledelse, koordinering, reisevirksomhet, kommunikasjon og oppfølging av samarbeidsavtaler. Dersom finansieringen ikke står i forhold til organisasjonens størrelse og oppgaver, kan en uforholdsmessig stor del av ressursene gå til administrasjon og koordinering, på bekostning

av kompetansesenterets kjerneoppgaver; formidling, forsoningsarbeid, forskning og dokumentasjon.

Et nytt kompetansesenter kan også påvirke eksisterende miljøer. Selv om formålet er å styrke og samordne eksisterende miljøer, kan et nytt nasjonalt senter trekke til seg kompetanse, oppmerksomhet og finansiering. Dette kan føre til konkurranse om begrensede ressurser eller skape uklarhet om arbeidsdelingen mellom senteret og eksisterende miljøer. Risikoen vil blant annet avhenge av hvordan senterets mandat avgrenses, og hvordan samarbeidet med eksisterende miljøer organiseres.

Forslaget er omfattende og ressurskrevende. Fullskalamodellen er anslått å kreve om lag 55–65 årsverk, noe som vil innebære en betydelig offentlig satsing. Dersom senteret etableres med et bredt mandat uten tilsvarende finansiering og kapasitet, kan det bli vanskelig å ivareta oppgavene på en faglig forsvarlig måte.

Anbefaling

Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol anbefaler etablering av et nasjonalt kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett organisert som en alminnelig stiftelse med en distribuert organisasjonsstruktur. Primærforslag vil være et tiltak for å nå målet om et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Sekundærforslaget om en UH-integrert enhet kan anbefales som et nullalternativ dersom det ikke er vilje til mulig å etablere en stiftelse med tilstrekkelig finansiering og avklarte styringsordninger. En slik modell innebærer trolig lavere etableringsrisiko og legger til rette for en raskere oppstart. Den bør imidlertid ikke gjøres permanent uten en grundig vurdering av hvordan faglig og institusjonell uavhengighet kan sikres.

Forutsetninger for vellykket gjennomføring

Forslaget til Christensen, Olsen, Raade, Zachariassen og Aarekol forutsetter reelle konsultasjoner med Sametinget og dialog med alle berørte nasjonale minoriteter.

Sametinget syn vil i realiteten avgjøre om primærforslaget vil kunne realiseres, og hvordan samiske forhold skal organiseres og styres. En sentral forutsetning er at den samiske fagenheten har reell myndighet i saker som gjelder samiske forhold og tilstrekkelig faglig og økonomisk autonomi må sikres.

For at senteret over tid skal kunne nå målene sine, må det etableres tydelige beslutningsregler for styret. Dette kan for eksempel innebære krav om samtykke eller særskilt flertall for saker som særlig berører én gruppe, det være seg samer som urfolk eller en av de nasjonale minoritetene.

Ansvarsdelingen mellom fagenheter, fellesenhet, noder og eksisterende institusjoner må fastsettes tydelig. Finansieringen må være langsiktig, forutsigbar og tilpasset ambisjonsnivået.

Senteret bør etableres trinnvis, med en evaluering før det eventuelt bygges ut til full drift. Senteret må utvikle målbare indikatorer for om kunnskapen faktisk tas i bruk i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

7.6.2 Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors sin vurdering av forslaget om etablering av et samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett

Faggruppemedlemmene Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors foreslår at det etableres et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Forslaget bygger på en vurdering av at samenes rett til selvbestemmelse som urfolk ivaretas gjennom et eget samisk kompetansesenter. Forslaget innebærer også at det etableres et felles eller flere separate kompetansesentre for kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere. Om det bør etableres et felles senter eller flere sentre, og hvordan disse i så fall skal organiseres, bør avgjøres gjennom dialog med, og reell og effektiv deltakelse fra de nasjonale minoritetene.

Forslaget tar utgangspunkt i at samene har status som urfolk og dermed særskilte rettigheter, blant annet retten til selvbestemmelse. Et eget samisk kompetansesenter kan gi samiske organer og samiske fagmiljøer større innflytelse over hvilke kunnskapsbehov som skal prioriteres, hvordan samisk kunnskap skal utvikles og dokumenteres, og hvordan samiske erfaringer skal formidles.

Forslaget bygger samtidig på at samiske og nasjonale minoriteters historiske erfaringer og rettslige posisjon ikke er sammenfallende. Samene har som urfolk rettigheter som ikke gjelder på samme måte for nasjonale minoriteter, blant annet rettigheter knyttet til selvbestemmelse, land, vann og naturressurser. Organiseringen må derfor ta høyde for forskjeller i status, rettigheter, erfaringer og institusjonelle behov. I tråd med FNs anbefalinger bør samene anerkjennes som et eget kollektivt rettighetssubjekt, og ikke grupperes eller omtales på en måte som utvisker denne særskilte statusen.

En eventuell etablering og videre utredning av et samisk kompetansesenter må gjennomføres i samsvar med samenes rett til selvbestemmelse og statens konsultasjonsforpliktelser. Sametinget, som samenes demokratisk valgte organ og dermed representant for samenes folkevilje, fatter de overordnede beslutningene i denne prosessen. Etablering av et eget kompetansesenter for nasjonale minoriteter kan gjøres med utgangspunkt i organisasjonsmodellen foreslått i kapittel 7.4, da med mindre justeringer med hensyn til fellesenheten og antallet fagenheter. De nasjonale minoritetenes erfaringer og prioriteringer må legges til grunn for den videre organiseringen.

Forslaget legger til grunn at offentlig sektor og majoritetssamfunnet skal være sentrale målgrupper for senterets arbeid. I en videre utredning må det avklares hvilke behov, oppgaver og utfordringer som gjør seg gjeldende for de ulike målgruppene, og hvilke funksjoner senteret skal ha overfor dem. Det må samtidig avklares hvordan det samiske samfunnet skal involveres som premissgiver for senterets mandat, prioriteringer og arbeidsform. Videre må

organisasjonsmodell, mandat, ressursbehov og øvrige forutsetninger for gjennomføring utredes nærmere i en egen prosess.

Med utgangspunkt i samiske erfaringer og prioriteringer skal det samiske kompetansesenteret bidra til å identifisere hindringer og utvikle tiltak som styrker gjennomføringen av samiske rettigheter. Når der gjelder offentlig sektor ligger ansvaret for den konkrete gjennomføringen av dette fortsatt hos myndighetene.

Forslaget svarer på behovet for å styrke kunnskapsutvikling og sikrer at kunnskap om samiske forhold og erfaringer utvikles og formidles av samene selv.

Et eget samisk kompetansesenter vil bidra til å styrke samiske fagmiljøer og samisk institusjonsbygging, blant annet fordi det åpner for bruk av samiske språk som arbeids- og forskningsspråk. Videre vil et slikt senter utvikle metoder og perspektiver for dokumentasjon, formidling og forskning som er forankret i det samiske samfunnet.

Et eget samisk kompetansesenter vil gi samiske aktører styring over kunnskapsutviklingen om samiske forhold innenfor områder som for eksempel samisk historie, språk, kultur, samfunnsliv og rettigheter, og at formidling av dette skjer på samiske premisser. Senteret vil bidra til at samiske erfaringer, forståelser og perspektiver danner utgangspunkt for forskning og formidling, og for hvordan kunnskap utvikles og formidles.

Et eget samisk senter kan bidra til å styrke tilliten til forsoningsarbeidet i det samiske samfunnet. Forsoningsarbeidet omfatter både sensitive erfaringer knyttet til tap av språk, identitetstap, skam, diskriminering, traumer og institusjonell urett, og materielle og strukturelle spørsmål knyttet til blant annet land, ressurser og arealer. Det legges derfor til grunn at samiske aktører ikke er «berørte parter», men selv har styring over hvordan arbeidet innrettes og hvilke temaer og tiltak som prioriteres. Et senter med tydelig samisk forankring og styring kan bidra til at forsoningsarbeidet utvikles på grunnlag av samenes egne erfaringer, rettigheter, behov og prioriteringer, og at arbeidet oppleves som relevant, trygt og legitimt.

Forslaget har stor samfunnsmessig verdi ved at det vil bidra til kunnskapsløft i offentlig sektor og i sivilsamfunnet, hvor samer vil ha en ledende rolle som premissgivere for hvordan deres historie, erfaringer og rettigheter skal forstås og følges opp.

Forslaget kan ha også stor verdi for nasjonale minoriteter. Etablering av flere sentre kan bidra til å styrke de nasjonale minoritetenes institusjonelle landskap. Dette er særlig relevant fordi minoritetene i dag har en mer begrenset institusjonell infrastruktur. Egne eller særskilt forankrede sentre kan bidra til å utvikle og formidle kunnskap om nasjonale minoriteters historie, fornorskingserfaringer og marginalisering på deres egne premisser. Slik kan sentrene styrke kunnskapsgrunnlaget og kompetansen i offentlig sektor og majoritetssamfunnet.

Forslaget kan også sikre at de nasjonale minoritetene får reell innflytelse på hvordan kunnskap om deres forhold og erfaringer utvikles, blant annet gjennom medvirkning i den

tidlige utrednings- og etableringsfasen. Samarbeid med samiske kompetansemiljøer kan være relevant, dersom det skjer på nasjonale minoriteters egne premisser.

Endelig må det avklares om kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere ønsker ett felles kompetansesenter eller flere separate sentre. Dersom organiseringen ikke utvikles i dialog med de berørte gruppene, kan den få begrenset legitimitet.

Anbefaling

Faggruppemedlemmene Antonsen, Hansen, Josefsen, Kleemann og Selfors anbefaler at det etableres et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett, forutsatt at Sametinget vurderer dette som den beste løsningen. Senteret vil være et tiltak for å nå målet om et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Medlemmene anbefaler videre at det etableres ett felles eller flere separate kompetansesentre for kvener/norskfinner, skogfinner og romanifolk/tatere. Hvorvidt det bør etableres ett felles senter eller flere sentre, samt hvordan disse eventuelt bør organiseres, bør etter medlemmenes vurdering avgjøres gjennom dialog med de nasjonale minoritetene og med deres reelle og effektive deltakelse. Også disse sentrene vil være tiltak for å nå målet om et kunnskapsløft i offentlig sektor og sivilsamfunnet.

Faggruppemedlemmene anbefaler at det før en eventuell etablering gjennomføres en utredning i samarbeid med målgruppene offentlig sektor og sivilsamfunnet. Utredningen bør blant annet identifisere målgruppenes behov, utfordringer og muligheter. Utredningen bør gi et kunnskapsgrunnlag som kan benyttes av samiske aktører som premissgivere i det videre arbeidet. Den bør også gi føringer for hvordan senteret skal organiseres, styres og finansieres, samt gi retning for hvilke samarbeidsrelasjoner som bør etableres. Tiltakene har en tydelig rettighetsmessig og prinsipiell begrunnelse. Et eget samisk senter vil innebære samisk styring og kontroll over kunnskapsutvikling, dokumentasjon, forskning og formidling om samiske forhold. Det kan også bidra til å styrke samiske fagmiljøer, samisk språk og samisk institusjonsbygging.

Før en eventuell etablering må det gjøres en utredning i samarbeid med målgruppene offentlig sektor og i majoritetssamfunnet, herunder identifisere behov, utfordringer og muligheter hos disse. Dette vil gi kunnskap som vil ha betydning for samiske aktører som premissgivere, i dette arbeidet. Dette vil også gi føringer på hvordan senteret kan organiseres, styres og finansieres, og ikke minst gi retning til hvilke samarbeidsrelasjoner som bør etableres.

For de nasjonale minoritetene må det gjennomføres en egen prosess for å avklare om de ønsker ett felles kompetansesenter eller flere separate sentre. Denne prosessen må bygge på dialog og reell og effektiv deltakelse fra de berørte gruppene.

Forutsetninger for vellykket gjennomføring

Forslaget forutsetter at Sametinget slutter seg til at det utredes et eget samisk kompetansesenter, og at Sametinget får en sentral rolle i utformingen av utredningens mandat, organisering og videre oppfølging. En eventuell etablering og videre utredning av et samisk kompetansesenter må bygge på et tydelig samisk samfunnsmandat og gjennomføres på en måte som sikrer reell samisk styring og innflytelse. I tillegg til å utrede forholdet til senterets målgrupper, må det utredes hvordan senterets mandat, organisasjonsform, styringsstruktur, lokalisering, dimensjonering og finansiering skal fastsettes. Et eventuelt samisk kompetansesenter må ha tilstrekkelig faglig, økonomisk og administrativ selvstendighet. Samisk språk bør kunne brukes som arbeids-, forsknings- og formidlingsspråk, samtidig som kunnskapen gjøres tilgjengelig på norsk.

De nasjonale minoritetene må selv få avgjørende innflytelse over om det bør etableres ett felles senter eller flere sentre, og over hvordan disse skal organiseres. Det bør deretter etableres samarbeidsmekanismer for felles temaer, nasjonal formidling og kunnskapsutveksling.

Det samiske kompetansesenteret og ett eller flere kompetansesentre for nasjonale minoriteter må sikres langsiktig og forutsigbar finansiering som står i forhold til oppgavene.

Referanseliste

Aarset, M. F. & Lidén, H. (2017). Historiens betydning for rom og romanifolks/tateres situasjon i dag. I N. Brandal, C. A. Døving & I. T. Plesner (Red.), *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. Oslo: Cappelen Akademisk.

Åhrén, M. (2016). *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*. Oxford University Press.

Anaya, S. J. (2004). *Indigenous Peoples in International Law*. Oxford University Press.

Andresen, A. (2017). Å bruke fortiden til å reise seg som folk. Samisk politikk og samepolitikk på 1960- og 1970-tallet. I T. Ryymin (Red.), *Historie og politikk: Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945* (s.122–149). Universitetsforlaget.

Banik, V. K & Levin, I. (2010). Jødisk liv I etterkrigstiden. Integrering og egenart. I A. B. Lund & B. B. Moen (Red.), *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Tapir akademisk forlag.

Banik, V. K. (2026). Jødene. I V. K. Banik, K. G. Eriksen & T. S. Nodeland (Red.) *Nasjonale minoriteter – en håndbok*. Cappelen Damm Akademisk.

Bar-Tal, D. & Bennink, G. H. (2004). The Nature of Reconciliation as an Outcome and as a Process. I Y. Bar-Siman-Tov (Red.), *From conflict resolution to reconciliation*, (s. 11–38). New York: Oxford University Press.

Bruland, B. (2010). Norske jøder – historie og kultur. I Lund, A. B. Og B.B. Moen (red.) N. Brandal, C. A. Døving & I. T. Plesner (Red.), *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Tapir akademisk forlag.

Brustad, J. A. S., Lien, L. & Rosvoll, M. (2015) Ekskludering: Norsk politikk overfor rom 1915-1956. I Brandal, N., C. A. Døving og I. T. Plesner (Red.), *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. Oslo: Cappelen Akademisk.

Corntassel, J. (2012). Re-envisioning Resurgence: Indigenous Pathways to Decolonization and Sustainable Self-Determination. *Decolonization: Indigeneity, Education & Society*, 1(1), 86–101.

Corntassel, Chaw-win-is & T'lakwadzi. (2009). Indigenous storytelling, truth-telling, and community approaches to reconciliation. *ESC: English Studies in Canada* 35 (1):137–159.

Corntassel, J., & Holder, C. (2008). Who's sorry now? Government apologies, truth commissions, and indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala, and Peru. *Human Rights Review,* 9(4), 465–489. doi.org/10.1007/s12142-008-0065-3

Coulthard, G. S.(2007). Subjects of empire: Indigenous peoples and the 'politics of recognition'in Canada. *Contemporary political theory* 6 (4): 437–460.

Council of Europe. (1995). *Explanatory report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Hentet 1.10.2026 fra https://rm.coe.int/16800cb5eb

Crocker, D. A. (2003). Reckoning with Past Wrongs: A Normative Framework. I C. A. L. Prager & T. Govier (Re.), *Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts*, 39–63. Waterloo, Ontario, Canada: Wilfrid Laurier University Press.

Datta, R. (2019). Indigenous Reconciliation: Why, What, and How. *International Journal of Critical Indigenous Studies*, 12(2), 47–63.

De forente nasjoner. (1965). FNs internasjonale konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering.

De forente nasjoner. (1966). FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter.

De forente nasjoner. (1966). FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter.

De forente nasjoner. (1989). FNs konvensjon om barnets rettigheter.

De forente nasjoner. (2007). FNs erklæring om urfolks rettigheter.

Det kongelige justis- og politidepartement, (2003). *Ot.prp. nr. 53 (2002–2003): Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven)*. Regjeringen.

Diskriminerings- og likestillingsombudet «Et register som aldri burde sett dagens lys» (02.04. 2024), https://ldo.no/blog/2024/04/02/et-register-som-aldri-burde-sett-dagens-lys/.

Dokument 8:245 S (2024–2025). *Representantforslag om en handlingsplan mot antisiganisme*. Dokument 8:245 S (2024-2025) - stortinget.no

Dokument 19 (2022-2023). *Rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2022-2023/dok19-202223.pdf

Europarådet. (1992). *Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk*. Europeisk pakt om regions- eller minoritetsspråk ETS nr. 148 - Lovdata

Europarådet. (1995). *Rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter*. Framework convention for the protection of national minorities - Lovdata

Evjen, B., Ryymin, T., & Andresen, A. (2021). *Samenes historie fra 1751 til 2010* (1. utgave). Cappelen Damm akademisk. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2025110648010

Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples. (2025 18. mars). *Country engagement mission to Norway: Technical advisory note of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples*. EMRIP-Norway-country-engagement-Advisory-note-19-03-2025.pdf

Fjellheim E. M. (2024). *Resisting unfinished colonial business in Southern Saami reindeer herding landscapes: Struggles over knowledges, worldviews, and values*. https://hdl.handle.net/10037/35231

FNs ekspertmekanisme for urfolks rettigheter, FNs permanente forum for urfolkssaker, & FNs spesialrapportør. (2024). *Outcome document: FAO Headquarters, Rome, Italy, 26–28 February 2024*. Hentet 01.10.2026 fra outcome-document-rome-feb-2024-meeting-un-mechanisms-indigenous-peoples-rights.pdf

FNs ekspertmekanisme for urfolks rettigheter. (2023). *Letter from the UN special mechanisms on the rights of Indigenous Peoples on the use of the term "Indigenous and local communities": Seventy-seventh meeting of the Standing Committee, Geneva, Switzerland, 6–10 November 2023*. Hentet 02.10.2026 fra Microsoft Word - Statement_Three Mechanisms.docx

FNs permanente forum for urfolkssaker, FNs ekspertmekanisme for urfolks rettigheter, og FNs spesialrapportør. (2024).

Fonneland, T., & Ragazzi, R. (2025). Introduction. I T. Fonneland & R. Ragazzi (Red.), *Memory Institutions and Sámi Heritage,* (s. 1–10). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003426318-1

Freeman, V. (2014). In Defence of Reconciliation. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*, *27*(1), 213–223. doi:10.1017/S0841820900006305

Fricker, M. (2007). Introduction. In *Epistemic Injustice*. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.003.0001

Gaup, K. E., Jensen, I., Pareli, L., Norsk folkemuseum, & Norge Sámediggi. (2021). *Bååstede: the return of Sámi cultural heritage*. Museumsforlaget.

Gazing Wolf, J., Simmons, E., Blanchard, P., Jennings, L.L., Ignace, D.D., David-Chavez, D.M., Smiles, D., Montgomery, M., Plenty Sweetgrass-She Kills, R., Nelson, M.K., Doan-Crider, D., Black Elk, L., Black Elk, L., Bridge, G., Chischilly, A.M., Deer, K., DeerinWater, K., Ecoffey, T., Vergun, J., Wildcat, D. & Rattling Leaf, J. (2025). A path to reconciliation between Indigenous and settler–colonial epistemologies. *Frontiers in Ecology and the Environonment*, Vol 23 (7). https://doi.org/10.1002/fee.2847

Haave, P. (2017). Hovedtrekk i norsk romani-/taterpolitikk: Assimilering. I N. Brandal, C. A. Døving og I. T. Plesner (Red.), *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016* Oslo: Cappelen Akademisk.

Holm, T. (2022). *Den brysomme arven. Innføring i norsk politikk overfor romanifolket/taterne 1986-2021.* Taternes Landsforening.

Human Rights Committee. (1994). *General Comment No. 23 (Rights of Minorities)*.

Human Rights Committee. (1994, 6. april). *General comment No. 23 (50): Article 27 (Rights of minorities)* (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5). United Nations. Hentet 01.10.2026 fra https://docs.un.org/CCPR/C/21/Rev.1/Add.5

Human Rights Committee. (2019, 1. februar). *Tiina Sanila-Aikio v. Finland (Communication No. 2668/2015; UN Doc. CCPR/C/124/D/2668/2015)*. United Nations.

Innst. S. nr. 29 (2006–2007). *Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven*. Familie- og kulturkomiteen.

Innst. 30 S (2024-2025). *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner.* Kontroll- og konstitusjonskomiteen.

Innst. S. nr. 108 (1998-99). *Innstilling fra justiskomiteen om et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig.* Justiskomiteen. Innst. S. nr. 108 (1998-99) - stortinget.no

Innst. 350 S (2024–2025). *Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om representantforslag om en handlingsplan mot antisiganisme.* Kommunal- og forvaltningskomiteen. Innst. 350 S (2024-2025) - stortinget.no

International Labour Organization. (1989). *ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater*. ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater - Lovdata

Johnsen, T. (2024). Small Stories Challegning Large Narratives. In Skum, L. M., Klaasen, J., Krukpa, B., & Aldred, R. (2024). *Cultivating Transformative Reconciliation: Are TRC Processes Enough?.* (1st ed.). Wipf & Stock Publishers. 112–128.

Josef, S. (2026). «Sannhet og forsoning - hva nå?» [tale]. Arendalsuka. Arendalsuka | Arrangement: Sannhet og forsoning – hva nå?.

Josefsen, E., & Broderstad, E. G. (2024). Hvordan forstå fornorskningspolitikkens formelle sluttpunkt? *Heimen*, *61*(4), 311–328. https://doi.org/10.18261/heimen.61.4.4

Josefsen, E., Broderstad, E. G., & Hernes, H.-K. (2024). Sannhet for forsoning? Om den norske sannhets- og forsoningskommisjonens rapport. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 41(1), 72–81. https://doi.org/10.18261/nnt.41.1.8

Josefsen, E., Habbestad, A.D., & Broderstad, E.G. (under utgivelse). Kommisjonens og majoritetsbefolkningens forståelser av forsoning. *Samiske tall forteller* 18.

Kaveh, C. (2017). Statens kamp mot «omstreiferuvæsenet» - politiets og domstolenes praktisering av lovverket overfor «tatere» og «sigøynere» 1900–1960. I N. Brandal, C. A. Døving & I. T. Plesner (Red.), *Nasjonale minoriteter i det flerkulturelle Norge*. Tapir akademisk forlag.

Kirkens Bymisjon. (2017). *Rapport om forprosjektet Romsk kultur og ressurssenter – Romano Kher.*

Prop. 86 L (2020–2021). *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Kongeriket Norges Grunnlov. (1814). *Grunnloven*. Lovdata. Hentet 01.10.2026 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn

Kulturrådet (2019). Samiske museum.

Kuokkanen, R. (2026). Culturalization as a governance logic: Reconciliation in Norway. *International Political Science Review*. https://doi.org/10.1177/01925121261427412

Latjo Drom – En nettutstilling om romanifolket/taternes kultur og historie – Barnehjem. Sist besøkt 20.oktober 2026. (https://latjodrom.glomdalsmuseet.no/motet-med-storsamfunnet/barnehjem)

Lauritzen, S. M. (2023). Antisiganisme i Norge. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, *7*(1), 23–40. https://doi.org/10.18261/nost.7.1.3

Lauritzen, S. M., Nodeland, T. S. & Karayszgan, A. (2026). Romer i Norge. I V.K. Banik, K.G Eriksen & T. S. Nodeland (Red.), *Nasjonale minoriteter. En håndbok*. Cappelen Damm Akademisk.

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven). (2017). LOV-2017-06-16-51. Hentet 10.2026 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51

Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). (1987). LOV-1987-06-12-56. Hentet 01.10.2026 far https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56

Lov om språk (språklova). (2021). LOV-2021-05-21-42. Hentet 22.09.2026 frå https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven). (1999). LOV-1999-05-21-30. Hentet 22.09.2026 fra https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30

Meld. St. 12 (2020–2021). *Nasjonale minoriteter i Norge. En helhetlig politikk.* Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Meld. St. 12 (2020–2021) - regjeringen.no

Meld. St. 17 (2024–2025). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv.* Kommunal- og distriktsdepartementet. Meld. St. 17 (2024–2025) - regjeringen.no

Minde, H. (2003). Assimilation of the Sami-implementation and consequences. *Acta Borealia:* (20), 121–146. doi:10.1080/08003830310002877

Minde, H. (2005). The Alta Case: From the Bottom of the Social Hierarchy to the Top of the Political Agenda. I H. Minde (Red.), *Indigenous Peoples: Self-determination, Knowledge, Indigeneity*. Delft: Eburon.

Minde, H., Gaski, H., Jentoft, S. & Mindré, G. (2008). Introduction. I H. Minde (Red.) *Indigenous Peoples*, (s. 1–26). Eburon Academic Publishers.

Moe, V. (Red.). (2022). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge i 2022*. Befolkningsundersøkelse, minoritetsstudie og ungdomsundersøkelse. HL-sentrert (2022) https://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/holdningsundersokelsene/holdningsundersokelsen-2022/hl-senteret_holdninger_til_joder_og_muslimer_web.pdf

Nagy, R. (2013). The Scope and Bounds of Transitional Justice and the Canadian Truth and Reconciliation Commission. I *The International Journal of Transitional Justice*, Vol. 7, 2013, 52–73, doi:10.1093/ijtj/ijs034

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *Meet the Governing Circle*. Hentet 01.10.2026 fra https://nctr.ca/about/meet-the-governing-circle/

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *National Centre for Truth and Reconciliation*. Hentet 02.10.2026 fra https://nctr.ca/

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *National Day for Truth and Reconciliation*. Hentet 02.10.2026 fra https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/campaigns/national-day-truth-reconciliation.html

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *NCTR Governance*. Hentet 01.10.2026 fra https://nctr.ca/about/nctr-governance/

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *Our mandate*. Hentet 02.10.2026 fra Our Mandate - NCTR

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *Shaped by courage, strengthened by hope: 10 years of the National Centre for Truth and Reconciliation*. Hentet 01.10.2026 fra https://nctr.ca/wp-content/uploads/2025/12/2025-NCTR-10YR-REPORT-ENG-FIN-WEB.pdf

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *Truth and Reconciliation Commission of Canada.* Hentet 01.10.2026 fra Truth and Reconciliation Commission of Canada - NCTR

National Centre for Truth and Reconciliation. (u.å.). *University of Manitoba*. Hentet 01.10.2026 fra https://nctr.ca/about/university-of-manitoba/

Niemi, E. (2003). Innvandrere og religiøse minoriteter – en farlig allianse?. I K. Kjeldstadli (Red.), *Norsk innvandringshistorie. Bd 2 i nasjonalstatens tid 1814-1940*. Pax.

Norges institusjon for menneskerettigheter. (2019). *Norges nasjonale minoriteter*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2019/11/NorgesNasjonaleMinoriteter_web.pdf

Norges institusjon for menneskerettigheter. (2022). *Holdninger til samer og nasjonale minoriteter*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.nhri.no/2022/rapport-holdninger-til-samer-og-nasjonale-minoriteter-i-norge/

Norges Høyesterett. *HR 2021-1975-S.*

NOU 2015:7. (2015). *Assimilering og motstand. Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. NOU 2015: 7 - regjeringen.no

Ot.prp. nr. 53 (2002-2003). *Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmarksloven).* Justis- og politidepartementet. Ot.prp. nr. 53 (2002-2003) - regjeringen.no

Pedersen, S. (2008). Lappekodisillen i nord 1751–1859. *Dieđut* 3/2008. Sámi allaskuvla.

Petoukhov, K. S. (2012). Locating a Theoretical Framework for the Canadian Truth and Reconciliation Commission: Charles Taylor or Nancy Fraser? I *International Indigenous Policy Journal*, 3(2), 1–17. https://www.jstor.org/stable/48766862.

Prop. 86 L (2020-2021). *Endringer i sameloven mv. (konsultasjoner)*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Prop. 86 L (2020–2021)

Ravna, Ø. (2024). *Same- og reindriftsrett.* Cappelen Damm Akademisk.

Regjeringen. (2026). Tildelingsbrev til universiteter og høyskoler 2026. Tildelingsbrev til universiteter og høyskoler 2026 - regjeringen.no, lest 28.7.2027.

Reibold, K. (2025). Trust, Integration, and Colonial Legacies. *Nordlit* 53 (2): 104–21. https://doi.org/10.7557/13.8424.

Ryymin, T. (2001). Creating Kvenness: Identity building among the Arctic Finns in northern Norway. *Acta Borealia*, *18*(1), 51–67. https://doi.org/10.1080/08003830108580518

Safira Josef, S. «Sannhet og forsoning - hva nå?», tale lest opp på arr. UiT på Arendalsuka, 12.8. 2026.

Samerådet. *Policy paper om urfolk og «lokalsamfunn»*. 28. april 2024. POLICY+PAPER+OM+URFOLK+OG+«LOKALSAMFUNN».pdf

Samerådet. (2022). *Kultur-Sápmi: Tenktetankrapport 2021–2022*. Kultur-Sápmi tenketank rapport 2021-2022 — Sámiráđđi

Sametinget. (2024). *Sametingets strategi for samiske språksentre, vedtatt 12.06.2024*. Sak 21/24.

Sametinget. (2020). *Prinsippene for Sametingets museumspolitikk (2020).* Museumspolitikk.

Sametinget (2024). *Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport – Sametingets overordnede vurderinger*. Arkivsaksnr. 24/544.

Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). *Dokument 19 (2022–2023): Sannhet og forsoning – grunnlag for et oppgjør med fornorskingspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*. Stortinget.

Selle, P., & Strømsnes, K. (2025). Indigenous People's Self-governing Bodies and the Role of Civil Society: The Case of the Norwegian Sámi. *Ethnopolitics*, *24* (2), 199–218. https://doi.org/10.1080/17449057.2023.2286780

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. (u.å.). *Årsrapport 2025.* Hentet 01.10.2026 fra https://indd.adobe.com/view/2320d2eb-dbac-4c49-ac28-8404354864c7

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. *HL-senteret*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.hlsenteret.no/

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. *HL-senterets oppdrag*. Hentet 17.07.2026 og 01.10.2026 fra https://www.hlsenteret.no/om/hl-senterets-oppdrag/

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. *Tilbygget MINO*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.hlsenteret.no/om/villa-grande/tilbygget-mino.html?vrtx=admin%3C/em%3E%3C/p

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. *Vedtekter*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.hlsenteret.no/om/HL-senterets%20vedtekter.html

Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. *Villa Grande*. Hentet 01.10.2026 fra https://www.hlsenteret.no/om/villa-grande//

Skaar, E. (2026). *Om forsoning og forsoningsarbeid.* Ekstern utgreiing. Chr. Michelsens Institutt.

Skaar, E. (2013). Reconciliation in a transitional justice perspective. *Transitional Justice Review* 1 (1, Article 10): 53–103. doi: http://dx.doi.org/10.5206/tjr.2012.1.1.4.

Skaar, E., & Spitzer, A. J. (2024). Conceptualizing the Legitimacy of Non-Transitional Truth Commissions: Norway and Canada Compared. *Nordic Journal of Human Rights*, 42(3), 340–365. https://doi.org/10.1080/18918131.2024.2363606

Skaar, E. and Wiebelhaus-Brahm, E. (2013). The driver of transitional justice: An analytical framework for assessing the role of actors. *Nordic Journal of Human Rights*, Special Issue on "Drivers of Justice", 31(2): 127–148.

St. meld. nr. 37. (1972–73) *Om tiltak for de norske sigøynere.* Sosialdepratementet.

St.prp. nr. 82 (1997-1998): *Et historisk og moralsk oppgjør med behandlingen i Norge av den økonomiske likvidasjon av den jødiske minoritet under den 2. verdenskrig.* Justis- og beredskapsdepartementet.

Stein, J., E. Josefsen & G. Broderstad (2023). Majoritetsbefolkningen om fornorskning og forsoning. I Oskal, I.-M., & Kintel, L. T. (Red), *Sámi logut muitalit 15: čielggaduvvon sámi statistihkka 2023*. Sámi allaskuvla, 113–123.

Stiftelsesklagenemnda avgjørelse i sak 2017/0296. Stiftelsesklagenemnda, 2. november 2018. https://www.klagenemndssekretariatet.no/content/uploads/2018/11/2017-0296-Klagenemndas-avgjørelse-anonymisert.pdf

Stortinget, Referater sak nr. 9, møte tirsdag den 3. juni 2025 og votering 4. juni 2025.

Stortinget, Sannhets- og forsoningskommisjonens mandat - stortinget.no. (dato)

Stortingets vedtak 12. november 2024. Sak - stortinget.no

Taternes landsforening. «Opprop: Sannhets- og forsoningskommisjon for romanifolket/taterne». Sist besøkt 8. juni 2026. https://www.taterne.no/opprop-til-stortinget-sannhets-og-forsoningskommisjon-for-romanifolket-taterne/.

Torrissen, W. (2026). FUCK FUCK FUCK: Teater i DKS som arena for forsoning. Myrvold, I. C. B, Skregelid, L. & Tronstad, R. (Red.), *Den kulturelle skolesekken: Forskning møter praksis*. Cappelen Damm Akademisk. https://doi.org/10.23865/cdf.286.ch10

Truth and Reconciliation Commission of Canada. (2015). *Reconciliation: The final report of the Truth and Reconciliation Commission of Canada (Vol. 6)*. Government of Canada.

Tyldum, G. & Friberg, J. H. (2014) *Et skritt på veien. Evaluering av Handlingsplan for å bedre levekårene blant rom i Oslo*. Fafo-rapport 2015: 50.

UNESCO. (2003). Konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.

United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues, United Nations Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, and United Nations Special Rapporteur on the Rights of Indigenous Peoples. "Outcome Document." Møte ved FAO Headquarters, Rome, Italy, 26.–28. februar 2024.

Vedlegg til NOU 2015:7. Assimilering og motstand. Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag.

Vie, G. P. (2012). De båtreisende på Vestlandet – romanifolket som reiste sjøveien. *Fortellinger om Kyst-Norge*. Norsk kulturråd.

Xanthaki, A. (2007). *Indigenous Rights and United Nations Standards: Self-Determination, Culture and Land*. Cambridge University Press

Vedlegg 1

Særuttalelse av Eva Josefsen

Om utredningens tidsramme og utredningsbehov

I henhold til mandatet fra Kunnskapsdepartementet skulle utredningen av kompetansesenter om fornorskning og urett leveres innen 15. november 2026. På første møte i utredningsgruppa 15. januar 2026 ble det signalisert fra UiTs ledelse at utredningen skulle ha fokus på teknisk organisering knyttet til organisasjonsnivåer og selskapsform, det skulle foreslås en konkret organisasjonsstruktur, og forslaget burde leveres som en omforent løsning fra gruppa.

Utredningen kom imidlertid skjevt ut allerede fra starten av, da mandatet for oppdraget ikke ble klargjort. Det innebar at utvalgsledelsens kontakt og møter med ulike grupper fram til april/mai 2026 la til grunn at fokuset skulle være samer, kvener og skogfinner, altså at disse var målgrupper og dermed ble omtalt som «berørte grupper», se for eksempel Plan for dialog og forankring inkl. kontaktpunkt KD, datert 23.02.2026. Mandatet beskrev imidlertid målgruppene som offentlig sektor og sivilsamfunnet, se Josefsens kommentar til sakspapirer til sak 10/26 i utvalgsmøte 29.april 2026. En grundig diskusjon og utredning om målgruppene har ikke vært foretatt, noe som er en betydelig svakhet i foreliggende utredning.

En kritikk som framkom fra samer, kvener og skogfinner, og deres organisasjoner og institusjoner, var at de ikke var involvert i utredningen, utenom gjennom skriftlige innspill og innspillsmøter. Dette tyder på at faggruppa forstod disse som «berørte grupper» og målgrupper, mens gruppenes kritikk tyder på at de selv anser at de burde ha en rolle som premissgivere. En forståelse av disse gruppene som premissgivere kunne ha hatt som konsekvens at man i arbeidet vurderte eventuelle mulige ordninger for å sikre disse gruppenes aktive deltakelse i den løpende utredningen.

Gjennom hele prosessen har det kommet innspill fra involverte aktører, at fristene for innspill har vært urimelig korte og at rammebetingelsene for dialog ikke har vært tilfredsstillende. Blant annet har det kommet reaksjoner på tidsfristene for innspill og tilbakemeldinger på utsendt råutkast (utsendt 27. mai med leveringsfrist 5. juni) og førsteutkast (utsendt 21. august med leveringsfrist 15. september). Det kom også reaksjoner på programmet for de to seminarene (Narvik 17.-18. februar og i Alta 2. juni), særlig på seminaret i Alta hvor det ikke var satt av tid til spørsmål, kommentarer eller dialog med deltakerne etter innlegg fra talerstol. Det var også satt av svært lite tid, kun fem minutter pr innlegg.

Også utredningsprosessen internt i fagutvalget har vært preget av korte tidsfrister. Dette har vært gjennomgående i hele perioden, og noe som ble svært tydelig i innspurten, hvor det ble sendt ut større eller mindre tekster med svært knappe frister for tilbakemelding (sendt ut kvelden før med frist neste morgen).

Disse faktorene burde ha medført at utredningens leder, slik det kom oppfordringer om, kontaktet Kunnskapsdepartementet og anmodet om en utvidelse av utredningsperioden og en

forlengelse av leveringsfristen. Her kan det vises til punkt 2.2.2 i veilederen Utvalgsarbeid i staten, hvor det heter om utvalgets tidsramme: «Utvalgets tidsramme bør blant annet vurderes ut fra om det er behov for å framskaffe data/informasjon gjennom eventuelt kjøp av tjenester. Eventuelle anskaffelsesprosesser er tid- og ressurskrevende. En mandatperiode på under ett år kan gjøre det vanskelig å innhente nye data og å gjøre tyngre analyser.» Selv om dette utvalget ikke har hatt karakter av å være for eksempel et lovutvalg, vil argumentet om tidkrevende prosesser ved innhenting av ny data være relevant.

Vedlegg 2

Særuttalelse fra Ketil Lenert Hansen

Jeg vil med denne særuttalelsen uttrykke min fulle støtte til forslaget i kapittel 7.5 om å etablere et eget samisk nasjonalt kompetansesenter om fornorsking og urett. Jeg er en av medlemmene som fremmer forslaget.

Jeg mener samtidig at kapittel 7.4 og den samlede vurderingen i kapittel 7.6 ikke i tilstrekkelig grad gjenspeiler uenigheten i faggruppen, de samiske innspillene til utredningen eller de prinsipielle spørsmålene som saken reiser. Jeg mener også at det ikke kommer tydelig nok fram at uenigheten gjelder hvilken institusjonell løsning som best ivaretar samenes og de nasjonale minoritetenes rettigheter, sikrer deres innflytelse og legger til rette for å avhjelpe konsekvensene av fornorsking og urett. Uenigheten gjelder ikke behovet for et varig kunnskaps- og forsoningsarbeid.

Etter mitt syn har utredningen heller ikke vært grundig nok når det gjelder å vurdere samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse og betydningen av å bygge og videreutvikle samiske institusjoner.

Faggruppen er delt i to like store grupper

Faggruppen har ikke kommet fram til en samlet anbefaling om organiseringen av et nasjonalt kompetansesenter. Fem medlemmer anbefaler én felles stiftelse med en distribuert struktur, mens fem medlemmer anbefaler at det etableres et eget samisk kompetansesenter og at det videre utredes hvordan kompetansesentrene for nasjonale minoriteter bør organiseres.

Det foreligger dermed ingen flertallsanbefaling. Jeg mener derfor at de to forslagene må forstås som selvstendige og likeverdige alternativer.

Mandatet åpner for at det kan fremmes et primærforslag og et sekundærforslag. Etter mitt syn gir ikke dette grunnlag for å rangere forslagene på vegne av en faggruppe som ikke har kommet fram til en slik prioritering. Begrepet kan eventuelt brukes om et foretrukket alternativ innenfor den enkelte gruppens forslag, men ikke som en samlet betegnelse for hele faggruppens anbefaling. Dette har etter mitt syn ikke kommet tydelig nok fram i rapporten eller i sammendraget. Departementet, Sametinget og øvrige berørte aktører må få et korrekt bilde av at faggruppen har vært delt i synet på hvordan et framtidig kompetansesenter skal etableres, innrettes, organiseres og styres. Uenigheten gjelder både senterets innhold, juridisk form, styre- og rådsstruktur, men også de mer grunnleggende spørsmålene om samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse og betydningen av innspillene fra samiske miljøer. Rapporten har dermed ikke klart å tydeliggjøre at uenigheten ikke bare gjelder administrative løsninger, men også hvilke institusjonelle og rettslige konsekvenser samenes status som urfolk og deres rett til selvbestemmelse skal få.

Støtte til et eget samisk kompetansesenter

Jeg støtter fullt ut forslaget i kapittel 7.5 om å etablere et eget samisk nasjonalt kompetansesenter for fornorskingspolitikk og urett.

Forslaget bygger på samenes status som urfolk, samenes rett til selvbestemmelse og de samiske innspillene som er kommet gjennom møter og skriftlige innspillingsrunder. Det bygger også på et grunnleggende forsoningsprinsipp: Tiltak som skal rette opp historisk urett, må ikke utformes på en måte som innebærer ny overstyring av dem som uretten har rammet.

Etableringen av et eget samisk kompetansesenter handler ikke bare om administrativ organisering. Den gjelder også samenes rettigheter og selvbestemmelse, fordelingen av makt og innflytelse og tilliten til selve forsoningsprosessen. En slik tillit forutsetter at samiske aktører ikke bare blir hørt, men også får reell innflytelse på senterets mandat, organisering, prioriteringer og virksomhet. Det er også avgjørende at prosessen ikke oppfattes som en videreføring av tidligere maktforhold, der staten eller majoritetssamfunnet på nytt definerer hva som skal gjøres på vegne av dem som har vært utsatt for fornorsking og urett. Organiseringen vil derfor ha stor betydning for om oppgjøret med fornorskingen og uretten kan oppleves som legitimt og faktisk legge et reelt grunnlag for forsoning.

Samer som urfolk og nasjonale minoriteter har ulike historiske erfaringer, rettslige posisjoner og institusjonelle forutsetninger. For samene omfatter fornorskingen ikke bare språk, kultur og identitet, men også land, vann, naturressurser, tradisjonelle næringer og muligheten til å utvikle samisk samfunnsliv på egne premisser. Dette tilsier etter mitt syn at samiske forhold må få et selvstendig institusjonelt uttrykk.

Et eget samisk kompetansesenter er ikke et uttrykk for at det ikke skal være samarbeid mellom samiske og nasjonale minoritetsmiljøer. Tvert imot bør det legges til rette for samarbeid, erfaringsutveksling og felles tiltak når dette skjer på deres egne premisser. Samarbeid forutsetter imidlertid ikke at gruppene må underordnes én felles institusjon eller én felles styringsstruktur.

Jeg støtter derfor at det *tas en prinsippbeslutning* om å etablere et eget samisk kompetansesenter. En slik beslutning foregriper ikke spørsmål om senterets nærmere mandat, styring, lokalisering, dimensjonering eller finansiering. Disse spørsmålene må avklares i en videre prosess med Sametinget og relevante samiske institusjoner, organisasjoner og kompetansemiljøer, samt i samarbeid med kompetansemiljøer i hele Sápmi.

At slike spørsmål gjenstår, betyr ikke at forslaget er uferdig eller bare prosessuelt. Det betyr at den videre organiseringen må utvikles på en måte som ivaretar samenes rett til selvbestemmelse og statens konsultasjonsforpliktelser. Det avgjørende er at staten først tar stilling til det prinsipielle spørsmålet om et eget samisk senter og deretter utreder hvordan dette skal gjennomføres i samråd med Sametinget.

Kritikk av kapittel 7.4

Jeg er kritisk til forslaget i kapittel 7.4 *om tiltak: et nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett, som én felles stiftelse for samer og nasjonale minoriteter*. Etter mitt syn er det ikke tilstrekkelig utredet hvordan denne modellen vil ivareta samenes rett til selvbestemmelse og til å opprettholde og utvikle egne institusjoner.

En samisk fagenhet, samisk representasjon og særskilte styringsmekanismer er ikke i seg selv tilstrekkelige for å sikre reell samisk selvbestemmelse. Det må avklares hvem som har den endelige beslutningsmyndigheten over prioriteringer, ressurser, forskning, dokumentasjon, forsoningsarbeid og formidling knyttet til samiske forhold, og hvordan uenighet mellom den samiske fagenheten og stiftelsens styre skal håndteres. Så lenge dette ikke er tilstrekkelig avklart, mener jeg at det ikke er godtgjort at modellen sikrer den grad av samisk styring som arbeidet krever.

De samiske innspillene må tillegges større vekt

Jeg mener at utredningen ikke i tilstrekkelig grad har tatt hensyn til de mange samiske innspillene. Mange samiske aktører har pekt på behovet for et eget samisk kompetansesenter og begrunnet dette med samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse, behovet for samisk institusjonsbygging og betydningen av at samiske miljøer selv får kontroll over kunnskapsutvikling, dokumentasjon, forskning og formidling av samiske erfaringer med fornorsking, urett og konsekvensene av dette.

Disse innspillene kan ikke behandles som vanlige synspunkter på organisering. Det dreier seg om grunnleggende spørsmål om rettigheter, makt, tillit og institusjonell legitimitet. Når samiske stemmer advarer mot at et felles senter kan svekke samenes selvbestemmelse, må dette analyseres grundig og få reell betydning for anbefalingen.

Jeg mener at et tiltak som skal bidra til forsoning, ikke kan bygge på en modell som mange samiske aktører opplever som en videreføring av tidligere maktstrukturer. Samisk innflytelse må derfor ikke begrenses til representasjon, rådgivning eller konsultasjon, men må innebære reell samisk styring over arbeidet som gjelder samiske forhold.

Avslutningsord

Jeg støtter fullt ut forslaget om å etablere et eget samisk kompetansesenter om fornorskingspolitikk og urett. Jeg mener dette er modellen som best ivaretar samenes status som urfolk, retten til selvbestemmelse og behovet for samisk institusjonsbygging i framtiden.

Etableringen av et eget samisk kompetansesenter er ikke bare et spørsmål om hvordan senteret skal organiseres og forankres, men også om rettigheter, tillit, makt og muligheten for at oppgjøret med fornorskingen og urett faktisk kan bidra til forsoning.

Vedlegg 3

Oversikt over møter, seminarer og eksterne arrangementer

15.1.	Møte i faggruppa, Tromsø
19.1.	Møte med Stortingets arktiske delegasjon, Tromsø
27.1.	Møte med Nordlands fylkeskommune, Teams
3.2.	Møte med Vadsø kommune, Tromsø
5.2.	Møte med Kunnskapsdepartementet, Oslo
6.2.	UiT-seminar, Kunst- og kulturens betydning i forsoningsarbeidet, Alta
10.2.	Møte med Skogfinneforeningen og Skogfinske interesser i Norge, Teams
13.2.	Møte med Norske kveners forbund, Tromsø
13.2.	Møte med Sametinget, Teams
13.2.	Møte med Norsk-finsk forbund, Teams
17.-18.2.	Oppstarts- og dialogseminar, Narvik
26.2.	Møte i faggruppa, Tromsø
9.3.	Møte med Samisk museumslag, Teams
10.-12.3	Kvensk forsknings- og utdanningsseminar, UiT, Alta
18.3.	Møte med UiOs arbeidsgruppe for oppfølging av Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport, Teams
19.3	Møte med MiST, Trondheim
19.3	Møte med NTNU, Trondheim
20.3	Møte med Saemien Sijte, Snåsa
23.3	Møte med Árran julevsáme guovdásj AS, Drag
26.3	DiiS-seminar, Experiences from the truth and reconciliation processes in the Nordic Countries, Køpenhavn
7.4.	Møte med Várdobáiki, Evenes
8.4.	Møte med Nord universitet, Teams
9.4.	Møte med Samisk arkiv, Kautokeino
9.4.	Møte med Samisk høgskole, Kautokeino
9.4.	Møte med Guovdageainnu Meahcceguovddáš, Kautokeino
10.4.	Møte med Kvensk språksenter i Alta, Alta
15.4.	Møte med Aajege, Røros
15.4.	Møte med Rørosmuseet, Røros
16.4.	Møte med HL-senteret, Oslo
23.4.	Møte med Sállto bidumsáme guovdátj, Teams
25.4.	Norske kveners forbund sitt årsmøte, Tromsø
29.4.	Møte i faggruppa, Tromsø

5.5.	Møte med Tana og Varanger museumssida, Ä'vv Skoltesamisk museum, Varanger samiske museum og Saviomuseet, Teams
6.5.	Møte med Norsk skogfinsk museum, Svullrya
11.5.	Møte med Varanger museum, Vadsø Museum, Rujia Kvenmuseum og Grenselandsmuseet, Vadsø
11.5.	Møte med Kvensk språksenter Vadsø AS, Vadsø
12.5	Møte med UiTs Likestillings- og mangfoldsutvalg, Tromsø
19.5.	Møte i faggruppa, Tromsø
2.6.	Dialog- og innspillseminar, Alta
3.6.	Møte med Interreg-prosjektet Roots and Future, Alta
5.6.	Kvenseminaret, Troms fylkeskommune, Teams
15.6.	Møte med ungdomsorganisasjonene Kvenungdommen og Skogfinneungdommen, Teams
15.6.	Møte med Skogfinske interesser i Norge, Teams
16.6.	Møte med Kunnskapsdepartementet, Oslo
18.6.	Møte med Norske kveners forbund, Teams
23.6	Møte med Sametinget, Teams
25.6.	Møte i faggruppa, Tromsø
6.8.	Møte med Ressurssenter for norske romer, Oslo
6.8	Møte med Taternes Landsforening, Oslo
12.8.	Sannhet og forsoning – Hva nå? Arendalsuka, Arendal
17.8.	Møte i faggruppa, Tromsø
26.8.	Møte med National Centre for Truth and Reconciliation, Winnipeg
8.9.	Møte med Barnehjemmet Birkelids Venner, Teams
10.9	Møte med Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR), Teams
23.9.	Møte med Alta kvenske språksenter, Halti kvenkultursenter, Kvensk institutt, Kvensk språksenter Vadsø, Kvænangen språksenter, Porsanger kvenske språksenter, Storfjord språksenter, UiO, UiT, Vadsø museum – Ruija kvenmuseum, Teams
5.10.	Møte med Norske kveners forbund, Teams
7.10.	Møte med Sametingets administrasjon, Teams
7.10.	Møte med Skogfinneforeningen, Teams
7.10.	Møte med Taternes Landsforening, Teams
8.10.	Møte i faggruppa, Tromsø
16.10.	Møte med Kunnskapsdepartementet, Teams
22.10.	Ekstraordinært møte i faggruppa, Teams
30.10	Møte med Landsorganisasjonen for Romanifolket (LOR), Teams
5.11.	Møte i faggruppa, Tromsø

Vedlegg 4

Oversikt over innspill til råutkast og førsteutkast

Navn på innspillsyter	Råutkast	Førsteutkast
Aajege		x
Aina Helene Eira Guttormsen	x	
Alta museum	x	x
Arkiv Finnmark		x
Arkivet freds- og menneskerettighetssenteret		x
Árran julevsáme guovdásj AS	x	x
Árres	x	
Barnehjemmet Birkelids venner		x
Bufdir		x
Cathrine Baglo		x
Eli Skogerbø		x
Elin Skaar	x	
Finnmark fylkeskommune		x
Finnmárkku Sámelistu	x	
Fortidsminneforeningen Troms		x
Gïelem nastedh	x	
Glomdalsmuseet	x	x
Guovdageainnu meahcceguovddáš	x	x
Gørill Nilssen	x	
Gunn Tove Minde	x	
Innlandet fylkeskommune		x
IVO		x
Jáhkovuona gealboguovddáš	x	
Johan Berg Pettersen		x
Johttisápmelaččat, Finland		x
Kárenaš Samisk språk- og kultursenter		x
Katja Hjertaas		x
Kautokeino kommune		x
Kirkens Bymisjon		x
Kirkerådet		x
Kåfjord kommune	x	
Kulturdirektoratet		x
Kulturskolerådet	x	x
Kummat kvääänit		x
Kvensk institutt	x	x
Kvensk språksenter, Vadsø		x
Kvænangen kommune	x	
Lavangen kommune		x
Lávgu		x
Likestillings- og diskrimineringsombudet	x	
Landsorganisasjonen for Romanifolket (LoR)		x
Medvirkningsutvalget for Romanifolket		x

Navn på innspillsyter	Råutkast	Førsteutkast
MiST	x	x
NASAK		x
Nasjonalbiblioteket		x
Nesseby kommune	x	x
Nord-Hålogaland bispedømme		x
Nord universitet	x	x
Nord universitet, KKS		x
Nordkalottfolket		x
Nordland fylkesbibliotek	x	
Nordland fylkeskommune		x
Nord-Troms museum	x	
Nord-Tromsrådet	x	x
Norges museumsforbund		x
Norsk Skogfinsk Museum	x	x
Norske kvener Midt-Norge		x
Norske kveners forbund	x	x
Norsk-finsk forbund	x	x
Norske Reindriftsamers Landsforbund (NRL)		x
Norske Samers Riksforbund (NSR)	x	x
NTNU	x	x
OsloMet		x
Øyvind Jensen, Katja Hjertaas		x
Porsanger kommune	x	x
RiddoDuottarMuseat	x	
Ronald Urheim		x
Roy-Willy Wilhelsen Melby		x
Rørosmuseet	x	
Saemien Åålmege		x
Saemien Sijte	x	x
Samerådet	x	x
Sámi AI Lab		x
Samisk høgskole	x	x
Sámi Sosialbargiid Searvi	x	x
Samisk arkiv, Nasjonalbiblioteket		x
Samisk kirkeråds sekretariat		x
Samisk museumslag	x	x
Samisk fagseksjon i Norges Museumsforbund	x	
Senter for Nordlige folk	x	
Sigrun Marie Moss, Eivor Fredriksen		x
Skogfinneforeningen	x	x
Skogfinske interesser i Norge	x	x
Stiftelsen Mearrasiida	x	
Stiftelsen Narviksenteret		x
SVs samepolitiske råd	x	x
Sørsamisk helsenettverk		x

Navn på innspillsyter	Råutkast	Førsteutkast
Tana og Varanger Museumssiida	x	
Tana museum, Varanger samiske museum, Ä´vv Skoltesamisk Museum, Saviomuseet		x
Taternes Landsforening	x	x
The Golle Máze	x	x
UiO	x	
UiT, Faggruppen for samisk litteratur		x
UiT, Faglig nettverk for forskning og kunnskapsutvikling om kvenske tema	x	
UiT, Fakultet for naturvitenskap og teknologi	x	
UiT, Forskergruppen for same- og urfolksrett		x
UiT, Institutt for arkeologi, historie og religionsvitenskap	x	
UiT, SAMFORSK		x
UiT, Sámi Siida	x	x
UiT, Senter for samisk helseforskning		x
Unge skogfinner i Norge	x	x
Universitetet i Innlandet		x
Utdanningsforbundet		x
Vadsø museum		x
Varanger museum	x	x
Várdobáiki	x	x
Várodbáiki språksenter	x	
Várjjat Sámi Musea	x	
VID vitenskapelige høgskole	x	x

Vedlegg 5

Nasjonalt kompetansesenter om fornorskningspolitikk og urett				
	Utredningsfase (totalt 4 årsverk)	**Oppstartsfase (totalt 14 årsverk)**	**Grunnnivå (totalt 33 årsverk)**	**Full drift (totalt 55 årsverk)**
Fellesenhet (basert på årsverk)	4 800 000	3 600 000	8 400 000	10 800 000
Fagenheter (basert på årsverk)	-	4 800 000	13 200 000	22 800 000
Sos. utgifter	1 104 000	1 932 000	4 968 000	7 728 000
Sum årsverk i fellesenhet og fagenheter	5 904 000	10 332 000	26 568 000	41 328 000
Indirekte kostnader	475 425	2 060 175	4 754 250	8 716 125
Husleie	-	3 640 000	9 360 000	14 560 000
SUM Indirekte kostnader og husleie	475 425	5 700 175	14 114 250	23 276 125
Faglige aktiviteter	1 220 575	3 250 000	7 500 000	13 750 000
Drift, reiser, kommunikasjon, administrasjon. Fordeles m. fellesenhet, fagenheter og noder.	1 500 000	6 500 000	15 000 000	27 500 000
Noder (basert på årsverk)	-	8 400 000	16 800 000	38 400 000
Sos. utgifter hos noder (basert på årsverk i noder)	-	1 932 000	3 864 000	8 832 000
SUM driftskostnader	2 720 575	20 082 000	43 164 000	88 482 000
SUM totalkostnader	**9 100 000**	**36 114 175**	**83 846 250**	**153 086 125**

Årsverk estimert til 1,2 MNOK.
Sosiale utgifter er beregnet til 23 %/ årsverk
Indirekte kostnader utgjør 158 475 kr/årsverk. Utgjør gjennomsnittskostnad for felles IT- og telefonitjenester, fellesadministrative tjenester fra økonomi, peronal- og organisasjonsavdelingene. Baserer seg på kostnad for teknisk/administrativ ansatt ved UiT.
Husleie: Leie av lokaler til fellesenhetens og fagenhetenes kontorplasser for årsverkene, på 5 ulike lokaliteter. Scablon: 520 000 kr/årsverk.
Noder er beregnet på årsverk med tilhørende sosiale utgifter. Beløpene kan også utgjøre søknadsbaserte midler.
Kostnader for utvikling og vedlikehold samt drift, reiser, kommunikasjon og administrasjon fordeles mellom fellesenhet, fagenheter og noder.

